تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۂ عصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد اللہ الایوبی
القندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر
مکتبۃ القراۃ والتجوید
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

MAKTABATUL · QIRAIATI · WALTAJWED
QUITTA

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغاني تاريخ کښې بې سارې په زرگونو جديدو مسئلو باندې مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

وَمَآ اُبَرِّئُ ۱۳ ... ۱۴ رُبَمَا

لسم ټوک ۱۰

تاليف اوتصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مكتبة القرآة والتجويد

کانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسير ايوبي پښتو (لسم ټوک)

مؤلف................................ الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الکندهاري السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر.............................. حبيب الحق حقاني (مينګل)

ټايپ .... حقاني کمپيوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجويد کانسي روډ کوټه

د چاب ځای .... لاهور پاکستان

يو نظر دې خوا

هيڅ يو مسلمان هم په قرآن مجيد، احاديثو يا د فقهي په کتابو کي په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر ليکلو وروسته تصحيح ته زياته پاملرنه کوي، چي ددې په وجه زموږ کتابونه معياري دي، خو بيا هم بنده بنده دی، يو نه يو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کي يا په يوه جمله کي څني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرينو څخه دا خواست دی چي که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونيسئ، تر څو د کتاب د دوهم ځل په چاپ کي د هغې تېروتنې اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله المنان، الذي علم القرآن، خلق الانسان، علمه البيان، وصدق رسوله النبي الامي للانس والجان.

وبعد: محترمو لوستونکو! دا چې تاسې د "تفسير ايوبي" لسم ټوک لولئ او د نورو ټوکونو انتظار کوئ، نو يقيناً دا ستاسې د دعاؤ نتيجه ده، ولې چې حضرت ايوبي مدظله العالي د عمر په داسې پړاو کې دی چې په داسې مصروفياتو او مختلفو مشغولتياوو کې يې بيا هم د الله تبارک وتعالی د کتاب وخدمت ته ملا تړلې ده او کوشش يې لاهم مخ پر وړاندې روان دی.

محترمو لوستونکو! مکتبة القرائت والتجويد زيار باسې چې د اولس تر لاسونو پورې داسې سوچه او معتمد کتابونه ور ورسوي چې پکښې له عقائدو، فقه، احاديث او تفسيرونو څخه علاوه د ژوند د نورو اړخونو کتابونه شامل دي و اولس ته وړاندې کړي، تر څو هغوی خپلې علمي، عقيدوي او نورې اړتياوې په پوره کړي.

او دا هم يو حقيقت دی چې د اسلام د

الطبعة الاولى

١٤٢٩ هجري - ٢٠٠٨ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد

شارع كانسي كوئته-باكستان

رقم الهاتف ٠٣٠٠٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT WALTAJWEED

KANSI .ROAD .QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

دښمنانو لاسونه که چېرې يوې خوا ته د
مسلمانانو په وينو لړلي دي خو د بلې خوا يې د
مسلمانانو د عقيدو پر خلاف متې رانغښتې دي

او د مسلمانانو عقيدې ورخرابوي، د مسلمانانو خلاف نشريات کوي، کتابونه چاپوي، مجلې چاپوي او ورځپاڼې چاپوي، دوی غواړي چې د مسلمانانو بچيان له خپلې نظريې عقيدې څخه واړوي، او همدارنګه يې د ساده لوحه مسلمانانو د بد لاري کولو په خاطر تبليغات پيل کړي دي چې په ژبه تقريرونه او په راډيوګانو او تلويزيونو کښې خپل نظريات او عقائد خپروي، او مسلمانان و يهوديت او نصرانيت ته رابولي، موږ هڅه کوو تر څو معتمد، سوچه او صحيح کتابونه و اولس ته وړاندي کړو، په دې موخه او مقصد کښې که موږ تر يوه حده پورې بريالي سوي هم يو، نو دا ستاسي دعاګانې او مفيدې مشورې هم دي. موږ همېشه ستاسو د مفيدو مشورو انتظار يو، او همدارنګه موږ ستاسي د مستجابو دعاګانو په هيله يو.

هيله ده چي په خپلو ګټورو مشورو مو بدايه کړئ
ستاسو د ګټورو مشورو په هيله

(قاري) فضل الحق حقاني
خادم التجويد والقراءة کوئټه

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکين او pdf سو. واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

بسم الله الرحمن الرحيم

وبالحمد لله اثني، وبالصلوة والسلام على رسوله وآله اختتم داعياً بالتوفيق من الله. لتفسير هذا الجزء وقائلاً رب سهل ولا تعسر.

درويش وايي: چي تفسير د ديا رلسم جزء په وخت كي د ماپښين د يكشنبې ورځ ديارلسمه د جمادى الاول سنه (١٤٢٩ھ ق شروع سو.

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ

يوسف عليه السلام وويل چي زه په تېرو سوو خبرو كي تزكيه او پاكي د نفس خپل نه وايم او نه مي هم عجب غرض دى بلكې اظهار د نعمت د عصمت د خداى كوم او بيان د توفيق الهي كوم كريمه " وَأَمَّا بِنِعۡمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثۡ " او اقتدأ كوم په دې قول پسي چي نبي ابن النبي ابن النبي بايد همداغسي وي، وهذا القول منه كما قال النبي ﷺ "انا سيد ولد آدم ولا فخر الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي په حديث كي د انس رضي الله عنه چي مرفوع حديث دى راغلي دي چي يوسف عليه السلام چي وويل وذالک ليعلم اني لم اخنه بالغيب" جبرئيل ورته وويل "ولا حين هممت" يعني اشاره يې وهغه آيت ته وكړه "ولقد همت به" يعني زلېخا قصد وكړى ويوسف عليه السلام ته د فحشأ "وهم بها"يعني يوسف په مقتضى د طبع بشري قصد وكړى وزلېخا ته د فحشأ كمامر تفصيله، يوسف عليه السلام و جبرئيل ته وويل "ذالک اى الهم بها بسبب

إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ

په تحقيق نفس حيواني ډېر امر كونكى دى په بدو كارو سره يعني نفس بالطبع مائلة الى الشهوات والرزائل التي من جملتها الهم بها كمامر.

پوه سه: چي الف او لام د نفس لپاره د جنس دى يعني جمع النفوس التي من جملتها، نفسي امر كونكى دى په قبائح سره ولي چي نفوس ډېر ميل لري وشهواتو او منكراتو ته ولو لا ذالک (اى ميل النفوس الى الشهوات والمنكرات)

لما كان نفوس اكثر الخلق مسخرة لشهواتها او په باب کي د قضأ شهوت گوناگون حيلې لټوي، او داغه رنگه بۀ شرور او قبائح په ډېرو خلگو کي نه واى، يعني دا ټوله شرور په سبب د ميل د نفوس دي وشهواتو باطلو ته.

اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ ؕ

مگر نه هغه نفوس چي خداى ﷻ رحم پر وکړي او د عفت په پرده کي يې وساتي له ارتكاب څخه د قبائحو او منكراتو چي د هغو په جمله كي زما نفس دى او نفوس د ټولو انبيأ او د ملاكوه وو عليهم السلام دي، اما الملائكة ددوى په خلق كي شهوت نسته، واما الانبيأ عليهم السلام ددوى په تركيب كي كه څه هم شهوات سته لكن دوى محفوظ دي له شهواتو باطله وو څخه په تائيد او عصمت د خداى عزوجل.

فائده: كلمه د "ما" كه څه هم مشهوره داده چي د غير ذوى العقول لپاره دى او كلمه د "من" لپاره د ذوى العلم لپاره دى، نو بناء پر دغه شهرت بعض مفسرين وايي چي كلمه د "ما" په معنى د "من" ده، لكن حق داده چي جامي رحمة الله عليه په شرح كي د كافيه ويلي دي چي كلمه د "ما" عامه ده د ذوى العلم او غيرهم دواړو ته شامله ده، قال الله تعالى "والسمأ وما بناها الى اخير الآيات فافهم"

اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝

په تحقيق زما خداى عزوجل مبالغ في المغفرة والرحمة دى چي يو له رحمت څخه د خداى ﷻ دادى چي هيڅ څوک به هم د نفس او په خاطراتو د نفس نه نسي، ويرحم من يشأ بالعصمة كالانبيأ عليهم السلام او د خداى ﷻ د غفور والي او د رحم دا نتيجه ده چي يو گناه كار كه څه هم مرتكب د كبائرو گنهو وي چي اقرار په خپل معصيت سره وكړي او ندم پښيماني ښكاره كړي خداى پاک يې گناه وربخښي او مزيد رحم هم پر كوي چي په كتابو كي د كرام كاتبين په ځاى كي د سيئاتو ده ته حسنات نوشته كوي، اولئک الذين يبدل الله سيئاتهم حسنات و اولئک هم المفلحون.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُوْنِيْ بِهٖۤ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِيْ ۚ

وويل سلطان مصر يعني هغه وخت چي عذر د يوسف و ده ته ښكاره سو، او

مرتبه د یوسف علیه السلام په علم او امانت داري ده ته یقین سو کمامر، را ولئ ماته یوسف چي زه یې خاص سړی وګرځوم د ځان لپاره.

فائده: راتلونکی و یوسف علیه السلام ته خو ساقي ؤ لکن صیغه د جمع یعني "ایتوني" چي یې راوړه له دې کبله چي د ساقي سره نور ملکي سرداران او فوجي قومندانان لپاره د تعظیم د یوسف علیه السلام ورسره وه، ساقي و یوسف علیه السلام ته وویل اجب الملک ..... حافظ شیرازي قدس سره چنین ګفت:

مه کنعان من مسند مصر آن توشد ...... ګاه آنست که پد رود کنی زندان را

په حدیث کي د ابن عباس رضی الله عنه راغلي دي چي ساقي چي و یوسف علیه السلام ته راغلی ورته وه یې ویل چي د بندي خانې کالي دي وکاږه او هغه نوی فاخره لباس چي ملک مصر و ساقي ته د یوسف علیه السلام لپاره ورکړی ؤ هغه واغونده، وقم الی الملک، راوي وایي چي یوسف علیه السلام چي له بندي خانې څخه وتی د محبس بندیانو ته یې په دغو الفاظو دعاً وکړه اللهم اعط علیهم قلوب الاخیار (خدایه مائل وګرځوې دوی ته زړونه د بندګانو)

درویش وایي: چي په سبب د دعاً د یوسف علیه السلام هر څوک چي یو خیرات کوي د بندي خانې بندیانو ته دې ور استوي که څه هم په محبس کي غټ غټ ګناه کاران بندیان وي چي د هیڅ چا بنه نه ځني راځي په سبب د ګنهو ددوی "ولا تعم علیهم الاخبار" او ته خدای جل جلاله مه پټوې ددوی څخه خبرونه د ملک.

درویش وایي: چي هم دا سبب دی چي بندیان اعلم د خلګو دي په هره بندي خانه کي په خبرو د هغه ځای او ماته په تجربه دا خبره معلومه سوې ده، ولي چي ماهم په بند کي میاشتي تېري کړي دي، راوي وایي چي یوسف علیه السلام چي د بندي خانې څخه ووتی پر دوازه د سجن یې دا خبري نوشته کړې هذا قبور الاحیاً" دا بندي خانه قبرونه دي د ژوندو خلګو "وبیت الاحزان" او د غمو سرای دی "وتجربة الاصدقاً" او ځای د تجربې د خدای جل جلاله د خپلو نیکو بندګانو دی "وشماتة الاعداً" او ځای د خوشالی د دښمنانو د بندي خانې، او یوسف علیه السلام غسل وکړی او د بدن خیري یې له ځانه لېري کړې او نوي فاخره کالي یې واغوستل وقصد

الملک. نو دی چي د ملک دروازې ته ورسېدی داسي دعا یې وکړه "حسبي ربي من دنیای وحسبي ربي من خلقه عزجاره وجل ثنائه ولا اله غیره، بیا د ملک و دربار ته ورداخل سو چي پر ملک یې سترګي ولګېدلې داسي دعا یې وکړه "اللهم اني اسئلک بخیرک من خیره واعوذبک من شره وشر غیره" نو ملک چي یوسف علیه السلام ته وکتل. یوسف علیه السلام السلام علیکم ورته وویل یعني بالعربیة ملک ورته وویل ما هذا اللسان؟ قال یوسف لسان عمي اسماعیل علیه السلام بیا یې ملک ته دعا وکړه په عبراني ژبه ملک ورته وویل. ما هذا اللسان؟ یوسف علیه السلام ورته وویل لسان آبائي، د ملک دغه دوې ژبې نه وې زده.

وهب بن منبه رحمة الله علیه وايي چي د ملک اوویا ژبې زده وې، نو هر وخت چي به ملک په یو ژبه سره د یوسف علیه السلام سره خبري کولې یوسف علیه السلام به هم په هغه ژبه جواب ورکوی، نو د یوسف علیه السلام دواوویا (۷۲) ژبې زده وې عربي او عبراني پر ملک بالا ؤ، نو ملک په تعجب کي واقع سو د یوسف علیه السلام د دواوویا ژبو له زدکړې څخه مع حداثة سنه یوسف علیه السلام په دې وخت کي د دېرشو کالو ؤ، نو یې پر تخت کښېناوه له ځانه سره.

فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾

چي ملک د یوسف علیه السلام سره په خبرو شروع وکړه اوله خبره یې دا ورته وکړه چي په تحقیق ته نن ورځ زموږ په دربار کي خاوند د مکانت یعني جاه وجلال یې او امین یې پر هر شي، بغوي رحمة الله علیه وايي چي ملک و یوسف علیه السلام ته وویل چي زما دا خوښه ده چي تعبیر زما د خوب ستا څخه شفاهاً واورم. یوسف علیه السلام ورته وویل نعم! تا اووه بقرات سپین تندیان ډېر ښائسته لیدلې دي په خوب کي چي دا بقرات له رود نیل څخه راووتلې او تر تیانو یې شیدې تویېدلې، او بیا وروسته له لشو څخه د نیل اووه ډنګري غواوي دي ولیدلې چي راووتلې چي نهایته بدرنګه وې وچي غولانځي یې وې، غاښونه او پښې یې لکه د درندګانو وې، نو دې اوو ډنګرو غواوو هغه چاغي غواوي وخوړلې حتی چي هډوکي پوستکي د هغو یې ترښکرو پوري وخوړلې او ته په هغه تعجب کي وې چي اووه

وږي تکشنه او اووه وږي تکتور وچ دي وليدله او پر يو ځای راشنه وه وروسته هغه وچو تورو وږو پر شنو وږو احاطه وکړه او هغه يې پټ کړه، فهذا مارئيت، نو له خوبه راويښ سوې په ډېر خوف کې، ملک ورته وويل چي زما تر خوب ستا بيان اوضح دی، نو ملک و يوسف عليه السلام ته وويل مارأيک ايها الصديق، يوسف عليه السلام ورته وويل چي ته په دې اولو کلو کي چي ډېر آباد به وي خلګ امر کړه چي هر ځای دي کښت کوي او خالي ځمکه مه پرېږدئ او حکومت دي هم سرکاري ځمکي وکري، او چي کښت ورسېږي د غنمو وږي د ساق سره په انبار خانو کي جمع کوه تاچي په وروسته اوو کلو کي غنم ستاسي په ښه درسي او پرور به يې ستاسي د حيواناتو په ښه درسي، او ته خپل عاملان امر کړه چي پينځمه حصه د هغو دي د مصر د خلګو خوراکې او د حيواناتو د علف لپاره جلا کړي، او خلګ حاضر کړه چي هر سړی دي له خپلو غلو څخه جلا کړي پينځمه حصه او په انبار خانو کي دې د دولت جمع کړي په خپلو وږو کي تاچي شپږي يې ونه خوري، يوسف عليه السلام ورته وويل چي هغه زخيره کړې غله او د سرکاري ځمکو غله ستا د اهل او ماحولها بس ده يعني په کلو کي د قحط چي اووه کاله به دوام وکړي، او تاته به خلګ له اطرافو څخه راځي لپاره د خريدارۍ د غلې، او تاته به دومري خزانې د نقودو په بيت المال کي جمع سي چي هيڅ ملک به تر تا دمخه نه وي جمع کړي، ملک و يوسف عليه السلام ته وويل چي څوک به دا کار پر غاړه واخلي چي په کلو کي د خصب به غلې جمع کوي او په کلو کي د قحط به يې خرڅوي او نقود به په بيت المال کي جمع کوي يعني دا خو لوی جنجال دی.

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۝

يوسف (عليه السلام) وملک ته وويل چي ما مقرر او آمر کړه پر خزانو د غلو د اهل مصر او د اموالو د اهل مصر، په تحقيق زه ساتونکی يم د دغو خزانو او خبريم په صرفولو د هغو خزانو پر مستحقينو باندي په کلو کي د قحط او پر خرڅولو د هغو غلو پر اهل مصر او اطرافو باندي په ثمن مناسب سره يعني چي نه سيخ وسوځي او نه کباب، دا د پښتو يو متل دی.

درويش وايي: چي اهل تفسير يعني روح المعاني، روح البيان، مظهري، بيضاوي او قرطبي ټوله پر دې متفق دي چي يوسف عليه السلام مدح د ځان وکړه په حفيظ عليم سره او طلب د امارت يې وکړی بقوله "اجعلني آه" دا ټوله لپاره د طلب د جاه او جلال نه وه بلکې ددې لپاره وه چي احکام د خدای پاک په ملک کي جاري کړي او اقامت د حق او اظهار د عدل وکړي چي د مذکوره امورو لپاره خدای پاک انبيأ کرام عليهم السلام را استولي دي، يوسف عليه السلام په دې پوهېدی چي اجرأ د دغو امورو بل څوک نسي کولای بېله ده، هم دا سبب دی چي اختلاف د مهاجرينو او انصارو رضي الله عنهم د عليه الصلوة والسلام تر وفات وروسته چي مهاجرين او انصار رضي الله عنهم سره يو ځای سوه او انصارو وويل منا امير او مهاجرينو وويل نحن الامرأ وانتم الوزرأ، حتی وروسته تر قيل وقال د ابوبکر صديق رضي الله عنه سره بيعت په اتفاق سره وکړل سو، او دغه معارضه د حضرت علي او د معاويه رضي الله عنهما هم پر دې بنأ وه چي علي رضي الله عنه ځان ښه قادر باله پر انفاذ د امورو د شريعت او عدالت.

مسئله: درويش وايي چي ټوله مفسرين رحمهم الله پر دې متفق دي چي طلب د قضأ او امارت او اظهار ددې چي زه ددې مستعد يم روا دی که يې پر ځان اعتماد ؤ چي زه دا کار اجرأ کولای سم بلکې واجب دی که بل مستعد ددې کار نه ؤ.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي تولی او طلب د قضأ او امارت د سلطان کافر يا ظالم څخه روا دی که سړی په دې پوهېدی چي زه واظهار ته د حق او سياست د خلګو نه رسېږم بېله دې کافر او جائر، ويدل عليه ان سلف هذه الامة يقولون القضأ من ائمة الجور کما يدل عليه التاريخ الاسلامي.

حکايت: علامة ابن الشحنة رحمه الله وايي چي امير تېمور لنګ چي يو جابر ظالم بادشاه ؤ او د اسلام د علماؤ ډېر سخت دښمن ؤ که څه دی هم مسلمان خو ؤ او له علمأ څخه يې تعنتي سوالونه کول چي د هغو جوابونه سبب د قتل د هغو علماؤ وګرځېدله، مثلاً يو ځای چي به ده فتح کړی، نو دا بله ورځ به يې علمأ د هغه ځای را جمع کړل او ورته وه به يې ويل چي پرون زموږ او ستاسي تر منځ معرکه وسوه څوک پر حق او څوک پر باطل وه او د کوم طرف مړي شهيدان دي؟

Scanned by CamScanner

که به ملا يانو ورته وويل چي ته پر باطل يې موږ پر حق يو او زموږ مړي شهيدان دي، تېمور به خپلو عسکرو ته امر وکړی چي دغه ټوله ملایان قتل کړئ ولي موږ خو مجاهدين يو دوی پر موږ د باطل حکم وکړی، او که به ملايانو ورته وويل چي ته پر حق يې موږ پر باطل ۇ، نو به يې ملا يانو ته وويل چي تاسي خو پر خپل ځای بېغمه ناست واست، موږ ناحقه حمله درباندي وکړه، نو حق مو ولي پټ کړی، عسکرو ته به يې امر وکړی چي دغه تغيه واجب ملايان ټوله مړه کړئ، نو تېمور لنگ چي حلب فتح کړی، نو پر رواج دده بنأ ټوله ملايان د حلب يې را جمع کړل وروسته تر دي چي فتح د حلب ده عنوةً او په زوره وکړه او ډېر مسلمانان يې قتل کړه، ابن الشحنة رحمه الله عليه وايي چي موږ د حلب علمأ او قضات ټوله يې وروغوښتلو ښه گړی موږ د تېمور لنگ په حضور کي منتظر ولاړ ۇ، ښه گړی وروسته يې راته وويل چي کښېنئ، وروسته تېمور د حلب د علماؤ مشر ته وويل چي دده په زعم مولوي عبدالجبار بن العلامة نعمان الدين حنيفي ۇ چي ته د حلب وقاضيانو او ملا يانو ته وواېه چي زه له دوی څخه سوال کوم د يوې مسئلې چي ما د هغې مسئلې سوال له علماؤ څخه د سمرقند، بخاری او هرات او د ټولو ملا يانو څخه د هغو بلادو چي ما فتح کړي دي هم سوال کړی دی هغو واضح او قناعت بخښونکی ځواب نه دی راکړی تاسي د هغو مثل مه گرځئ او ماته به قناعت بخښبه ځواب راکوئ، نو عبدالجبار مذکور موږ ته وويل چي "ان سلطاننا يقول" چي پرون زموږ او ستاسي تر منځ جنگ وسو او دو طرفه مړي وسوه فمن الشهيد منا او منکم يعني قتيلنا او قتيلکم، ابن الشحنة وايي چي زما په زړه کي خدای جل جلاله يو ښه او معقول ځواب وگرځاوه، هغه دا چي يو اعرابي وعليه الصلوة والسلام ته راغلی چي يو سړی چي جنگ کوي د غنيمت لپاره او بل سړی د خپل شجاعت د اظهار لپاره فمن الغازي في سبيل الله؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل من قاتل ليکون کلمة الله العليا فهو في سبيل الله، نو ابن الشحنة تېمور لنگ ته وويل من قاتل ليکون کلمة الله هي العليأ فهو شهيد، يعني ابن الشحنه نه پر خپلو خلگو يوازي او نه د تېمور پر خلگو يوازي د شهيد

حکم وکړی، نو تېمور ورته ووېل خوب گفتی خوب گفتی، او علامه عبدالجبار هم راته ووېل ما احسن ماقلت يعني څه ښه ځواب دی ستا.

ابن الشحنة رحمه الله وايي چي د الفت دروازه زموږ او د تېمور تر منځ خلاصه سوه، نو تېمور څو نوري پوښتني هم وکړې، اخيري پوښتنه يې دا وه چي ته څه وايي په علي او معاويه رضي الله عنهما کي يعني ددوی تر منځ پر خلافت جنگ واقع سوی ؤ، ما ورته ووېل لاشک ان الحق مع علي رضي الله عنه وليس معاوية رضي الله عنه من الخلفأ، تېمور راته ووېل چي ته ووايه چي علي رضي الله عنه على الحق ؤ او معاويه رضي الله عنه ظالم ؤ، ابن الشحنة وايي چي ما ورته ووېل چي په هدايه کي راغلي دي ويجوز تقليد القضات من امرأ الجور فان کثيراً من الصحابة والتابعين قلدوا القضأ من معاوية مع ان الحق مع علي رضي الله عنه، نو امير تېمور لنگ خوشاله سو واحسن الى العلمأ والقضات وسائر اهل حلب.

درويش وايي: چي راويان د قصې وايي چي بغوي رحمه الله په خپل سند سره د ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ ووېل رحم الله اخي يوسف، که ده دغه مطالبه د ملک مصر څخه نه وای کړې اجعلني على خزائن الارض ملک، ملک مصر به فوراً دی پر عهده د رئيس د خزائن الارض مقرر کړی وای لکن چي ده مطالبه وکړه يو کال د ملک مصر سره په کور کي د هغه تېر کړي وروسته کال ملک مصر يوسف عليه السلام وروغوښتی او تاج يې پر سر ور کښېښود او خپله توره يې دده په غاړه کيورواچول، او يوسف عليه السلام ته يې يو تخت کښېښود چي د سرو زرو ؤ او په ملغلرو او قيمتي جواهراتو ښائسته کړل سوی ؤ او سربېره پر تخت وريښمين استبرق اوار ؤ او شپېته نازکي پردې ثم امره ان يخرج فخرج متوجاً يعني تاج يې پر سر ؤ چي لون (رنگ) يې لکه د اور ؤ او مخ يې لکه سپوږمۍ، نو يوسف عليه السلام ورغلی پر تخت کښېنستی او ټوله امراؤ نظامي او ملکي و يوسف عليه السلام ته يې غاړه د اطاعت کښېښوله. ملک مصر خپل کور ته ولاړ او د مصر ټوله کارونه يې و يوسف عليه السلام ته حواله کړه او قطفير د زليخا مېړه يې معزول او بر طرفه کړی او د هغه پر ځای يې يوسف عليه السلام مقرر کړی يعني په اصطلاح د مصر صدر اعظم يې وگرځاوه، ابن زيد رحمه الله وايي چي ملک مصر ريان په مصر کي ډېري خزاني درلودې ټولې يې يوسف عليه السلام ته

وسپارلې، او وه يې ګرځاوه امر او قضأ د يوسف عليه السلام په ټولو کي نافذ، او په يو ناتائيد شده روايت کي راغلي دي ملک مصر ريان ايمان هم راوړی.

ابن جرير او ابن حاتم له ابن اسحاق رحمة الله عليهم څخه داسي روايت نقل کړی دی چي قطفير په نژدې ورځو کي مړ سو او زليخا کونډه سوه، ملک مصر زليخا و يوسف عليه السلام ته په نکاح کړه، ما ښام چي ډېره ارمان زده او ډېره زمانه په غم کي د يوسف عليه السلام په کړاوونو اخته د خپل محبوب يوسف سره په شپه کي يو ځای سوه، نو يوسف عليه السلام زليخا ته وويل چي دا زما او ستا جمع والی په نکاح صحيح ښه نه دی تر هغه چي تا زما څخه خوښتل يعني زنا، زليخا ورته وويل ايها الصديق لا تلمني على ما مضى فاني كنت امرئة حسناً غاية الحسن او جمال فائق کي او زما مېړه قطفير عنين ؤ چي دخول په ښځه يې نسوای کولای فعلتني نفسي على مارئيت فدخل بها ووجدها باكرة فدخل بها وولدت لها افرائيم وميتا.

درويش وايي: چي دغه ؤ صحيح حال د يوسف عليه السلام او زليخا د اجتماع او د نکاح، درويش همېشه خوشه چين دی د کتاب د علامه برسوي رحمة الله عليه چي روح البيان يې نوم دی لکن موضوع د وصال او نکاح د يوسف عليه السلام او زليخا په دومره اوږده بيان سره بيان کړې ده چي نه يې عقل مني او نه هم يو حديث نبوي که څه هم ضعيف وي او نه اقوال د صحابه کرامو رضي الله عنهم او نه اقوال د تابعينو او تبع د تبع تابعينو رحمة الله عليهم او نه اقوال د ائمة اربعة مجتهدينو رحمة الله عليهم ددغه اوږد بيان تائيد او پخلی کوي او په هر ځای کي ددې اوږد بيان بيتونه د کتاب (يوسف زليخا) چي تصنيف د علامه عبدالرحمن جامي قدس سره راوړي، او کتاب د يوسف زليخا په بيان کي حسن د زليخا نهايت اهانت انګېزه ابيات ويلي دي كما لايخفى على من طالع الكتاب المذكور.

درويش وايي: چي نه پوهېږم چي مأخذ ددې بياناتو څه دی الا چي امکان لري چي دغه بيانات د يهودانو څخه په عربي ته رانقل سوي وي ثم وثم الى يومنا هذا، ددغه موضوع بيان په دې ځای کي زموږ اهل السنة والجماعة لپاره د پزي پېزوان دی، غير مقلدين لکه سلفيه او وهابيه او نور همېشه په ورته خبرو

كي موږ ته پېغور راكوي.

تنبيه: غرض د درويش په مذكوره بياناتو كي توهين د علامه جامي رحمة الله عليه يا د علامه برسوي رحمة الله عليه نه دى حاشاً لله، بلكې خپل معذرت بيانول دي چي ما ولي له دې اوږده بيان څخه ددې دوو كتابو صرف نظر وكړى او نقل مي نه كړه، ولله در صاحب روح المعاني والقاضي البيضاوي والمظهري والامام العلامة الرازي چي تفسير كبير يې تصنيف دى والعلامة القرطبي رحمة الله عليهم چي په هغو كي هيڅ تعرض ودې بيان طويل ته نسته...... بيت:

تو گوى آنچه دانى سخن سود مند .... وگر هيچ كس را نيايد پسند

والله اعلم بحقيقة الحال واليه المرجع والمآل.

درويش وايي: چي ما په يو كتاب كي وليدله چي سيد الشهدا حمزه رضي الله عنه چي له موره پيدا كېدى نهه گزه يې د سينې عرض ؤ، نو دا خبره امكان پذير ده او كه صرف كذب دى.

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى الْأَرْضِ ۚ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ ۚ

دغه رنگه لكه چي موږ عزت وركړى ؤ يوسف عليه السلام ته په دربار كي د ملك مصر، موږ تمكين او عزت وركړى ؤ ده ته په مځكه كي د مصر، دى نازلېدى يعني ورتلى له بلادو او له قرى وو څخه هغه ځاى چي دده به خوښه وه يعني لپاره د سياست دارى د مملكت د مصر او نظر كول په حال كي د رعاياوو كما هو من لوازم رتبته.

نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

موږ رسول كوو په نعمت سره خپل هغه چا ته چي زموږ خوښه وي في الدنيا والآخرة، او موږ نه ضائع كوو اجر او ثواب د خپلو مخلصو او صابرو بندگانو ومنهم هـ يوسف عليه السلام بلكې كامل وركوو اجور ددوى عاجلاً وآجلاً.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ ع

او ثواب د اخرت بهتر او ښه دى تر نعمتو د دنيا لپاره د هغو كسانو چي ايمان يې راوړى وي او هنوز هم د خداى جل جلاله له عذاب څخه بېرېږي.

تاريخ خبري كوي او محققين د مفسرينو يې تائيد كوي چي څه وخت چي اختيارات د مملكت د مصر د ريان ملك مصر له خوا څخه ټوله و يوسف عليه السلام ته حواله سوه، نو يوسف عليه السلام په ښه تدبير سره جمع د غلاتو په انبار خانو كې د مملكت كوله او ډيري كلاوي يې د غلو د جمع كولو لپاره په مخصب كلو كي لپاره د قحط د كلو جمع كړي وې او جمع كولې يې وانفق الناس بالمعروف يعني في السنين المخصبة حتى چي د قحط كلونه په ډېر هول او بېره سره داخل سوه چي مصريان قبل ازان داسې قحط نه ؤ ليدلی. او يوسف عليه السلام په دې كلو كي د ملك مصر او دده د فاميل د ورځي پر دوولس بجې مثلاً ډوډۍ ور استول حتى چي ملك مصر به ناري وهلې يا يوسف الجوع الجوع، نو په اووه كاله كي د قحط خلكو چي هر څو غلې جمع كړې په سنوات محصبه وو كي هغه ټولې تمامي سوې، نو د مصر خلكو و يوسف عليه السلام ته رجوع وكړه د غلو په باره كي، يوسف عليه السلام د غلو د خرڅولو پيل وكړی پر رعاياوو د مصر او د اطرافو، په اول كال كي يې په نقدو روپو پر خرڅول يعني الدراهم والدنانير، حتى چي د مصريانو په لاس كي نه درهم او نه دنانير پاته سوه، او په دوهم كال يې د ښځو په زېوراتو او جواهراتو پر خرڅول حتى لم يبق في ايدی الناس منهما شيئ، او په دريم كال يې په مواشيو او چارپايانو غلې پر خرڅولې حتى چي د خلكو دا شيان هم ختم سوه، او په څلورم كال يې په مريانو او مينځيانو غله پر خرڅول حتى چي اهل مصر ته نه مريي پاته سو نه مينځه، او په پينځم كال يې د اهل مصر د ځمكو او د سرايو په معاوضه غلې وركولې حتى چي دا هم ختم سوې، او په شپږم كال يې ددوی د اولادو په استرقال غله وركوله، حتى اولاد د اهل مصر يې ټوله مريان او مينځياني وگرځول، او په اووم كال يې په خرڅولو سره د خپلو ځانو د مصريانو غله وركول.

درويش وايي: چي پر بناً ددې روايت په شريعت كي د يوسف عليه السلام بيع د اولادو او انفسو روا وه كه څه هم زموږ په شريعت كي دا نه ده روا، نو مصريانو به ويل چي موږ تر داسي آمر اعلی واجل تر يوسف عليه السلام طول اعمارنا نه ؤ ليدلی نو يوسف عليه السلام سلطان مصر ته وويل چي څرنگه يې بولي چي تا كار ماته

وسپاره ځرنګه مي خزانې ټولي د نقودو، سرو، سپینو زرو او جواهراتو درړکې کړې او ځرنګه مي مځکې او سرایونه د اهل مصر ستا ملک وګرځاوه او ځرنګه اهل مصر او اولاد ددوی مي ستا مریان وګرځول، یوسف علیه السلام ورته وویل چي اوس نو ستا ځرنګه خوښه ده، ملک ورته وویل چي خوښه ستا ده زه دي تابع یم. نو یوسف علیه السلام ورته وویل فاني اشهد الله عزوجل واشهدک چي زما له خوا ازاد دي ټوله اهل مصر او اولادونه ددوی او ټولي مځکې او سرایونه او مواشي او حیوانات ددوی پر دوی رد دي.

درویش وایي: چي په دې کار د یوسف علیه السلام سره ټوله اهل مصر دده شکر ګذاره سوه او دده فضل او عدل یې په زړو کي ځای پیدا کړی.

تاریخ قدیم وایي چي یوسف علیه السلام د قحط په شپو او ورځو کي په ډوډۍ ځان نه مړاوه، خلګو ورته وویل چي ستا په لاس کي خو خزائن مصر دي ته ولي وږی ګرځې؟ یوسف علیه السلام به ورته ویل که زه ځان موړ کړم د وږو خلګو حال به مي هېر سي، او یوسف علیه السلام به د ملک اشپز ته ویل چي پر نصف نهار و ده ته ډوډۍ مهیا کوه تاچي و ملک ته د لوږي درک ورمعلوم سي او وږي خلګ هېر نه کړي.

تاریخ وایي چي له اطرافو څخه د ټولو خلګو راتګ مصر ته شروع سو، د یوسف علیه السلام څخه د غلې د پورولو لپاره یعني چي را یې نسي، او د یوسف علیه السلام دا قانون ؤ چي هر چا ته به یې یو بار د اوښ ورکاوه که څه هم ډېر معتبره سړی وای له جهته د عدالت بین الناس وکثرة الازدحام علیه، تاریخ وایي چي ددې قحط اثر تر کنعان او شام پوري ورسېدی، او پر یعقوب علیه السلام چي د یوسف علیه السلام پلار ؤ اثر د قحط ولوېدی، او پر ده او زامنو او عیال مځکه د کنعان د لوږي له کبله تنګه سوه، او یعقوب علیه السلام او زامنو یې په صحرا کي ژوند کاوه اوښان او پسونه یې درلودل او دوی ته دا اوازه ورسېدله چي په مصر کي یو ملک صالح دی یعني نه د یوسف په نامه، چي دا ملک صالح و خلګو ته په ارزانو قیمت غله یو د اوښ بار ورکوي، نو یعقوب خپل زامن د مصر پر خوا راهي کړل مګر بین یامین چي د یوسف علیه السلام سکه ورور ؤ ځني وه یې ګرځاوه خوفاً مما فعلوا بیوسف.

درویش وایي: چي اول چي یعقوب علیه السلام زامن امر کړل چي تاسي مصر ته ولاړ سئ د ملک مصر څخه به غله راوړئ زامنو یې ورته وویل یا نبئ الله کیف یطیب قلبک چي ته موږ استوې وفرعونیانو ته د مځکي، او ته خبر یې په عداوت له موږ سره او موږ ته امن پر دې نسته چي دوی به موږ ته پر ځای د غلې شر راورسوي.

درویش وایي: چي په هغه وخت کي د مصر مځکه دوی د جبابرو مځکه بلله لزیادة الجور والظلم فیها، یعقوب علیه السلام ورته وویل چي زه خبر سوی یم چي په مصر کي هم دا اوس یو ملک عادل صالح سړی پر سر د حکومت راغلی دی چي د چا سره ظلم نه کوي، نو ولاړ سئ مصر ته او ملک مصر ته زما سلام هم ووایاست ستاسي د غلو د ورکړي حاجت به هم تر سره سي ان شأ الله تعالی.

پوښتنه: د کنعان او د مصر تر منځ خو اته منزله مسافت ؤ لکن یعقوب علیه السلام ته سربېره ددې چي دروازه د وحي ورته خلاصه وه ولي ده ته د یوسف علیه السلام ځای نه ؤ معلوم، او بیا ولي یوسف علیه السلام خپل پلار په خپل حال نه خبراوه؟

ځواب: دا دواړه کارونه معطل وه، په اراده پوري د خدای عزوجل مربوط وه الی ان یأتي وقت الملاقات المسمی في علم الله تعالی، کریمه ولا یسئل عما یفعل وهم یسئلون"

وَجَآءَ إِخۡوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُواْ عَلَيۡهِ فَعَرَفَهُمۡ

او راغله وروڼه د یوسف (علیه السلام) او دوی داخل سوه پر یوسف علیه السلام په اجازه دده او یوسف علیه السلام پر خپل تخت ناست ؤ په ډېر زینت او دبدبه سره، نو یوسف دستي دوی وپېژندل، یو خو لقوة فهم وذکاوة یوسف، او بل په دې سبب چي دوی پر هغه حال وه چي دی یې وځاه ته اچاوه نه یې هیئت بدل سوی ؤ او نه یې لباس په دواړو حالاتو کي، او بل دا چي خدای پاک و یوسف علیه السلام ته په هغه وخت کي چي دی ورڼو ځاه ته واچاوه داسي ویلي وه "لتنبئنهم بامرهم هذا وهم لا یشعرون" نو یوسف علیه السلام په دې وپوهېدی چي دوی به ماته حتماً رائحي په قرار د وعدې د خدای جل جلاله، نو مجرد یوسف (علیه السلام) خبر سو چي له کنعان څخه ابنأ یعقوب علیه السلام راغلي دي قبل الرؤیة یې دوی وپېژندل.

وَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿۵۸﴾

او دوی له یوسف (علیه السلام) څخه منکر وه یعني نه يې پېژندی.

(۱) اول په سبب د طول عهد په منځ کې د فراق او وصال، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې له هغه وخته څخه چې ورنو دی وڅاه ته واچاوه او تر دې وخته د دخول پر یوسف علیه السلام څلوېښت کاله تېر سوي وه.

(۲) په وخت کې د اچولو وڅاه ته یوسف علیه السلام نهایت صغیر السن ؤ.

(۳) د ورنو يې عقیده وه چې یوسف به له وخته لا مړ وي او ددوی له ذهنو څخه یوسف علیه السلام بېخي وتلی ؤ.

(۴) یوسف علیه السلام خو دوی په صغر السن او خواره جامه کې لیدلی ؤ او اوس ځوان په حسن او جمال پر تخت شاهي ناست ؤ او قومندانان د مصر په سلامي لاس پر سینه ورته ولاړ و، نو څه يې پېژندی چې دا به زموږ ورور یوسف وي.

مفسرین رحمهم الله وایي چې یوسف علیه السلام چې دوی ته وکتل تجاهلاً يې په عبراني پوښتنه ځني وکړه چې تاسي څوک یاست او د څه شي لپاره زما ملک ته داخل سوي یاست؟ دوی ورته وویل چې موږ یو قوم یو د اهل شام رعاة الشیاه موږ ته مصیبت د قحط او لوږې رارسېدلی دی د غلې د رانیولو لپاره راغلي یو. یوسف علیه السلام ورته وویل چې شاید تاسي زما د مملکت د کشف الحال د جاسوسی لپاره راغلي یاست؟ قالوا لا والله مانحن بجواسیس. انما نحن بنو اب واحد وهو شیخ کبیر ونبي من انبیاء الله عزوجل. یوسف علیه السلام ورته وویل چې تاسي څو ورنو یاست دوی ورته وویل چې موږ اصلي دوولس ورنو یو. لس له یوې موره یو او دوه د بلې مور او تر ټولو کشر چې پر پلار ډېر ګران هم ؤ یوسف يې نوم ؤ چې موږ یو وخت یوسف د مېلې لپاره د ځان سره صحرا ته د کنعان بېولی ؤ د پلار په اجازه، نو موږ سات تېری کاوه او یوسف مو و کالو ته کښېنولی ؤ چې ناګاه لېوه راغلی یوسف يې وخوړی، یوسف علیه السلام ورته وویل چې هغه بل ورور مو ولې نه دی راوستلی، دوی ورته وویل چې هغه د یوسف سکنی یعني د موره يې ورور ؤ، نو پلار را څخه وګرځاوه چې د فاقد زوی یوسف مینه يې په

ماتول، نو يوسف عليه السلام ورته وويل چې زه نه پوهېږم چې ستاسي خبري به صدق او رشتيا وي او که نه؟ دوی ورته وويل چې موږ په مصر کي هيڅ څوک نه پېژني چې زموږ پر صدق تاته شاهدي ادا کړي، نو يوسف عليه السلام ورونو ته هر يوه ته يو بار د اوښ غله ورکړه او نوره مرسته د سفر خرڅ يې هم ورکړی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ

نو چې کارسازي وکړه يوسف (عليه السلام) ددوی د سفر، نو دوی ته يې وويل چې ماته به راولئ ستاسي ورور د پلار له خوا څخه که ستاسي خبري رشتيا وې چې زه په دغه سره راضي، او يو اوښ بار به د ورور لپاره هم درکړم او هم به مو نازوم.

أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

تاسي نه وينئ چې زه پېمانې د غلې پوره ورکوم او خير د مهمان پرستانو يم او يوسف عليه السلام دوی ته ښکلې مېلمستياوي ورکړي وې او ډېر يې نازولي وه.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

که مو ورور نه راوستی، نو بيا تاسي ته پېمانې د غلې نشته او نه به ماته نژدې راځئ.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

دوی ورته وويل پلار خو زموږ د پاته ورور په فراق نه راضي کېږي يعني چې پلار د يوسف عليه السلام مفقود مينه په ماتوي لکن بيا هم موږ به وپلار ته بهانه وکړو او ډېر کوشش به وکړو په طلب کي د ورور او موږ به دا کار وکړو يعني پاته ورور به تاته حتماً راولو، نو يوسف عليه السلام چې يو ورور به ماته گرو او ضامن پرېږدئ تر هغو چې تاسي ورور راولئ، نو دوی پچه سره واچول يعني قرعه، نو قرعه د شمعون د پاته کېدلو ووتل، او شمعون د يوسف عليه السلام چې ورونو وژی ډېر کوشان ؤ چې وژنئ يې مه وځاه ته يې واچوئ، نو شمعون ورور يې پاته سو.

وَقَالَ لِفِتْيَٰنِهِ ٱجْعَلُوا۟ بِضَٰعَتَهُمْ فِى رِحَالِهِمْ

او وویل یوسف علیه السلام خپلو نوکرانو ته چي د کیل پر کار ګمار سوي وه، وګرځوئ هغه ثمن چي دوی د غلې د رانیولو لپاره راوړی ؤ ددوی په جولو کي یعني په پټه، دا بضاعت ددوی صحیح داده چي دراهم وه، او بعض مفسرین وایي چي یو څرمني او یو څو جوته چوټي وې.

پوه سه: چي "فتیان" جمع د "فتی" و مریي ته وایي که ځوان او که سپین ږیری وي، که څه هم فتی ځوان ته وایي، اما مریی که ځوان وي او که سپین ږیری بادار یې په خدمت کي د ځوان کار ځني اخلي.

نکته: د یوسف علیه السلام یو غرض خو احسان ؤ د ورڼو سره، او بل غرض یې دا ؤ چي بېرېدی چي بیا به نه سي را مصر ته د غلې د رانیولو لپاره، ولي چي د پلار سره به دومره شی نه وي چي دوی د غلې لپاره بیا را واستوي.

لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَآ إِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

شاید دوی به پېژني حق د رد د بضاعت او حق د احسان زما یرد البدلین یعني غله او قیمته یې، چي دوی خپل کور او اهل ته ورسي شاید بیا به د غلې د پورولو لپاره مصر ته راسي.

درویش وایي: چي رد د بضاعت دوې وجهي دي یو کرامت د ورونو دی او په اول وهلت بر او احسان د ملک مصر چي یوسف علیه السلام ؤ دوی ته به معلوم سي نو وروسته به دلېرانه عود وکړي، او بله وجه یې داده چي د یوسف علیه السلام پاک وجدان دا نه قبلوله چي د ورڼو او د پلار څخه سره د احتیاجه ددوی بضاعت ددوی واخلي، لکن درویش وایي چي صحیح سبب د رد د بضاعت دا ؤ لکه چي کلبي رحمة الله علیه بیان کړی چي دا بضاعت یې ځکه ور رد کړی چي د پلار سره به یې نور مبلغ نه وي چي دوی د بلې پلا لپاره مصر ته راواستوي د غلې د رانیولو لپاره.

فَلَمَّا رَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ

هغه وخت چي دوی بیر ته وطن ته ستانه سوه او د پلار سره یې ملاقات وسو، نو دوی وویل.

درویش وایي: چي اول خو دوی د ملک مصر حالات و یعقوب علیه السلام ته بیان کړل په دې الفاظو "قدمنا علی خیر رجل انزلنا واکرمنا" موږ ته یې داسي د اوسېدلو ځای راکړی او زموږ فوق العادة عزت یې وکړی لو کان من آل یعقوب ما اکرمنا کرامته، که د آل یعقوب سړی وای هم دومره عزت به یې موږ ته نه وای راکړی لکه چي ملک مصر راکړی، او یعقوب علیه السلام زامنو ته وویل که بیا مصر ته ورغلاست پر ملک مصر زما سلامونه وواياست او ورته وواياست چي موږ پلار تاته ډېري دعا وي وکړې او طلب د رحمت د خدای جل جلاله یې ستا لپاره وکړی بما اولیتنا، وروسته یې پلار ورته وویل چي شمعون مو څه کړی، زامنو یې ورته وویل چي هغو خو ملک مصر په ګرو کي وګرځاوه او ټوله قصه یې ورته وکړه، دوی ورته وویل چي ملک مصر پر موږ باندي د جاسوسانو ګمان وکړی او په عبراني لغت یې خبري راسره وکړې.

درویش وایي: چي دا مقوله "یا آبانا" د "قالوا" ده اې پلاره زموږ منع کړه له موږ څخه د بلې پلا کیل او غلې او وه یې ویل چي تاسي که خپل کشر ورور بنیامین نه راولئ او ملک مصر دا قرینه وګرځول نو جواسیس نه یاست او په خپلو خبرو کي صادق یاست.

فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝٦٣

نو زموږ سره واستوه زموږ ورور بنیامین چي کیل یعني غله راکړي او یو اوښ غله به بنیامین ته ورکړي او موږ د بنیامین محافظت کوو.

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ ۖ

یعقوب (علیه السلام) ورته وویل آیا زه به تاسي امینان ګرځوم پر بنیامین لکه ما چي تاسي امینان وګرځولاست پر ورور دده یعني یوسف "من قبل" یعني د یوسف د بېولو په وخت کي خو هم تاسي ویله ونحن له حافظون، او بیا مو په یوسف هغه څه وکړل چي تاسي کړي دي ، نو استفهام د "هل" انکاري دی یعني بنیامین نه درسره کوم او د محافظت په وعدې زه باور نه لرم لظهور کذبه في یوسف حیث قلتم وانا له حافظون.

فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا ۪ وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿٦٤﴾

خداى پاک ښه دى تر تاسي او تر هر چا از روى حفاظت (نو حافظاً تميز د نسبت د خير والله ته) او خداى پاک ډېر رحم کونکى دى تر ټولو رحم کونکو.

وَلَمَّا فَتَحُوْا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوْا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ ؕ

هغه چي دوى يعني زامنو د يعقوب عليه السلام خلاص کړل هغه جوالونه چي له مصر څخه يې غله پکښې راوړې وه، دوى پيدا کړه هغه ثمن د غلې چي دوى ته رد کړل سوى ؤ.

قَالُوْا يٰۤاَبَانَا مَا نَبْغِيْ ؕ هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا ۚ

دوى وويل چي اې زموږ پلاره موږ نور څه غواړو له اکرام څخه د ملک مصر او دده له احسان څخه د موږ سره، دا دى هغه زموږ ثمن د غلې موږ ته رد کړل سوى دى يعني د ملک مصر له خوا څخه.

وَنَمِيْرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا

موږ به مير يعني غله راوړو خپل اهل او عيال ته، او موږ به خپل د ورور بنيامين حفاظت کوو له هر دښمن څخه ذهاباً وايابا.

پوه سه: چي "نمير" عطف پر محذوف دى اى نذهب الى ملک مصر مرة اخرى

وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيْرٍ ؕ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ ﴿٦٥﴾

او موږ به زيات کړو يو بار د اوښ يعني د بنيامين حصه، ولې چي ملک د سړي سره هر چاته يو اوښ بار غله ورکوي، دا يو اوښ بار غله اسانه ده و ملک مصر ته لغاية جوده وکرمه.

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهٗ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهٖۤ اِلَّاۤ اَنْ يُّحَاطَ بِكُمْ ۚ

يعقوب عليه السلام وويل زامنو ته چي هر گز زه نه استوم بنيامين د تاسي سره لما رئيت من فعلکم باخيه يوسف، تر هغو چي تاسي ټينگه وعده په قسم سره د خداى ونه کړئ، تاسي به راولئ ما ته بنيامين له مصر څخه، مجاهد رحمة الله عليه د

"احاط بكم" دا ترجمه کړي ده چي مګر تاسي ټوله هلاک سواست، او قتاده رحمة الله عليه يې معنا دا کوي الا ان تغلبوا فلا تطيقوا ذالک مګر نه که تاسي مغلوبه سواست چي طاقت د راوستلو د بنيامين مو درلودی.

فائده: دا استثنأ مفرغ ده من اعم الاحوال ای لتأتنني به في کل حال الا حال بکم.

فَلَمَّآ ءَاتَوۡهُ مَوۡثِقَهُمۡ قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٞ ﴿٦٦﴾

هغه وخت چي زامنو ورکړه ټينګه وعده وپلار ته ای حلفوا بالله وجهدوا اشد الجهد في الاتيان به، نو اخير يعقوب عليه السلام ته بهانه د نه ورسره کولو د بنيامين نه سوه پاته، يعقوب عليه السلام وويل دوی ته چي خدای پاک زموږ او ستاسي د وعدو حافظ دی يعني دا وعدې به وساتي.

وَقَالَ يَٰبَنِيَّ لَا تَدۡخُلُواْ مِنۢ بَابٖ وَٰحِدٖ وَٱدۡخُلُواْ مِنۡ أَبۡوَٰبٖ مُّتَفَرِّقَةٖۖ

او يعقوب عليه السلام وويل يعني په وخت کي د رخصت د زامنو مصر ته په شمول د بنيامين، اې زما زامنو تاسي په جمع واړه سره و مصر ته د يوې دروازې څخه مه ورځئ بلکې داخل سئ ومصر ته د متفرقو دروازو له لاري.

پوه سه: چي په دې کي د يعقوب عليه السلام غرض دا ؤ چي دده زامن ډېر ښائسته وه او ښه قامتونه يې وه او په دې مشهور وه چي دا پر ملک مصر ډېر ګران دي نو پر دې ډېر ېدی چي نظر نه سي، وفي الحديث العين حق، وفي الحديث صحصح آخر که چېري تر تقدير الهي دمخه کېدای سوای يو شی لسبقته العين ای نظر السوء.

پوه سه: چي سورت " نٓ " ددې آيت په تفسير کي "وَإِن يَكَادُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَيُزۡلِقُونَكَ بِأَبۡصَٰرِهِمۡ لَمَّا سَمِعُواْ ٱلذِّكۡرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُۥ لَمَجۡنُونٞ ﴿٥١﴾ الآية .

داسي شان نزول ذکر سوی دی چي کفار د مکې د عليه الصلوة والسلام د حسن القرائة بالقرآن لپاره يې ډېر عائنين يعني نظر کونکي را جمع کړي وه چي عليه الصلوة والسلام چي قرائت وايي تاسي يې نظر کړئ، نو دا آيت لپاره د جلو ګيری ددوی د نظر نازل سو.

درويش وايي: چي دغه آيتونه چي پر مصاب بنظر السوء باندي ووايي يا

ځابنت نوشته کړي په وځينبل سي خداى پاک به ضرر د اصابت ځني دفع کړي وقد جربناه كرات.

سوال: يعقوب عليه السلام په دمخه وار کي زامنو ته نه ويل لا تدخلوا من باب واحد الآية؟

ځواب: په اول وار کي خو د يعقوب عليه السلام زامنو دومره شهرت نه درلودى لکه نور طالبان د غلې چي به يوسف عليه السلام ته ورتله دوى هم داغسي عادي کسان وه. او بعض مفسرين وايي چي يعقوب عليه السلام پر بنيامين بېرېدى چي نظر نسي، ولي چي بنيامين نمونه د ښائست د يوسف عليه السلام وه.

وَمَآ أُغۡنِي عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍۖ

او يعقوب (عليه السلام) وويل چي زه په کارو کي د تقدير الهي هيڅ فائده نه سم رسولاى وتاسي ته يعني دا وينا چي ما تاسي ته وکړه صرف نظر اسبابو عاديه وو ته وه مگر د تقدير الهي ردونکى نسته، ولهذا قال:

إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ

نه دى حکم د نفع او د ضرر مگر خداى پاک لره دى.

په حديث شريف کي چي روايت يې حاکم او احمد کړى دى راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل "لا يغني حذر عن قدر" درويش وايي چي په دې وينا سره يعقوب عليه السلام تفويظ و خداى پاک ته وکړى او اسباب ظاهره يې صرف نظر کړه.

عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

پوه سه: چي تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دى يعني خاص پر خداى پاک زما توکل دى، او خاص پر خداى جل جلاله دي توکل کوي توکل کونکي.

فائده مهمة: في اصابة العين، پوه سه! چي پر اصابة العين تجربې د علماؤ من الزمن الاقدم دلالت کوي او وينـاوي د انبيـاً عليهم السلام ناطق دي په حقيت د اصابة العين كما يدل عليه في هذا المقام يا بني لاتدخلوا من باب واحد الآية.

وفي الحديث الصحيح ان العين تدخل الرجل الرجل القير والجمل القدر يعني کتهو ته، والآية المذكورة من قبل آنفاً "وان يكاد الذين كفروا الآية" ايضاً

تدل على حقية اصابة العين، له حضرت علي ﷺ څخه روايت دی چي جبرئيل و عليه الصلوة والسلام ته راغلی، دی مبارک غمجن ؤ، جبرئيل ورته وويل ما هذا الغم الذي اراه في وجهک دا څه غم دی چي زه يې ستا په مخ کي اثر وينم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل! حسن او حسين (رضي الله عنهما) نظر سوي دي، جبرئيل ورته وويل صدقت يا محمد فان العين حق.

مسئله: فقهأ رحمهم الله وايي چي که يو سړی په اصابة العين سره مشهور ؤ چي شی به يې خوښ سو که انسان وای او که حيوان او که لوښی وغيره وای هغه ته به ضرر رسېدی، نو حکومت اسلامي دې بندي کړي او ډوډۍ دي ورکوي تر مرګه پوري.

حکايت: يو صالح عالم شيخ ناجوړی ؤ قريب الموت ؤ، نو اقارب اولاد وغيره يې پر راغونډ وه او ډېر مغموم ناست وه چي د کلي يوه ښځه د شيخ د پوښتنې لپاره راغله چي په نظر کولو سره مشهوره وه، نو شيخ مخ ځني پټ کړی، ښځي ورته وويل دا مخ دي ولي پټ کړی؟ شيخ ورته وويل چي نظر مي نه کړې، ښځي ورته وويل چي زه به ستا کوم ځای نظر کړم؟ حاضرينو پر وخندل، شيخ ورته وويل چي دا به مي نظر کړې چي څومره اسان زکندن يې دی، حاضرينو بيا وخندل، د شيخ غرض دا ؤ چي دا په غم قريبان وخندوي، هغه ؤ شيخ چي اخيري خبره وکړه کلمه د شهادت يې وويل او وفات سو، انا لله وانا اليه راجعون.

د درويش چشم ديد حکايت د عين السوء په باره کي، پوه سه! چي سپېروان د يوې قريې جامع نوم دی چي د قندهار له ښار څخه شپږ کيلو مېتره تخميناً لېري ده، او د هغې قريې په شاوخوا کي باديه نشينان سته چي رېګي يې بولي په دغه باديه نشينانو کي يو سړی ؤ چي سخت نظر او اصابة العين يې درلودی نوم يې ښادو ؤ، يوه ورځ د اختر په ورځو کي ښادو او نور ملګري ورسره د شيخ قلندر مېلې ته تله، په طول کي د لاري په يو کور کي ښځي خپل غوا لوشله چي د غوا د لوشلو رېغ د ښادو تر غوږ سو او ډېر خوند يې ورکړی که څه هم نه يې غوا ليدله او نه يې ښځه چي لوشي يې بلکې صرف صوت د لوشلو يې تر غوږ سو، نو ښادو ملګرو ته وويل چي له مېلې څخه وختي راووځئ چي ددغې غوا د

خيرات غوښې به را سره يوسو، ملګرو پسخند په وواهه چې غوا چېرې ده او ستا اصابة العين پر هغې څرنګه واقع سو، خير دوی چې ولاړل غوا دستې ناجوړې سوه يو ګړی وروسته مالک ذبح کړل د خيرات په نيت، ښادو ځني ملګرو سره مېله ژر پرېښوله چې د غوا ځای ته راغله د غوا غوښې وېشل کېدلې ښادو او ملګرو خپلې برخې ځني واخستلې او کور ته ولاړل، وهذا من عجائب الواقعات النادرة لاصابة النظر.

درويش وايي: چې روح البيان اصابة العين عقلي او حکمي ډېرې وجهې بيان کړي دي چې ددې تفسير د متعلمانو تر فهم ډېرې لوړې دي ځکه درويش صرف نظر کړې، او روح المعاني هم په ډېر شد ومد بيان د اسبابو د اصابة العين کړی دی صفحه ١٦-١٧-١٨ نقل يې فائده نه لري او د صحت يې ضمانت نسته، نو اولی داده چې د تفسير القرآن پر خوا وګرځو.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

چې دوی داخل سوه مصر ته د هغو دروازو له لارې لکه څرنګه چې دوی پلار امر کړي وه يعني من ابواب متفرقه، راوي وايي چې د مصر څلور دروازې وې "ماکان يغني عنهم" جواب د لما دی، والمعنی دفع د ضرر له دوی څخه دا دخول متفرق ونه کړی له الله تعالی څخه يعني قضائه تعالی د هيڅ شئ مما قضی الله حتی چې وروسته به راسي په قرآن کې چې بنيامين ملک مصر يعني يوسف عليه السلام له دوی څخه وګرځاوه او يعقوب عليه السلام ته مصيبت دوه چنده سو.

إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا

پوه سه: چې دا ستثنا منقطع ده ای لکن حاجةً في نفس يعقوب يعني شفقته عليهم چې نظر سوء پر و نسي، چې يعقوب عليه السلام دوی ته ظاهر کړی او وصيت يې ورته وکړی.

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٦٨

او په تحقيق يعقوب (عليه السلام) صاحب د علم ؤ په هغه شي چې موږ ته يې ښوولی

ؤ يعني بالوحي، نو په دې سبب يعقوب عليه السلام و زامنو ته په وخت کي د وصيت د دخول من ابواب متفرقه داسي وويل "وما اغني عنكم من الله من شيئ" لكن دېر كسان نه پوهېږي په هغه شي چي يعقوب عليه السلام په پوهېدى، اين النبي واين الامي.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ

ورونه ورغله ملاقات ته د يوسف (عليه السلام) في الواقع او ملاقات د مصر د ملك في الظاهر، نو دوى ورته وويل چي هغه زموږ ورور چي تا موږ امر کړي ؤ په راوستلو کي د هغه دادى را مو وستى وتاته، يوسف عليه السلام ورته وويل احسنتم واصبتم وستجدون جزاً ذالک عندي، بيا يوسف عليه السلام دوى ته ښه اوطاق ورکړى او ډېر يې نازول او دوى يې دوه دوه پر يوه سترخوان کښېنول، بنيامين يوازي پاته سو، نو ده وژړل او داسي يې وويل لو كان اخي يوسف حياً لاجلسني معه، نو يوسف عليه السلام ودوى ته وويل چي ستاسي دا ورور يوازي پاته سو، نو يوسف عليه السلام بنيامين له ځانه سره پر سترخوان کښېناوه او ډوډۍ يې ورسره وخوړله، وروسته يې د خوب لپاره ځايونه هوار کړل او امر يې وکړى چي دوه دوه دي پر يوه فراش بدېږي، نو چي يوسف عليه السلام او بنيامين پر يوه ځاى سره بيده سوه يوسف عليه السلام بنيامين په غېږ پوري ټينګ نيولى ؤ تر سهاره پوري، روبيل وويل چي دومره محبت چي ملک مصر يې د بنيامين سره لري ما تر اوسه نه دى ليدلى، دا بله ورځ يوسف عليه السلام امر وکړى چي تاسي ټوله ورونه يو ځاى سره اوسېږئ او بنيامين به زما سره وي، او حسب المعمول به فوق العاده خوراكونه او نوري مېوې وغيره تاسي ته درځي او د بنيامين بود وباش او خوراک به زما سره وي.

اٰوٰىٓ اِلَيۡهِ اَخَاهُ

او ضم کړى يوسف (عليه السلام) خپل ورور بنيامين چي د مور له خوا يې هم ورور ؤ د خپل ځان سره، نو يوسف عليه السلام او بنيامين چي سره دوه په دوه سوه، نو يوسف عليه السلام ورته وويل چي ستا نوم څه دى؟ هغه ورته وويل بنيامين، يوسف عليه السلام ورته وويل كوم بنيامين ورته وويل ابن المثكل، دا يې له دې سببه ورته

وويل چي دی بنيامين چي له موره وزيږېدی مور يې په نفاس کي فوت سوه، يوسف عليه السلام ورته وويل د مور نوم دي څه شی دی؟ بنيامين ورته وويل راحيل بنت لاوي، يوسف عليه السلام ورته وويل چي ته اولادونه لرې؟ بنيامين ورته وويل چي هو لس اولاده لرم، يوسف عليه السلام ورته وويل چي خوښه دي نه ده چي ستا د هالک ورور پر ځای ستا ورور سم؟ بنيامين ورته وويل چي چا ته ستا غوندي ورور رسېږي ايها الملک لکن لم يلدک يعقوب ولا راحيل فبکی يوسف عليه السلام وقام اليه په غېږ پوري يې ټينګ ونيوی.

قَالَ إِنِّيٓ أَنَا۠ أَخُوكَ فَلَا تَبۡتَئِسۡ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٦٩﴾

وويل يوسف (عليه السلام) په تحقيق هم زه ستا ورور يم، ته غم مه کوه په هغه سره چي ورونو ستا د ورورسره وکړی يعني في ما مضی، نو مضارع په معنی د ماضي ده چي دې ته په عربيت کي استحضار د حالت ماضيه عجيبه وايي، والاشارة الی ظلم اخوته معه حيث القاه في الجب وشروه بثمن بخس کمامر تفصيله، او يوسف عليه السلام بنيامين ته وويل چي ورونه مه خبروه په هيڅ شي سره مما علمتک فان الله قد احسن الينا.

فائده: يوسف عليه السلام چي بنيامين ته وويل چي څو اولادونه لرې، ده ورته وويل چي لس اولاده لرم، يوسف عليه السلام ورته وويل چي نومان يې څه دي، بنيامين ورته وويل چي د يوه نوم ذئب دی، يوسف عليه السلام ورته وويل چي ته خو ابن نبي يې نو تا څرنګه پر زوی د لېوه نوم کښېښو؟ بنيامين ورته وويل چي زما ورونو چي پلار ته وويل چي يوسف اکله الذئب، سميت ابني ذئباً تاچي هر وخت چي زه هغه زوی ته ناره وکړم ذکرت اخي يوسف، بنيامين وژړل يوسف عليه السلام يې هم وژړاوه، يوسف عليه السلام ورته وويل د بل نوم څه دی؟ بنيامين ورته وويل دم، يوسف عليه السلام ورته وويل چي دا نوم دي څرنګه پر ايښی دی؟ بنيامين وويل چي زما ورونو چي د يوسف قيص په وينو ککڼ پلار ته راوړی، نو مي د زوی نوم دم کښېښو چي هر وخت چي زه ورنارې کړم ذکرت اخي يوسف فبکی بنيامين فابکی يوسف، او د بل نوم مي يوسف ايښی دی چي زه ورنارې کړم، نو يوسف هالک ورور مي را

پیاد سي، نو بنیامین د هر وژړل او یوسف علیه السلام ور سره وژړل.

فائده: یوسف علیه السلام چي بنیامین ته وویل چي دا راز وروڼو ته مه وایه ددې کبله چي علمأ وايي چي اخفأ د مرام په بعض مقاماتو کي مستحب ده ویعین علی تحصیل المقاصد ولذالک ورد في الاثر استعینوا علی قضأ حوائجکم بالکتمان وسیئاتي فائدة الکتمان ه في القرآن الکریم عنقریب.

روی ان یوسف علیه السلام قال لاخوته اتریدون سرعة الرجوع الی ابیکم قالوا نعم، فامر یوسف علیه السلام الکیال لیکیل لهم او یو بار تنها د بنیامین په نامه.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ

پوهه: چي جهاز په لغت کي متاع ته وايي وکل ماینتفع به. والمراد هٰ کیل الطعام.

جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ

وه يې گرځول سقايه په بار کي د ورور یعني بنیامین.

پوهه: چي سقايه او صواع سره یو شی دي فرق یې اعتباري دی یعني په دې اعتبار چي اوبه پکښي څیښل کېږي سقايه یې بولي او چي شی غنم وغیره په پېمانه کېږي صواع یې بولي، یعني یوسف علیه السلام خپل مریان امر کړل چي دا سقايه د بنیامین په جوال کي پټه کړي، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دا سقايه د زبرجدو وه، او ابن اسحاق رحمة الله علیه وايي چي د سپینو زرو وه او بعض وايي چي د سرو زرو وه، په هر حال یوسف علیه السلام په دغه سقايه کي اوبه څیښلې او مکیال یې هم گرځولې وه د غلې لپاره، ولي چي غلې دومره عزت درلودی چي یوسف علیه السلام په بل لوښي کي کیل نه کاوه.

مفسرین رحمهم الله په دې کي اختلاف لري، ځیني وايي چي دا کار یوسف علیه السلام د خپل ورور په پټه وکړی چي بنیامین په دغه توگه ځان ته راوگرځوي، ولي چي نه یې زړه کېدی چي د یوسف علیه السلام څخه جلا سي، او کعب بن مالک رحمة الله علیه وايي چي یوسف علیه السلام چي بنیامین په دې خبر کړی چي زه دي ورور یوسف یم، هغه

ورته وویل چي زه ستا څخه نه جلا کېږم، یعني د ورونو سره نه ځم، یوسف علیه السلام ورته وویل چي ته خبر یې چي پلار تر اوسه پوري زما په فراق څومره غمجن دی او که زه تا راوګرځوم نور به د پلار غم زیات سي، خو بیا هم بنیامین پر دې ټینګ ؤ چي زه ستا څخه نه جلا کېږم، یوسف علیه السلام ورته وویل چي دا کار نه کېږي مګر نه چي زه به تا متهم کوم په یو امر فظیع او په یو ډېر بد کار به دي مشهور کوم، بنیامین ورته وویل چي پروا نه لري فافعل ما بدالک فاني لا افارقک، یوسف علیه السلام ورته وویل چي خپل صواع ستا په بار کي په پټه ایږدم بیا پر تا د غلا اعلان کوم تاچي په قانون تا راوګرځوم، بنیامین ورته وویل چي په هر شي چي ما متهم کوي زه باک نه په کوم.

ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ

وروسته یوه اعلان کونکي اعلان وکړ.

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د تراخي ده چي ورونو خپل بارونه بار کړه یوسف علیه السلام مهلت ورکړی یعني ژر یې اعلان نه پسي وکړی حتی چي دوی تر عمارتو د مصر وصحراً ته ووتل وروسته یې نفر پر آس پسي واستول او دوی یې لاندي کړل او داسي اعلان یې وکړ.

أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿۷۰﴾

پوه سه: چي "عیر" قافلې ته وایي د اوښانو چي بارونه پر باندي وي، اسم جمع ده مفرد د لفظ نه لري، وروسته مجازاً په معنی د اهل د قافلې وګرځېدی للملابسة بینهما او یا محذوف المضاف ای اهل العیر، او بعض مفسرین وایي چي عِیر جمع د عَیر بالفتح چي خره ته وایي بیا مجازاً په معنی د قافلې د خرو سوه، وروسته فراخي پکښې وسوه یعني چي هري قافلې ته وایي که څه هم د اوښانو وي کما هنا.

درویش وایي: چي دا آیت "انکم لسارقون" ډېر مشکل دی الحکم بالسرقة علی اهل القافلة، بعض مفسران وایي چي دا ندأ او حکم د سرقې پر اهل د قافلې

په امر د يوسف عليه السلام او اطلاق د سرقه پر اهل حجاز د قافلې مجازاً دی يعني لکه سارق چې خيانت کوي د مسروق منه سره دغه رنګه خيانت وکړی ورونړو د يوسف عليه السلام د خپل يعقوب عليه السلام سره چې يوسف عليه السلام يې ځني بوتلی او په جب کې يې واچاوه او پلار ته يې د يوسف عليه السلام قميس په وينو ککړ راوړی، کريمه "وجاؤا على قميصه بدم كذب"

سوال: په قافله کي خو بنيامين هم ؤ او په خيانت کي د ورونړو شامل نه ؤ؟

ځواب: بنيامين يې تغليباً شامل کړی لکه بنوا فلان قتلوا او قاتل يو وي، او بعض مفسران وايي چې دا حکم د سرقې پر اهل قافلې د منادی له خوا ؤ، ولې يوسف عليه السلام په خپل لاس صواع الملک په بار کي د بنيامين ايښې وه، وروسته چې قافله روانه سوه د صواع الملک بازخواست چې وسو هغه نه وه او په دې ځای بېله اصحاب قافله بل څوک نه وه، نو منادي بنأ پر زعم خپل دا وويل انکم لسارقون، او روح المعاني او مظهري وايي چې دا حکم د سرقې له جانبه د خدای پاک بالوحي الى يوسف عليه السلام ؤ، درویش وایي وهذا بعيداً جداً فتأمل وطالع التفسيرين المذكورين.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

وويل اهل د قافلې په داسي حال کي چې مخ يې راواړاوه پر ندأ کونکي باندي څه شی تاسي ورک کړی دی.

فائده: جمله د "واقبلوا" حال ده په تقدير د قد کما هو القانون النحوي في الماضي الذي وقع حالاً، او کلمه د ما موصوله ده متضمن معنی لره د استفهام ده، او کلمه د "ذا" په معنی د الذي ده او په "تفقدون" کي عائد وما موصوله ته محذوف دی ای تفقدونه.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ

وويل رسول د ملک ومن معه ولهذا جمع لفظ قالوا، چې موږ ورکه کړې مکيال ده د ملک چې ډېر بېش قيمته وه کمامر من قبل، والمعنی چې موږ پر بل چا تهمت نه لرو بېله تاسي.

وَلِمَنْ جَآءَ بِهٖ حِمْلُ بَعِيْرٍ وَّاَنَا بِهٖ زَعِيْمٌ ﴿٧٢﴾

او که چا راوړل دغه صواع بیله تلاشیه د بار، نو یو بار د اوښ غله انعام ورکول کیږي، او زه ددغه انعام ضامن یم.

مسئله: د دې آیت څخه دا معلومه سوه چي انعام چي په عربي یې جعل بولي روا ده او داهم معلومه سوه چي کفاله بالمال هم روا ده.

قَالُوْا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِيْنَ ﴿٧٣﴾

وویل اهل د قافلې چي ورونه د یوسف علیه السلام وه قسم په خدای دی، په تحقیق سره تاسي پر دې علم لرئ چي موږ نه یو راغلي د دې لپاره چي موږ فساد وکړو په مځکه کي یعني د مصر او سرقه خو قسم د فساد ده.

سوال: دوی ولي وویله "لقد علمتم"

جواب: دوی یعني اهل مصر په دې ښه پوهېدل چي په مکرر وارونه راغلي دي، چي صرف او صرف د خپل مکسنت پر بنا راغلي یو نه د غلا لپاره راغلي یو او موږ نه غله یو.

فائده: کلمه د "تأ" په قسم کي بدل د واو قسم څخه ده لکن مخصوص په اسم د الله سره ده یعني تأ الرحمٰن نه ویل کیږي لکه والرحمٰن چي ویل کیږي، وقالوا وفي القسم بالتأ معنی التعجب فافهم.

قَالُوْا فَمَا جَزَآؤُهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ كٰذِبِيْنَ ﴿٧٤﴾

ای المنادی ومن معه ولهذا جمع الضمیر، نو څه وي جزای د سارق یعني د صواع الملک، او یا جزأ د سرقې، که تاسي درواغ ویونکي واست په برائت کي د سرقې.

پوسه: چي سرقه مونث لفظي دی تذکیر او تانیث د ضمیر راجع دواړه روا دی.

قَالُوْا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِيْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ط

دوی یعني ورونو د یوسف علیه السلام ورته وویل چي جزأ د سارق د سرقې هغه څوک دي چي د هغه په بار کي مال مسروق پیدا سي، یعني د هغه مریی گرځول هکذا کان في شریعة یعقوب علیه السلام، هغه سارق یې جزأ ده دا جمله تاکید د حکم سابق ده.

فائده: په شريعت کي د يعقوب عليه السلام قطع يد السارق نه وه لکه زموږ په شريعت کي چي ده بلکه استرقاق ؤ يو کال.

كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِينَ ﴿٧٥﴾

داغه رنګه موږ جزا ورکوو وه ظالمانو ته.

پوه سه: چي حق د عبارت خو دا ؤ السارقين لکن ظالمين يې په ځای کي راوړی تنبيهاً علی ان السارق ظالم، نو رسول الملک ودوی ته وويل چي موږ تلاشي کوو ستاسي د جولو په امر د يوسف عليه السلام.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ

نو شروع وکړه (بعض وايي منادي او بعض وايي يوسف عليه السلام په خپله د تلاشي لپاره حاضر سو، وهذا بعيد مخالف للسياق) په اوعيه وو سره د نورو ورونو دمخه تر وعاء د يوسف عليه السلام د ورور يعني بنيامين لپاره د دفع د تهمت، راوي وايي چي يوسف عليه السلام يا منادي چي تفتيش د رحالو د ورونو يو يو وکړی او نوبت بنيامين ته ورسيدی، نو يوسف عليه السلام يا منادي وويل چي دې دومره مشرانو چي غلا نه ده کړې بنيامين چي تر ټولو کشر دی په طريق اولی به يې غلا نه وي کړې، د يوسف عليه السلام ورونو ورته وويل چي والله لانترک حتی تنظر في رحله تا چي ستا زړه به هم پر ارام سي او زموږ زړونه به هم پر قرار سي.

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ

وروسته تر دې چي تلاشي د بنيامين د رحل يې وکړه را وه يې ايستله سقاية الملک، او د صواعه تذکير او تانيث دواړه روا دی باعتبارين له رحل څخه د ورور د يوسف عليه السلام يعني بنيامين.

راوي وايي چي سقايه چي له رحل څخه د بنيامين رااوتل، کښته وځړول ورونو د يوسف عليه السلام سرونه خپل من الحياء" او پر بنيامين د ملامتيا خولې خلاصي کړې چي دا تا څه وکړه چي موږ دي ګرده رسوا کړو او مخ دي راتور کړی يا بني راحيل هميشه ستاسي يعني د يوسف عليه السلام او چي د راحيل زامن ياست

مور ته يو مصيبت ورسېږي" حتى اخذت هذا الصواع بنيامن ورته وويل بل بنوا راحيل لايزال لهم بلاً منكم" ذهبتم باخي يوسف او تاسي په دښت کي د کنعان هلاک کړی او هم تاسي دا صواع زما په رحل کي پټه کړې وه راوي وايې چي منادي بنيامين تر غاړه ونيوی او يوسف عليه السلام ته يې وروستی.

كَذٰلِكَ كِدۡنَا لِيُوسُفَ ؕ

ای مثل الکيد يعني حيله ده راګرځولو د بنيامين ځان ته مور حيله ور وښوول ويوسف عليه السلام ته ، نو کذالک منصوب محلاً دی مفعول مطلق دی د کدنا، وحاصله علمناه واوحينا له.

فائده: د دې آيت څخه دا معلومه سوه چي هغه قول د منادي "انکم لسارقون" او وروسته عبارت قرآني په امر د يوسف عليه السلام وو وکان بايحاً الله اليه"ج فلا معصية في ذالک" او بغوي رحمة الله عليه وايې چي کيد دلته په معنی د جزأ الکيد ده يعني لکه ورونړو چي په ابتدأ کي کيد وکی په مفارقت کي د يوسف عليه السلام د پلاره څخه" فعلنا بهم في مفارقة بنيامين منهم بکيد السرقة.

پوهه: د کيد نسبت چي وخلګو ته وسي معنی يې حيله ده او چي وخدای جل جلاله ته وسي په معنی د تدبير بالحق دی" يعني صنعنا ذالک ليوسف عليه السلام حتی اخذ اخاه وضمه الی نفسه وحال بينه وبين اخوته.

مَا كَانَ لِيَأۡخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الۡمَلِكِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ اللّٰهُ ؕ

نه وو يوسف عليه السلام چي اخستی يې وای خپل ورور بنيامين او د ځانه سره يې کړي په دين کي د ملک مصر قتاده وايې ای في حکم الملک" ولي چي دين او حکم د ملک مصر دا وو چي سارق به يې په درو واهه او دوه مثله تاوان د مال مسروق به يې ځندي اخستی، مګر که د خدای جل جلاله اراده وای چي دغه استرقاق د سارق يو کال حکم د ملک ګرځولی وای فالاستثنأ متصل من اعم الاحوال او دا هم رواده چي استثنأ دي منقطع وي ای لکن اخذ يوسف عليه السلام اخيه بمشية الله وارادته ولطفه ولي چي يوسف عليه السلام ته دغه لاره د استرقاق د نبيامين خدای جل جلاله وروښووله چي يوسف عليه السلام حکم د سارق و ورنوړو ته وسپاره يعني في شريعت

يعقوب عليه السلام چي هغه استرقاق وو سنة او خداى جل جلاله پر ژبو د ورنړو د يوسف عليه السلام دا وروستله چي حکم د سارق استرقاق فحصل مراد د يوسف عليه السلام چي رد د بنيامين وځان ته ضم کړی بمشية الله.

نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِىْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ ﴿۷۶﴾

موږ پورته کوو من نشأ چي زموږ اراده وسي درجات اى الى درجات لکه يوسف عليه السلام درجه چي يې لوړه کړه پر ورنړو، او لوړه تر هر چا په علم کی يعني د مخلوق عليم سته يعني په علم کي بالا وهو الله تعالى.

فائده: "عليم" په لغت کي هو الذي له العلم البالغ الى الغاية القصوى وما هو الا الله عز وجل د محمد بن کعب څخه روايت دی چي يو سړی د علي رضي الله عنه څخه پوښتنه د يوې مسئلې وکړه علي رضي الله عنه يې حکم ورته بيان کړی هغه سړي ورته وويل چي داغسي حکم نه دی لکه تاچي وويل بلکه حکم داسي دی، علي رضي الله عنه ورته وويل اصبت واخطأت وفوق کل ذي علم عليم.

قَالُوْٓا اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ ۚ

ورونو د يوسف عليه السلام وويل لپاره د دفع د خجالت له ځانه څخه که غلا کړې وي يعني بنيامين صواع الملک، نو په تحقيق ده ورور د ده يعني د مور د خوا چي مراد يې يوسف عليه السلام وو د دوی مراد دا وو چي غلا د بني راحيل عادت دی.

درويش وايي: چي روح المعاني او روح البيان او مظهري رحمة الله عليه او اما قرطبي رحمة الله عليه د دغې غلا په باره کي وايې چي ورونړو د يوسف عليه السلام وده ته منسوب کړه مختلف اقوال را وړي دي د ټولو مفسرينو مجمع عليه قول دا دی چي د يوسف عليه السلام نيکه يعني د مور پلار يې بت فرسته ؤ، يو بت يې جوړ کړی وو د سپينو زرو او د سرو زرو، نو يوسف عليه السلام هغه بت ځندي غلا کړی او ټوک ټوک يې کړی په لاړ کي وغورځاوه په دې چي دی گوندي دا بت پرستي پرېږدي " يعني دی به فکر ووهي که دا بت خداى واى نو ولي مخلوق ټوټه ټوټه کولای سواى، نو د دغه بت په غلا کولو سره د يوسف عليه السلام ورونړو د يوسف عليه السلام بنيامين ته پيغور ورکړی.

درويش وايي: چي وايې چي دا روايت د سعيد بن جبير او قتاده څخه مروي دی" او بغوي وايي چي مجاهد وايې چي يوسف عليه السلام ته يوه ورځ يو سائل راغلی نو يوسف عليه السلام د کوره يوه اګۍ غلا کړه او سائل ته يې ورکړه او بعض علماً وايې چي يوسف عليه السلام به د د ستر خوانه څخه ډوډۍ پټول د فقراو دپاره.

پوښتنه: يوسف عليه السلام ولي بې اجازې د پلار دا شيان وفقراو ته ورکوله؟

جواب: د يعقوب عليه السلام کور د کرم او د سخاؤ او دی په دې ورکړه راضي وو.

سوال: نو ورونړو د يوسف عليه السلام ولي دا غلا وبلله؟

جواب: حسدا او عنادا يې غلا وبلله او دا سبب د غلا هم په صحيح روايت د ابن اسحاق د مجاهد څخه ثابت دي چي د يوسف عليه السلام مور راحيل چي په نفاس کي د بنيامين وفات سوه، نو يوسف عليه السلام چونکه کشني وو پلار يعقوب عليه السلام د خپلي خور ابنة اسحاق چي د يوسف عليه السلام عمة کېدل ورکړی د تربيې دپاره" او پر عمه نهايت ګران وو، نو يوسف عليه السلام چر مراهق سو د پلار يعقوب عليه السلام د ده محبت جوش وکړی، نو خور ته يې وويل چي يوسف عليه السلام را واستوه، او خور ته يې ووېل يا اختاه سلمي الى يوسف عليه السلام فو الله لا اقدر الصبر على فراقه ساعة واحدة خور يې ورته وويل لا والله ما انا بتارکه" يعقوب عليه السلام ورته وويل قسم به خدای دی که يې در پرېږدم خور يې ورته وويل چي ته يې يو څو ورځي پرېږده چي زما زړه نوکی صبر سي ځندي، نو يعقوب عليه السلام دا خبره د خور ومنل، نو د يعقوب عليه السلام خور چي تر ده مشره وه يو کمر بند چي اسحاق عليه السلام به ملا په تړله د دې سره وو ولي دا مشره وه او د کمر بند قانون دا وو چي د مشر عيال د اسحاق عليه السلام سره به وو، نو دې دا کمر بند چي يوسف عليه السلام بيده وو لاندي تر کالو يې وروتاړه، نو يوسف عليه السلام يې د يعقوب عليه السلام پر خوا را رهي کړی، وروسته يې اوازه ګډه کړه چي کمر بند د اسحاق ورک دی تلاشي چي يې وکړه د يوسف عليه السلام تر ملا وو، نو خور د يعقوب عليه السلام وويل چي يوسف عليه السلام په سبب د غلا د کمر بند به وماته تسليمه وي لکه چي قانون د شريعت د يعقوب عليه السلام وو، يعقوب عليه السلام ورته وويل که يې دا کار کړی وي نو دی وتاته تسليم دی، نو يوسف عليه السلام يې بېرته د خور په لاس ورکړی تر هغو د دې سره چي دا وفات سوه، نو

يوسف علیه السلام يعقوب علیه السلام كورته راوستي، نو دغه غلا د يوسف علیه السلام د ورونړو مراد وه" ان يسرق فقد سرق اخ له من قبل.

فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ

پټه يې وساتل مقالة د دوى فقد سرق اخ له الآية" يعني ځان داسي ښكاره كړى چي ما ستاسي خبره نه واورېدل، يوسف علیه السلام په خپل زړه كي او دوى ته يې ښكاره نه كړه چي ما واورېدل يعني لا قولا ولا عملا د جهت څخه د حلم د ده.

قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

دا جمله مستأنفه ده په جواب كي د سوال چي آخير يوسف علیه السلام دوى ته څه وويل فاجاب چي يوسف علیه السلام په خپل زړه كي دا وويل نه په ظاهره، تاسي شر ياست تر يوسف علیه السلام از روى منزلة لسرقتكم اخاكم من يعقوب علیه السلام چي د سرقې هيڅ توجيه نه وه ممكنه بخلاف سرقة يوسف علیه السلام فان لها وجه وجيه.

درويش وايي: چي وقد مر بيان سرقات يوسف علیه السلام مع توجيها تها" راوي د قصې وايې چي يوسف علیه السلام چي بنيامين د ورونړو څخه وګرځاوه، نو ورونړو ته د يوسف علیه السلام ډېر درد ورغلى او اولاد د يعقوب علیه السلام چي درد به ورغلى هيڅ چا طاقت نه درلودى او روبيل په دوى كي چي په غضب سو د ده دغضب مقابله چا نه سواى كولاى او چي ده به نعره وكړه پر حاملې ښځي چي د ده نعره به يې واورېده اسقاط د خپل حمل به يې كوله ومع هذا اذا مسه احد من اولاد يعقوب سكن غضبه، او راويان وايې چي دا صفت د شمعون وو من اولاد يعقوب فدخلوا دوى ورغله يوسف علیه السلام ته نو روبيل يا شمعون ورته وويل چي يا به زموږ ورور بنيامين په لاس راكوې يا به زه داسي چغه وكړم چي په مصر كي به هيڅ حامله ښځه پاته نه سي يعني چي آواز واوري مګر اسقاط حمل به كوي، او دونه درد روبيل ته ورغلى چي ټوله وېښتيان د بدن يې جګ ودرېدل او تر كالو را ووتله، نو يوسف علیه السلام وخپل كشني زوى ته وويل چي ورسه د روبيل وځنګ ته ودرېږه چي دى چغه كوي ته لاس پر كښېږده او تر لاس يې ونيسه ماته يې راوله، نو د يوسف علیه السلام زوى هغه سي وكړه د روبيل غضب سوړ سو او د يوسف علیه السلام زوى تر لاس ونيوى پلار ته يې

راوستی، نو روبیل وویل "ان ههنا لبذر من بذر یعقوب"

درویش وایې: چي دې ته په عربیت کي تجاهل العارف وایې" وروی چي روبیل ته بیا ورته درد ورغلی یوسف علیه السلام ورو ولاړ سو په پښه یې وواهه او تر گرېوان یې ونیوی پر مځکه یې غوځار کړی اودا یې ورته وویل "انتم معشر العبرانیین تظنون ان لا اشد منکم، نو زامنو د یعقوب چي دا حالات ولېدله، نو یې په خپلو کي سره وویل چي بېله عجزه بله لار نسته.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

نو دوی ورته وویل ای عزیز مصر چي بنیامین پلار لري چي شیخ کبیر السن دی او پر هغه پلار دا زوی ډېر گران دی او دی په دې زوی بنیامین سره د زړه تسلي کوي د هغه زوی چي هغه هالک سوی دی د مخه چي نوم یې یوسف علیه السلام وو چي بنیامین په مور د هغه شریک وو، نو ته یو زموږ څخه په ځای کي د بنیامین وگرځوه موږ تا د محسنینو له ډلې څخه بولو چي تا زموږ سره ډېر احسانونه کړي دي کیل دي پوره راکړی دی او ښه مهمان نوازي دي زموږ کړې ده او په اول وار کي دي زموږ بضاعت موږ ته بېرته را رد کړی او دا وار دا احسان هم را سره وکړه چي یو زموږ څخه په بدل کي د بنیامین وگرځوه او دی پلاس راکړه چي موږ یې غم دېده شیخ کبیر السن پلار ته ورولو.

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

یوسف علیه السلام ورته وویل پناه په خدای جل جلاله چي موږ به بندي کوو مگر هغه څوک چي متاع زموږ یعني صواع الملک موږ د هغه سره پیدا کړی یعني بنیامین، او که موږ داسي وکړو چي یو د بل په عوض کي بندي کړو، نو موږ به د ظالمانو څخه یو" في دینکم وفتواکم.

فائده: داسي یوسف علیه السلام نه وویل الا من سرق متاعنا تحرزا عن الکذب.

فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ

هغه وخت چي نا امیده سوه ورونه د یوسف علیه السلام له ده څخه یعني چي بنیامین

نه راسره کوي، نو دوی له خلګو څخه ګوښه کښېنستل د مشورې لپاره.

سوال: "نجياً" خو مفرد دی، نو څرنګه يې حمل پر ضمير د جمع په "خلصوا" کي صحيح کېږي؟

ځواب: "نجياً" په اصل کي مصدر دی او په مصدر کي مفرد او جمع برابر دي نو "نجياً" د اعراب له لاري حال دی له ضمير څخه د "خلصوا"

قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِى يُوسُفَ

وويل هغه مشر ددوی يعني في الفضل والعلم لا في السن وهو يهودا، دا قول د ابن عباس رضي الله عنهما او د کلبي رحمة الله عليه دی، او بعض مفسرين رحمة الله عليهم وايي چي له کبير څخه کبير في السن دی وهو روبيل، وهو الذي نهى الاخوة عن قتل يوسف عليه السلام وهذا قول قتادة والسدي والضحاک رحمة الله عليهم، او مجاهد رحمة الله عليه وايي چي له کبير څخه شمعون مراد دی چي د ورونو رياست يې پر ذمه درلودی "الم تعلموا" تاسي نه ياست خبر "الاستفهام للتقرير" چي ستاسي د پلار يعقوب څخه مو وعده محکمه اخستې ده، په قسم د خدای سره چي بنيامين به راولئ، او د مخه تر دې يعني تر واقعې د بنيامين تاسي تفريط يعني تقصير کړی ؤ په باره کي د يوسف چي له پلاره مو جلا کړی او جب ته مو واچاوه او سره ددې چي تاسي پلار ته ويلي وه "وانا لناصحون، وانا له حافظون.

فَلَنْ أَبْرَحَ ٱلْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِىٓ أَبِىٓ أَوْ يَحْكُمَ ٱللَّهُ لِى ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٠﴾

نو زه نه جلا کېږم له مځکي څخه د مصر تر هغو چي ما ته اجازه راکوي پلار يعني د مصر په پرېښولو سره، او يا حکم راکوي د جلا کېدلو خدای پاک پر ژبه د يعقوب عليه السلام يعني چي خدای پاک ده ته وحي وکړي په وتلو سره زما له مصر څخه، او په ترک د بنيامين او يا په موت سره زما او يا په خلاصولو د بنيامين له لاسه د عزيز مصر، او خدای پاک خير د حاکمانو دی لان حکمه حق وعدل.

ارْجِعُوٓا إِلَىٰٓ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ

تاسي ولاړ سئ وپلار ته ستاسي او ورته ووايـاست اې زمـوږ پـلار پـه تحقيق ستا زوی بنيامين غـلا کړې وه يعني از روی ظاهر چي صواع الملک دده لـه بار څخه را وه کښل سوه.

وَمَا شَهِدْنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَٰفِظِينَ ﴿٨١﴾

او موږ پر ده د غلا حکم نه کـوو مگـر نـه لـه سببه ددې چي زمـوږ علم راغلی يعني صواع الملک دده له باره راووتل يعني دا زموږ شاهدي نه ده ستا پر زوی د غلا بلکې دا اخبار دی له حال څخه ستا د زوی، ددوی غـرض دا ؤ چي مـوږ پـه دې يقين نه لرو چي ستا زوی بنيامين دي خامخا غلا کړې وي لاحتمـال انيکـون هـذه دسيسة من جانب ملک مصر، نو يعقوب عليه السلام ورته وويل چي دا سړی يعني ملک مصر په دې څه خبر ؤ چي سارق مريی گرځول کېږي پـه سبب د غـلا؟ الا بقـولکم خو تاسي ملک مصر پـه دې شريعت زمـوږ خبر کړی، او مـوږ نـه يـو د پټ حال د بنيامين ساتونکي، له ابن عباس رضي الله عنه څخـه روايت دی چي ددوی مـراد دا ؤ چي موږ د شپې او د ورځي ساتونکي ؤ او د تگ راتگ ساتونکي نه وو، نـو هـم احتمـال د غلا سته او هم احتمال ددې سته چي بل چا دي د شپې دده په بار کي ايښـی وي، وقال قتادة ومجاهد في ترجمة الآية "ماكنا نعلم حين اعطينـاک المـوثـق ان ابنک سيسرق ويصر الامر الى هذا وانک تصيب كما اصبت بيوسف، وانما قلنا ونحفظ اخانا مما لنا من الحفظ من سبيل.

وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ ٱلَّتِى كُنَّا فِيهَا وَٱلْعِيرَ ٱلَّتِىٓ أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٨٢﴾

او ته اې پلار ه سوال وکړه عن القرية ای اهل القرية والمراد بالقرية بلدة مصر يعني سړي ورواستوه چي هغه د کشف الحال ستا د زوی پوښتنه وکـړي، او داغـه رنگه پوښتنه وکړه د هغه قافلې والا وو څخه چي موږ په هغه قافله کي راغلي يو راوي وايي چي ددوی سره يوه قافله د کنعانيانو د همسايه گانو څخه د يعقوب عليه السلام هم ملگرې وه، چي هغه هم د غلې راوړلو لپاره مصر ته تللي وه، او مـوږ لـه

رشتیا ویونکو شخه یو ستا د زوی د حال په بیانولو کي.

فائده: بغوي رحمه الله وايي چي څرنګه جائز وګڼل یوسف علیه السلام چي د خپل پلار یعقوب علیه السلام سره یې مذکوره معامله وکړه او پلار ته یې خپل ځان ور وه نه ښودی اولاً، او څرنګه ده وړور بنیامین له پلار شخه جلا په مصر کي بند وساته اوسره ددې چي یوسف علیه السلام په دې وپوهېدی چي د بنیامین په ساتلو کي په مصر کي پلار ته به مي ډېر غم او وجد پېښ سي، آیا په دې کار کي د یوسف علیه السلام به عقوق د پلار نه وي؟ آیا په دې کار کي به قطیعة الرحم او قلة الشفقة نه وي؟

بغوي رحمه الله وایي چي ددې سوالو په ځوابو کي علماؤ او مفسرینو ډېري خبري کړي دي، والصحیح چي یوسف علیه السلام دا ټوله کارونه په امر د خدای پاک کړي دي وحکمت الله فیه ان یزید في بلاء یعقوب علیه السلام فیضاعف له الاجر ویلحقه في الدرجة لابائه الکرام ای اسحاق وابراهیم علیهما السلام ، راوي وايي چي د یوسف علیه السلام وروڼه چي خپل پلار ته راغله غیر له کبیر شخه چي هغه په مصر کي پاته سوی ؤ، او پلار ته یې دا حالات بیان کړی، نو پلار یې ورته وویل.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ؕ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ؕ

یعني خبره خو داغسي نه ده بلکې ښائسته کړی دی نفس ستاسي و تاسي ته یو کار، د یعقوب علیه السلام دا غرض ؤ چي تاسي چي بنیامین درسره بېوی شاید چي نفع عاجل به مو پرده اخستې وي یعني پر ملک مصر به مو خرخ کړی وي، والا فما ادری ملک مصر ان السارق یسترق بسرقته "فصبر جمیل" ای فامری صبر جمیل

پوهسه: چي "جمیل" ودې ته وايي چي شکایت و مخلوق ته نه کوي.

درویش وایي: چي ولنعم ما قال المصاب بالغموم والاهوال والمصائب من قرن الراس الی القدم.

صبرت وان الصبر خیر معول .... وهل جزع یجدي فاجزع
صبرت علی مالو تحمل بعضه .... علی جبال غرور اصبحت بتصدع
ملکت دموع العین حتی رددتها .... الی ناظری فالعین في القلب تدمع

درویش وايي: چي ددې ابیاتو ویونکې یوه غمجنه ښځه وه، چي حکایت

يې په طول سره په روح البيان کي راغلی دی.

عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿۸۳﴾

شايد چي خدای پاک به راولي ټوله يعني يوسف عليه السلام او بنيامين ، واخاهم المقيم بمصر ، په تحقيق خدای (جل جلاله) خبر دی په حال زما او ددوی يعني د زامنو او حکمت لري په تدبير کي د مخلوق خپل، يعني چي زه يې په دومره بلاوو کي مبتلاً کړی يم، يعني فراق يوسف وفراق بنيامين وفراق ابنه المقيم بمصر حتماً په دې کي حکمت د خدای پاک سته.

فائده: علماً وايي چي بلا پر درې قسمه ده (۱) تعجيل العقوبة للعبد لکه يوسف عليه السلام چي په بندي خانه کي تېر کړه جزاً للهم بالزنی کمامر تفصيله في تفسير قوله "ولقد همت به وهم بها" فتذکر واللبث في السجن بعد مضی مدة مديدة بقوله للساقي اذکرني عند ربک فانساه الشيطان ذکره ربه فلبث في السجن بضع سنين، ومثل ما نزل بيعقوب عليه السلام وبينوا سبب ابتلائه بوجوه، تر ټولو صحيح داده چي ده يو وخت يوه مينځه رانيول سره د يوه کوچني زوی بيا يعقوب عليه السلام زوی ځنی خرڅ کړی فبکت علی فراقه حتی عميت.

(۲) يو قسم امتحان دی ليبرز ما في ضميره فيظهر للخلق درجته بانه اين هو من ربه مثل ما نزل بايوب عليه السلام من انواع البلايا کما هو مذکور في موضعه فقال الله تعالی في شانه عليه الصلوة والسلام "انا وجدناه صابراً نعم العبد انه اواب" قسم يې کرامت دی ليزداد عنده تعالی قرباً وکرامةً مثل ما نزل بحيی بن زکريا عليهما السلام مع انه لم يعمل خطيئة قط ولم يهم بها، نو بني اسرائيلو دا نبي ذبح کړی او سر مبارک يې د يوې زانيه ښځي من بغايا بني اسرائيل ورکړی چي په کوڅو کي يې بازی په کولې.

درويش وايي: چي د علماؤ اجماع پر دې ده چي په ټولو اقسامو مذکوره وو کي د بلا اجر او ثواب سته چي سړی صبر پر وکړي او جزع او شکايت ونه کړي.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله ددې آيت يو صوفيانه طويل بحث مشتمل پر څلورو صفحو پر لار اچولی دی، لا فائدة في نقله في هذا التفسير

لان فهمه مشکل علی الطلبة بل العلماٴ المدرسین وتبع في ذالک صاحب المکتوبات المجدد للالف الثاني قدس سره السامي.

مسئله: پوه سه! چي په دې آیت کي دلیل پر دې دی چي تأسف او ژړا روا ده په نېز د مصیبت، چي نوحه یعني لوی بغاري او یا تندی په چپلاخو وهل یا گرېوان څیرل یا په خوله شکایت کول نه وي پکښې، ولي چي تأسف او حزن قلبي په اختیار دی د سړي، ولا تکلیف بما لیس للعبد فیه اختیار، ولي چي داسي صابر کسان ښځي لږ دي چي ځان، زړه او سترگي دي کنټرول کړي د مصیبت په وخت کي.

بخاري او مسلم له انس ﷜ څخه مروي حدیث داسي بیان کړی دی چي د علیه الصلوة والسلام اخیري زوی چي نوم یې ابراهیم ؤ او د مرضعې په کور کي مریض سو، نو علیه الصلوة والسلام سره د څو کسانو د پوښتنې لپاره ورغله او د ابراهیم ساه لنډه لنډه کېدله یعني چي علامه د زکندن وه، نو د علیه الصلوة والسلام تر مبارکو سترگو وښکې راتوی سوې، نو عبدالرحمن بن عوف ﷜ ورته وویل "وانت یا رسول الله؟!" یعني ته هم ژاړې؟ (د ابن عوف ﷜ گمان دا ؤ چي دا قسم ژړا به هم منهي عنه وي) نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل یا ابن عوف انها رحمة" یعني دا اوښکي له رحمت او شفقت څخه تویېږي، بیا د علیه الصلوة والسلام تر سترگو نوري اوښکي توی سوې، نو علیه الصلوة والسلام داسي ښایسته الفاظ وویل "العین تدمع والقلب یحزن ولا نقول الا ما یرضی ربنا (یعني انا لله وانا الیه راجعون) وانا لفراقک یا ابراهیم لمحزونون.

بخاري او مسلم له حضرت اسامه بن زید ﷜ څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام ورغلی ده د لور د زوی پوښتنې ته چي هغه ساه شړل په غوتو غوتو یعني زکندن یې ؤ، نو د علیه الصلوة والسلام تر مبارکو سترگو اوښکې راتوی سوې، نو سعد ﷜ ورته وویل ما هذا یا رسول الله؟ فقال علیه الصلوة والسلام هذه رحمة جعلها الله في قلوب عباده فانما یرحم الله من عباده الرحماٴ.

بخاري ومسلم من حدیث ابن عمر ﷜ قال قال رسول الله ﷺ ان الله لا

يعذب بدمع العين ولا بحزن القلب يعني لعدم الاختيار فيها ولكن يعذب بهذا واشار الى لسانه او يرحم يعني كه يې په خوله په زوره بغاري وكړې يا يې جزع او فزع په ښكاره وكړه فيعذب به، او كه يې وويل انا لله وانا اليه راجعون فيرحم به.

بخاري او مسلم له ابن مسعود رضي الله عنه څخه داسي روايت نقل كړى دى چي عليه الصلوة والسلام وويل ليس منا من ضرب الخدود "چي بارخو گان په چپلاخه وهي" وشق الجيوب "يا گرېوان څيري" ودعا بدعوى الجاهلية مثل واجبلاه وغيره.

وَتَوَلّٰى عَنۡهُمۡ

اعراض وكړى يعقوب (عليه السلام) له زامنو څخه كراهةً ما سمع منهم، او په خونه د غم ننوتى او ملاقات يې د زامنو او نورو خلگو سره بند كړى، جامي قدس سره وايي:

رو اى همدم دربزم طرب بادوستان خوش رى
مرا بگداز تا تنها در ين بيت الحزن ميرم

وَقَالَ يٰۤاَسَفٰى عَلٰى يُوۡسُفَ

اې زما غمه راځه چي وخت دى پر يوسف.

فائده: د عربو دا قانون دى چي په وخت كي د سخت غم او تكليف داسي نعره كوي واويلاه، يا اسفى يا هلكتا وامثال ذالک، د "يا اسفى" اصل يا اسفي بيا الاضافة ؤ وروسته يې په يا په الف بدله كړه لمد الصوت، "اسف" شدة الحزن او غم ته وايي.

وَابۡيَضَّتۡ عَيۡنٰهُ مِنَ الۡحُزۡنِ فَهُوَ كَظِيۡمٌ ﴿۸۴﴾

او سپيني سوې سترگي د يعقوب (عليه السلام) يعني تور يې ولاړل په سبب د ډېر غم او ژړا يعني په سترگو ړوند سو، مقاتل رحمة الله عليه وايي چي شپږ كاله يعقوب عليه السلام په سترگو شى نه ليدى.

درويش وايي: چي بعض روات وايي چي يعقوب عليه السلام په سترگو نه دى ړوند سوى بلكې سترگې يې ضعيفه سوې هغه ليس بشيئ لما سيئاتي في القرآن الكريم "فارتد بصيراً" حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي زمانه په منځ كي د فراق د

یوسف علیه السلام له یعقوب علیه السلام څخه او بیا تر وخته پوري د اجتماع اتیا کاله وه چي په دې دوران کي د یعقوب علیه السلام اوښکي نه ودرېدلې مع لم یکن في زمانه اکرم علی الله من یعقوب علیه السلام.

"فهو کظیم" ای مملو من الغیظ علی اولاده لکن ممسک في قلبه لایظهره وقیل مملو من الحزن ممسک لایظهره، دا لفظ مأخوذ دی من کظم السقأ اذا شده بعد ملئه، والحاصل چي د یعقوب علیه السلام خوله تړلې وه هیڅ چا ته یې شکایت نه کاوه، نو کظیم یا فعیل په معنیٰ د فاعل دی یا فعیل په معنی د مفعول دی فتفکر فیما سبق.

درویش وایي: چي روح المعاني د ابن جریر او ابن ابی حاتم چي دوی له لیث بن ابی سلیم څخه روایت کړی دی چي جبرئیل علیه السلام وه یوسف علیه السلام ته په بندي خانه کي یوه ورځ ورغلی چي یوسف علیه السلام وپېژندی، نو یوسف علیه السلام ورته وویل ایها الملک الکریم علی ربه" ته پر حال د یعقوب علیه السلام حال لرې؟ جبرئیل ورته وویل نعم، یوسف علیه السلام ورته وویل ما فعل قال جبرئیل ابیضت من الحزن علیک یوسف علیه السلام ورته وویل چي څومره اندازه د حزن یې ده؟ جبرئیل ورته وویل چي د اوویا بورو ښځو! (بوره په پښتو هغه ښځه بولي چي ژب غلاندی زوی یې مړ سي) یوسف علیه السلام ورته وویل هل له علی ذالک من اجر؟ قال جبرئیل نعم اجر مائة شهید.

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهٰلِكِينَ ﴿۸۵﴾

زامنو یعقوب (علیه السلام) ته وویل قسم په خدای دی چي لا تفتؤا بحذف لا ای لاتزال یعني همېشه ته، والقرینة علی حذف لا النافیة داده چي که چېري اثبات وای لام د ابتدأ او تاکید په نون ضروري ؤ نحو والله لتفعلن کذا ونحو ذالک یعني همېشه ته د یوسف ذکر کوې، چي ته به نژدې وهلاکت ته ګرځې بسبب المرض والحزن والحرض في الاصل، الفساد في البدن وفي المذهب وفي العقل من الحزن او العشق او الهرم کذا في القاموس، نو حرض مصدر دی ولذالک لایؤنث ولایجمع، دلته په معنی د صفت دی، او یا به مړ سې.

قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي اِلَى اللّٰهِ

یعقوب (علیه السلام) ورته وویل زه شکایت نه کوم د خپل ډېر حزن او غم مګر

خدای عَزَّوَجَلَّ ته يعني لا الى واحد منكم فخلوني وشكايتي، ما وخپل شكايت سره پرېږدئ، بغوي رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ وايي چي د يعقوب عليه السلام پوښتني ته يو همسايه دده ورغلی او ده ته يې وويل چي ولي دومره ضعيف او شيخ فاني درڅخه جوړ سو، او سره ددې چي د پلار د عمر اندازې ته نه يې رسېدلی؟ يعقوب عليه السلام ورته وويل چي دا حالت چي ما ته پېښ دی په سبب د ما ابتلاني بفراق يوسف.

فاوحى الله تعالى اليه يا يعقوب، آيا ته زما څخه شكايت كوې و مخلوق ته يعقوب عليه السلام ورته وويل اخطأتها فاغفرها، زه خطاوتم په دې شكايت كي ته ما وه بخښه، وروسته چي به د يعقوب (عليه السلام) څخه چا پوښتنه وكړه ده به ورته ويل "انما اشكوا بثي وحزني الى الله تعالى انتهى قول البغوي رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ.

درويش وايي: چي دا شان نزول مخالف دی له سياق څخه، ولي چي دا خبره انما اشكوا آه خو يعقوب عليه السلام په جواب كي د زامنو وكړه يعني قولهم تفتعوا الآية نه په جواب كي د بل چا فافهم، وكذا ما روى چي يو چا د يعقوب عليه السلام څخه پوښتنه وكړه چي څه شي ته په سترگو ړوند كړې او ملا يې لكه كمان در وگرځول؟ ده ورته وويل اذهب بصري بكائي على يوسف وقوس ظهري حزني على اخيه يعني بنيامين، فاوحى الله اليه اتشكوني وعزتي لا اكشف مابك حتى تدعوني، نو يعقوب عليه السلام وويل انما اشكوا بثي الآية فهذه الرواية ايضاً يخالف سياق الآية.

وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

يعقوب (عليه السلام) ورته وويل چي زه خبر يم له رحمت څخه د خدای جَلَّ جَلَالُهُ يعني چي خواست كونكی نه نا اميده كوي، او چي خدای پاک ته پناه وروړي هغه نه شړي، او يا معنا داده اعلم من الله بنوع من الهام.

په يوه روايت كي راغلي دي چي ملک الموت د يعقوب عليه السلام ملاقات ته ورغلی، نو يعقوب عليه السلام ورته وويل ايها الملک الطيب ريحه الحسن صورته هل قبضت روح ولدي يوسف عليه السلام في الارواح قال لا، نو د يعقوب عليه السلام زړه خو ډاډه سو او طمع د رؤيت د يوسف عليه السلام چي هغه خوب ليدلی ؤ يعني "اني رايت احد عشر كوكبا" هغه خوب خو تر اوسه عالم وجود ته دی راغلی، نو خا ما خا به هغه خوب به د يوسف عليه السلام

په ژوند کي تحقق پيدا کوي او سدي رح وايي چي څه وخت چي ورنړو د يوسف عليه السلام وپلار ته ښه اخلاق د ملک مصر بيان کړه يعقوب عليه السلام ته په زړه کي طمع پيدا سوه چي داغه به يوسف عليه السلام وي په هر حال يعقوب وزامنو ته وويل.

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ وَلَا تَايْـَٔسُوْا مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ ؕ

ای زامنو ولاړ سئ مصر ته يعني د غلي راوړو لپاره او تاسي هوري معلومات کوئ د يوسف عليه السلام او د ده د ورور بنيامين، او تاسي په دې باب کي مه نا اميده کېږئ د رحمت څخه د خدای جل جلاله او يا ده خوشحالی څخه د جانب څخه د خدای جل جلاله.

اِنَّهٗ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۷﴾

په تحقيق شان دا دی چي نه نا اميده کېږي د رحمت عامه بلا نهاية څخه د خدای جل جلاله مگر هغه قوم چي کافران وي، ولي چي خدای جل جلاله پېژني هغه په هيڅ حال کي د خدای جلت رحمته وعظمت قدرته نه نا اميده کېږي" کريمه" لا تقنطوا من رحمت الله.

درويش وايي: چي په تاريخ کي راغلي دي چي يو سړی چي په کښتی کي سپور ؤ کښتی په درياب کي ماته سوه او دا سړی پر يوه تخته پاته سو چي باد کرار کرار ښورولـه يـوې جزرې تـه ورسېدی د تختې څخه چابک وغورځېدی جزيرې ته ورغلی سړی شاوخوا په جزيره کي وگرځېدی هيڅ انسان يې په نظر نه ورغلی، نو په حالت کي د نا اميدي د ملاقات څخه د اهل او عيال يې داسي وويل "اذا شاب الغراب اتيت اهلي"وصار القار کا اللبن الحليب" سروش غيب به دل نا ميد او بشارت چنين داد" عسىٰ الکرب الذي امسيت فيه"يکون ورائه فرج قريب" فاذا هو بسفينة فى البحر فرکب فيها ووصل الى اهله، وفي المثنوي"گر گران وگرشتا بنده بود"انکه جويند است يا ينده بود" در طلب زن دائما تو هر دو دست" که طلب در راه نيکو رهبر است.

روی ان يعقوب عليه السلام امر بعض اولاده، نو داسي يو مکتوب يې و يوسف عليه السلام ته نوشته کړی بسم الله ارحمٰن الرحيم من يعقوب عليه السلام اسرائيل الله (يعني

عبد الله) بن اسحاق ذبیح الله والمشهور ان الذبيح هو اسمٰعیل علیہ السلام، او بعض محققين وايي چې ذبيح اسحاق علیہ السلام دی، ابن ابراهيم خليل الله، الى عزيز مصر، اما بعد فانا اهل بیت موکل بنا البلاء (یعني الامتحان) اما جدي فانه ابتلى بنار نمرود، فصبر وجعل الله عليه النار برداً وسلاماً، واما ابی اسحٰق فابتلى بالذبح فصبر ففداه الله بذبح عظيم واما انا فابتلاني الله بفقد ولدي يوسف فبكيت عليه حتى ذهب بصري ونحل جسمي وقد كنت اتسلى بهذا الغلام (یعني بنيامين) الذي امسكته عندک وزعمت انه سارق وانا اهل بيت لا نسرق ولا نلد سارقاً، فان رددته علي فبها ونعمت والا دعوت الله علیک دعوة تدرک السابع من ولدک ای النسل السابع، او دا مكتوب يې و زامنو ته ورکړئ او لږ قيمت د غلې لپاره څه وړې او یو څه غوړي وغير ذالک يې په لاس ورکړه مصر ته يې واستول، دوی چې مصر ته ورغله او د هغه ورور سره چې هورې ؤ يعني من قال لا ابرح الارض الآية کمامر، او په ګډه د یوسف علیہ السلام دربار ته روان سوه، او د يعقوب علیہ السلام مكتوب يې ورته تسليم کړی او داسي يې ورته وويل.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ۝٨٨

چې دوی داخل سوه پر يوسف (علیہ السلام) نو دوی ورته وويل اې عزيز يعني المصر موږ ته رسېدلې او زموږ کورنۍ ته سخته لوږه او موږ راوړي دي په رأس المال د ثمن د غلې چې بې کاره شی دی، ابن عباس رضی اللہ عنہما وايي چې دراهم زيوف وه يعني کوټه ردي چې نه چلېدله په عمومي تجارت کي، او بعض مفسرين وايي چې د مزجات معنی قليل ده، او بعض مفسرين وايي چې د صحرايانو وړې وې او غوړي وه، او بعض مفسرين وايي چې څرمني او چوټې وې، اصل معنی د ازجات دفع ده، فيقال للدارهم للردية لانها تدفع ولا تؤخذ، نو پوره راکړه موږ ته کيل كما كنت تعطينا قبل هذا بالثمن الجياد او ته پر موږ احسان وکړه چې د ردي او د جيد فرق مه کوه، وقال الضحاک رحمۃ اللہ علیہ تصدق علينا برد اخينا بنيامين په تحقيق د خدای پاک خوښ دي متصدقين چې په دنيا او اخرت کي ښه ثواب ورکوي.

فائده: تصدق په عرف کي خاص دی چي غرض د متصدق رضاً د خدای ﷻ وي او ثواب، نو د هم دې عرف پر بناً حسن بصري رحمة الله عليه له یوه سړي څخه واورېدل اللهم تصدق علي، حسن رحمة الله عليه ورته وویل ان الله لا یتصدق انما یتصدق من یبتغي الثواب والله تعالی غني عن الثواب بل قل اللهم اعطني وتفضل علي.

فائده: د یوسف علیه السلام وروڼو ده ته نه وویل ان الله تعالی یجزیک، بلکې عمومي لفظ یې وو ایه، یا له دې سببه چي دوی ته نه وه معلومه چي عزیز مصر به تصدق وکړي او که نه، وقیل انهم لم یعلموا دینه.

مسئله: له سفیان ثوري رحمة الله عليه څخه چا پوښتنه وکړه چي یو نبي له انبیاؤ څخه سوی نبینا علیه السلام صدقه روا وه او که څرنګه؟ سفیان ثوري رحمة الله عليه ورته وویل الم تسمع قوله تعالی وتصدق علینا الآیة، لکن دا دلیل د سفیان ثوري هلته صحیح کېږي چي نبوت د وروڼو د یوسف ثابت سي وفیه اختلاف عظیم بل الظاهر عدم نبوتهم لان الانبیاء علیهم السلام معصومون عن الکبائر قبل النبوة وبعدها کما اثبتنا ذالک في رسالة للعبد الفقیر "کشف العظاً عن عصمة الانبیاً" وهذه الرسالة احدی من تفاریق العصاً.

یوه سه: چي جزاً او ثواب په اخیرت پوري نه دی خاص بل قد یکون دنیویاً.

درویش وایي: چي پر دې تقدیر ان الله یجزي المتصدقین پر خپل ظاهر صحیح دی لان یوسف داخل فیهم کمایدل علیه سیاق الفظ الجمع الآیة کذا في روح البیان نمونه د ثواب دنیوي، له شیخ ابي ربیع رحمة الله عليه څخه روایت دی چي ما واورېدل چي په بعضې قریو کي یوه ښځه ده چي یوه مېږ لري چي د لوشلو په وخت کي یې تر یوه تي شیدې راځي او تر بل تي یې عسل راځي، نو دی وایي چي زه د کشف الحال لپاره هغې قریې ته ورغلم نو هغه مېږه داغسي وه لکه چي ما اورېدلي وه، نو ما له هغې ښځي څخه سبب ددې و پوښتی، دې راته وویل چي موږ یوه مېږه درلوده چي موږ د خپل عیال قوت د هغې له شیدو څخه کاوه نو یوه ورځ موږ ته مېلمه راغلی او موږ اکرام د مېلمه خو په قرار د فرمودې د آنحضرت ﷺ مأمور ؤ، نو موږ هغه مېږ وارد مېلمه ته ذبح کړه، نو خدای پاک په عوض کي د هغې مېږي دا مېږه راکړه.

فائده: صدقه يوازي په مال پوري خاص نه ده بلکې هر معروف صدقه ده کالعدالة بين الاثنين، واعانة الملهوف والكلمة الطيبة للمؤمن والمشي الى الصلوة، واماطة الاذى عن الطريق ونحوها بل جميع نوافل العبادات بلکې صدقه په انسانانو پوري هم نه ده خاصه، قال السعدي الشيرازي قدس سره:

یکی دربیابان سگی تشنه یافت .... برون از رمق در حیاتش نماند
کله دلو کرد آن پسندیده کیش .... چو حبل اندر آن بست دستار خویش
بخدمت میان بست وباز وکشاد .... سگی ناتوان را دمی آب داد
خبر داد پیغمبر از حال مرد .... که داور گناهان او عفوه کرد
کسی باسگی نیکوی گم نه کرد .... کجا گم شود خیر با نیک مرد
کرم کن چنان کیت برآید زدست .... جهانبان در خیر بر کس نه بست
به قنطار زر بخش کردن زگنج .... نباشد چو قیزاطی ازدست رنج

راوي وايي چي څه وخت چي يوسف عليه السلام اظهار د مسکنت د ورونو وليدی ډېر زړه يې پر وسو، او مکتوب د يعقوب عليه السلام ورونو پر يو ځای د تخت د يوسف عليه السلام ته کښېښو، خط چي يې ووايه ژړا غلبه پر وکړه د ځان د پټ ساتلو واګي يې له لاسه ورکړې، او دوی ته يې وويل اې ورونو.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَّا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ

آيا تاسي خبرياست په هغه ظلم چي تاسي پر يوسف وکړی من القائه في الجب کمامر او هغه چار چلند چي د مورني ورور سره چي بنيامين ؤ ومو کړی چي د يوسف څخه مو جلا کړی ؤ او د ذلت په سترګو مو ورته کتل.

پوښتنه: د يوسف غرض له دې وينا څخه ورونو ته پېغور ورکول او ملامتيا پر ويل وه او که څرنګه؟

ځواب: ټوله مفسرين په يوه خوله وايي چي آيت او قول د يوسف عليه السلام ورونو ته د قبيلې د ذکر ملزوم واردة اللازم اى هل تبتم مما فعلتم بيوسف واخيه من الظلم فان التوبة لازمة على الظالم من ظلمه پېغور نه دی، بدليل قول يوسف لهم، کريمه لا تثريب عليکم اليوم بلکې باعثه کول دي پر توبه ولا عائبة فيه کما لا يخفى.

درویش وايي: چي مظهري رحمة الله عليه د کلبي رحمة الله عليه يوه قول را نقل کړی دی چي ضعيف دی غاية الضعف او هيڅ مفسر اشاره نه ده ورته کړې، نو د منلو وړ نه دی ان شئت فارجع الى تفسير المظهري.

إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ۝٨٩

چي تاسي ناخبره واست په قبح سره د ما فعلتم فلذالک اقدمتم عليه. او يا معنی د آيت داده چي تاسي جاهلان واست په مآل د يوسف عليه السلام د حال.

په روايت کي راغلي دي چي يوسف عليه السلام چي مکتوب د پلار ووايه ډېر يې وژړل او جواب يې داسي ورته نوشته کړی.

بسم الله الرحمن الرحيم: الى يعقوب اسرائيل الله من ملک مصر.

اما بعد: ايها الشيخ فقد بلغني کتابک وقرائته واحطت به علما وذکرت فيه ابائک الصالحين وذکرت فيه انهم کانوا اصحاب البلايا فانهم وان ابتلوا لکن صبروا وظفروا، فاصبر کما صبروا..... والسلام

دا مکتوب جوابي چي زامنو و يعقوب عليه السلام ته قرائت کړی، نو ده وويل والله ما هذا کتاب الملوک ولکنه کتاب الانبيأ ولعل صاحب الکتاب هو يوسف انتهى.

قَالُوٓا۟ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ

ورونو و يوسف (عليه السلام) ته وويل آيا ته يوسف يې استفهاماً، بعض مفسرين وايي چي دا پوښتنه دوی په قرينه د خبرو د يوسف توهماً وکړه.

او عطأ رحمة الله عليه د ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت کړی دی چي د يوسف ورونو خو دی هيڅ نه پېژندی چي دی يوسف عليه السلام دی، لکن چي يوسف عليه السلام تاج له سره لېري کړی، نو دده په سر مبارک کي يوه د تپ علامه وه چي د يعقوب عليه السلام په سر کي هم دوی ليدلې وه او د اسحاق عليه السلام په سر کي هم هغه علامه وه او د ساره رضي الله عنها په سر کي هم دا علامه وه فعرفوه وقالوا ائنک لانت الآية، وقيل غير ذالک.

قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ

يوسف (عليه السلام) ورته وويل زه يوسف يم او دا يعني بنيامين مي ورور دی

يعني سکه ورور، خدای پاک زموږ سره احسان کړی دی چي موږ يې په صحت او عافيت او خوشالۍ سره يو ځای کړو.

إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

څوک چي له خدای جل جلاله څخه وېرېږي بأداء الفرائض والواجبات وترک المنهيات او صبر وکړي پر مصائبو او ازار د خلکو له خوا، په تحقيق خدای عزوجل نه ضائع کوي اجر او ثواب يعني په دنيا او اخرت کي د احسان کونکو.

پوښتنه: اجرهم" يې نه ووايه بلکې محسنين يې ووايه؟

ځواب: لپاره د تنبيه پر دې چي محسن هغه څوک دی چي جمع په منځ کي د تقوی او صبر وکړي.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾

ورونو يې وويل د عذر د اظهار لپاره والله، نو لام موطئه د قسم محذوف دی يعني جواب دقسم محذوف دی، ته مختار کړې خدای پاک پر موږ بحسن الصورة وكمال السيرة وسائر الفضائل الدنيوية والاخروية.

پوه سه: چي "ان" مخفف د مثقل اسم يې ضمير شان محذوف دی، والواو للحال والمعنى الحال شان دادی چي موږ وو د خطاوتلو په ډله کي ستا و ستا د ورور بنيامين په باره کي يعني د گناه کارانو په ډله کي چي ته مو وجب ته واچولې او له پلار څخه د درواغو په بهانه مو جلا کړې او ستا ورورته به مو د ذلت په سترگو کتل.

فائده: خطأ ته خطأ هلته ويل کېږي چي په قصد گناه وکړي او اخطأ هلته ويل کېږي چي بې قصده گناه وکړي.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ ٱللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾

يوسف (عليه السلام) ورته وويل چي هيڅ منت او ملامتيا نسته پر تاسي باندي نن ورځ يعني زه پر سر قدرت يم او په تاسي هر څه کولای سم فضلاً عن سائر الايام، پښتانه وايي کړه غاړه توره نه پرېکوي، ستاسي د ټولو گنهو چي زما او

ورور په بار کي تاسي کړي، ولي ما و بخښلاست او سره ددې چي زه مظلوم او بخیل وم په ماظنکم بالغني الغفور فانه یغفر الصغائر والکبائر ویتفضل علی التائب، بیضاوي رحمة الله علیه وايي چي له کرم څخه د یوسف علیه السلام دا ؤ چي ورونه یې سهار او ماښام کور ته غوښتل د ډوډۍ لپاره، نو ورونو یې ورته ویل چي موږ ستا څخه شرمېږو چي موږ ستا په باره کي تر حد بالا غلطي کړې ده، یوسف علیه السلام ورته وویل چي اهل مصر ماته په هغو سترګو ګوري لکه اول چي یې کتل ولقد شرفت بکم وعظمت في عیونهم حیث علموا انکم اخوته ومن ولد ابراهیم علیه السلام، راوي وايي چي وروسته چي یوسف علیه السلام و ورڼو ته ځان ور وښووی، نو د خپلار یعقوب علیه السلام پوښتنه ځني وکړه مافعل ابی بعدي، دوی ورته وویل چي هغه ستا د فراق له سببه په سترګو ړوند سو، یوسف علیه السلام ورته وویل:

اِذْهَبُوْا بِقَمِيْصِيْ هٰذَا فَاَلْقُوْهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِيْ يَاْتِ بَصِيْرًا ۚ

یوسئ قمیص زما دغه (چي دا هغه وریښمین قمیص ؤ چي ابراهیم علیه السلام ته په اور کي د نمرود جبرئیل علیه السلام راوړی ؤ له جنت څخه او اخیراً و یعقوب علیه السلام ته په میراث رسېدلی ؤ او یعقوب علیه السلام د تعویذ پر ډول د یوسف علیه السلام په غاړه کي ځړولی ؤ او هغه قمیص تر حال حاضره پوري د یوسف علیه السلام په لاس کي ؤ) او دا قمیص واچوئ زما د پلار پر مخ چي په برکت د جنتي قمیص به په سترګو بناً سي، حسن بصري رحمة الله علیه وايي چي یوسف علیه السلام چي دا خبره وکړه "یأت بصیراً" تر وحي الهي وروسته یې وکړه، والا فکیف علم یوسف علیه السلام بأتیانه بصیراً بالقأ القمیص علی وجهه اذ لیس للعقل الی هذا سبیلاً کما لایخفی.

فائده: جأ في الحدیث النبوي ﷺ چي علیه الصلوة والسلام چي فتح د مکې وکړه نو د کعبې مکرمې په دروازه کي ودرېدی نو قریشو ته یې وویل چي ستاسي څه خیال دی چي زه به ستاسي سره څه وکړم؟ قالوا اخ کریم وان اخ کریم فقال رسول الله ﷺ اقول لکم ما قال اخي یوسف یعني لاخوته لاتثریب علیکم الیوم، سعید شیرازي قدس سره السامي وايي:

نه یوسف که چندان بلا دید وبند .... چو حکمش روان گشت وقدرش بلند
گنه عفو کرد آل یعقوب را .... که معنی بود صورت خوب را
بکردار بد شان مقید نه کرد .... بضاعات مزجات شان رد نه کرد
زلطفت همین چشم داریم نیز .... برین بی بصناعت ببخش ای عزیز
بصناعت نیاوردم الا امید .... خدایا ز عفوم مکن نا امید

وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

او راولئ تاسي او ستاسي عيال ټوله مصر ته.

پوه سه: چي اهل ښځو، اولادو، مريانو، مينځيانو، اقارب او اصحابو ټولو ته وايي، راوي وايي چي يهودا قميص واخستى او دا يې وويل چي ما پلار غمجن کړى دى په حمل د هغه قميص چي په وينو ککڼ ؤ چي دا د يوسف قميص دى، نو زه يې هم نن خوشاله کوم لکه غمجن کړى چي مي ؤ، نو يهودا لڅي پښې او لڅ سر له مصر څخه کنعان ته رهي سو او اووه پتيري يې ورسره واخستلې او هغه يې ټولي ونه خوړلې چي کنعان ته يې ځان ورساوه وکانت المسافة بين مصر وکنعان ثمانين (۸۰) فرسخاً.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ

هغه وخت چي کافله د ورونو د يوسف (عليه السلام) جلا سوه له مصر څخه او تر ابادۍ د مصر تېره سوه، مراد له قافلې څخه هغه ده چي قميص د يوسف عليه السلام پکښې ؤ لکه يهودا چي د يوسف عليه السلام د قميص وروړل وپلار ته پر ذمه واخستل کمامر عنقريب.

قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ

وويل پلار ددوى يعقوب عليه السلام و حاضرينو ته چي لمسيان مړندي او نور قريبان وه، زه پيدا کوم بوى د يوسف، مظهري وايي چي په دې کي دليل پر دې دى چي دا بوى د جنت د خوا دى له يوسف عليه السلام څخه بالذات ومن قميصه بالعرض والا لقال ريح قميص يوسف، مجاهد رحمة الله عليه وايي چي يعقوب عليه السلام ته

بوی د یوسف علیه السلام د درو ورځو لاري څخه محسوس سو، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چي "من مسیرة ثماني لیال" وقال بینهما ثمانون فرسخاً، او بعض وایي چي باد راوالوتی او د قمیص بوی یې راورساوه فوجد ریح الجنة، نو دی پوه سو چي په مځکه کي خو ریح الجنة نسته الا من ذالک القمیص فلذالک قال اني لاجد ریح یوسف.

لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُوْنِ ﴿٩٤﴾

که تاسي نسبت د پند و ماته نه کوئ، والفند نقصان العقل من غایة الهرم، کریمه: ثم رددناه اسفل سافلین الآیة،

فائده: چونکه فند حالت عارضي دی من کبر السن، نو داسي نه ویل کېږي عجوز مفندة لان نقصان عقل النسأ ذاتي کما ورد في الحدیث النبوي الصحیح ما رئیت من ناقصات عقل ودین الحدیث.

قَالُوْا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِيْ ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ ﴿٩٥﴾

حاضرانو و یعقوب (علیه السلام) ته وویل چي قسم په خدای دی چي ته خلاف الحق روان یې له قدیم څخه په سبب د افراط في محبة یوسف وکثرة ذکره وتوقع لقائه.

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيْرُ

پس هغه ؤ چي راغلی زېری کونکی د یوسف علیه السلام یعني دده د ژوند، وکونه عزیز مصر وسائر احواله، ابن مسعود رضي الله عنه وایي من بین یدي العیر، یعني په نېز د حضور د قافلې یعني بشیر او عیر دواړه یو ځای راورسېدله، او ابن عباس رضي الله عنهما او سدي رحمه الله علیه وایي چي بشیر یهودا ؤ چي تر عیر دمخه یې پیاده ځان راورساوه کمامر سابقاً.

اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيْرًا

واچاوه هغه بشیر قمیص د یوسف (علیه السلام) پر مخ د یعقوب (علیه السلام) نو وګرځېدی لیدونکی بعد ما کان اعمی وعادت قوته بعد الضعف وشبابه بعد الهرم کذا قال المظهري.

درویش وايي: چي وعلی هذا بطل قول المناطقة والحکمأ ان قول القائل ليت الشباب يعود تمنی للمحال فافهم، د روح البيان بيان هم د مظهري د بيان سره سمون خوري.

قَالَ اَلَمۡ اَقُلۡ لَّکُمۡ اِنِّيۡۤ اَعۡلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿٩٦﴾

يعقوب (عليه السلام) و زامنو او حاضرينو ته چي ما نه وه درته ويلي چي زه خبر يمه د خدای پاک له خوا په هغه شي چي تاسي نه ياست په خبر يعني من حيوٰة يوسف وان الله يجمعْ بيننا، يا دا قول اني لاجد ريح يوسف، بغوي رحمة الله عليه وايي چي وروسته يعقوب عليه السلام له بشير څخه پوښتنه وکړه کيف کان يوسف قال البشير انه ملک مصر، يعقوب عليه السلام ورته وويل چي ملک مصر څه کوم يعني ددې پوښتنه مي نه ده درڅخه کړې بل علی ای دين ترکته قال علی الاسلام، يعقوب عليه السلام وويل چي اوس تام سو نعمت د خدای عزوجل پر ما باندي.

قَالُوۡا يٰۤاَبَانَا اسۡتَغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوۡبَنَاۤ اِنَّا كُنَّا خٰطِـئِيۡنَ ﴿٩٧﴾

زامنو د يعقوب (عليه السلام) و خپل پلار ته وويل اې زموږ بابا موږ ته طلب د بخښې وکړه زموږ د گنهو يعني په باره کي د يوسف چي له تا څخه مو په مکر او هيله جلا کړی وفعلنا به ما فعلنا، او په باره کي د بنيامين چي غلامی ته مو وسپاره په تحقيق موږ خطاوتلي وو چي ستا په حق مو څه وکړه يعني ته مو له غمه د فراق د يوسف وڅاه ته د غم سپارلې، او د يوسف په حق کي مو څه وکړه، يعني زموږ توبه ده ته له خدای جل جلاله څخه زموږ بخښنه و غواړه.

قَالَ سَوۡفَ اَسۡتَغۡفِرُ لَـكُمۡ رَبِّىۡ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الۡغَفُوۡرُ الرَّحِيۡمُ ﴿٩٨﴾

ژر دی چي زه به بخښنه وغواړم ستاسي لپاره له رب څخه خپل.

درویش وايي: چي په ځنډولو کي د دعاْ د زامنو لپاره د يعقوب عليه السلام څه مراد ؤ (۱) بعض مفسرين وايي چي د يعقوب عليه السلام مطلب دا ؤ چي ددوی امتحان وکړي چي توبه ددوی د صدق قلبي ده او که څرنگه (۲) شعبي رحمة الله عليه وايي چي د يعقوب عليه السلام مطلب دا ؤ چي زه د يوسف عليه السلام حال معلوم کړم چي هغه تاسي ته

عفو كوي او كه نه، او كه يوسف عفو درته كوي، نو زه په هم طلب د مغفرت ستاسي لپاره وكړم فان عفو المظلوم شرط لمغفرة الله تعالى.

(٣) وهب بن منبه رحمة الله عليه وايي چي يعقوب عليه السلام هره شپه د جمعې څه بالا شل كاله د زامنو لپاره دعا غوښتله (٤) په حديث شريف كي راغلي دي چي يعقوب عليه السلام د زامنو لپاره دعا تر سدس اخير پوري د شپې يعني بعيد صلوة التهجد وځنډول، نو چي يعقوب عليه السلام به د خپل ورد او تهجد څخه فارغه سو، نو به يې لاس پورته كړی او خدای جل جلاله ته به يې داسي ويل اللهم اغفرلي جزعي على يوسف وقلة صبري، واغفر لاولادي ما فعلوا بيوسف، فاوحى الله تعالى اليه قد غفرت لك ولهم اجمعين (٥) اكثره مفسرين پر دې مسلك دي چي دعا د يعقوب عليه السلام تر ثلث اخير د شپې ددې لپاره وځنډول چي دا وخت د اجابت دی كما في الحديث المتفق عليه من حديث ابى هريرة رضي الله عنه ينزل ربنا تبارك وتعالى كل ليلة الى السمأ الدنيا حين يبقى ثلث الليل الاخير يقول من يدعوني فاستجب له ومن يسئلني فاعطيه من يستغفرني فاغفرله.

درويش وايي: چي بعض ظاهر الفاظ ددې حديث له متشابهاتو څخه دي، نو پر مذهب د متأخرينو دي تأويل وكړل سي او پر مذهب د سلفو دي تفويض د علم و خدای عزوجل ته وكړل سي.

درويش وايي: چي راويان وايي چي يوسف (عليه السلام) ټوله كار سازي د سفر و پلار ته ور استولي وه چي په هغه كي دوه سوه اوښان وه او ورته ليكلي يې وه چي د اهل سره مصر ته را روان سه، يعقوب عليه السلام هم د سفر تياري مصر ته وكړه شاعر خجندي وايي.

كرد شرين دهن ما خبريار عزيز .... كه زمصرت اگر اينك شكرى مى آيد

نو يعقوب عليه السلام سره د ټول اهل او اقاربو پر اوښانو باندي راهي سو، چي مصر ته نژدې سو يوسف عليه السلام ته خبر ورسېدی، نو د پلار استقبال يوسف عليه السلام او ملك مصر ريان په څلورو زرو عسكرو وكړی او درې زره د آسانو سپاره او مشران او رئيسان د مصر ټوله او د هر سپاره سره د آس د سپرو د سپينو زرو او د

سرو زرو بيرق، نو په صحرا کي د مصر پياده سوه او صفونه يې بسته کړه او تولـه مريان د يوسف عليه السلام هم وه، نو پر غونډی چي يعقوب عليه السلام سره د اولاده راپورته سوه وصحرا ته چي يې وکتل په سوو اسان ولاړ دي، نو يعقوب عليه السلام ودې تعجب آوره اجتماع ته حيران پاته سو، نو جبرئيل عليه السلام راغلـه ورتـه وه يې ويل انظر الى الهوا فان الملائکة قد حضرت سروراً بحالکم، يعقوب عليه السلام و سپرو ته د اسانو وکتل او وه يې ويل چي زما زوی يوسف کوم يو دی جبرئيل عليه السلام ورته وويل چي هغه سړی دی چي پر سر يې سايه وان نيولی دی. نو له ډېره عشقه څخه له اوښه را کښته سو او پياده روان سو چي پر يهودا يې تکيه کړې وه. جبرئيل عليه السلام و يوسف عليه السلام ته وويل چي پلار دي پياده سو ته هم پياده سه. او هر يو يعني يعقوب او يوسف عليهما السلام يو وبل ته په ځغاستا را روان وه، چي سره نژدې سوه يوسف عليه السلام غوښتل چي پلار ته سلام وړواچوي جبرئيل عليه السلام ورته وويل پرېږده دی افضل دی چي تاته سلام درواچوي، نو يعقوب عليه السلام په بلند اواز ناري کړې السلام عليک يا مذهب الاحزان...... بيت:

چه جورها که کشيدند بلبلان از دی ...... ببوی آنکه دگر نوبهار باز آيد

نو پلار او زوی لاسونه يو د بل په غاړو کي سره واچول او دواړه په ژړا سوه د خوشالی له کبله وبکت ملائکة السموات او آسانو شپشنی شروع کړی او ملکو تسبيح شروع کړې او مُلکي نغارې وژغول سوې او حسب المعمول د خوشالی ډولونه وډغول سوه فصار صحرا مصر کانه يوم القيامة.

چه خوش حاليست روی يار ديدن .... پس از عمری بيک ديگر رسيدن

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ

چي داخل سو يعقوب (عليه السلام) و اهله پر يوسف (عليه السلام) باندي.

سوال: دمخه په بيان کي د قصې د ملاقات د يعقوب او د يوسف عليهما السلام داسي وويل سوه چي زوی او پلار يو وبل ته ورځغاستل ملاقات يې وکړی او دلته لفظ د دخول راغلی، او دخول په يو اطاق يا خونه يا خيمه کي وي؟

ځواب: هغه چي تېر سو هغه ملاقات شخصي د يقعوب او يوسف عليهما السلام ؤ

لکن یوسف علیه السلام قبلاً په دغه صحرا کي یو قصر جوړ کړی ؤ چي په هغه قصر کي یې یو تخت هم ایښی ؤ په هغه قصر کي ملاقات عمومي د یعقوب علیه السلام او ټوله خاندان اولاد او لمسیانو او د یوسف علیه السلام انجام سو فلهذا قال فلما دخلوا آه.

اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ

یوسف (علیه السلام) ضم کړل و ځان ته مور او پلار.

پوښتنه: د یوسف علیه السلام مور راحیل خو په نفاس کي د بنیامین وفات سوې وه نو څرنګه لفظ د "ابویه" راوړل سو؟

ځواب: اکثره مفسرین پر دې دي چي مراد له ابویه څخه پلار د یوسف علیه السلام او خاله دده ده چي لیا یې نوم ؤ لان الخالة بمنزلة الام کما جأ في الخبر، وهذا کما اطلق الاب علی العم في قوله تعالی "ابائک ابراهیم واسماعیل واسحاق" او بعض مفسرین وایي چي یعقوب وروسته تر وفات د راحیل ددې خور لیا په نکاح کړې وه چي د یوسف علیه السلام مېره کېږي او مېرې ته هم په عرف کي مور ویل کېږي، او حسن رحمة الله علیه وایي چي مراد حقیقي مور د یوسف علیه السلام ده هغه نه وه مړه بلکي ژوندۍ وه، او بعض مفسرین وایي چي د یوسف علیه السلام مور خدای پاک ژوندۍ کړه او د یعقوب علیه السلام سره مصر ته راغله.

درویش وایي: چي دا دوه قوله شاذ دي.

پوښتنه: چي په وخت کي د ملاقات د یوسف او پلار یعقوب علیهما السلام ده پلار ته وویل یا ابت بکیت علي حتی ذهب بصرک الم تعلم ان القیامة یجمعنا؟ یعقوب علیه السلام ورته وویل بلی په هغه خو خبر وم یا بني لکن خشیت ان تسلب دینک فیحال بیني وبینک في یوم القیامة.

وَقَالَ ادْخُلُوْا مِصْرَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِيْنَ ۝٩٩

یوسف (علیه السلام) وروسته تر ملاقات د بیابان د پلار او ورڼو سره، نو دوی ته یې وویل چي داخل سئ ومصر ته ان شأ الله د امن په ژوند تېرولو کي له قحط څخه او له نورو مکارهو څخه، او یا معنا داده چي بیا جواز یعني پاسپورټ ته ضرورت نسته لکه دمخه چي بې له جوازه د حکومت مصر د خوا څوک مصر ته نه سوای داخلېدای.

پوه سه: چي کلمه د "ان شأ الله" په دخول "آمنين" سره تعلق لري قدمت على آمنين للتبرک قبل تمام الکلام او لمراعات الفواصل کما في قوله تعالى لتدخلن المسجد الحرام ان شأ الله آمنين.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ۖ

او کښېنول يوسف (عليه السلام) مور او پلار پر تخت باندي، والرفع النقل.

پوه سه: چي چي يوسف عليه السلام مور او پلار تعظيماً لهما پر تخت کښېنول او ورونه يې يوه درجه لاندي کښېنول.

درويش وايي: چي د "وخروا له سُجدين" په معنى کي د مفسرينو رحمهم الله لوى اختلاف دى، روح البيان وايي چي بر روى درافتادند پدر يعقوب عليه السلام وخاله وبرادران مر اورا، وروسته وايي چي سجداً حال مقدرة دى لان السجود بعد الحزوراى حال کونهم ساجدين تحية وتکرمة له فانه کان السجود عندهم جارياً مجرى التحية والتکرمة کالقيام والمصافحة وتقبيل اليد ونحوها من عادات الناس في التعظيم انتهى من تفسير الجزء الثالث عشر ص (٣٢)

درويش وايي: چي دا عبارت نص په دې کي چي مراد له سجدې څخه سجده متعارفه ده يعني وضع الجبهة على الارض وان ذالک کان جائزاً في دينهم على وجه التعظيم، دون العبادة، او زموږ په شريعت کي د سجود پر وجه متعارفه نهي راغلي دي لغير الله تعالى.

ومعنى الآية ولوېدل پلار د يوسف او خاله دده او ورونه دده حال کونهم ساجدين ليوسف على الوجه المتعارف للتعظيمه لا لعبادته، ويدل عليه ظاهر القرآن في رؤيا يوسف في حالة صغره "اني رئيت احد عشر کوکباً والشمس والقمر رئيتهم لي ساجدين" او روح المعاني په تفسير کي د ديارلسم جزء ص (٥٨) کي وايي اى على الجباه کما هو الظاهر، وهو کما قال ابو البقا ان سجداً حال مقدرة لان السجود يکون بعد الخرور وکان ذالک جائزاً عندهم آه، او قتاده وايي کان السجود تحية الملوک عندهم و اعطى الله هذه الامة السلام عليکم تحية اهل الجنة کرامة منه تعالى لهم انتهى، او بعض مفسرين وايي چي "خرو"

په معنى د ركوع بالغ دى دون وضع الجبهة على الارض آه، او مظهري د ديارلس جزء په تفسير كي ص (٢٠٢) كي وايي لم يرد بالسجود وضع الجباه على الارض انما هو الانحنأ التواضع يعني تواضعوا ليوسف.

درويش وايي: چي دا توجيه مخالفه ده له ظاهر څخه د قرآن يعني وخروا له سجداً كما لايخفى ثم رجع و اورد توجيه روح البيان وقال قيل وضعوا الجباه على لارض وكان ذالک على طريقة التحية والتعظيم لا على طريق العبادة وكانت تحية الناس يوميئذ السجود وكان ذالک جائزاً في الامم السابقة فلنسخت في هذه الائمة يعني وجعلت تحيهم السلام عليكم انتهى.

درويش وايي: چي ټولو مفسرينو رحمهم الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي نقل كړى دى ان معنى الآية خرو الله سجداً وشكراً بين يدي يوسف، والضمير في له راجع الى الله تعالى.

درويش وايي: چي ددې قول د ابن عباس رضي الله عنهما معنى داده چي يوسف عليه السلام يې صرف قبله ورته وګرځاوه سجده د خداى عزوجل لپاره وه وذالک باذنه تعالى تعظيماً ليوسف كالكعبة لنا، وكما جعل آدم عليه السلام قبلة لسجود الملائكة حين امروا فالسجود له.

درويش وايي: وهذا التحقيق تفسير الآية بقدر الوسع والطاقة.

پوښتنه: ستا عادت خو حواله و تفاسيرو ته ده خصوصاً مع ذكر النمرة الصفحة نه وه، نو دلته دي ولي خلاف العادة كار وكړى؟

جواب: دا مقام مزلة الاقدام وو ولهذا نسبت كل قول الى قائله او بل د حاسدانو پر خولو مي مهر د سكوت ولګاوه بالغيبة والبهتان.

وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا

يوسف عليه السلام وويل چي دا سجده يې ولېدل اى پلاره دغه وو تاويل او تعبير د خوب زما يعني په ايام كي د كوچني والي مي لېدلى ؤ، يعني "اني رئيت احد عشر كوكبا والشمس والقمر رئيتهم لي ساجدين" چي خداى وګرځاوه هغه زما خوب حق او ثابت او رشتيا.

درويش وايي: چي په اول کي تفسير د دې سورة بيان د دې خوب تير سو.

وَقَدۡ أَحۡسَنَ بِيٓ إِذۡ أَخۡرَجَنِي مِنَ ٱلسِّجۡنِ

او زما سره احسان کړی دی يعني خدای ﷻ چي زه راوسيتم د بندي خانې څخه.

پوه سه: چي کلمه د با په معنی د علی ده.

پوښتنه: يوسف ولي د جب حال چي ورونړو دی ور اچولی وو او سره د دې چي د جب حال سخت وو تر سجن پلار ته يې نه کی بيان؟

جواب: دپاره د اکرام د ورونړو چي دوی خجل نه سي او سره د دې چي يوسف عليه السلام دوی ته ويلي وه "لا تثريب عليکم اليوم" او په زړه پوري جواب دا دی چي نعمت د خدای ﷻ پر يوسف عليه السلام بعد الخروج من السجن اعظم وو تر نعمت د اخراج من الجب ولي چي يوسف عليه السلام بعد الخروج من الجب صار الى العبودية والرق لقطفير زوج زليخا، او په مکر د زلېخا اخسته سو چي اخيره نتيجه يې دخول السجن سوه، او وروسته تر خروج د بندي خانې ملک مصر وگرځېدی، کمامر تمام هاتين القصتين فيما بيان تفسير الآيات السابقة

وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلۡبَدۡوِ

او تاسي را وستاست د صحرا څخه.

فائده: بدو هغه فراخه مځکي ته وايې چي اهل مواشي په کښي اوسېږي او يعقوب عليه السلام او زامن هم اهل المواشي باديه نشينان وه.

مِنۢ بَعۡدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بَيۡنِي وَبَيۡنَ إِخۡوَتِيٓۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٞ لِّمَا يَشَآءُۚ

وروسته تر دې چي شيطان فساد کړی وو په مابين کي زمااو په مابين د درو ورنړو زما بالحسد والتباغض، په تحقيق زما رب تدبير کوي د هغه شي چي هېڅ سخت کار نسته مگر مشيت د خدای په هغه کي دخيل دی او په آسانۍ ي بدلوي اذا شأ.

إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ١٠٠

په تحقيق خدای په هر شي خبر دی او په هر کار کي حکمت لري.

درويش وايي: چي د حکمت څخه دخدای چي ښه خوب چي سړی ووينې زمانه د وقوع يې اوږده وي الا يری ها، چي يوسف ؑ چي ده په کچني والي دا خوب ليدلی ؤ "رئيت احد عشر کوکبا" وروسته تر اتيا کاله دا خوب رشتيا سو حکمت دادی چي زمانه د خوشحالۍ درازه او ډېره سي، او د بدو خوبو اثر ژر ښکاره کوي حکمت يې دادی چي زمانه د حزن او غم د مؤمن لنډه سي، راوي وايي چي يوسف ؑ پلار تر لاس ونيوی پر خزائنو دمصر يې وګرځاوه (١) خزائن الورق يعني سپين زر (٢) خزائن الذهب يعني د سرو زرو (٣) خزائن الحلي يعني زيورات (۴) خزائن الثياب يعني د جامو ټوکرانو (۵) خزائن السلاح يعني جنګي الات (٦) خزائن القراطيس ده کاغذانو خزانه، چي اول صانع او واضع د کاغذانو يوسف ؑ وو، نو پلار ګله ورته وکړه چي دونه کاغذان دي درلوده ماته دي يو مکتوب د خپل حال نه کی نوشته او زما او ستا تر مابين (٨) مزله وه... بيت:

صد بار شد از عشق تو ام حال دګر ګون
یک بار نه ګفتی که فلان حال تو چون شد

قال امرني جبرئيل بذالک يعني چي پلار ته خط مه استوه پلار ورته وويل چي ته د جبرئيل څخه پوښتنه نه کوي چي ولي دي ماته دا امر راکاوه، يوسف ؑ ورته وويل چي ته تر ما د جبرئيل سره ډېر شناخته يې ته پوښتنه څندي وکړه قال جبرئيل امرني ربي بذالک بسبب قولک اخاف ان ياکله الذئب فهلا خفتني، تاريخ خبر راکوي چي يوسف ؑ د راعيل يعني زليخاڅخه "افرايم" "ميشا" او حمة" چي د ايوب ؑ کور ودانه وه او د افرائيم څخه نون پيدا سو او دده څخه يوشع ؑ فتی موسی ؑ يعقوب چي قصر يوسف ؑ ته ورغلی د يوسف ؑ اولاد ورته راغله مخ ته يې ودريدل يعقوب ؑ په خوشحاله سو او مچ يې کړه او يوسف ؑ پلارته د زليخا حال بيان کړی او دا حال چي دې زما سره څه وکړه ماد دې سره څه، او ورته وې ويل چي دا زما عيال د دې څخه دی، او زليخا راغله د خسر لاس يې ور مچ کړی، او ورته وي ويل چي ته زموږ په کور کي اوسېږې يعقوب ؑ ورته وويل چي زه

ستاسي په قصور او بنګلو کي نه اوسېږم بلکه وماته يوه د لرګو خونه راجوړه کړئ لکه په کنعان کي چي زما وه، د يوسف عليه السلام په امر هغه سي خونګی يې ورجوړه کړه، نو يعقوب عليه السلام په هغه کي په خوشحالی او سرور د خپل خدای عبادت کاوه، جامي رحمه الله وايي:

چي خوش باشد که بعد از انتظاری .... باميد رسد اميد واری

بغوي وايې چي اهل تاريخ قديم وايې چي يعقوب عليه السلام د يوسف عليه السلام سره (۲۴) کاله ژوندی وو په ښه ژوند کي او په خوشحاله زړه عمر يې (۱۴۷) کاله ته ورسېدی بيا يې په مصر کي داعي الاجل ته لبيک ووايه او وفات سو چي وخت د وفات يې نژدې سو يوسف عليه السلام ته يې وصيت وکړی چي زما مړی به کنعان ته ورې او د خپل پلار اسحاق عليه السلام د څنګه سره به يې ښخه وې، نو يوسف عليه السلام هم داغسي وکړه ومضى به حتى دفنه بالشام ثم انصرف الى مصر، تاريخ وايې چي سعيد بن جبير وايې چي يعقوب عليه السلام په تابوت کي د ساج بيت المقدس ته يوړه سو اتفاقا په دغه ورځ عيص چي د ده ورور ؤ او د يوه بطنه زوکړي وه هم وفات سوی ؤ، نو په يوه قبر کي يې دواړه دفن کړه.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله ګاهي وايې چي يعقوب عليه السلام يې په کنعان کي دفن کړی او ګاهي وايې چي په شام کي دفن کړی او ګاهي وايې چي په بيت المقدس کي دفن کړی ولا منافات بين هذه العبارات کما لايخفى فافهم.

درويش وايې: چي څه وخت يوسف عليه السلام ته خدای جل جلاله ټوله نعمتونه د دنيا ورکړه او په دې پوهېدی چي نعيم د دنيا دائمي نه دي. .... بيت:

همه ملک ونعمت پذيرد زوال ......يحز ملک فرماندهي لايذال

نو يې سوال د حسن عافيت وکړی د خدای جل جلاله څخه، نو داسي وويل.

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِيْ مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِيْ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ

تا ماته راکړی بعض د سلطنت يعني د مصر ونواحيه، نو کلمه د من دپاره د تبعيض ده، ولي چي د ټولې دنيا ملک خو ده ته نه ؤ ورکړل سوی، او ماته دي

رانبولې دي بعض تعبيرونه د خبرو يعني د خوبو، دلته هم كلمه د "من" لپاره د تبعيض ده، ولي چي د ټولو خوبونو تعبير خو ده ته نه ؤ ښوول سوی، ولي چي بعض خوبونه د دنيا د خلگو دده په زمانه كي ده ته د تعبير لپاره نه وه وړاندي سوي، البته ملكه يعني استعداد د تعبير د ټولو خوبونو خدای ﷻ وركړی ؤ.

پوه سه: چي د ملک فراخي دي قدرت او د سياست لمن وي و هو اهل التدبير.

پوه سه: چي ما لفظ د بعض ووايه اشاره ودې ته ده چي كلمه د من دالته هم دپاره د تبعيض ده "اذ فوق كُلّ ذي علم عليم.

فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۟ اَنْتَ وَلِیّٖ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ

ای خالق د اسمانو او مځكي "پوه سه: چي فاطر منصوب دی بحذف حرف النداً، ته مالک او متصرف يې زما د كارو په دنيا او آخرت كي.

تَوَفَّنِیْ مُسْلِمًا وَّ اَلْحِقْنِیْ بِالصّٰلِحِیْنَ ﴿١٠١﴾

زما روح قبض كړې وځان ته حال كوني على ملة الاسلام او ما ملگری كړې وروسته تر قبض روح د صالح بندگانو سره يعني الانبياً ﷺ ولي چي كمال د صلاح په عصمت سره ده وهي مختصة بالانبياً ﷺ قتاده رحمه الله وايې چي هېڅ نبي خواست د مرگ نه دی كړی بېله يوسف ﷺ مظهري وايې وفيه نظر فان النبي ﷺ قال حين مرضه اللهم الرفيق الاعلى (اى اطلب الرفيق الاعلى وهو الله ﷻ) او بل په صحيح حديث د عائشې رضي الله عنها راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل چي هېڅ نبي نه مريَ تر څو چي ده ته اختيار وركړه كېږي په مابين كي د حيوة الدنيا ولقاً الله ﷻ، وفى الحديث الموت تحفة المؤمن، ولي چي دنيا د مؤمن كامل دپاره بندي خانه ده وفى المثنوي:

بس رجال از نقل عالم شادمان .... وزبقايش شادمان اين كودكان.

درېش وايې: چي حسن رحمه الله وايي چي يوسف عليه السلام وروسته تر دې دعا ډېر كلونه ژوندی وو، او نور علماً قاطبة وايې وروسته تر دې دعا يوه هفته ژوندی وو بيا وفات سو، بعض علماً وايې چي جای نشين يې يهودا وگرځاوه او بعض وايې

چي خپل زوی افرایم یې جای نشین وگرځاوه، بغوي رحمة الله عليه وايې چي په مده کي د فراق د یوسف عليه السلام د یعقوب څخه د علماؤ اختلاف دی، کلبي رحمة الله عليه وايې (٢٢) دوویشت کاله وه او بعض وايې (۴۰) څلوېښت کاله وه، او حسن وايي چي یوسف عليه السلام چي یې څاه ته واچاوه د (١٧) کالو ؤ، او د پلار څخه غائب ؤ (٨٠) کاله وهو الاشهر او یوسف عليه السلام وروسته تر لقأ د یعقوب (٢٣) کاله ژوندی ؤ او ټوله عمر یې (١٢٠) کاله ؤ، او په یو روایت کي وايې (١١٠) کاله ؤ، او د یوسف عليه السلام د زلیخا څخه درې عیاله سوي وه، افرایم، او میشار او د افرایم د اولاده څخه یوشع بن نون او بله یې لور وه رحمته چي زوجه د ایوب عليه السلام وه.

فائده: عکرمه وايې چي اول یوسف عليه السلام په راسته غاړه کي د رود نیل دفن سو، نو دا غاړه ښه سر سبز او شاداب وه او د قحط څخه په امان وه او هغه بله غاړه وچه او په قحط مبتلا وه بیا یې نقل کړی وجانب ایسر ته بیا جانب ایسر په خفب او بشه کلي کي وه او جانب ایمن د قحط سره دست گریبان و، آخیر اتفاق د دواړو جانبو پر دې وسو چي د ده صندوق چي له مرمر څخه جوړ وو یعني تابوت یې د رود نیل په مابین کي ښخ کړی فاخصب الجانبان ببرکته وامنا من القحط الی ان اخرج تابوته موسیٰ عليه السلام من قعر النیل فدفنه مع ابائه بالشام.

درویش وايي: چي وفیه قصة طویلة" او پر مصر عمالیقه وو چي د یو قوم جبار نوم دی وروسته تر یوسف عليه السلام قبضه وکړه چي فرعون د موسیٰ د دغه قوم څخه وو، او بني اسرائیل د عمالقه وو تر لاس لاندي وه او لکه مریان یې وه او پر لاس د موسیٰ عليه السلام فرعون سره د ټوله قوم عمالقه ؤ په دریاب کي غرق سو، او قدرت بېرته بني اسرائیلو ته په لاس ورغلی ثم وثم.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿١٠٢﴾

دا قصه د یوسف عليه السلام چي په قرآن کي ذکر سوه د اخبارو څخه د غیب ده یعني ته ای محمد ﷺ نه وې ورته حاضر موږ وحي وکړې وتاته یا محمد ﷺ او ته یا محمد ﷺ نه وې په نیز د اولاد د یعقوب عليه السلام هغه وخت چي دوی اتفاق

وکړي چي یوسف علیه السلام به غیابة الجب ته اچوو، او دوی مکر کاوه چي یوسف علیه السلام د پلار ه ځخه جلا کړي.

پوه سه: چي دا دلیل دی پر نبوت د علیه الصلوة والسلام او پر صدق د قرآن چي من عند الله دی، یعني ستا پر مکذبینو من قریش وغیرهم پوښېده نه ده چي ته خو په واقعاتو د یوسف علیه السلام او ورنړو حاضر نه وې او نه ستا ملاقات سوی دی د هغه چا سره چي په دې قصه خبر وي، نو معلومه سوه چي دا قصه په ذریعه د وحي تا ته معلومه سوې ده "وانک لمن المرسلین" بغوي رحمه الله علیه وایې چي یهودانو او قرېشو په اتفاق د رسول الله ﷺ دا قصه د یوسف علیه السلام طلب کړې وه او د ایمان راوړو وعده یې ورسره کړې وه، نو چي علیه الصلوة والسلام دا قصه موافق د تورات سره ورته وکړه او بیا هم دوی ایمان نه راوړی، نو انحضرت ﷺ ډېر غم جن سو، نو دا آیت نازل سو.

وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ١٠٣

نه دي ډېر انسانان که څه هم ته ډېر حرص پر ایمان د دوی لري ایمان راوړونکي لعلمه تعالی الازلي باستمرار هم علی الکفر والضلال وان لا ینفعهم النصح والاتدار.

وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٤

او ته نه غواړې د خلگو ځخه پر انبأ مذکور او یا پر قرآن من زائد دی د پاره د استغراق د نفي یو مزدوري، نه دی قرآن مگر ذکر او نصیحت د پاره د عالمیانو، او حجت علی من لم یومن به او بصیرة او رحمت دی لمن آمن به.

مسئله: پر تعلیم د قرآن یا د احادیثو یا د علوم شرعیه لکه فقه او اصول د متاخرینو پر فتوی اجرت اخستل روا دی في شرح الوقایة لظهور التواني في الامور الدینیة لکن بیا هم اولی دا ده چي اجرت وانه خلي اقتدأ بسنن جمیع المرسلین علیهم السلام لکن دا اجرت متاخرین هم هلته روا بولي چي یو عالم د تعلیم لپاره متعین نه وي یعني بل څوک نه وي او که بل عالم ؤ، نو موجود عالم ته اجرت اخستل حرام دی وعلی فقس غسل المیت وقبر المیت وغیر ذالک یعني من فروض الکفایة.

وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾

او ډېرې نخښې دي په اسمانو کي من الكواكب والشمس والقمر وغير ذالک او په محکه کي من الحيوانات والنباتات والجواهر الغاليات في الجبال الشامخات چي کفار تېرېږي پر هغو باندي يعني په مشاهده يې ويني او پر دې هم علم لري چي دا آيات باهرات في الارض والسموات په خپله له کتم څخه د عدم و عرصه ته د وجود نه دي راغلي بلکې خالق لري ذو قدرة تامة على الايجاد مگر حال د کفارو دادی چي دوی له دغو آياتو څخه اعراض کونکي دي يعني په نظر د عبرت نه ورته گوري او فکر نه پکښي وهي حتى چي جمادات بتان ددغه خالق مقتدر خدای سره په عبادت کي شريکان بولي، او يا دهريه نسبت د دغو عجائبو د قدرت و دهر او زماني ته کوي، ويقولون ما يهلكنا الا الدهر.. ع برين عقل ودانش بايد گريست.

درويش وايي: چي تحقيق د "كأين" على ما بينه المحقق الجامي رحمه الله في شرح الكافيه دا دی من الكناية لفظ كاين وانما بني على السكون لان حرف التشبيه چي كاف دی پر اي داخل سو او اي معرب كلمه وه لكنه انمحى عنها معناها الافرادي وجعل كلاهما كاسم مفرد بمعنى كم الخبرية وصار كانه اسم مبني على السكون آخره نون ساكنة كما في من لا تنوين تمكن ولهذا يكتب بعد اليأ نون ساكنة مع ان التنوين التمكن لا صورة لها في الخط كما في زيد في الحالات الثلثة، الرفع نحو جائني زيد، والنصب نحو ضربت زيداً والجر نحو مررت بزيد، والمعنى اى عدد شئت من الدلائل على وجود الصانع وقدرته وتوحيده وكمال قدرته.

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾

او ايمان او اقرار نه کوي اکثره د مشرکانو په خدای عزوجل سره يعني په وجود د خدای پاک او په خالقيت د خدای پاک في حال من الاحوال (فالاستثنا مفرغ) مگر په حال کي د اشتراک ددوی په عبادت کي بتان، ولي ددوی څخه چي به چا پوښتنه وکړه من خلق السموات والارض قالوا "الله" او چي له دوی څخه به چا پوښتنه وکړه من نزل من السما ماء؟ قالوا! "الله" الى غير ذالک ومع ذالک يعبدون الحجارة اى الاصنام، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي دا آيت په تلبيه کي د مشرکينو نازل سوی دی چي دوی به داسي تلبيه د حج يا د عمرې

ويله اللهم لبيک لبيک لا شريک لک الا شريکاً هو لک تملکه وما ملک.

عطأ رحمة الله عليه وايي چي دا آيت په دعأ کي د مشرکانو نازل سوی دی چي په وخت کي د رخا به يې لات او عزی ته نارې وهلې او د سختی په وخت کي به يې خاص خدای عزوجل ته زاری کولې، کريمه: حتی اذا رکبوا في الفلک واحاطبهم الموج دعوا الله مخلصين له الدين (ای الدعأ) فاذا نجاهم الی البر اذا هم يشرکون"

بلکې د تعجب خبره داده چي دوی به په کبنتی کي د سفر اراده وکړه يو خدای به يې ورسره واخستی چي کبنتی به طوفاني سوه هغه خدای بې دریاب ته وغورځاوه ودعوا الله مخلصين له الدين.

او بعض مفسرين وايي چي معنا د آيت داده "الا وهم مشرکون باتخاذ الاحبار ارباباً مطاعاً في خلاف ما امر الله به" او يا په نسبت د زوی وخدای پاک ته کما قال اليهود العزير ابن الله وقال النصاری عيسی ابن الله، يا بعض مشرکين وايي الملائکة بنات الله.

درويش وايي: چي محمد بن عبدالوهاب النجدي چي پېشوا د وهابيانو د ډلې دی وايي چي امت د عليه الصلوة والسلام وروسته تر سنه (٦٠٠) ټوله مشرکان واجب القتل دي، او ټوله هغه آيتونه چي په باره کي د مشرکينو د مکې راغلي دي لکه آيت مذکوره پر امت مرحومه وروسته تر (٦٠٠) هجري تطبيق کوي او دی يعني محمد بن عبدالوهاب خپل ځان مجدد الدين معرفي کوي او اتباع دده هم ده ته مجدد الدين وايي، نه پوهېږم چي د عليه الصلوة والسلام دين خو تام او کامل دی، کريمه "اليوم اکملت لکم دينکم" نو د تجديد دين څه معنا ده، که دده مراد داوي چي زه د دين احمدي ﷺ توضيح کوم نوی دين منځ ته نه راوړم يعني خپل ځان رسول نه بولم، نو بايد ده داسي محتمل يعني مجدد الدين نه وای ويلی بلکې ځان ته يې لقب د موضح الدين الاحمدي وامثاله ورکړی وای.

درويش وايي: چي زما يوه رساله په نامه د "البيانات الصادقة في احوال الوهابية" چي هم دا اوس سره د بلې رسالې چي نوم يې "سيف القندهاري علی عنق السلفي" ده دواړې رسالې يو ځای سره چاپ سوي دي.

تنبيه: د درويش دا وظيفه نه ده چي پر يو چا چي دعوه د اسلام کوي حکم د

کفر وکړي کما توهمه بعض الجهلة من اتباع الوهابية والسلفية، بلکې درویش صرف اقوال د معتبره محدثینو او مفسرینو کثرهم الله عزوجل رانقل کړي دي، وفرق عظيم بين نقل القول بكفر احد من الناس من كتاب معتبر في التفسير والحديث وبين حكم الناقل بالكفر عليه والجهلة لايفرقون بين النقل والحكم.

سوال: امام رباني مصنف د مکتوبات ځان مجدد الف ثاني بولي؟

ځواب: مجدد الف ثاني شيخ احمد السرهندي رحمة الله عليه ځان مجدد الدين نه بولي، بلکې د طریقت د تصوفو ځان مجدد بولي ولا عاقبة فيه.

اَفَاَمِنُوْٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللّٰهِ

یعني انسوا فامنوا، آیا دوی هېروي، نو بېغمه سوه له دې څخه چي رابسي دوی ته یو عقوبت چي ټولو ته به شامل وي كائنة من عذاب الله لکه اسماني تکي او یا نور عذابونه.

درویش وایي: چي "انسوا" معطوف علیه د "فامنوا" دی کمامر مراراً في هذا التفسير، په "امنوا" کي ضمير راجع دی و مشرکینو او کافرانو ته.

اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١٠٧﴾

یا به راسي دوی ته قیامت چي مشتمل پر عذاب د جهنم دی نابېره، یعني دوی ته به علم نه وي او نه به علامه پر تعین د وخت وي، دوی شعور او علم نه لري پر راتګ د قیامت چي ځان ورته چمتو کړي یعني بالایمان.

فائده: استفهام په آیت کي لپاره د انکار دی یعني نه ښايي دوی لره دغه نسیان او امن، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي اسرافیل به شپېلۍ پوه کړي او خلګ به په بازارو کي د دنیا په کاروبار اخته وي وهذا معنى بغتة.

قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ

ته ووایه یا محمد (علیه السلام) دغه یعني دعوت و توحید ته او ځانونه چمتو کول و قیامت ته زما لار او طریقه ده، زه بولم او دعوت ورکوم خلګو ته یعني عموماً (فالمفعول محذوف) وخدای ته یعني الى الايمان بوجوده ووحدانيته و اتصافه بجميع

صفات الكمال والجلال، او وتنز ته د خدای پاک عن جميع صفات النقص والزوال.

فائده: د "سبيل" لفظ مذکر او مؤنث دواړه مستعملېږي وانث في هذه الآية.

عَلٰى بَصِيۡرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِىۡ‌ؕ وَسُبۡحٰنَ اللّٰهِ وَمَاۤ اَنَا مِنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَ ﴿۱۰۸﴾

پر يقين يم او اتکلي او له خپل ځانه څخه بيان نه کوم بل هو وحي من الله عزوجل زه او هغه کسان چي زما متابعت کوي په دين کي.

پوه سه: چي لفظ د "انا" تاکيد دی د ضمير مستتر په "ادعوا" کي او "من" تبعيضي په "من المشرکين" کي پر عطف دی.

پوه سه: چي "وسبحان الله" عطف دی پر "ادعوا" باندي يعني انزئه تنزيها من الشركا.

سوال: "ادعوا" خو جمله ده نو څرنګه عطف د "سبحان الله" چي مفرد مضاف دی پر صحيح دی؟

ځواب: سبحان الله هم په معنی کي جمله ده اذ الاصل اسبح الله سبحاناً، او نه يم زه له مشرکينو څخه.

درويش وايي: چي وروسته فعل د "اسبح" حذف سو تخفيفاً لکثرة الاستعمال، او مصدر چي سبحاناً مضاف سو و لفظ ته د الله فصار سبحان الله اوس نو اظهار د فعل يې نا جائز دی يعني داسي ويل اسبح سبحان الله او دا حذف هم قياسي دی کما في الکافية وشرحها للجامي قدس سره، او قاضي محمد مبارک په شرح کي د سلم العلوم للمحقق البهاري في بيان قول المصنف سبحانه ورته بيان کړی دی.

سوال: تاڅو مره تفسير د آيت مذکوره عميق وکړی؟

ځواب: ودي تفسير ته ضرورت ؤ په بيان کي د عطف مذکور.

پوه سه: مشرکانو به عليه الصلوة والسلام ته په رد کي د نبوت دده داسي ويل لو شأ ربنا لانزل ملائکة، يعني که اراده وای د خدای عزوجل زموږ د لارښوونې نو به يې نازلي کړي وای ملکې، فنزل هذه الآية في رد قولهم.

وَمَاۤ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوۡحِىۡۤ اِلَيۡهِمۡ مِّنۡ اَهۡلِ الۡقُرٰىؕ

او موږ نه دي را استولي يعني رسولان تر تا دمخه يا محمد مګر نه نران د انسانانو لا ملائکة، چي موږ و هغو ته وحي کړي دي لکه تاته چي مو وحي کړي دي.

فائده: د رجال له لفظ څخه دا معلومه سوه چي ښځه نبي نسته، د "رجال" لفظ عام ؤ، نو په نوحي اليهم تخصيص وسو له عمومي خلگو څخه.

درويش وايي: چي قرى جمع د قريه ده او قريه په عرف عام کي کلي ته وايي يعني مقابل د ښار، لکن په عرف کي د قرآن مجيد په معنى د ښارو دی، ولي چي ښارو والا خلگ عاقلان او عالمان او حلم والا وي تر باديه نشينانو لغلظهم وجفائهم کما ثبت بالتجربة، ځکه وهابيان د وهابيت تخم اول په صحرايانو کي پاشي چي هغه جهال محض وي، حسن رحمة الله عليه وايي نظراً له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي د اهل بدو يعني صحرايانو څخه خدای پاک نبي نه دی را استولی.

درويش وايي: چي په بل ځای کي د قرآن مجيد رد د قول د کفارو داسي خدای جل جلاله کړی دی "قل لو کان في الارض ملئکة يمشون مطمئنين لنزلنا عليهم ملکاً رسولاً"

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ط

آيا سېر نه کوي په مځکه کي دغه مشرکان چي تکذيب د رسلانو او آياتو کوي او دوی وګوري په نظر د عبرت اخير کار د هغو کسانو چي تکذئب د رسولانو او د آياتو يې کړی ؤ يعني قوم ثمود او قوم لوط وقوم شعيب وغيرهم يعني د هغو عاقبت هلاک او استيصال ؤ، نو له هغو څخه به عبرت واخلي، او دوی يعني کفار مکه به ستا اې محمد (عليه السلام) له تکذيب څخه به ډډه وکړي،، سعدي شيرازي رحمة الله عليه داسي وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران زتو پند
نرود مرغ سوی دا نه فراز .... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اتَّقَوْا ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

او هر آئينه دار د اخيري حالت، اِو يا دار د ساعة الآخرة او يا حيوة آخيره، ښه دی د هغو کسانو لپاره چي ځانونه يې له شرک او معاصيو او تکذيب الرسل والآيات څخه ساتلي وي، چي د هغو حال دخول الجنان او رضي الرحمن الى ابد

الاباد، آيا تاسي خپل عقول پر کار نه اچوئ تا چي وپوهېږئ؟ چي دار اخيره خير دی للذين يتقون الشرک؟

حَتّٰٓى إِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوٓا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا

غاية لما دل عليه وما ارسلنا من قبلک الا رجالاً، ای فتراخي نصرهم حتی نا اميد به سوه رسولان له نصرت الهي څخه.

پوه سه: چي قرائت د کوفيانو او د ابو جعفر رحمة الله عليهم د "کذبوا" په تخفيف د ذال دی، نو د آيت معنا داده ظنوا ای الرسل انهم قد کذبوا ای کذبتهم انفسهم حين حدثتهم انهم ينصرون، او يا معنا داده چي کذبهم القوم بوعد الايمان او يا معنی داده وظنوا ای المرسل اليهم انهم ای الرسل قد کذبوا واخلفوا فيما وعدلهم من النصر وخلط عليهم الامر.

فائده: عائشه رضي الله عنها له قرائت څخه د تخفيف منکره وه، ددې رضي الله عنها په خيال کي دا وه چي معنا د آيت داسي ده چي د رسل به دا ظن سو چي خدای جل جلاله زموږ سره وعده د نصر خلاف کړه، نو ځکه دې رضي الله عنها به ويل معاذ الله ان يظن الرسل ذالک بالله ای خلف الوعد، لکن قرائت د تخفيف متواتر دی که څه هم حضرت عائشه رضي الله عنها د عليه الصلوة والسلام څخه نه دی اورېدلی او نه هم په تواتر ودې ته رسېدلی دی، لکن معنی د تخفيف هغه سي نه ده لکه چي دې فهمولې وه بالنظر الی الظاهر بلکې معنی د آيت په صورت کي د تخفيف هغه ده چي موږ بيان کړه آنفاً.

درويش وايي: چي مظهري او بيضاوي او روح البيان ورته بيان کړی دی په صورت کي د تخفيف، او روح المعاني هم د معنی مذکور په صورت کي د تخفيف تائيد کړی دی.

درويش وايي: چي غير له قراؤ څخه د کوفي په تشديد د ذال يې وايي کما هو المختار لسيدتنا عايشة رضي الله عنها والمعنی وظنت ای ايقنت الرسل ان القوم قد کذبوهم فيما او عدهم من العذاب في صورة عدم الايمان تکذيباً لا يرجی ايمانهم بعد کذا قال قتادة رحمة الله عليه، او بعض مفسرين وايي چي معنی د آيت په صورت کي د تشديد داده حتی اذا استيئس الرسل ممن کذبهم من قومهم وظنوا

ان من آمن بهم من القوم قد كذبوهم وارتدوا من ايمانهم لشدة المحنة والبلأ عليهم وتأخير النصر الموعود.

درويش وايي: چي تحقيق او تفصيل د تفسير د آيت مذكوره في صورتى التخفيف والتشديد حتى الوسع والطاقة وعليك بالتأمل العميق فيما نقلنا من المفسرين المعتبرين رحمة الله عليهم.

جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ

راسي ورسولانو ته زموږ مرسته (يعني عذاب مكذبينو ته) نو موږ نجات وركوو هغه چا ته چي زموږ اراده ورته وسي يعني النبي والمؤمنون.

سوال: خداى پاک څه حكمت لري چي نبي او مؤمنان يې په لفظ مبهم د نشأ راوړه او تعين يې نه وکړى؟

ځواب: تنبيه پر دې ده چي اهل نجات هم دوى دي ولا يذهب الوهم الى غيرهم.

درويش وايي: چي ددې مثال داسي دى لكه په يو كور كي چي مثلاً يو زيد بل عمر او بل بكر وي، نو په لفظ مبهم سره نحو يا رجل هيڅ څوک ږغ نه ورته كوي تر څو چي تعين ونه كړي، او كه په كور كي يو سړى موجود وي، نو په لفظ مبهم سره نحو يا رجل هم ږغ ورته كوي.

وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿۱۱۰﴾

او نه ردېږي عذاب زموږ له هغه قوم څخه چي مجرمين او كافران وي يعني چي عذاب پر نازل سي لانه لامرد لحكمه وقضائه.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ

په تحقيق سره په قصو كي د انبياؤ (عليهم السلام) او د امتو، يا په قصه كي د يوسف (عليه السلام) او دده د ورونو عبرت دى خاوندانو لره د عقولو (لام موطئه د قسم دى) يعني عقول سليمه چي له كفر څخه خالي وي، انبيأ عليهم السلام او امتيانو ته به يې خداى پاک نجات وركړي او كافران به د هلاک وكندي ته وسپاري وفي

هذه عبرة عظيمة لمن له عقل سليم، او په قصه کي د یوسف علیه السلام دا عبرت دی چي یوسف علیه السلام خدای عزوجل له غیابة الجب څخه ونهایة الحب ته ورساوه ومن حصیر السجن الی سریر ملک مصر، نو پای د صبر چي یوسف علیه السلام وکړی سلامت او کرامت او پای د ورونو چي پرده یې ډېري خواری تېري کړې رسوایي او ذلت او ندامت سو، ، ع ..... وهكذا يذهب الزمان على العبر.

مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

نه دی قرآن وما فیه من القصص، یوه خبره چي له ځانه جوړه سوې وي، یعني چي علیه الصلوة والسلام یې له ځانه جوړ کړی وي لکه قریشو چي به دا ویل، بلکې قرآن او قصص د قرآن تصدیق د هغو کتابو کوي چي تر قرآن دمخه دي یعني تورات، انجیل او زبور.

وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ

او بیان مفصل پکښې سته د هر شي یعني چي بندګان په دیني او دنیوي چارو کي ضرورت ورته لري، امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه ته دا بیت منسوب دی:

جميع العلم في القرآن .... لكن تقاصرت عنه افهام الرجال

درویش وایي: چي احکام شرعیه چي د قرآن مجید له نص څخه یعني عبارت النص او اشارة النص او دلالة النص او مقتضی النص څخه فهمېږي هغه قرآني احکام، وتفصيل تلك الاحكام والامثلة لها في كتب اصول الفقة، او هغه احکام چي په سنت نبوي سره ثابت وي هغه هم قرآن کریم ته بالواسطه راجع دي، قال الله تعالی اطیعوا الله واطیعوا الرسولﷺ، وقال ما اتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا وامثال ذالک" او چي په اجماع سره د امت مرحومه ثابت وي هغه هم قرآن کریم ته راجع دي بالواسطه قال الله تعالی ومن یشاقق الرسول الی ان قال ویتبع غیر سبیل المؤمنین نوله ما تولی الآیة، او متابعت د سبیل جمیع المؤمنین هو متابعة الاجماع، او که په قیاس سره د مجتهدینو د دین ثابت وي هغه هم راجع دی و قرآن عزیز ته بالواسطه، قال الله تعالی فاعتبروا یا اولی الابصار، وبیان ذالک في کتب اصول الفقة.

وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿١١١﴾

او قرآن كريم عين لاربنوونه ده له كفر او اضلال څخه، او عين رحمت دی چې خير د دنيا او اخر په ده كي سته، فحمل الهدى والرحمة مبالغة كما في زيد عدل د هغه قوم لپاره چې مؤمنان وي، تخصيص د مؤمنين يې وكړی لانهم هم المنتفعون باحكام القرآن وان كان القرآن هدى للناس كما جأ في موضع من القرآن.

شيخ ابو منصور ماتريدي رحمة الله عليه وايي چې د يوسف عليه السلام او دده د ورڼو په قصه كي باعثه كول دي پر صبر او تحمل د رسول الله ﷺ پر ازار د قريشو، گويا خدای پاک وعليه الصلوة والسلام ته وايي چې ورونه د يوسف عليه السلام سره ددې چې دوی سره موافق وه په دين كي او زامن د يوه نبي يعقوب عليه السلام وه بيا هم د يوسف عليه السلام سره هغه كيد او مكر وكړی چې دمخه تېر سو، او دوی په دې پوهېدل چې دا كار چي مور د يوسف عليه السلام سره كوو دا له محظوراتو څخه د دين دی، او يوسف عليه السلام پر هغه صبر وكړی او عفوه يې ورته وكړه كما قال لا تثريب عليكم اليوم، فانت يا رسول الله ﷺ احق ان تصبر على اذى قومک مع انهم كفار جهال لايعلمون قبح اذاهم لک.

فائده: وهب بن منبه رحمة الله عليه وايي چې خدای پاک نه دی نازل كړی يو كتاب چې په هغه كي دي قصه د يوسف عليه السلام پوره نه وي كما في القرآن والله اعلم.

دروېش وايي: الحمد لله والصلوة والسلام على نبيه وآله وصحبه اجمعين.

زه په ورځ د جمعې تخميناً دوولس بجې د جمادی الاول شل سنه (١٤٢٩) هـ ق له تفسير څخه د سورت يوسف فارغ سوم، وما توفيقي الا بالله عليه توكلت واليه انيب، وروسته د سورت رعد تفسير شروع كېږي ان شأ الله تعالى، اوس د عذر او التجأ لاس پورته كوم او وايم:

الهی يا الهی يا الهی .... ندارم جز اميدت تكيه گاهی
ندارم طاعت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت آه آهی
شفيع اورده ام روی محمد .... مرا از ذنب خود كن عذر خواهی
زكن موجود كردی جمله عالم .... كرم كن بر من گم كرده راهی
ندارم توشه راه قيامت .... بجز شرمندگی و رو سياهی

حافظ شیرازي قدس سره چه خوش میسر اید ومیگوید:

الا یا ایها الساقي ادر کاسا وناولها[۱]
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها[۲]
مرا درمنزل جانان چه امن و عیش چون هردم
جرس فریاد میدارد که بربندید محملها
شب تاریک وبیم موج گرداب چنین هائل
کجا دانند حال ما سبکسان ساحلها
همه کارم زخود کامی به بدنامی کشید آخیر
نهان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلها
حضور گرهمی خواهی ازو غائب مشو حافظ
متی ما تلق من تهوی "ع الدنیا وامهلها

سوال: ددې فارسي ابیاتو چې بعض یې ډېر دقیق دي عوام خو څه کوې طالبان هم نه په پوهېږي؟

ځواب: طالبان ولي علوم مروجه په دورو وایي، مثلاً یو ملا اعلان کوي "دوره صرف" یعني ټوله په دوې میاشتي درته وایم وهکذا "دوره نحو و دوره منطق" اخیر باید چې طالبانو د یو ماهر عالم سره د فارسي یو څو کتابه هم زده کړئ، مثلاً پنج کتاب، ګلستان، بوستان سعدي او کتاب د حافظ شیرازي او یو دفتر فقط د مثنوي چې دا ټوله تخمیناً په یوه کال کي بلکې کم تر کال ښه زدکېږي، نو د افصح الالسنة بعد العربي چې فارسي ده په مزایا به یې پوه سئ، نو اصل علت د ناپوهی په طالبانو کي دی په درویش کي نسته.

بیت: تو ګوی آنچه دانی سخن سودمند ...... اگر هیچ کس را نیاید پسند

---

[۱] مراد له "کاس" څخه پیاله ده د شرابو د محبت الهي.
[۲] لکه عشق د یوسف علیه السلام د خدای پاک سره څومره مشکلات یې ورانديي درلوده.

سُورَةُ الرَّعْدِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَلٰثٌ وَّأَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

درويش وايي: چي مظهري وايي چي سورة الرعد مکيه واياتها (۴۳)، او روح البيان وايي چي شروع ددې سورت د تفسير يې په (۱۱۰۳ هـ ق) کړې ده وايي چي سورة الرعد مدنية، وقيل مکية الا قوله تعالى "ولا يزال الذين کفروا" وقوله تعالى "ويقولون الذين" او آياتونه يې پينځه څلوېښت بللي دي، او روح المعاني دا اختلافات په دقيقه توګه سره څېړلي دي، دی وايي چي مجاهد رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي دا سورة مکيه دی، بيا ده ويلي دي وفي الاتقان يؤيد القول بانها مدنية، وروسته روح المعاني ويلي دي والذي يجمع به الاختلاف انها مکية الا آيات منها فانها مدنية، او روح المعاني وايي چي ددې سورت آياتونه په کوفي قرآن کي دروڅلوېښت دي، او په مدني قرآن کي څلور څلوېښت دي او په بصري قرآن کي پينځه څلوېښت دي او په شامي قرآن کي اووه څلوېښت دي، والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

الٓمّٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ ؕ وَالَّذِيْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ

الله اعلم بمراده في "آلمرآ" يعني دا هم لکه نور مقطعات قرآنية له متشابهاتو څخه دي چي لايعلم تأويله الا الله کما هو رائ السلف رحمهم الله.

دغه آيت د کتاب دی، اضافت په معنی د "من" ده او له کتاب څخه يا مراد دا راتلونکی سورت يا قرآن کريم دی، او "تلک" اشاره ده و آياتو ته د سورت يا د قرآن، والمعنى تلک ايات السورة او القرآن.

پوه سه: چي "الذي" محلاً مجرور دی عطف دی پر کتاب او مراد له "الذي انزل" څخه ټوله قرآن دی، نو که مراد له قرآن څخه سورت سي، نو دا عطف د عام پر خاص دی، او که کتاب په معنی د قرآن وي، نو عطف د يو صفت د قرآن يعني الذي انزل اليک پر بل صفت چي کتاب دی، "الحق" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو الحق الثابت الذي لاريب فيه.

سوال: په نحو کي وايي چي مبتدأ او خبر چي دواړه معرفه وي حصر د خبر

چي الحق دی په مبتدأ چي "هو" دی چي راجع و قرآن ته دی مع ان السنة النبوية واجماع الامة المرحومة وقياسات المجتهدين كل واحد منهما حق يفيد الحق؟

ځواب: مراد له "ما انزل" څخه عام دی که منزل صراحةً وي او که ضمناً چي منزل صراحةً په اتباع سره د هغه امر کړي فيشمل الكل فتأمل.

وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ①

لکن ډېر خلگ پر حقيقت د قرآن ايمان نه لري، ولي چي دوی صحيح نظر او فکر د قرآن کريم په اعجاز، بلاغت، قصص او مثالو کي نه دی کړی.

درويش وايي: چي دا رد دی د هغه قول د مشرکينو چي دوی به ويل چي محمد ﷺ قرآن له ځانه جوړوي، په وروسته آيتو کي خدای پاک دلائل د توحيد خپل بيانوي.

اَللّٰهُ الَّذِىْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

خدای (جل جلاله) هغه ذات يگانه دی چي پورته کړي يې دي يعني لوړ يې پيدا کړي دي اسمانونه، يعني داسي نه وه چي دمخه کښته وه بيا يې پورته کړل، نو لفظ الله مبتدأ ده او "الذي رفع السموات" يې خبر دی "بغير عمد" يعني بېله تمبو او ميلانو.

پوه سه: چي "عمد" جمع د عماد ده لکه اهب جمع د اهاب ده او بغير عمد په تقدير د متعلق حال دی له سمواتو څخه ای حال كون السموات متلبسة بغير عمد "ترونها" جمله د صفت د عمد ده، او نفي متوجه وقيد او مقيد دواړو ته دی يعني نه عمد سته او نه يې تاسي وينئ.

پوه سه: چي دا دليل دی پر وجود د صانع حکيم ولي چي ارتفاع د سموات على غيرها كالجبال والارض مع كونها متساوية كلها في حقيقة الجسمية لابد ان يكون من مخصص ليس بجسم ولا جسماني خص بعض الاجسام بالارتفاع وبعضها بالانحفاض وهو الله القادر المتعال.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

بيا غالب سو خدای (جل جلاله) يعني پيدا يې کړی عرش، وهو من المتشابهات

وقد مر تمام البحث في هذا الاستوا في تفسير سورة يونس، او منقاد يې گرځولي دي لمر او سپوږمۍ. لما اراد منهما من الحركة السريعة او البطيئة لنفع الحوادث اليومية.

پوه سه: چي "ثم" په دې ځای کي د تراخي زماني لپاره نه دی، ولي چي خلق د عرش تر اسمانو دمخه دی بالاجماع، بلکې "ثم" لپاره د تفاوت بين الخلقين دی ای خلق السموات العرش.

كُلٌّ يَّجْرِىْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّىؕ

هر يو د لمر او سپوږمۍ روان دي په خپل اسمان کي تر يو اجل معلومه پوري وهو وقت فنأ الدنيا.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ﴿۲﴾

کار سازي کوي د خپل مخلوق په خپل امر سره من الايجا والاعدام، والاحيا والامانة وغيرها من المقدورات التي لا تحفى "يفصل الاٰيٰت" ای ينزلها او بينها مفصل که مراد آيات قرآنيه وي او يحدث دلائل القدرة واحداً بعد واحد که مراد له آياتو څخه دلائل د قدرت او توحيد وي، شايد تاسي به په ملاقات د رب ستاسي يقين وکړي.

پوه سه: چي مراد له ملاقات څخه د رب ملاقات د جزأ دی في يوم القيامة وهذا الترجي انما يكون بالتفكر په علوياتو او سفلياتو کي او تاسي به پوه سئ ان القادر على خلک هذه الاشيأ قادر على الاعادة والجزأ.

وَهُوَ الَّذِىْ مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِىَ وَاَنْهٰرًاؕ

او خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) هغه ذات دی چي غوړولې يې ده ځمکه يعني په داسي شان چي حرکت پر ممکن دی او د انسانانو او حيواناتو بود وباش پر امکان پذير دی، او خدای پاک پيدا کړي دي په ځمکه کي غرونه ثابت پر ځای ولاړ، او رودونه.

پوه سه: چي رواسي جمع د راسية ده.

سوال: رواسي خو جمع موئنث ده نو د تانيث سبب يې څه دی؟

ځواب: تانيث يې په سبب ددې چې موصوف په اجبل جمع د جبل ده، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي اول غر چي پر مځکه ايښوول سوى دى جبيل ابي قبيس دى په مکه کي، او افضل د غرونو جبل احد دى کما قاله الحسن رح لقوله عليه السلام احد جبل يحبنا ونحبه.

فائده: غرونه او رودونه يې سره يو ځاى کړل او تر يوه فعل لاندي يې دواړه راوړل له دې کبله چي غرونه اسباب دي د دريابو يعني رودو، تجربه شاهده ده چي د هر رود منابع غرونه دي.

وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ جَعَلَ فِيْهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ

او له هر قسم مېوو څخه خداى پاک پيدا کړي دي په مځکه کي دوه دوه قسمه يعني جيد او ردي، خوږ، تريو، لوى کوچنى، گردى اوږد الى غير ذالک من التفاوت.

پوه سه: چي ادنى مرتبه د مېوو دوه قسمه ده ورنه د بعض مېوو لکه انگور، سېب وغيرهما اقسام متعدده سته بکثرةٍ "او اثنين" تاکيد دى د "زوجين"

يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ

پټوي خداى پاک په شپه ورځ يعني شپه په خپلو تاريکيو سره خداى پاک راولي ضوء د ورځي په پټ کړي يعني وبالعکس ايضاً، يعني چي د ورځي په ضياً ظلمت د شپې خداى جل جلاله پورته کوي.

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۳﴾

په تحقيق سره په مذکوره تحويلاتو کي ډېر دلائل دي د قدرت الهي او د صانع مدبر د کارنامو چي هغه ددغو کارو اسباب مهيأ کوي.

وَفِى الْاَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجٰوِرٰتٌ

او په مځکه کي توټې د مځکي سته چي يوه قطعه د بلې سره نژدې دي ومع هذا بعض قطعې خوږې دي او بعض ښوره او ترخې دي، او بعضې ډېريني مځکي دي او بعض پستې مځکي دي، او بعض مځکي د کښت صالح وي او د درختو نه وي وبالعکس، او بعض قطعې ښه حاصلات کوي او بعض لږ حاصلات کوي، نو

په دې قطعو کې د مځکې که قدرت د صانع متعال کار فرمانه وايي، نو به يې ولي دا اختلافات واقع کېدلای، ولي چې طبعيت د مځکې يو دی او اسباب سماويه هم يو دي نو نتيجه داده چې دا اختلافات د صانع قادر له خوا دي.

فوائد شتى: (۱) حكمأ وايي چې ټوله غرونه چې په اووه اقليمه کې موجود دي يو سل او اته اوويا (۱۷۸) دي، او بعض حكمأ وايي شپږ زره شپږ سوه درې اوويا (٦٦٧٣) دي سوى التلول، د بعضې غرو طول شل فرسخه دی او بعض غرونه په طول سره سل فرسخه دي، او د بعضې غرونو طول زر (۱۰۰۰) فرسخه. او تر ټولو لوړ غر جبل نهاوند دی چې په منځ کې د رى او طبرستان دی كما في شرح الچغميني (۲) په كتاب الملكوت کې وايي چې خدای ﷻ پر مځكه باندې بارانونه و اوروي، نو مځكه يې نوش کړي فيصير عيوناً في عروق الارض. بيا مځكه وچوي په هغه ځای کې چې د خدای ﷻ ورته اراده وي نو دا اوبه پر مخ د مځکې جاري سي لپاره د نفع د بندګانو والملك الموكل بذالك ميكائيل واعوانه.

(۳) له لويو رودو څخه فرات دی چې د كوفې رود دی او دجله چې د بغداد رود دی، او سيحان چې د مصيصې رود دی، او سيحون رود چې په هند کې دی او جيحان چې رود دی په بلادو کې د ارمنستان، او جيحون چې رود دی د بلخ او نيل رود مصر، او رود هلمند په افغانستان کې.

درويش وايي: چې دا شمېر رودونه او غرونه د په خواني سياحانو تلاش ؤ په اوسني زمانه کې نور ډېر غرونه او ردونه پر بالا سوي دي، و التفصيل في ذالك طويل، والحق انه لايعلم جنود ربک الا هو.

وَّجَنّٰتٌ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّزَرْعٌ وَّنَخِيْلٌ صِنْوَانٌ وَّغَيْرُ صِنْوَانٍ يُّسْقٰى بِمَآءٍ وَّاحِدٍ قف

(عطف على قطع) يعنې په مځكه کې باغونه دي د انګورو او د خورما درختي دي چې بېخونه يې يو وي يا يې بېخونه سره جلا وي، چې په يوه اوبو دواړه اوبېږي.

درويش وايي: چې اوولس (۱۷) قسمه د انګورو تخميناً په قندهار کې ما ليدلي او خوړلي دي، او په مځكه کې كښت هم سته.

پوه سه: چي زرع يې مفرد راوړې ولي چي مصدر دی او مصدر لا يثنی ولا يجمع "صنوان" هغه درختو ته وايي چي بېخ يې يو وي او تنې يې درې يا دوې وي "صنوان" جمع د صنو دی لکه قنوان جمع د قنو دی او تثنيه او جمع پکښې برابر دي، والفرق بين التثنية والجمع دادی چي نون د مثنی په مکسور دی بې تنوينه او په جمع منون، قال رسول الله ﷺ في العباس رضي الله عنه ان عم الرجل صنو ابيه يعني لکه صنو النخل چي بېخ يې يو وي، يعني د پلار د سړي او د اکا دده پلار يو دی.

فائده: عاصم، ابن عامر او يعقوب رحمهم الله دا لفظ په تأنيث وايي، ولي چي ضمير راجع و جمع ته دی په تأويل د جماعت، او نور قرأ يې په يأ وايي على التذکير په تأويل د ما ذکر، والمقصود من هذه الآية ان الارض واحدة والمأ ايضاً واحد فلم يكون بعض النخيل صنوان وبعضها غير صنوان فعلم ان الاختلاف مبني على حكمة الله العزيز الجبار.

وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ ؕ

او موږ بالا کړي دي بعضې مېوې که انګور وي او که خورما پر نورو د هغه جنس په مېوه کي يعني رنګ يې جلا وي او خوند يې جلا وي او مقدار او بوی يې هم سره جلا وي بلکې په قيمت کي يې هم فرق وي، مثلاً سپين کشمش انګور تر نورو اقسامو د انګورو قيمت يې بالا وي ثم وثم، او د عجوه خورما قيمت تر نورو خورما ډېر بالا دی ثم قيمت البرني ثم وثم، له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی په تفسير کي د اکل چي عليه الصلوة والسلام وويل "الدقل والفارسي، والحلو والحامض، مجاهد رحمه الله وايي چي کمثل بني آدم صالحهم وخبيثهم وابوهم واحد، روی عن الحسن رحمه الله هذا مثل ضرب الله لقلوب بني آدم ولي چي مځکه يوه خته وه په تصرف کي د خدای نو خدای په خپل قدرت سره وغوړول لويه مځکه يې ځندي جوړه کړه فصارت قطع متجاورات، او بيا خدای جل جلاله له اسمان څخه پر دغه لويه مځکه اوبه و اوورولې، نو له يوې قطعې څخه قسم قسم مېوې او ګلان پيدا سوه، او د بل قسم او قطعه مځکه تروه بنره ترخه پيدا سوه وکل تسقی بمأ واحد، کذالک خلق الله الناس من آدم بغير وسط او

بوسط بل بوسائط، نو خدای پاک پر دي انسانانو نازل کړه کتابونه پر رسولانو یعني په وساطت د رسولانو، فرق وخشع بذالک قلوب بعض وقسی قلوب بعض قال الحسن رحمة الله علیه ماجالس احد القرآن الا قام منه بزیادة او نقصان، قال الله عزوجل وننزل من القرآن ما هو شفاً ورحمة للمؤمنین ولایزید الظالمین الا خساراً.

درویش وايي: چي حمل د قرآن د دغو آیتو پر خپل ظاهر اولی او احسن دی تر حمل پر ضرب مثل لکه حسن رحمة الله علیه چي وايي کما لایخفی علی ذوی النهی، الا ان یقال ان قول الحسن مبني علی ان لکل آیة ظهر وبطن کما ورد في الخبر، فلأخذ بالظاهر مسلک علمأ الظاهر والاخذ بالبطن مشرب اهل الباطن من الاولیأ تأمل.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

په تحقیق په ما ذکر کي د اختلافاتو د مځکو او د میوو دلائل د قدرت او د صانعیت او د وحدانیت د ایزد متعال دی د هغه قوم لپاره چي عقل لري او په دې آیاتو کي له عقل سلیم څخه من العناد والحسد والکبر کار واخلي، سعدي وايي:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

وَإِن تَعْجَبْ

که ته تعجب کوې یا محمد (ﷺ) د تکذیب د مشرکانو تالره په دعوه کي د رسالت وروسته تر دې چي دوی ستا معجزات باهره او آیات ظاهره ولیدل او بیا هم دوی عبادت کوي د داسي شیانو چي نه ضرر رسولای سي و هغه چاته چي ددوی عبادت نه کوي او نه نفع رسولای سي و هغو کسانو ته چي ددوی عبادت وکړي لکونها جمادات وحجارة.

فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ

نو د تعجب وړ خبره خو دا قول ددوی دی، (پوه سه: چي "قولهم" مبتدأ ده او "عجب" یې خبر دی قدم الخبر لان المقام مقام التعجب)

أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ

آیا چي موږ خاوري سو یعني بعد الموت، یعني موږ به بیا ژوندي کېږو،

وحاصل الآیة چي دا انکار ددوی د بعث بعد الموت څخه د تعجب وړ خبره ده، ولي چي دوی خو اقرار کوي چي خالق ابتدأ زموږ خدای دی، کریمه: ولئن سئلتم من خلقهم لیقولن الله" او عادت خو دا دی چي اعاده خو اهون ده تر ابتدأ فکیف ینکرون الاعادة مع اقرارهم بابتدأ الخلق من الله عزوجل وهذا هو محل التعجب.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ

دغه کسان یعني چي د اعاده بعد الموت څخه منکر دي هغه کسان دي چي کافران دي په رب سره ددوی، یعني بقدرة ربهم علی الاعادة مع انها سهل في العادة من الابتدأ، او دغه کسان دي چي طوق د ضلال به ددوی په غاړه کي وي چي ددې طوق د ضلال د خلاصی امکان نسته یعني په دې دنیا او یغلون یوم القیامة.

پوه سه: چي اغلال جمع د غُل بالضم ده چي معنی یې قید ده.

وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

او دوی دي اصحاب او ملازمین ذ اور یعني د دوږخ چي دوی به په اور کي همېشه وي تر ابده، لا یرجوا خلاصهم منها.

فائده: ضمیر فصل یعني "هم" یې لپاره د حصر تابید في النار په دوی پوري دون المؤمنین وان کانوا عاصین کل العصیان وفیه خلاف المعتزلة، دوی وایي چي مرتکب د کبیرې ګناه چي بې توبې مړ سي ځای یې ابدي دوږخ دی لکه د کافر، والاول هو مذهب اهل السنة والجماعة.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ

او دوی یعني کفار مکه طلب د ژر راتلو څخه کوي له تا څخه د عذاب دمخه تر عافیت ولي چي کفارو د مکې به استهزاءً ورسول الله ﷺ ته ویل چي پر موږ دي عذاب موعود ستا اوس اوس نازل سي، حیث یقولون، کریمه: "اللهم ان کان هذا هو الحق فامطر علینا الحجارة من السمأ اوئتنا بعذاب الیم.

فائده: درویش وایي چي دا سوال غایت استهزأ وه د کفارو د مکې په انذار سره د علیه الصلوة والسلام دوی لره بالعذاب الالیم.

وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلٰتُ

او حال دادی چي تېري سوي دمخه تر دوی یعني کفارو عقوبات د خدای جل جلاله یعني في الامم الماضیة، نو دوی ولي له هغو څخه عبرت نه اخلي او پر ځانو ورته عذاب روانه بولي وقد وقع الخسف والمسخ والرجفة والغرق في البحر في الامم الماضیة، فما لهم لا یعتبرون، سعدي شیرازي قدس سره وايي:

برادر ز کار بدان شرم دار .... که درروی نیکان شوی شرمسار
ترا خود بماند سر از ننگ پیش .... که گردت برآید عملهای خویش

پوه سه: چي مثلات جمع د مثله ده چي معنی یې عقوبت دی لانها مثل الفعل المعاقب علیه.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ⑥

او په تحقیق ستا خدای لرونکی د مغفرت دی د خلګو لپاره سره د ظلم ددوی یعني پر خپلو ځانو بالکفر والمعاصي، او انکار ددوی د بعث بعد الموت څخه، او په تحقیق ستا خدای هر آئینه سخت دی عذاب دده، یعني عذاب الهي چي پر چا واقع سي د هیڅ چا د طاقت دفع یې نسته.

فائده: مراد له مغفرت څخه معنا متعارفه نه ده بلکي مراد ځني امهال دی یعني ان الله یمهل والکفار مع ظلمهم وکذالک لم یعذبهم مع طلبهم العقوبة کمامر.

درویش وايي: چي قد سمعت تفسیر المغفرة بالامهال وان الآیة في حق الکفار، لکن سدي رحمه الله وايي چي وان ربک لذو مغفرة للناس علی ظلمهم" په حق کي د مؤمنین دی خاصةً، او دا ډېر د امید ایت دی په قرآن کي، ولي چي په دې آیت کي وعده د مغفرت سره د ظلم، نو له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي عفو بې توبې هم کېدای سي لان التائب لیس علی ظلم لان التائب من الذنب کمن لا ذنب له، رواه عن ابن مسعود رضي الله عنه مرفوعاً، او سدي رحمه الله وايي چي وان ربک لشدید العقاب په باره ګي د کافرانو دی، او بعض مفسرین لکه روح البیان وايي چي دواړه آیته په حق کي د مؤمنانو دي لکن مقید په مشیت سره یعني یغفر لمن یشأ المغفرة له ویعذب من یشأ تعذیبه.

درویش وایي: چي لـه دې څخـه دا مسـئله معلومـه سوه چي د مـؤمن ایمـان باید بین الخوف والرجأ وي پیدا کېږي... ابیات:

زحق مي ترس تاغافل نه گردی .... مشو نومید تا بزدل نه گردی
پس پرده بیند عملهای بد .... هم او پرده پوشد بالای خود
گر بمحشر خطاب قهر کند .... انبیأ را چه جای معذر تست
پرده از روی لطف گو بردار .... که اشقیأ را امید مغفرت است

فائده: علمأ وایي چي سړی ځوان او په صورت جوړ وي خوف يې باید غالب وي حتی یجتهد في الطاعات ویجتنب المعاصي فاذا مرض او ضعف وعجز عن العمل کان الرجأ له افضل حتی لا یضعف قلبه بالخوف الکثیر في تلک الحالة او یزداد مرضه فافهم.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ؕ

او وایي هغه کسان چي کافران دي ولي نه نازل کړه کېږي پر محمد ﷺ یو دلیل او حجت د نبوت دده له جانب څخه د خدای دده دا خبره دوی یا لـه دې سببه کوله چي آیات منزله ته دوی هیڅ اعتبار نه ورکاوه مثلاً معجزه د شق القمر یا کلمه ویل د شګو په لاس کي د ابو جهل وغیر ذالک من الآیات والمعجزات الباهرات، او دوی تعنتاً وعناداً نوري معجزات غوښتلې لکه د صفا غر دي سره زر سي او یا دي د مکې غرونه لیري کړل سي وغیر ذالک.

إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ

خدای پاک و علیه الصلوة والسلام ته وایي نه يې ته مګر بېرونکی د خلګو له عذاب څخه د خدای پاک پر کفر او معاصیو، یعني پر تا ایتان په معجزاتو ددوی د خواهشاتو سره موافق نسته، او نه د خلګو مجبوره کول پر ایمان.

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

او هر قوم لره لارښوونکی سته وهو الله عزوجل قادر دی پر هدایت د هر قوم، کریمه "یهدي من یشأ الی صراط مستقیم" او یا معنا چي محمد ﷺ چونکه

نبوت يې په يو قوم دون قوم پوري خاص نه دی، نو هادي دی د هر قوم من العرب والعجم بل الجن ايضاً، نو د هدايت معنا ارائة الطريق ده لانها وظيفة النبي، كريمه "وما ارسلناک الا بشيراً ونذيراً" دون الايصال الى المطلوب لانه مختص به تعالى جل مجده، او يا معنا داده "لكل قوم من الامم الماضية نبي يدعوهم الى الله بما اوتوا من المعجزات لا بما اقترحوا استهزاءً وعناداً.

فائده: رافضيه قبحهم الله وايي چې حضرت عثمان ﷺ چې د قرآن جمع كوله لفظ د علي يې حذف كړی حسداً، نو په دې قول ددوی تفضيل د علي ﷺ پر عليه الصلوة والسلام لازمېږي، ولې چې معنی د آيت ددوی پر قول داسې كيږي "انما انت منذر ولست بهادٍ لكن علي هاد لكل قوم" وهذا كفر بواح هذا ما قال المظهري رحمه الله ولم اجد في تفسير غير تفسيره.

تنبيه: په وروسته آيتو كې خدای پاک خپل كمال علم او قدرت بيانوي وشمول قدرته وقضائه، ددې فائدې لپاره چې خدای ﷻ قادر دی چې ما اقترحوه دي نازل كړي لكن چې نه يې كړی نازل له دې كبله چې خدای ﷻ علم درلودی چې ددوی اقتراح له جهته د عناد وه دون طلب الرشد والهداية، نو وايي:

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيْضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُؕ

خدای پاک خبر دی په حمل د هري ښځي (نو كلمه د ما مصدريه ده) او يا په هغه شي چې په رحم كې د هري ښځي وي (نو كلمه د ما موصوله ده) په هر صورت خدای پاک علم لري پر ذكورت او انوثت د حمل د هري ښځي، تام الاعضأ به وي يا ناقص الاعضأ، سعيد به وي يا شقي، واحد به وي يا متعدد.

پوه سه: چې روح المعاني وايي چې هر يو د "تغيض" و "تزداد" لازم او متعدي دواړه راغلي دي، بلكې روح المعاني دعوه د اجماع د اهل سنت پر دغه كړې ده او روح البيان هم دعوه د لزوم او تعديه په دواړو كې كړې ده او مظهري هم ويلي دي چې دواړه لازم او متعدي راغلي دي، او امام قرطبي هم ورته دعوه كړې ده، في القاموس غاض المأ غيضاً قل ونقص وغاض ثمن السلعة نقص، وغاض المأ وثمن السلعة نقفهما كاغاض، وازداد القوم على عشرة ونزداد كيل بعير.

نو که دواړه لازمي سي فکلمة ما مصدرية، والمعنى الله يعلم انتفاض الارحام و ارذيادها والاسناد الى الارحام مجاز دى لان فاعل ذالک هو الله تعالى يعني ينتقص ما في الارحام في الجثة والمدة والعدد، او يزداد وان كانا متعديين فكلمه ما يحتمل انتكون موصولة او مصدرية والمعنى الله يعلم ما تنقصه الارحام وما تزداده في الجثة والمدة والعدد.

پوه سه: چي په "مدة" کي حمل زيادت او نقصان دادى چي ادنى مدت د حمل شپږ میاشتي دی بالاتفاق، په یو روایت کي راغلي دي چي یو سړي یوه ښځه په نکاح کړه هغه پر شپږ میاشتي لنگه سوه، نو عثمان رضي الله عنه د هغې د رجم اراده وکړه، یعني دده په گمان دا ولد الزنی وه، نو ابن عباس رضي الله عنهما ورته وویل چي که دا ښځه ستا سره دعوی په کتاب الله سره وکړي پر تا به غالبه سي یعني په قرآن به ستا څخه ځان له رجم څخه خلاصه کړي، ابن عباس رضي الله عنهما ورته وویل قال الله تعالى "وحمله وفصاله ثلثون شهراً، وقال في موضع آخر وفصاله في عامين فلم يبق للحمل الا ستة اشهر" نو عثمان رضي الله عنه ښځه له رجم څخه خلاصه کړه.

ابن الهمام رحمه الله په فتح القدير کي وايي چي په دې مسئله کي د درء الحد د عثمان رضي الله عنه هيڅ چا مخالفت ونه کړی فکان اجماعاً.

درویش وايي: چي په تجربه سره ثابته ده چي د شپږو میاشتو مولود بقأ کړې ده، او اکثره مده د حمل دوه کاله ده په نېز د امام اعظم رحمه الله، د حضرت عائشې رضي الله عنها په صحيح اسنادو دا ثابته ده چي دې وويل "ماتزيد المرئة في الحمل على سنتين ولو بظل مغزل" او دا ښکاره خبره ده چي دا وينا د عائشې رضي الله عنها له عقل څخه نه ده اذ لا طريق للعقل الى تعيين اكثر مدة الحمل فهو محمول على السماع من رسول الله صلى الله عليه وسلم، او د امام شافعي رحمه الله په نېز اکثره مده د حمل څلور کاله ده، او په نېز د امام مالک رحمه الله پينځه کاله ده، حماد بن سلمه وايي چي هرم بن سنان په د مور په رحم کي څلور کاله ؤ ولهذا سمى بالهرم.

درویش وايي: چي مبنی د څلورو یا د پینځو کالو پر روایاتو او حکایاتو دی دا احتمال سته چي د ښځي څلور کاله یا پینځه کاله وینه د حیض بنده وي، لکن دا خو نه ده لازمه چي دا څلور یا پینځه کاله به دې حمل درلودی، ولي چي ښايي

چي دا ښځه دي ممتدة الطهرة وي دوه کاله يا اکثر دي ددې طهر ؤ وروسته دې حمل اخستی وي، واذا جأ الاحتمال بطل الاستدلال.

سوال: که دا ښځه د ځلورو يا پينځو کالو څخه په حرکت د حمل ددې په نس پوهېدله، نو خو دا يقين سو چي دا د ځلورو يا پينځو کالو څخه حمل لري؟

ځواب: دا حرکت هم قطعي دليل د حمل د ځلور يا پينځو کالو را ايسته نه دی، ولي چي احتمال سته چي دا حرکت د بل سببه وي، په تاريخ کي راغلي دي چي يوه ښځه وه چي نهه مياشتي يې حرکت د ولد په رحم کي محسوساوه او وينه يې هم نهه مياشتي بنده وه او نس يې ډېر غټ ؤ لکه د حاملې ښځي، او دې ته درد د زېږېدلو د ولد هم ورپېښ سو، او دايي يې د لنګېدلو لپاره راوستل، نو هره پلا چي به دې ته درد ورولاړ سو له فرج څخه به يې اوبه راووتلې وهکذا شيئاً فشيئاً الی ان انضم بطنها يعني د نس پاړسوب يې ولاړی نس يې سره تول سو، نو له دايي څخه ولاړه سوه بېله ولادته، حاصل دا چي دا حکايت معارض نسي کېدای د صحيح حديث مروي عن عائشة رضي الله عنها کمامر.

سوال: د امير المؤمنين عمر رضي الله عنه په زمانه کي يوه ښځه وه چي ډېر کلونه يې مېړه غائب ؤ چي دی راغلی ماينې يې حمل درلودی، نو عمر رضي الله عنه ددې د رجم اراده وکړه يعني چي ښځي معلومداره زنا کړې ده، نو معاذ بن جبل رضي الله عنه وويل ان کان عليها سبيل الرجم لا سبيل لک علی ما في بطنها فترکها حتی ولدت ولداً چي د مخ غاښونه يې راغلي وه او په رنګ وپلار ته سوی ؤ، نو سړي چي ولد وليدی قال ولدي ورب الکعبة، نو عمر رضي الله عنه ښځه په رجم نه کړه او سره ددې چي زنا د ښځي خو يقيني وه؟

ځواب: په فقه کي دا مسئله ده چي فراش قائم يعني طلاق منځ ته نه وي راغلی او مېړه دعوی د ولد وکړي، کما في المسئلة المذکورة رجم له ښځي څخه ساقطېږي، اختلاف په عدد کي د ما في الحمل الواحد.

پوه سه: چي امام اعظم رحمة الله عليه وايي چي نهايت عدد د يوه حمل ځلور دی، او شافعي رحمة الله عليه وايي چي ماته يو شيخ وويل په يمن کي چي زما ماينه څو واره لنګه سوې ده په هر وار يې پينځه عياله راوړي دي.

درويش وايي: چي والله اعلم بصحة رواية الشيخ اليمني، او تر دې عجبه لا داده چي د يو قاضي مايني په ديارو کي د شرق الهند په يوه وار لنګېدلو کي په يوه بچه دان سل اولاده راوړل ټوله هم ژوندي پاته سوه، والله اعلم.

بغوي رحمة الله عليه وايي چي اهل تفسير وايي چي غيض الارحام دادی چي ښځي ته چي حمل لري وينه ورپېدا سي چي دا وينه چونکه غذأ د ولد وه د مور په رحم کي، نو چي دا وينه راووځي نو ولد کمزوری کېږي، او چي وينه نه راوځي په مدت کي د حمل، نو ولد قوي کېږي، فالنقصان نقصان خلقة الولد بخروج الدم والزيادة زيادة خلقة الولد بسبب عدم خروج الدم الذي هو غذائه، او حسن رحمة الله عليه وايي چي غيض الارحام د مخه تر نهه مياشتي وضع الحمل ده، والزيادة زيادتها على تسعة اشهر، وقيل غير ذالک يعني ان النقصان هو السقط والزيادة تمام الخلق.

وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ۝٨

او هر شی په نېز د خدای حد معين لري لا يجاوز ولا ينقص.

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝٩

خبر دی خدای پاک په غيب عن الناس او په حاضر عند الناس چي دی کبير دی په رتبه کي او هر شی ترده کم دی او غالب دی په قدرت سره پر هر شي.

سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ۝١٠

برابر دی له تاسي څخه يعني في علم الله که خبره د ځانه سره وکړي او که جهر يعني اظهار وکړي وبل سړي ته، او هغه څوک چي طالب د اخفأ د ځان وي په شپه کي او هغه څوک چي ښکاره ګرځي د ورځي او هر څوک يې ويني يعني علم د خدای پاک شامل دی سِر او جهر پټوالی د شپې او ښکاره والی فرق نه پکښي لري کما في علم الناس.

اعراب: "من اسر" مبتدأ ده سره د ما عطف عليه، او "سوأ" يې خبر دی په معنی د مستوٍ او "منکم" حال دی له ضميره د "مستو"

سوال: سوأ خو مفرد دی او مبتدأوي يې څلور دي فكيف يصح الاخبار عن المتعدد بالمفرد؟

ځواب: سوأ كه څه هم په معنی د مستوٍ دی لصحة الحمل لكن لفظ مصدر دی په مصدر كي اخبار په مفرد او متعدد كي فرق نه لري كما تقرر في علم النحو او امام قطيبي رحمه الله وايي چي سارب بالنهار هغه څوک دی چي په خپلو حوائجو او كاروبار كي اخته وي د ورځي، دا عطف دی پر "من" او كه يې پر "مستخف" عطف كړې، نو "من" په معنی د دوه كسه دی يعني سوأ منكم اثنان مستخف وسارب، او ابن عباس رضي الله عنهما ددې آيت په تفسير كي وايي چي د مستخف بالليل څخه مراد صاحب د زنی دی د شپې، او د سارب څخه مراد هغه زاني د شپې دی چي د ورځي ځان بري من الزنی ښكاره كوي، نو دا عطف دی پر مستحف، نو د "من" مراد يو سړی دی چي موصوف په دوه صفته سره دی.

لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ

بعض مفسرين وايي چي ضمير د "له" راجع دی و خدای جل جلاله ته، او بعض وايي چي راجع دی "ومن اسر القول ومن جهر آه" په تأويل د ما ذكر (روح المعاني)

او معقبات جمع د معقبة ده تأ يې لپاره د مبالغه ده د تانيث نه ده لان الملائكة لاتوصف بالذكورة والانوثة فهي كتأ العلامة (روح البيان) له معقبات څخه مراد ملائكة الليل والنهار دي چي په تعاقب سره يعني يو تر بل وروسته راځي يعني په تعاقب سره راځي ملكي د شپې او ورځي، اذا صعدت ملائكة الليل جائت في عقبها ملائكة النهار واذا صعدت ملائكة النهار جائت في عقبها ملائكة الليل (مظهري)

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله وايي چي له ابو هريره رضي الله عنه څخه په صحيح روايت ثابته ده چي تاسي ته په نوبت راځي ملكي د شپې او د ورځي او دوی سره جمع كېږي د سهار په لمانځه كي، نو د شپې ملكي ځي او د ورځي دا پاتېږي او بل د مازديگر په لمانځه كي بيا د ورځي ملكې ځي او د شپې دا پاتېږي او بيا د شپې او د ورځي د ملكو څخه خدای پاک پوښتنه كوي كيف تركتم عبادي، نو

كه سرې د سهار لمونځ او د ماز ديگر لمونځ په جماعت كاوه نو ملكي خداى پاك ته وايي چي موږ چي ورغلو دوى پر لمونځو ولاړ وه او چي راتلو هم پر لمونځو باندي وه (پاى ته ورسېدى په اختصار سره)

مِّنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُوْنَهٗ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ ؕ

د مخ له خوا څخه او د شا له خوا څخه، يعني من جوانبه كلها.

پوه سه: چي "من بين يديه" صفت دى د معقبات اى كائنة من بين يديه ومن خلفه، ضمير د "به" راجع دى و "من" ته يعني بنده ساتي له آفاتو او بلياتو او دښمنانو څخه كه انسي وي او كه جني او كه من جنس الحشرات الموذية، په امر د خداى ﷻ چي تقدير د خداى پاك نه وي رسېدلى، او چي تقدير د خداى پاك ورسېږي، نو ملائكه بنده او تقدير الهي سره پرېږدي.

درويش وايي: چي په عدد كي ددې ملكو لوى اختلاف دى چي په روح البيان او روح المعاني كي مذكور دى وغيرهما فليطالع ثمة.

درويش وايي: چي د نوادرو تفاسيرو څخه ددې آيت دا تفسير دى چي ضمير د "له" راجع و عليه الصلوة والسلام ته دى يعني لمحمد ﷺ معقبات يعني ساتندوى ستە د خداى ﷻ له خوا څخه من بين يديه ومن خلفه چي دى ساتي له شر څخه د شياطين الانس والجن وطوارق الليل والنهار.

پوه سه: چي دا تفسير هم مقيد دى په دې سره چي تقدير د خداى پاك نه وي رسېدلى، ولي د احد په غزا كي د عليه الصلوة والسلام سر مبارك په ډبره د عبدالله بن قمية ټپي سو او يو رباعي غاښ مبارك يې مات سو.

درويش وايي: چي روح المعاني، روح البيان او مظهري په گډه وايي: چي دا آيت په روايت د عبدالرحمن بن زيد وغيره نازل سوى دى په عامر بن الطفيل او په اربد بن ربيعه كي او د دوى قصه چي روايت يې ابن عباس رضي الله عنهما كړى دى چي عامر بن الطفيل او اربد بن ربيعه چي دواړه د بني عامر د قبيلې وه مديني ته راغله په قصد د ملاقات د عليه الصلوة والسلام، په داسي حال كي چي عليه الصلوة والسلام په مسجد كي ناست ؤ سره د څو كسو اصحابو رضي الله عنهم، نو دوى

دوه چي مسجد ته داخل سوه، نو خلگو يعني صحابه کرامو رضي الله عنهم سرونه پورته کړه و ښائست ته د عامر يې کتله که څه هم په يوه سترګه ړوند ؤ وکان من اجمل الناس، فقال رجل يا رسول الله هذا عامر بن الطفيل ستا و خوا ته را روان دی، عليه الصلوة والسلام وويل چي پرې يې ږدئ فان يرد الله به خيراً يهديه، نو عامر راغلی و عليه الصلوة والسلام ته ودرېدی او داسي يې وويل مالي ان اسلمت؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل لک ما للمسلمين وعليک ما على المسلمين، عامر ورته وويل چي که ته نبوت او امريت ماته سپارې ستا تر مرګ وروسته نو زه به مسلمان سم؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل ليس ذالک الي انما ذالک الى الله عزوجل يجعله حيث يشأ، بيا عامر بن طفيل ورته وويل چي ما پر اهل وبر مقرر کړه يعني پر باديه نشيانانو او ته يې پر کلي والو، عليه الصلوة والسلام ورته وويل يا! عامر بن طفيل وويل چي ماته نو څه شی راکوې؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي واګي د اسانو په لاس درکوم چي ته به غزا پر کوې، عامر بن طفيل وويل چي دا خو زما په قبضه کي دي تر ننني ورځي پوري، عامر بن طفيل وويل چي ته زما سره ولاړ سه زه خبري درسره کوم، عليه الصلوة والسلام ورسره ولاړ سو (عامر بن طفيل دمخه لا اربد ته ويلي وه چي ته چي ووينې چي زه د محمد سره خبري کوم، ته د شا له خوا راسه په توره يې ووهه) نو عامر د عليه الصلوة والسلام سره په بحث اخته ؤ چي اربد د شا له خوا ورغلی چي په توره يې ووهي، يوه لوېشت چي يې توره وکښل توره بنده سوه له تېکي څخه يې نسوای ايستلای، او عامر اشاره ورته کول چي وهه يې، نو عليه الصلوة والسلام چي وکتل اربد يې تر شا ولاړ ؤ او توره يې کشول چي له تېکي څخه يې وباسي، فقال عليه الصلوة والسلام اللهم اکفينهما بما شئت، نو خدای پاک پر اربد په سپينه ورځ چي نه وريځ وه نه باد تکه د اور راشوه کړه او اربد يې پاک وسو، او عامر بن طفيل وتښتېدی او عليه الصلوة والسلام ته يې د تېښتي په وخت کي دا پېش رو وکړی چي تا ستا خدای ته خواست وکړی او اربد زما انډيوال دي را مړ کړی، قسم په خدای دی چي زه به پر تا مدينه ډکه کړم بخيل جرد وفتيان مرد يعني هغه اسان چي ببر نه وي چي دا د ښه آس علامه ده،

او ځوانان چي ږيري نه لري، عليه الصلوة والسلام وويل يمنعک الله من ذالک او ځوانان د اوس او خزرج چي دوې قبيلې د انصارو وې، نو عامر د يوې بد کاري رنډۍ سلوليه په کور کي ؤ چي سهار سو خپله سلاح يې پر ځان راټولول په هنداره کي چي يې وکتل رنګ يې ډېر متغير ؤ، نو دستي پر آس سپور سو صحرا ته ووتی ويقول ابرزيا ملک الموت او داسي يې ويله واللات والعزا که زه رسېدلی وای ومحمد ته او دده و صاحب ته يعني ملک الموت دواړه به مي په نېزه پېولي وای، نو خدای پاک يوه ملکه ورته راواستول چي په وزر يې وواهه په خاورو کي ولوېدی، او پر زنګانه يې دستي غټه دانه راپورته سوه، نو بيرته د سلوليه کورته ورغلی، وروسته يې د ځان سره وويل غدة کغدة البعير وموت في بيت السلولية، آس يې راوغوښتی پر سپور سو د آس پر شا مردار سو.

فائده: د عليه الصلوة والسلام ښېرا قبوله سوه يعني ما قال اللهم اکفينهما آه، چي پر اربد تکه راشوه سوه او عامر د طاعون په غدة مړ سو، نو دا آيت نازل سوه، له ای لرسول الله ﷺ معقبات الى اخير الآية نازل سو.

درويش وايي: چي دا قصه د هغه نادر تفسير تائيد کوي والله اعلم بالصواب

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ

په تحقيق خدای تغير نه ورکوي هغه حال ته چي د يو قوم سره وي من الصحة والعافية والنعمة، تر هغو چي تغيير ور نه کړي هغه قوم و هغ حالت ته چي په دوی مربوط وي يعني احوال جميله خپل په احوال قبيحه وو سره بدل نه کړي.

وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

او چي اراده وکړي خدای پاک و قوم ته يعني دوی ما بانفسهم بدل کړي وسوء ته يعني و عذاب يا هلاکت بالاستيصال، نو ردونکی د هغه نسته (نو مرد مصدر ميمي دی په معنی د فاعل يعني لا راد له) او نسته دوی لره ماسوا له خدايه يو متصرف د امورو ددوی چي هغه سوء ځني دفع کړي.

فائده: په نیز د اهل السنة والجماعة خلاف د ارادې د خدای ﷻ محال دی، معتزله وایي چي خلاف د ارادې د خدای ﷻ جائز دی بلکې واقع دی، دوی وایي چي خدای ﷻ وکافر ته د ایمان اراده کړې ده لکن شیطان یې و مراد ته د خدای نه پرېږدي یعني الایمان، یو معتزلي ملا وایي چي ما ته هیڅ چا الزام نه دی راکړی لکه یو مجوسي چي راکړی، ما یو مجوسي ته په طور د وعظ وویل چي ایمان راوړه، ده راته وویل چي د خدای اراده وسي زه به ایمان راوړم، ما ورته وویل چي خدای ﷻ خو ستا د ایمان اراده کړې ده لکن شیطان دي و مراد ته د خدای نه پرېږدي، ده راته وویل فاکون مع الشریک الاغلب یعني د اغلب شریک ملګری کېږم چي شیطان دی چي په اراده کي کفر زما پر خدای غالب سو، ولي چي خدای خو زما د ایمان اراده کړې وه فترکت مذهبي یعني الاعتزال بقول المجوسي.

پوه سه: چي اصل د "وَالٍ" والي ؤ لانه من الولایة چونکه ضمه پر یا ثقیله وه ضمه یې حذف کړه بیا التقأ د دوو ساکنو راغله چي یا ساکنه او تنوین دی، نو یأ یې حذف کړه وال" پاته سو، لکه په "قاض" کي چي اهل صرف ورته اعلال کوي.

هُوَ الَّذِىْ يُرِيْكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَّ طَمَعًا وَّ يُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿۱۲﴾

درویش وایي: چي خدای پاک بعض دلائل د قدرت او توحید په دې آیتو کي بیانوي او وایي چي خدای هغه مقتدر ذات دی چيویني په تاسي سره پېلبو یعني په وریځ کي د بېري په صورت کي یعني د تکي رالوېدلو څخه او یا د ضرر د ډېر باران وکښتو ته او یا وکورو ته په بعض وختو کي او په بعض ځایو کي او په صورت کي د طمع د باران نافع و کښت ته، او یا د ګرمۍ د دفع لپاره په ډېرو ګرمو ورځو کي، او خدای (ﷻ) پیدا کوي وریځي درنې یعني په اوبو د باران.

پوه سه: چي سبب د نصب د خوفاً او طمعاً یا بنأ پر دې دی چي مفعول له د "یریکم" دي په تقدیر د مضاف ای ارادة خوف او طمع او یا حال دی له برق څخه ای حال کونه ذو خوف او طمع او یا حال دی له ضمیر څخه "یریکم" ای حال کونکم ذو خوف وطمع، او یا خوفاً وطمعاً په معنی د فاعل یا د مفعول دی مبالغةً فتدبر في هذه العبارات والاعرابات.

پوه سه: چي مظهري رحمة الله عليه وايي چي "سحاب غربال المأ" وريځ د اوبو غلبېل ده، كذا قال البغوي رحمة الله عليه.

درويش وايي: چي حكمأ وايي چي د لمر گرمي چي ډېره سي، نو د لندو ځكو او دريابو څخه اجزأ لطيفه مائيه جلا سي چي په ذريعه د هوأ لوړ ولاړ سي، دا اجزأ چي طبقهٔ زمهريري ته د هوأ ورسېږي چي ډېره يخه طبقه ده هغوړې يخې سي او را ايله سي، نو پر مځكه د باران يا د واوري يا د ژلۍ پر شكل بيرته اوري.

درويش وايي: چي ددوی دا خبره د اسلام قانون نه مني، ولي چي په تجربه سره ثابته ده چي بارانونه گاهي غټ غټ څاڅكي وي او گاهي واړه واړه وي، او كله باران ډېر دوام داره وي او كله ژر ودرېږي الى غير ذالک من اختلاف احوال الامطار مع ان طبيعة الارض واحدة وكذا طبعية الشمس المسخنة للبخارات واحدة، نو بايد په بارانو كي مذكوره اختلافات نه وای، نو دا ظاهره ده چي په دې اختلافاتو كي قدرت د قادر متعال كارفرما دی.

او بل په تجربه سره دا ثابته ده چي د بارانو د قحط په صورت كي عجز او زارۍ د مؤمنانو ډېر لوی تاثير لوبوي، ولذا كانت صلوة الاستسقأ مشروعة مندوبة، نو موږ په دې پوه سولو چي په بارانو كي طبعيت او خاصيت لغوه دی بلكې صرف او صرف قدرت د ايزد متعال موثر حقيقي دی.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ

او تسبيح وايي تنا (تالنده) متلبة بحمده يعني يقول سبحان الله وبحمده.

پوه سه: چي ترمذي او نسائي د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت كړی، چا پوښتنه وكړه د عليه الصلوة والسلام څخه چي دا رعد څه شی دی؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي رعد ملک مؤكل بالسحاب، يعني دا اواز د تنا چي موږ يې اورو د هغې ملكې د سوق ږغ دی الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي په روح المعاني صفحه (١١٨) كي وايي: هو اسم الصوت المعلوم يعني چي پښتانه يې تنا بولي والكلام على حذف المضاف اى سامعوا رعد او الاسناد مجازي من باب الاسناد للسبب وهو الصوت، وروسته

صاحب د روح المعاني وايي اخرج احمد والترمذي وآخرون عن ابن عباس رضي الله عنهما چي يوې ډلي د يهودانو پوښتنه وکړه له عليه الصلوة والسلام څخه، فقالوا ته موږ ته خبر راکړه ما هذا الرعد فقال عليه الصلوة والسلام ملك من الملائكة الله موكل بالسحاب بيديه مخراق من نار (په دواړو لاسونو کي يې غمچينه د اور وي) يزجر به السحاب ويسوقه حيث اراد الله تعالى، قالوا فما هذا الصوت الذي نسمع؟ قال عليه الصلوة والسلام صوته فقالوا صدقت.

درويش وايي: چي له دې حديث څخه دا معلومه سوه چي لفظ د رعد ملکي ته هم وايي او صوت د هغې ملکي هم وايي فلا يرد مايتوهم فافهم هداک الله وروسته روح المعاني ډېر ورډ بيان کړی دی لايليق بهذ التفسير المختصر ولا بحال المتعلمين له.

فائده: تنا او پيلبو په اکثرو اوقاتو سره يو ځای وي لکن تلازم نه سره لري بلکې ګاهي تنا وي او پيلبو نه وي ورسره او ګاهي پيلبو وي او د تنا هيڅ اثر نه وي. کما دل على التجربة.

درويش وايي: چي د احادثو مبارکه ؤ څخه چي په باب کي د رعد او برق راغلي دي هم تلازم نه فهمېږي.

وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهٖ

او ملکي هم تسبيح وايي د بېري د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي مراد له دې ملکو څخه اعوان د رعد دی يعني د خدای جل جلاله د ملکي چي په نامه د رعد د ملکي اعوان ګرځولی دی چي هغه اعوان خائفون او خاضعون او طائعون د خدای جل جلاله دی، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی که چا صوت د رعد واورېدی او داسي يې وويل "سبحان الذي يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته وهو على كل شيئ قدير فان اصابته صاعقة فعلى ديته" له عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما څخه روايت دی چي ده به صوت الرعد واورېدی خبري به يې قطع کړې او دا به يې ويله "سبحان من يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته ويقول ان هذا الوعيد لاهل الارض لشديد"

له ابي هريره رضي الله عنه څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ قال ربکم" که چېري زما بندګانو زما اطاعت کولای يعني په امر او نهي کي، نو به ما باران پر اورولای د شپې او د ورځي به مي لمر پر راخېژاوه او ما په دوی نه اورېدای صوت رعد (رواه احمد بسند صحيح)

وَيُرۡسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ وَهُمۡ يُجَٰدِلُونَ فِي ٱللَّهِ

او خدای جل جلاله را استوي تکي، نو رسول کوي په دغو تکو سره هغه چا ته چي د خدای اراده د هلاک ورته وسي.

پوه سه: چي صواعق جمع د صاعقة او صاعقة په لغت کي هر عذاب مهلک ته وايي لکن دلته مراد په قرينه د مقام هغه تېز اور دی چي د پېلبو سره پيدا کېږي او پر شي که انسان وي او که حيوان وي او که درخته وي هغه خواپاکي سوځي "وهم يجادلون في الله" او کفار مکه بې ځايه بحث کوي د رسول الله ﷺ سره د خدای جل جلاله په توحيد کي او په کمال قدرت او علم کي د خدای جل جلاله والبعث بعد الموت والمجازات بالجنة او النار، وامثال ذالک من الامور الدينية، بغوي رحمة الله عليه وايي چي محمد بن علي الباقر رضي الله عنه وايي چي صاعقه مسلم او غير مسلم دواړو ته رسېږي مگر مسلم ذاکر ته نه رسېږي، او نسائي او بزار له انس بن مالک څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام يو صحابي و يو غټ کافر ته د جاهليت ور واستاوه چي دعوت د توحيد د خدای جل جلاله ورته وکړي، نو هغه کافر ورته وويل ايش ربک الذي تدعوني اليه امن حديد هو او من نحاس او من فضة او ذهب (پوه سه: چي ايش مخفف دی د ای شيئ څخه) څه شی دی ستا خدای چي ته موږ وربولې، آيا د وسپنې څخه جوړ دی يا له ميسو څخه يا د سپينو زرو د سرو زرو څخه، هغه سړی راغلی د هغه کافر حال يې و عليه الصلوة والسلام ته ذکر کړی، عليه الصلوة والسلام دوهم وار ورواستاوه د کافر هغه مخکنی جواب ؤ بيا دريم وار يې ور واستاوه کافر چي بيا هغه مخکنی ځواب ووايه سمدستي تکه پر را ايله سوه پاک يې وسوځي، ونزلت هذه الآية "ويرسل الصواعق فيصيب بها من يشأ الی اخير الآية" د حسن رحمة الله عليه په شان نزول کي ددې آيت

قريب و هغه دمخه مذكور روايت ته يې روايت سوى دى، لكن په اخير كي داسي عبارت دى چي په دريم وار كي چي كافر هغه خپل وينا تكرار كړه، نو ددوى پر سرو يوه وريځ را پورته سوله، نو تناوي شروع سوې او پړلبو هم شروع سوه او تكه را شوه سوه كافر مكابر يې وسو، او اصحاب د عليه الصلوة والسلام ناست وه. نو دوى ميدان كړه چي عليه الصلوة والسلام ته زېرى ورسوي، ددوى په مخه نور صحابه ورغله، دوى ورته وويل چي احرق صاحبكم چي هغه كافر چي تاسي د تبليغ لپاره ورغلي واست هغه خو په تكه وسو، واقعې ليدونكو صحابه وو ورته وويل چي تاسي چا خبر كړلاست، هغو ورته وويل چي خداى ﷻ و عليه الصلوة والسلام ته وحي را واستولې او دا آيت يې ورته تلاوت كړى "ويرسل الصواعق فيصيب من يشأ وهم يجادلون في الله"

وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

الضمير راجع الى الله، بغوي رحمه الله وايي چي حسن وايي چي د محال معنى حقد دى، يعني بغض مضمر وفيه ان الحقد لايليق بشانه تعالى كما لايخفى او مجاهد وايي شديد القوة او ابو عبيدة وايي شديد العقوبة، په قاموس كي وايي المحال ككتاب الكيد وروم الامر بالحيل والتدبير والمكر والقدرة والجدال والعذاب والعقاب والعداوة والقوة والشدة والهلاك والاهلاك.

درويش وايي: چي په دغو معانيو كي فكر ووهه چي هره معنى چي انسب د ذات الهي سره وه پر هغه يې حمل كړه.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ

او خاص خداى (ﷻ) لره دى دعوت مقبول او يا معنى داده چي خداى ﷻ حقدار ددې دى چي عبادت يې وكړل سي، او خلگ وبلل سي وعبادت ته دده، او سوال د حوائجو ځني وكړل سي لانه تعالى مستحق للعبادة وقادر على قبول دعأ الناس، نو حق ضد د باطل دى، مظهري رحمه الله وايي چي ظاهره داده چي اضافت د دعوت و حق ته من اضافة د موصوف وصفت ته ده، فيؤل على طريقة مسجد الجامع اى مسجد الوقت الجامع وجانب الغربي، نو دلته يې تأويل دادى

دعوة المدعوا الحق، ولي چي څوک چي دعا وکړي خدای ﷻ ته په اخلاص سره خواست يې قبليږي، علي رضي الله عنه وايي چي دعوة الحق توحيد دی او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دعوة الحق شهادة ان لا اله الا الله، نو پر دې دوو تفسيرو توحيد او شهادة تفسير د حق دی، نو اضافت د دعوت وتوحيد ته حقيقت ده، والمعنى لله الدعوة الى التوحيد والشهادة، والمراد من الجملتين وعيد الكفرة على مجادلة رسول الله ﷺ باجابة دعوة الرسول ﷺ او بيان ضلالهم وفساد رأيهم كما اجيب دعوته ﷺ علي بن عامر بن الطفيل واربد.

درويش وايي: چي مفصله قصه يې نژدې تېره سوه.

وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ

او هغه کسان چي عبادت کوي پرته له خدای (ﷻ) چي بتان دي او د خپلو حاجاتو خواست ورته کوي، نو پر دې تقدير مفعول چي اصنام دی محذوف دی، لدلالة قوله من دونه عليه، نو قبلونه نه کوي دغه اصنام دوی لره د هيڅ شي لكونهم جمادات لايستطيعون نفعاً ولا ضرراً، نو ضمير د لايستجيبون راجع دی و بتانو ته.

اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ

مگر نه لكه استجابت د هغه چا چي ډېر تږی وي او د څاه پر غاړه ناست وي او لاس يې اوبو ته نه رسېږي، او اوبو ته وايي چي زما تر خولې پوري خو راسئ چي زه تږی يم او حال دادی چي دا اوبه خو دده دعوت نه قبلوي او نه يې خولې ته راځي، ولي اوبه خو جماد شی دی نه دده په بلنه پوهېږي او نه دده تر خولې رسېدل يې په قدرت پوري دی، والحاصل لكه څرنگه چي دغه اوبه خو دده خولې ته نه راځي او نه دده په دعوت پوهېږي، دغه رنگه خدايان د مشركانو چي هغه جمادات دي نه ددوی په دعوت پوهېږي او نه قدرت لري پر اجابت ددوی، نو اضافت د استجابت محذوف و باسط ته اضافت د مصدر و مفعول ته ده، والى هذا المعنى ذهب مجاهد، وروى مثله عن علي رضي الله عنه وعطأ وقيل غير ذالک.

مَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿١٤﴾

نه ده د كافرانو دعا يعني عبادت د بتانو او طلب د حاجاتو د بتانو څخه مگر نه په خسران او ضياع او بطلان كي ده.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

(دا آيت د سجدې دى) يعني الملائكة في السموات والمؤمنين في الارض په خپله خوښه بدون الجبر والاكراه او بېري له كبله كالمنافقين والكافرين الذين اكرهوا على السجود بالسيف، او يا دا چي كافران په حال كي د شدت او ضرورت سجده كوي لكن مع كراهتهم ذالک.

پوه سه: چي نصب د طوعاً او كرهاً بناً دى على كونها مفعول له اى لاجل الطوع والكره، نو طوع او كره پر خپله معنا پاته دى او يا بناً پر حاليت د من في السموات والارض څخه اى حال كونهم طائعين او كارهين.

پوه سه: چي "غدو" جمع د غدوة ده چي د صبح صادق څخه تر لمر راختو وخت ته وايي او اصال جمع د اصل ده چي له مازديگر څخه تر غروب د لمر وخت ته وايي.

پوه سه: چي "بالعدو والآصال" ظرف د "يسجد" دى.

درويش وايي: چي تخصيص د دغو دوو ختمو په سبب د فضيلت دى و الا فالمقصود منه الدوام على السجود يعني في اوقات الصلوة كلها فافهم.

درويش وايي: چي روح البيان په تفسير كي ددې آيت داسي وايي حقيقةً وهو وضع الجبهة على الارض آه، نو د تعجب وړ خبره داده چي د سجدې معنى چي په دې آيت كي وضع الجبهة على الارض وي نو په من في السموات كي څرنگه جوړېږي يعني ملكي خو سجده كوي په اسمانو كي لكن لا على الارض فافهم.

پوه سه: چي په ظلالهم كي روح البيان وايي على حذف الفعل انتهى.

درويش وايي: چي حذف د فعل څه ضرورت سته وظلالهم دي عطف وي پر من في السموات آه باندي تر يسجد مذكور دي لاندي وي، ولهذا لم يتعرض احد من المفسرين لحذف الفعل فتدبر.

پوه سه: چي مراد له سجدي څخه د ظلال سجده تبعاً لذی الظل ده.

سوال: من في السموات لره خو ظلال نسته، ولي چي ظلال خو كثيف جسم لره وي؟

ځواب: روح المعاني وايي: وتنقاد له تعالی ظلال من له ذالک ای الظل وهم الانس فقط او ما يعمهم وكل كثيف من الاشجار وغير ذالک لكن اظلال د غير د انس من الاجسام الكثيفة في كلمة من نظر لانها مختصة بذوی العقول بالاجماع وروسته روح المعاني زياته كړې ده او يحمل على التغليب، او په حواشي شهابيه وو كي وايي ينبغي ان يرجع الضمير لمن في الارض لان من في السمأ لا ظل له، او مظهري رحمه الله عليه وايي چي دا هم احتمال سته چي له سجود څخه دي حقيقت سجده نه وي مراد بلكې مراد ځني انقياد وي د حكم د خدای فيشمل كل من في السموات والارض بلا تكلف، يعني چي من في السموات والارض منقادون لما اراده الله منهم شاؤ او كرهوا انتهی، او يو له انقيادو څخه د اظلال طول او تنقيص ددوی دی يعني په وخت كي د طلوع الشمس سايه د ذی الظل نهايت اوږده وي چي لمر را پورته كيږي سايه مخ پر كمېدلو وي الی ان ينتهی الشمس الی نصف النهار فيندم الظل بالكلية كما في خط الاستوأ ويقلل جداً كما في الافاق المائلة ثم يزداد الظل الی جانب المشرق ثم وثم.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

ته ورته ووايه يا محمد كفارو ته د مكې څوک دی خالق او مدبر د اسمانو او د ځمكي.

پوه سه: چي دا استفهام د تقرير لپاره دی يعني حملهم على الاقرار، ولي كفارو هم دا منله ان الله خالقهم وخالق السموات والارض.

قُلِ اللّٰهُ

يعني كه دوی نه وايي تعنتاً ته ورته ووايه چي الله دی اذ لا جواب غير ذالک وفي الحقيقة لا جواب لهم غير ذالک يا معنی داده چي ته تقلين د جواب ورته وكړه، وروسته الزاماً ودوی ته ووايه.

قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ

قانون وروسته تر حرف استفهام چي يو د حروف د عطف راسي هغه معطوف پر مقدر باندي دی مناسب للمقام وذالک لان حرف الاستفهام يقتضي صدارة الکلام فلا يکون ما بعده معطوفاً علی ماقبل الاستفهام، والتقدير هٰ اءقررتم بربوبيته تعالی للعالمين فاتخذتم.

ترجمه: ته ورته ووايه چي آيا تاسي گرځوئ معبودات خپل ماسوی د خدای ﷻ يعني الاصنام وهذا بعيد من العقل ثم وصف الاوليأ بقوله.

لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا

چي توان نه لري د ځانو لپاره جلب د نفع او يا د فع د ضرر لکونها جمادات، نو به تاسي ته څه نفع را جلب کړي که يې تاسي عبادت وکړئ او يا څه ضرر به دروسوي که يې تاسي عبادت وه نه کړئ، او المعنی کيف يستطيعون ايصال الخير اليکم، او دفع ضرر عنکم.

پوه سه: چي دوهم دليل دی پر ضلال ددوی والاول اخذهم اوليأ فافهم.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ

ته ورته ووايه دوی ته چي آيا (والاستفهام للانکار وکذا في سيئاتي) سره برابر دي ړوند او بينأ.

پوه سه: چي له اعمی څخه د سترگو ړوند نه دی مراد بلکې من لا عقل له ولا بصيرة يعرف بها المعبود بالحق چي مراد ځني مشرکان دي، او بصير يعني صاحب د بصيرت چي په هغه سره وپېژني حقيقة د عبادت او موجب د عبادت او تميز وکړي د مستحق د عبادت مما لايستحق لها، او بعض مفسرين وايي چي مراد د اعمی معبود غافل دی له عابد څخه خپل او د هغه د عبادت څخه چي بتان دي او مراد له بصير څخه هغه معبود بالحق دی چي عالم دی په ټولو احوالو د عابدينو خپل.

أَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ

پوه سه: چي کلمه د "ام" لپاره د انتقال ده د یوه دلیل و بل ته او کلمه د "هل" لپاره د استفهام انکاري ده، او ایا سره د برابري دی تاریکي چي کفر دی او رڼا چي ایمان دی.

نکته: ظلمات په صیغه د جمع راوړی او نور یې په صیغه د مفرد سبب یې دادی چي انواع د کفر ډېري دي کالدهریة والمجوسیة والیهودیة والنصرانیة او ایمان یو دی چي دین د اسلام دی.

أَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ

پوه سه: چي "ام" په معنی د "بل" دی کلمه د "بل" لپاره د انتقال ده من دلیل الی دلیل آخر او همزه لپاره د انکار دی پر حکم اتی او د شرکأ مراد بتان دي او خلقوا صفت د شرکأ و دي داخل دی تحت الانکار، او د خلقه ضمیر راجع و خدای جل جلاله ته دی.

ترجمه: آیا دوی گرځولي دي خدای شریکان چي هغو شرکأ دي خلق د بعض شیانو کړي وي لکه چي خدای جل جلاله خلق د شیانو کړی دی، نو دوی ته اشتباه واقع سوه په خلق کي د خدای جل جلاله او د شرکأ یعني خدای او بتان دواړه خالقان دي، نو لکه خدای جل جلاله مستحق د عبادت دی بتان هم مستحق د عبادت دی لاشتراک في الخلق الذي هو الموجب لاستحقاق العبادة یعني داسي خو نه ده، ولي چي بتان خو جمادات دي لم یخلقوا شیئاً ما فضلاً من ان یخلقوا مثل خلق القادر المتعال الخالق لجمیع الاشیأ من السموات وما فیها والارض وما علیها بل لکل ذرة من ذرات العالم العلوي والسفلي.

قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

ته ورته ووایه چي خدای جل جلاله خالق د هر شي دی مما ذکرنا، وایضاً هو تعالی خالق الاجسام کلها والارواح المجردة فلا یستحق للعبادة الا هو.

سوال: معتزله وایي چي خالق د افعالو خدای نه دی بلکي په خپله عباد دي؟

ځواب: معتزله د خلق او کسب تر منځ په فرق نه پوهېږي بلکې خالق د افعالو د عبادو خدای ﷻ دی وبس البته بندګان کاسبان دي وبينهما بون بعيد.

درویش وايي: چې فرق بين الخلق والکسب په کتابو کې د عقائدو په ښه توګه ثابت دي، بلکې محقق بهاري رحمه الله په مسلم الثبوت کې دا فرق په محققانه ډول څېړلی دی، لکن درویش له هغو بياناتو څخه صرف نظر وکړ مراعاتاً للمتعلمين لهذا التفسير لان بيان ذالک علی وجه التفصيل والتحقيق طويل دقيق غاية الدقة فافهم.

وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

او خدای پاک يو دی په ذات کې او په صفاتو کې د جمال او جلال چې غالب دی پر هر شي لانه تعالی خالق کل شيئ والخلق يستلزم الغلبة بلا ريبة.

پوښته: چې دا جمله يا داخله ده تحت الامر بقل او يا جمله مستأنفه له جانبه څخه د خدای ﷻ، جامي قدس سره السامي وايي:

مده بعشوه صورت عنان دل جامی
که هست درپس اين پرده صورت ارائی

أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا

نازل کړي دي واحد قهار له اسمان څخه اوبه يعني بارانونه، نو وبهېدلې شلې په اندازه ددوی په صغر او کبر کې، يعني په لويه شېله کې ډېري اوبه راغلې او په کوچنۍ شېله کې لږ.

پوښتنه: شېله په لغت کې هغه غار ځای ته وايي چې اوبه نسبةً په کثرت پکښې بهېږي، نو څرنګه نسبت د بهېدلو و شېلې ته صحيح دی؟

ځواب: د علم بيان په کتابو کې وايي چې دا نسبت مجاز مرسل دی يعني من نسبت ما للمظروف الی الظرف مثل قولهم سال الميزاب يا جری النهر الی غير ذالک.

فائده: اوديه يې نکره راوړه له دې سببه چې چې باران خو پر بقاع د مځکې په نوبت اوري نو پر هره بقعه چې اوري د هغه ځای شېلې بهېږي نه د بل ځای کما لا يخفی.

فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ

نو راخستی وي هغو اوبو چي په شېلو کي جاري وي ځګ او خاشاک، فالزبد ما يعلوا المأ الجاري في الاودية، "رابيًا" پر صافو اوبو.

پوه سه: چي حمزه او کسائي ؒ دا لفظ په يا د غيبت وايي او ضمير يې راجع و ناس ته بولي.

سوال: ناس خو نه دی ذکر سوی فکيف يصح ارجاع الضمير اليه؟

ځواب: له مقام څخه لفظ د ناس فهمېږي قاله المظهري رحمه الله عليه او نور قاريان يې توقدون په لفظ د خطاب وايي.

فائده: "ايقا" د يو شي پر اور اېښوولو ته وايي تاچي ويلي سي، او کلمه د "من" لپاره د ابتدأ ده او کلمه د "ما" په "مما" کي موصوفه ده په معنی د شئ او ضمير عليه راجع دی و "ما" ته يعني د هغه شي څخه چي خلګ پر اور ويلوي پيدا کېږي مثل زبد المأ.

فائده: هغه شی چي خلګ اور تر لاندي بلوي عام دی ذهب، فضة، جديد والنحاس.

ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ

لپاره د طلب د حليه، نو ابتغأ مفعول له د "يوقدون" د حليه معنی زينت ده يعني زيور د زينت لکه د سرو زرو يا د سپينو زرو څخه چي زيورات جوړېږي "متاع" ای ما يمتتع به من الاواني لکه لوښي چي د وسپنې يا له ميسو يا له ژړو وغيرها څخه جوړېږي بل الات الحرب والحرث من الحديد، والمقصود بيان منافعها "زبد مثله" ای مثل زبد المأ يعني لکه چي زبد المأ د سيل خبث او بېکاره شي دی دغه رنګه زبد د فضة او ذهب وغيرها من المذکور خبث او خيره او بېکاره شي چي په کوره د اور د زرګر يا آهنګر يا ميسګر ښکاره کېږي.

پوه سه: چي "زبد" فاعل دی لقوله "يوقدون" او يا زبد مثله مبتدأ ده او ماقبل يې خبر مقدم دی.

كَذٰلِكَ يَضۡرِبُ اللّٰهُ الۡحَقَّ وَالۡبَاطِلَ ۚ

يعني په مثل د مذكور ضرب او بيان بديع چي مشتمل پر دقائقو ؤ بيان وي خداى ﷻ مثل الحق والباطل بحذف المضاف اى لفظ المثل وانما حذف لفظ المثل تنبيهًا عن كمال التماثل بين الممثل والممثل به كان المثل المضروب عين الحق والباطل كذا في روح المعاني والمظهري بالتفصيل في الاول والاجمال في الثاني.

فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءً ۚ

هر چي ځګ دی که د اوبو وي او که د ذريوراتي شيانو وي وامثاله هغه ځي جفاءً يعني متفرقاً وفي القاموس الجفأ كالغراب الباطل انتهى.

وَاَمَّا مَا يَنۡفَعُ النَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِى الۡاَرۡضِ ؕ

او هغه شی نفع اخلي په هغه سره خلق نو هغه پاتېږي په مځکه کي لکه صافي اوبه د باران چي په هغه سره نفع اخلي خلګ هغه پاتېږي په مځکه کي يعني مځکه يې نوش کړي، نو د هغه ښخه رودونه، کارېزونه او چينې پيدا کېږي چي خلګ مځکي د کښت او باغونه د مېوو په اوبه وي او يا خالص سره يا سپين زر چي خلګ زېورات ځني جوړوي، او يا د وسپني خالص چي آلات د حرب لکه توپک، کلاشنکوف، توغندی وغيره ځني جوړوي او يا د کښت آلات لکه تېش وغيره ځني جوړوي، او يا خالص د ميسو او ژړو چي خلګ دېګونه غابونه وغيره ځني جوړوي، والحاصل چي د هغه علم او کتاب نازل من السمأ خلګ نفع په اخلي انواع المنافع الدنيوية والاخروية او ثابت پاتېږي ابد الآبدين كالمأ النازل من السمأ چي خلګ نفع موقت په اخلي كمامر من قبل.

كَذٰلِكَ يَضۡرِبُ اللّٰهُ الۡاَمۡثَالَ ؕ ﴿١٧﴾

يعني لکه مثال د حق او باطل چي خداى ﷻ ووايه، نور امثال هم خداى پاک وايي تاچي په امثالو سره د ممثل به توضيح وکړل سي.

پوه سه: چي په مذکور ضرب مثل کي خدای پاک تسلي ورکوي و مؤمنانو ته دا ډول چي باطل لکه کفر که څه هم لکه ځګ لوړ وي صورةً وظاهراً لکن دا ځګ د کفر ژر دی چي زائل به سي او نور د اسلام لکه صافي اوبه ثابت به وي الی یوم القیامة.

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ

لپاره د هغه کسانو چي قبلونه وکړي د خدای ﷻ د دعوت و اسلام او طاعت ته په دنیا کي.

پوه سه: چي "للذين" خبر مقدم دی "اوالحسنی" یې مبتدأ متأخره ده والحسنی بحذف الموصوف ای المثوبة الحسنی یعني په اخیرت کي او استجابت چي باب د استفعال دی او معنی یې طلب الاجابة ده په معنی د اجابت چي باب د افعال دی او پر فعلیت دلالت کوي کماهو المقصود في الآیة.

درویش وايي: چي زما ترجمه مبني ده پر قول د روح المعاني او روح البیان، او مظهري مبتدأ او خبر سره ګډ کړي دي حیث یقول الحسنی صفة لمصدر محذوف ای الاستجابة الحسنی او مفعول به یعني استجابوا ربهم الدعوة الحسنی انتهی، دده خیال دادی چي للذین متعلق دی په نضرب الامثال پوري وهو بعید غایة البعد، وروسته مظهري رحمه الله علیه هغه اعراب صحیح چي موږ کړی په قیل یې راوړی دی..... مصرع: . وللناس فیما یعشقون مذاهب.

وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ

او هغه کسان چي قبلونه د دعوت د خدای ﷻ یې نه ده کړې یعني کفار.

درویش وايي: چي "والذین آه" مبتدأ ده، او جمله د "لو ان لهم آه" یې خبر دی قال الآلوسي صاحب روح المعاني والذین آه مبتدأ ده والجملة الشرطیة یعني لو ان لهم آه خبر دی، وفي روح البیان والذین لم یستجیبوا له مبتدأ ده خبر یې لو ان لهم آه دی، او مظهري پر منوال سابق وایي واللام في له متعلق بیضرب یعني والذین لم یستجیبوا مجرور محلاً دی، عطف پر الذین استجابوا داخل تحت اللام الجارة المتعلقة بیضرب الامثال، بلکې صراحةً وایي واللام متعلقة بیضرب والله اعلم بمراده في کتابه.

پوښتنه: ستا علم د مظهري رحمة الله عليه تر علم بالا دی چي ته دده پر بيان اعراب اعتراض کوې!؟

ځواب: لا کلا وحاشا، لکن ما هغه څه بيان کړل چي روح المعاني او روح البيان او مظهري ويلي دي او خپل په نېز چي خوښ اعراب ؤ هغه ته مي اشاره وکړل، تاسي داسي مه کوئ چي حق په رجال پېژنئ بلکې رجال په حق وپېژنئ.

لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّ مِثْلَهٗ مَعَهٗ لَافْتَدَوْا بِهٖ ؕ

که فرضاً دوی لره وي هغه شيان چي په مځکه کي دي من الذهب والفضة وغيرهما من الاموال او يو مثل د ما في الارض نور ورسره هر آئينه دوی به دا ټوله اموال فديه ګرځولي وای تاچي له عذاب څخه د جهنم په خلاص سوي وای لکن ذريعه د نجات بېله ايمانه نسته.. بيت:

مده براحت فانی حيات باقی را .... بمحنت دوسه روز از غم ابد بگريز

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

دوی لره دی بد حساب يعني سخت حساب چي له ګنهو څخه ددوی هيڅ شی نه وربخښل کېږي لعدم سبب المغفرة فيهم وهو الايمان، او ځای د ورتلو ددوی جهنم دی او بد فراش دی جهنم کريمه: لهم من جهنم مهاد ومن فوقهم غواش.

اَفَمَنْ يَّعْلَمُ اَنَّمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى ؕ

آيا کېدای هغه څوک چي علم او ايمان لري پر دې چي هغه شی نازل سوی دی وتاته يا محمد له جانبه څخه د خدای ستا الحق يعني هو الحق، نو ايمان پر هغه ما انزل راوړي او عمل په امر او نهي د هغه کوي لکه هغه څوک چي ړوند وي يعني لا بعمي البصر بل بعمي البصيرة القلبي وهو الکافر المنکر لما انزل اليک من ربک.

پوه سه: چي استفهام د انکار دی يعني ليس هما مماثلان او مدخول د فأ معطوف پر مقدر دی، والتقدير ای ايشتبه امر الصريفين بعد ضرب من المثل لهما فمن يعلم آه.

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

پوهسه: چي انما په معنی د لا او الا دی، والمعنی چي تذکر او پند په موعظت د قرآن نه اخلي مگر صاحبان د عقول سلیمه من متابعة الهوی والکبر والعناد، نو عقل صافي عن الکدورات لره په کار ده چي لپاره د مغفرت د گناه باران د وښکو همېشه بهیوي،، بیت:

نرېزد خدا آبر وی کسی .... که رېزد گناه آب چشمش بسی

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ

هغه کسان چي وفا کوي په عهد سره چي دوی پر ځانو لازم کړي دي چي یا هغه دی چي په میثاق ازلي کي دوی پر ځان لازم کړی چي اقرار په ربوبیت د خدای ﷻ دی حین قال الله تعالی لهم الست بربکم قالوا بلی، او یا هغه عهد دی چي د ټولو امتو څخه په کتب منزله ؤ کي اخسته سوی دی چي اوامر به پر ځای کوي او له منهیاتو څخه به پرهېز کوي.

وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾

او نه یې وي مات کړی خپل عهد.

فائده: موصولات اتیه سره صلات مبتدا دی او خبر یې قوله تعالی دی "اولٰئک لهم عقبی الدار"

وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

او هغه کسان چي وصل کوي او پیوند کوي هغه شی چي خدای ﷻ امر کړی وي ده په هغه شي سره چي وصل یې کړه.

پوهسه: چي وصل یو لفظ عام دی چي ایمان پر ټولو کتبو سماویه ؤ او پر ټولو رسولانو د خدای ﷻ بحیث لایفرق بین احد منهم لکه یهود چي فرق کوي چي تورات منو او موسی علیه السلام منو او عیسی علیه السلام او انجیل او محمد ﷺ او قرآن نه منو، او یا نصاری چي وایي چي عیسی علیه السلام منو او انجیل هم منو لکن موسی او تورات او محمد علیه السلام او قرآن نه منو، او دغه لفظ د وصل موالات یعني

دوستي د مسلمانانو سره او داغه رنګه شامل دي صلة الرحم ته د قريبانو. او بغوي وايي چي مراد يوازي صلة الرحم دی.

درويش وايي: چي عموم افضل واشمل دی والی العموم ذهب صاحب روح البيان و صاحب روح المعاني والمظهري رحمه الله علیهم فخذ ما صفا ودع ماكدر.

فائده: مفعول اول د امر الله محذوف دی والتقدير ما امرهم الله وان يوصل مفعوله الثاني.

درويش وايي: چي ددې آيت په عموم کي صلة الرحم داخل دی او د علماؤ اختلاف دی په حد کي قرابت چي وصل يې واجب دی، بعض علمأ وايي چي حد يې دادی چي ذي رحم محرم وی يعني که يو نر فرض سي او بل ښځه نکاح يې ابدي سره حرامه وي فعلی هذا لايدخل فيه اولاد الاعمام والعمات واولاد الاخوال والخالات، او بعض علمأ وايي چي مراد عام دی که محرم او که غير محرم وي که وارث وي او که غير وارث وي، قال صاحب روح البيان وهو الصواب، او امام النووي وايي چي وهذا هو الاصح.

فائده: محرم هغه څوک بولي چي يو نر فرض کړي او دوهم ښځه نکاح يې على التابيد سره حرامه وي، نو اخت الزوجة خارج ده، ولي د هغې نکاح په وخت د حيوة د اخت ناروا ده او که يې خور مړه سي د اخت الزوجة نکاح ورته روا ده، په شرح کي د طريقه محمديه وايي چي په صلة الرحم کي يوحد معين نسته بلکې اعتبار عرف لره دی لکه يو هديه ورکول او کومک سره کول بالقول اوالعمل، او نه سره هېرول او يو د بل ملاقات ته ورتلل، او کمه مرتبه يې سلام دی او يا خط ور استول دي، وعن انس بن مالك رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال من احب ان ينبسط الله في رزقه، که د چا خوښه وي چي ده ته فراخي جوړه سي په رزق کي وينسأ له في اثره او تاخير وکړل سي په اجل او عمر کي دده، فليصل رحمه، نو صله رحمي دي کوي، او د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی قال النبي ﷺ ليس الواصل بالمكافي (نه دی وصله رحمي چي په عوض صله رحمي کوي مثلاً، نو قريب تاته يو شی هديه درکړه ته هم يو شی هديه ورکړې) ولكن الواصل اذا انقطعت وصلها.

درويش وايي: چي په باب كي د صلة الرحم احاديث كثيره په بخاري او مسلم وغيرهما كي موجود دى، لكن د اوسني زماني رفتار د مسلمانانو او كړه وړه د حديث بر خلاف دي حتى چي پلار او زوى، ورور او ورور وغيرهم په لږ شي كي چي يې خلاف سره راسي په كلو كلو يو و بل ته سلام نه اچوي او ملاقات ته نه سره ورځي، پښتانه وايي: دا يې قباله په چا يې منې، قال حافظ شيرازي رحمة الله عليه:

يارى اندر كس نمى بينم يارانرا چه شد
دوستى كى آخر آمد آشنا دآن را چه شد
كسى نمى گويد كه يارى داشت حق دوستى
حق شناسانرا چى حال افتاد ياران را چى شد

وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

او ببريږي له خداى (جل جلاله) څخه ددوى يعني له عذاب څخه د خداى او له بد حساب څخه او په حاسبوا قبل ان تحاسبوا سره عمل كوي .. سعدي ميگويد:

تو پيش از عقوبت در عفو كوب ..... كه سودى ندارد فغان زير چوب

درويش وايي: چي سوء الحساب دادى چي په ورځ د قيامت صغيره او كبيره گنهونه ټوله و سرې ته عرض سي او هيڅ شى ور وه نه بخښل سي، نو د بد حساب معنى تنگ حساب والا فحساب الله لا يوصف بالسوء بالمعنى المتعارف لانه ورد لا ظلم اليوم وما انا بظلام للعبيد.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ

او هغه كسان چي صبر يې كړى لپاره د طلب د رضا د خداى جل جلاله، نو مراد له وجه څخه رضا كما هو عرف العرب لا الوجه يا لمعنى المتعارف لعدم كونه جسما كما هو المثبت في العقائد.

پوه سه: چي اهل لغت وايي چي صبر كه متعدي په لفظ د على ؤ چي صبر على الشيئ دى، نو ټوله اوامر الهيه ؤ ته شامل دى يعني الصبر على الصلوة والزكوة والصوم وغيرها من المأمورات او كه لفظ متعدي په عن سره يعني عن

الشيئ، نو تولو منهياتو ته شامل دی یعني الصبر عن شرب الخمر و عن الزنی واللواطة وغيرها من المنهيات، او لفظ د صبر متعدي په في سره ؤ یعني الصبر في الشيئ، نو صبر ته په ټولو مصائبو کي شامل دی يعني الصبر في الفقر، والصبر في موت الولد والصبر في الامراض وغيرها من المصائب والی هذا يرجع جميع التفاسير التي ذكرها المفسرون في تفسير هذه الآية، قال ابن عباس رضي الله عنهما على ما امروابه، وقال العطأ في المصائب وقيل عن المعاصي و اللفظ الاخصر الجامع مخالفة الهوى فيشمل الكل.

درويش وايي: چي و ينبغي ان يكتب هذه الفائدة بمداد الذهب على قراطيس الاذهان فقلما تجدها في غير هذا التفسير و لله الحمد و من الله التوفيق.

وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً

او ادأ کوي لمونځ (سواءً كان فرضاً او واجباً او مسنوناً ومن النوافل) او دوی نفقه کوي بعض له هغه مال څخه چي موږ په رزق ورکړي دوی ته په پټه خوفاً من الريأ وهو الافضل في النوافل بالظاهر في الزكوة المفروضة نفياً للتهمة بكونه مانع الزكوة واقتدأ الغيربه.

پوه سه: چي لفظ د "من" په مما کي لپاره د تبعيض دی، نو نفقات مفروضه که د ذهب او فضه وي او که د سوائمو من الابل والبقر والغنم وغيرها ټوله بعض دي د مال كما لايخفى، او په نفلي صدقه کي د من تبعيضي فائده نهي له اسراف څخه دي بانفاق كل المال لكن هذا النهي يختلف باختلاف الاشخاص من الصبر والتوكل على الله كما روي ان النبي ﷺ لما امر الناس بالصدقة حين ارادته غزوة تبوک فکل واحد من الصحابة الكرام رضي الله عنهم نو هر صحابي بما في الوسع صدقه او مال سره راتګ وکړی، عمر رضي الله عنه وايي چي زه په دغه وخت کي تر نورو اقاتو شتمنوم، نو په زړه کي مي وويل چي که ته یو وخت پر ابوبکر رضي الله عنه غالب كيدي نه به غالب سې، نو خپل ټوله مال او متاع البيت مي سم نيمى كړه، نيم مي كورته پريښو او نيم مي عليه الصلوة والسلام ته راوړی، نو ده مبارک چي دا دومره مختلف شيان وليدل، نو ماته يې وويل چي په کور کي دي څه شی

پرېښنو؟ ما ورته وويل چي نيمايي مال مي كور پرېښنو، وروسته ابوبكر رضي الله عنه هم ورته مختلف اموال راوړل، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي كور ته دي څه شى پرېښنو؟ ابوبكر رضي الله عنه ورته وويل الله ورسوله، عمر رضي الله عنه وايي چي ما په خپل زړه كي دا مشوره وكړه چي ائينده به د ابوبكر رضي الله عنه د مقابلې نيت نه كوې.

وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

دوى دفعه كوي په عمل صالح سره عمل سيئ يعني بد، قاله ابن عباس رضي الله عنهما اخذاً من قوله تعالى ان الحسنات يذهبن السيئات، وروي احمد بسند صحيح عن ابي ذر رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم اذا عملت سيئة فاتبعها حسنة يمحها (چي بد كار دي وكړى سمدستي ښه كار پسي كوه هغه سيئه به محو كړي) او ابن عساكر د عمر بن الاسود رضي الله عنه په سند مرسل داسي روايت كړى چي لس سئيات چي ته وكړې يوه حسنه پسې وكړې هغه سيئات به له منځه يوسي.

درويش وايي: چي وهذا سر قوله عليه الصلوة والسلام ان الحسنة الوحدة تكتب بعشر امثالها، او ابن كيسان رحمة الله عليه وايي چي مراد له سيئة څخه گناه ده، او مراد له حسنة څخه توبه ده، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا علمت سيئة فاحدث عندها توبة السر بالسر والعلانية بالعلانية رواه احمد عن عطأ رحمة الله عليه، ترجمه: چي بد كار دي وكړى نو په نېز د بد كار توبه وكاږه كه بد كار پټ ؤ نو پټه توبه وكاږه كالزنى وشرب الخمر واللواطة وغيرها، او كه دي گناه ښكاره وه په ښكاره توبه وكاږه مثلاً خلگ دي واعتزال يا وهابيت وغيره ته دعوت كړي، نو ته به هم په ښكاره توبه كاږې تاچي ستا گمراهان كړي خلگ يې واوري لعلهم يرجعون، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي شر په شر سره مه دفع كوئ بلكې په خير سره په دفع كوي، او سدي رحمة الله عليه وايي چي څوك كه د چا سره بېعقلي وكړي دى دي حلم ورته كوي، او قتاده رحمة الله عليه وايي كه چا بد درسره وكړه ته احسان ورسره وكړه، او حسن رحمة الله عليه وايي كه تا له چا څخه يو شى وغوښتى ده ته محروم كړې بله ورځ كه هغه سړي ستا څخه يو شى وغوښتى ته يې مه محرومه كوه، او داغه رنگه كه يو قريب ستا څخه قطع د صلې كاوه ته وصل ورسره وكړه يعني صلة الرحم،

قال الله تعالی واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً، مسلم لـه ابو هريره رضي الله عنه ښـه روایت کړی دی چي یو سړی و علیه الصلوة والسلام تـه راغلی او وه یې ویل ان لي قرابة اصلهم ویقطعوني، مالره قریبان سته چي زه صله رحمي ورسره کوم او دوی قطع د صلة الرحم را ښه کوي، واحسن الیهم ویسیئون الیـه، او زه احسان ورسره کوم او دوی بد کوي دما سره "واحلم ویجهلون علي" او زه حلم ورسره کوم او دوی د جهل خبري راته کوي، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویـل کـه داغسـي وي لکه تـه چي وایه نو ګویا ته ددوی پـه خولـو تـودې ایرې چي پـه عربي یې مَل بولي او پـه ښتو یې پرېندی بولي ور اچوې او همېشه بـه ستا سره د خدای جل جلاله لـه خوا معاون وي پر دی مادمت علی ذالک.

فائده سنیه: عبدالله بن المبارک رحمة الله علیه وایي چي تـر دې ځایـه پـوري اتـه ښـه خویونه پوره سوه چي اشاره و اتـو دروازو تـه د جنت ده، ولهذا خبـر یـې دا قـول د خدای جل جلاله وګرځېدی.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾

دغـو کسـانـو لـره چي موصوف پـه مذکوره صفاتو سره وي ثـواب دی پـه دار الآخرة کي، في القاموس اعقبه ای جاز اه آه ثـواب تـه فعـل ولـي عقبی وایي لانـه یعقب الفعل.

فائده: عقبی او عاقبة او عقبه پـه اصطلاح کي د قرآن عظیم الشان خاص دی پـه ثـواب او خیر الجزأ علی الحسنة پـوري لکـه چي معاقبت او عقـاب او عقوبت چي خاص دی پـه عذاب او سوء الجزأ علی السیئة پـوري، قرآني آیتونـه د ثـواب پـه باب کي (۱) لهم عقبی الدار (۲) والعاقبة للمتقین (۳) هو خیر ثواباً وخیر عقباً (۴) ونعم عقبی الدار، د عذاب پـه باره کي قرآني آیتونـه (۱) فحق عقاب (۲) شدید العقاب (۳) وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عـوقبتم بـه (۴) من عاقب بمثل ما عقب بـه، لکن یستعمل کل واحد من هذه الالفاظ في ضد معانیها اما بالاشتراک اللفظي او باستعارة الضد للضد للاشتراک في الضدیة کما تقرر في علم البیان، ومعنی الآیة اولئک لهم جزأ حسن في الدار الآخرة.

جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ

جنتونه دي د اقامت، دا عبارت قرآني يا بيان ده د عقبى الدار او يا مبتدأ ده خبر يې قوله تعالى "يدخلونها آه" دى، يعني دوى به داخلېږي و هغه جنتو ته. او هغه څوک چي صالح وي له پلرو څخه ددوى او له ماينو څخه ددوى او له اولادو څخه ددوى.

پوه سه: چي من صلح عطف دى پر ضمير مرفوع په يدخلون كي او دا عطف بېله تاكيد په ضمير منفصل سره روا دى لوجود الفصل بين المعطوفين بالاضافة الى الضمير في المعطوف عليه، او زجاج رحمه الله چي وايي چي فصل كافي نه دى په عطف پر ضمير متصل باندي بلكې خواه مخواه تاكيد بالمنفصل غواړي هغه وايي چي ومن صلح عطف نه دى بلكې مفعول معه دى.

فائده: مراد له صلاح څخه مطلق ايمان دى لا الصلاح الكامل كما قوله تعالى في سورة يوسف بدعائه، والحقني بالصالحين بدليل العطف لانه لو كان المراد بالصلاح كماله لدخل المعطوف في المعطوف عليه وهو خلاف مقتضى العطف يعني المغايرة بين المعطوفين.

فائده: ددې آيت څخه دا استنباط كېږي چي خداى جل جلاله درجات د كاملين في الصلاح وهغو كسانو ته وركوي چي دوى و درجې د كاملين في الصلاح نه وي رسېدلي او نه يې د كاملينو په شان عمل كړى وي من آبائهم (امهات په آبائهم كي داخل دي تبعاً) وازواجهم وذرياتهم، لكن بشرط الايمان في هولاً، والا لدخل آذر بتوسط ابنه ابراهيم عليه السلام ولدخل كنعان بتوسط ابيه نوح عليه السلام الى غير ذالک، او دا دخول تبعاً لپاره د تطيب د زړو د كاملين في الصلاح دى وتعظيماً لشانهم، حاصل دادى چي مجرد نسبت او حسب بدون الايمان كافي نه دى بدليل ماقلنا آنفاً.

وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾

او ملكي داخلېږي پر جنتيانو له هرې دروازې څخه د جنت او يا له دروازو څخه د قصورو ددوى، مقاتل رحمه الله وايي چي ملكي په مقدار كي د ورځي د دنيا درې واره جنتيانو ته ورځي معهم الهدايا والتحف.

سَلٰمٌ عَلَيۡكُم بِمَا صَبَرۡتُمۡ

پوه سه: چي سلام مبتدأ ده او عليكم يې خبر دى او جمله حال ده له ضمير څخه د يدخلون بتقدير القول اى قائلين.

سوال: سلام خو نكره خالص ده، نو ابتدائيه به څرنگه صحيح وي؟

ځواب: محقق جامي په شرح كي د كافيه وايي چي د سلام سره من قبلي مقدر دى، نو نكره مخصصه ده، ومعنى سلام الملائكة سلمكم الله من الافات التي تخافونها ولا زوال لما انعم الله عليكم، كذا قال المظهري رحمة الله عليه.

سوال: سلام خو دعأ ده او دعأ خو انشأ ده وما قاله المظهري اخبار فكيف يكون معنى السلام؟

ځواب: معنى د قول مظهري رحمة الله عليه دعأ په ادامه سره د تلك النعم.

پوه سه: چي كلمه د "بأ" په بما صبرتم كي سببيه ده، او كلمه ما مصدريه ده اى بصبركم عن المعاصي وصبركم على الطاعات وصبركم في المصائب وقد مر تفصيل معنى الصبر فتذكر.

فَنِعۡمَ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾

ښه دى عقبى الدار ددوى.

درويش وايي: چي معنى د عقبى الدار نژدې تېره سوه فلا نعيده، له حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دى چي فقراؤ د مسجد نبوي يعني اصحاب الصفة رضي الله عنهم و رسول الله ﷺ يو سړى ورواستاوه هغه سړي وويل اني رسول الفقرأ اليک فقال عليه الصلوة والسلام مرحباً بک جئت من قوم هم احب الي" نو هغه سړي وويل چي فقرأ وايي چي "الاغنيأ قد ذهبوا بكل خير" يحجون، او موږ د حج قدرت نه لرو، ويتصدقون او موږ قدرت د صدقاتو نه لرو او مريان ازادوي، موږ قدرت نه پر لرو، او چي دوى ناجوړي سي خپل فاضله اموال ذخيره د اخيرت وگرځوي يعني موږ قدرت نه پر لرو، عليه الصلوة والسلام و رسول ته د فقراؤ وويل چي فقراؤ ته زما له خوا دا پيغام ورسوه چي هغه څوک چي صبر وكړي پر

فقر او سترګي د ثواب خدای ﷻ ته لري درې خصلته دي چې اغنیاؤ لره نسته، اما الخصلة الاولی فان في الجنة غرفاً من یاقوت احمر چې اهل جنت ورته ګوري لکه اهل الدنیا چې ستورو ته ګوري لایدخلها الا نبي فقیر او شهید فقیر او مؤمن فقیر والخصلة الثانیة یدخل الفقرأ الجنة قبل الاغنیأ بنصف یوم یعني من ایام الآخرة وهو مقدار خمسة مائة عام والخصلة الثالثة اذا قال الفقیر سبحان الله والحمد لله والله اکبر مخلصاً وقال الغني مثل ذالک لم یلحق الغني الفقیر في فضله تعالی وتضاعف الثواب که څه هم غني د هغه کلماتو سره لس زره روپی خیرات هم کړي وکذالک اعمال البر کلها للفقیر والغني، نو رسول الفقرأ پیغام نبوي ﷺ وفقراؤ ته ورساوه فقرأ وویل رضینا یارب.

پوه سه: چې مخصوص بالمدح د نعم محذوف دی والتقدیر فنعم عقبی الدار جنات عدن.

درویش وایي: چې خدای پاک اوس د مقابلې ډلې د اولې ډلې بیان کوي او وایي:

وَالَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ

او هغه کسان چې ماتوي وعده د خدای ﷻ یعني چې دوی د خدای ﷻ سره کړې وه وروسته تر ټینګه د هغې یعني بالاقرار والقبول یعني چې یوه له هغو څخه دا وعده وه چې په تورات کې له یهودانو څخه او په انجیل کې له نصاری وو څخه اخستل سوې وه چې تاسي به ایمان راوړئ پر محمد علیه السلام چې نعوت د هغه په دواړو کتابو کې ذکر سوي، کریمه "فلما عرفوه کفروابه.

وَيَقْطَعُوْنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖۤ اَنْ يُّوْصَلَ

او دوی قطع کوي، هغه څه چې خدای ﷻ په هغه سره امر کړي دي چې ددې شي په وصل او پیوند کوئ او هغه قطع ددوی دا وه چې پر بعض کتابو ایمان لري لکه یهود پر تورات او نصاری پر انجیل، او په بعض کتابو لکه یهود پر انجیل او قرآن کریم او نصاری په تورات او قرآن کریم سره کفر کوي او جلا والی په منځ کې د خدای او د رسولانو د خدای لکه یهود چې وایي چې پر خدای ایمان

لرو او پر عیسی او محمد علیهما السلام ایمان نه لرو، یا نصاری وایي چې پر خدای جل جلاله ایمان لرو او پر رسولانو لکه موسی او محمد علیهما السلام ایمان نه لرو او قطع د صلة الارحام کوي چې ددې تړولو په وصل سره خدای جل جلاله دوی امر کړی وه.

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

او دوی فساد کوي په ځمکه کي چې یو له هغو څخه کفر او معاصي دي، او بل هلاکول دي د کښتو په اور اچولو سره، او بل هلاک د مواشي د مسلمانانو بالقتل، او بل فساد دی په ځمکه کي بغير الحق.

درویش وایي: چې په مختلفو احادیثو کي چې روایت د بعض له ابوبکر رضي الله عنه څخه دی له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه راغلي دي مامن صاحب ذنب احری ان یجعل الله لصاحبه العقوبة في الدنیا مع ما یدخر له في الآخرة من العذاب والمنع عن دخول الجنة من البغي وقطیعة الرحم (ای دخولاً اولیاً، متفق علیه) وعن عبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم لاینزل الرحمة علی قوم فیهم قاطع رحم (رواه البیهقي في شعب الایمان) وعن عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لایدخل الجنة منان ولا عاق ای لابوین والاساتذة ولا مدمن خمر (چي پر شراب ځینبلو همېشه توب کوي رواه النسائي والدارمي)

درویش وایي: چې د بعضو احادیثو چې ما یې مخرج نه دی بیان کړی د هغو مخرج دغه کسان دي احمد، بخاري، ابو داؤد، ترمذي، ابن ماجه، حاکم او ابن حبان رحمة الله علیهم.

أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

دغو کسانو لره دي لعنت وي ای البعد عن رحمة الله عزوجل، او دوی لره بد عذاب یعني شدید عذاب في دار الآخرة وهو جهنم، په حدیث نبوي صحیح کي راغلي دي "الفتنة نائمة لعن الله من ایقضها" فتنه بیده ده یعني نسته، لعنت د خدای جل جلاله دي وي پر هغه چا چي بیده فتنه وینبوي، یعني چي مسلمانان په اضطراب او اختلاف او په محنت کي واقع کوي بلا فائدة دینیة وذالک حرام لانه

فساد في الارض واضرار بالمسلمين والحاد في الدين، سعدي رحمة الله عليه ميگويد:
زان همنشين تا تواني گريز .... كه مر فتنه خفت را گفت خيز
ومن الفتن ان يقول للناس ما لا تصل عقولهم اليه كالمتشابهات القرآنية والحديثية، وفي الحديث الصحيح كلم الناس على قدر عقولهم.
مسئله: باچا يا رئيس جمهور چي نائب د كافر نه وي كه څه هم ظالم وي خلګ به پر بغاوت د هغه نه امر كوي لكونه فتنةً وفساداً في الارض، لكن كه آمر او باچا په حقيقت كي كافر وي او مسلمان يې براى نام رئيس جمهور تاكلى وي د هغه حال جلا دى فتدبر، وفي الحديث الصحيح ما نقض القوم من عهد الا كان القتل بينهم ولا ظهرت فاحشة (اى الزنى واللواطة) الا سلط الله عليهم الموت، ولا منع قوم الزكوة الا حبس عنهم القطر يعني باران.
درويش وايي: چي دا ټوله بيان سوي شيان او كارونه په تجربه رسېدلي دي.
وفا وعهد نكو باشد اربيا موزى ... وگر نه هر كه توبيني ستمگيرى داند
اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ
خداى (جل جلاله) فراخي د رزق كوي پر هغه چا چي اراده يې سي او تنگي د رزق راولي يعني لمن يشأ، او خوشالي كوي اهل مكه يعني خوشالي د كبر او د گمراهى يعني په فراخي د رزق او مال و منال د ژوند ناقص د دنيا او شكر هم نه وايي.
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿۲۶﴾
او نه دى ژوند د دنيا په مقابل كي د نعمتو د آخرت مگر د څو ورځو نفع اخيستل دي لكه زاد د شبانه مثلاً، ددي آيت حاصل دادى چي عاقل سړي لره په كار ده چي خپله سعي او كوشش ټوله د آخرت و نعمتو ته مبذول كړي الا ما لابد له من السعي في الحيوة الدنيا، ومن الله التوفيق.
وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ
او وايي هغه كسان چي كافران دي "يعني مشركى اهل مكة" وروسته تر دې چي معجزات ظاهرات لكه شق القمر او تسبيح د شگو په لاس كي د ابو جهل

وغير ذالک، ولي نه نازل کېږي پر محمد (عليه السلام) باندي "لولا" په معنی د هلا دی
چي حرف تحضيض يا تنديم يې بولي، يعني که پر مضارع داخل سي لپاره د
تخصيص دی يعني باعثه کول پر هغه کار، او که پر ماضي داخله سي لپاره د
پښېمانه کولو هر يو کار چي سړي کړی وي.

پوه سه: چي مراد له نزول څخه معناه المشهور نه ده يعني له اسمان څخه
بلکې په معنی د ولي نه ورکړل کېږي ددې تأويل سبب دادی چي ټوله ددوی
غوښتلې معجزې خو له اسمانه نه نازلېدلې "آية من ربه" يوه معجزه له جانبه
څخه د خدای دده يعني چي موږ يې غواړو، لکه دوی چي به ويل چي د صفا غر
دي د سرو زرو سي يا د مکې ټوله مځکه غرو نيولې ده ستا رب دي دغه غرونه
ايسته کړي چي مځکه د مکې فراخه سي يا دا چي مځکه د مکې جاري اوبه نه
لري، ته خپل خدای ته ووايه چي يوه جاري وياله پکښې تېره کړي چي دواړه
طرفونه به موږ باغونه جوړ کړو يعني نو موږ به ستا تصديق وکړو په نبوت کي.

پوه سه: چي دا ټوله غوښتنې ددوی تعنتاً او عناداً او تکبراً وې.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾

ته ورته ووايه چي په تحقيق خدای (جل جلاله) گمراه کوي هغه څوک چي دده
اراده د ضلال ورته وسي، او لار ورښيي و ايمان او طاعت ته او ترقي و مدار
جو ته قرب د خدای جل جلاله او وجنت ته هغه چاته چي رجوع وکړي و خدای جل جلاله ته
يعني اقبل اليه تعالى بقلب سليم عن العناد والتکبر والتعنت، نو خدای پاک و
هغه ته هدايت کوي په هغو معجزاتو سره بل بادتي من تلک المعجزات.

حاصل د ځواب دادی چي قصور په نزول کي د آياتو خو نسته لکن الآيات
والمعجزات لا توجب الهداية انما الهداية والضلالة بيد الله تعالى يضل من کان على
صفتکم يا اهل مکة من العناد والتکبر والتعنت فلا سبيل الى هدايته وان انزلت کل آية.

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ

هغه کسان چي ايمان يې راوړی (بدل دی د من اناب او يا خبر دی د محذوف

مبتدأ يعني هم الذين آمنوا آه) او ارام او قرار نسي په زړو كي ايمان او يقين او شک وشبه يې له زړو ئخه وځي په ذكر د خداى ﷻ چي مراد ځني قرآن دى په قول د مظهري، او مراد له ذكر ځخه عام دى چي قرآن ته هم شامل دى او كلمه توحيد ته هم او سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم او نورو اذكارو ته هم په نېز د روح البيان شامل دى.

دروېش وايي: چي عموم ډېر زيبا دى او د احاديث صحيحه وو سره سمون لري .... ع :. وللناس فيما يعشقون مذاهب.

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

آگاه اوسه چي په ذكر د خداى ﷻ بالمعنى المذكور اطمنان او زيادت يقين او آرام پيدا كوي زړونه يعني د مؤمنانو، روح البيان وايي چي زړونه د عوامو په ثنا او تسبيح سره آرام مومي، او زړونه د خواصو په حقائقو د اسمأ الحسنى بر قراره كېږي، او زړونه د اخصو كسانو په مشاهده د تجلياتو او انوارو خوشاله كېږي.

پوه سه: چي زړونه ځو قسمه دي (۱) قلب قاس يعني سخت وهو قلب الكافر والمنافق فاطمنانوه بالدنيا وشهواتها (۲) قلب ناس وهو قلب المؤمن المذنب فاطمنانه بالتوبة ونعيم الجنة (۳) قلب مشتاق وهو قلب المؤمن المطيع فاطمنانه بذكر الله كما في هذه الآية، په نفائس المجالس كي وايي چي ذكر د خداى ﷻ صفايي د زړو ده او سبب د رضا د محبوب ده، نو ځوک چي د خداى پاک ذكر كوي خداى ﷻ دوى يادوي، ، كريمه "فاذكروني اذكركم".

په صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام يو ځو كسان چي په عربي يې سريه بولي د نجد و خواته واستول فغنموا ورجعوا، نو هغو غنيمتونه راوړل او بيرته مدينې ته راغله، نو يو سړي له اصحابو ځخه وويل مارئينا بعثاً افضل غنيمةً واسرع رجعةً من هذا البعث، مو‌ږ نه دى ليدلى يو لښکر چي افضل دي وي په غنيمت كي او چابک رجوع كونكى تر دغه لښكر، نو عليه الصلوة والسلام وويل الا اذ لكم على قوم افضل غنيمة و اسرع رجعةً قوم شهدوا صلات الصبح ثم جلسوا يذكرون الله حتى طلعت الشمس.

ترجمه: آيا زه دلالت او ښوونه نه وکړم تاسي ته پر يو قوم چي افضل وي په غنيمت راوړو کي او په ژر رجوع کي هغه قوم دی چي د سهار لمانځه ته حاضر سي يعني د سهار لمونځ په جماعت سره وکړي او بيا کښېني ذکر د خدای ﷻ کوي يعني هر ذکر چي وي تر هغو پوري چي لمر راخېژي.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله يو معقول سوال راوړی دی چي په آيت قرآني في موضع آخر کي دا راغلی دی، انما المؤمنين الذين اذا ذکر الله وجلت قلوبهم، نو طمانيت قلبي لکه ددې آيت مقتضی چي ده الا بذکر الله تطمئن القلوب او د "وجل" کما في آية اخری المذکورة آنفاً څرنګه سره يو ځای کېدای سي په يوه حال کي وهي حالت ذکر الله بای معنی کان الذکر کما من الاختلاف، بيا بغوي جواب ورکړی دی چي مؤمن ته چي وجل پيدا کېږي په نېز د اورېدلو د آياتو د عذاب او عقاب او چي طمانيت ورپيدا کېږي په وخت د اورېدلو د آياتو د ثواب او رحمت يعني زړه د مؤمن بېرېږي چي د خدای ﷻ په وعيد او شدت حساب کي فکر وکړي او ارام د زړه ورته پيدا کېږي چي فضل د خدای او کرم د خدای ورپياد کړي انتهی، او مظهري وايي چي د کلام څخه د بغوي دا فمهېږي چي په منځ کي د وجل او طمانيت منافات سته او سره ددې چي منافات نسته لان مذهب اهل سنة والجماعة ان الايمان بين الخوف والرجأ، او بل دا چي طمانيت چي مبني پر الفت دی يجتمع مع الوجل.

درويش وايي: چي دې اجتماع لره ډېر مثالونه سته مثلاً يو لور وي چي پر پلار ډېره ګرانه وي لکن مع هذا يخاف ان يغضب عليه فيخرجه من البيت، داغه رنګه يو ډېر خادم طالب علم د مشفق استاذ څخه بېرېږي چي پر ادنی شي او عمل به ماته کالي راکړي او له مسجد يا مدرسې څخه به مي وشړي وعلی هذا فقس، وايضاً روی الترمذي رحمه الله عن انس رضي الله عنه چي رسول الله د يو ځوان پوښتني ته ورغلی چي په حالت کي د مرګ ؤ، نو عليه الصلوة والسلام پوښتنه ځني وکړه کيف نجدک هغه ورته وويل ارجوا الله يا رسول الله يعني د خدای ﷻ د رحمت او مغفرت اميد لرم او له خپلو ګنهو څخه بېرېږم، فقال رسول الله ﷺ

چي دا دوه خويه نه سره جمع کېږي په زړه کي د مؤمن په مثل کي ددغه حالت چي د زکندن وخت دي نژدې دی مګر خدای پاک به ورکوي چي دده امید دی، يعني مغفرت، او خدای ﷻ به يې آمن ګرځوي د مما يخاف يعني عذاب د ګنهو فاجتمعا في هذا العبد في حالة واحد فكيف المنافات بين الرجا والخوف.

درویش وايي: چي له بعض اکابرو څخه روایت دی که يو چا په ثلث اخير کي د شپې د سه شنبې "لا اله الا الله" زر واره ووايه په حضور قلب سره او په قصد مصمم سره او يو ظالم ته يې واستوله يعني ښېرا يې ورته وکړه ژر به يې خدای پاک هلاک کړي او کور به يې ورخراب کړي او آفات به پر مسلط کړي له منځه به يې يوسي، او شيخ ابو العباس البوني رحمه الله وايي که چا زر واره "لا اله الا الله" د بيدېدلو په وخت کي باتت روحه تحت العرش،،،، مولى جامي قدس سره:

دلت آئینه خدای نماست .... روی آئینه تو تیره چراست
صیقلی وار صیقلی میزن .... باشد آئینه شود روشن
صیقلی آن اگر نه آگاه .... نیست جز لا اله الا الله

فائده: شرط د اذکارو دادی چي ذاکر به تلقين له اهل ذکر څخه اخلي، نو ثمرات د ذکر ژر پر مرتبېږي.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَـَٔابٍ ﴿٢٩﴾

هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي يعني بالقلب لا بمجرد اللسان فيخرج منه المنافق او عمل کوي د خصلات صالحات من الفرائض والواجبات والسنن والمستحبات البدنية والمالية "الذين آمنوا مبتدأ" ده "طوبى لهم" يې خبر دی "وحسن مآب" او ښه ځای د رجوع سته چي جنت دی دار المقربين والابرار والصالحين والاخيار جعلنا الله منهم بفضله وكرمه.

پوه سه: چي ترک د منهيات مندرج په عمل الصالحات کي، کريمه "ان الصلوة تنهى عن الفحشأ والمنكر وكذالك من يؤدى صالحات حسب ما ذكرناه فهو للمنهيات تارک بالطريق الاولى.

فائده: "طوبی" پر وزن د فعلی ده من طاب یطیب کبشری وزلفی لکن چونکه طوبی اجوف یایي دی، نو اصل یې طیبی ؤ یأ یې په واو بدله کړه په سبب د ضمه د ما قبل لکه موقن وموسر.

پوه سه: چي طوبی یا مرفوع محلاً دی یا منصوب محلاً دی یقال في العربیة طیباً لک وطیب لک وسلاماً علیک وسلام علیک، او لام د لک لپاره د بیان دی نحو سقیاً لک، ترجمه طوبی پر قول د ابن عباس رضی الله عنهما فرح لهم وقرة عین، او عکرمه رحمة الله علیه وایي نعم مآلهم او معمر له قتاده څخه روایت کړی دی یقول الرجل طوبی لک اذا اصبت خیراً، او ابراهیم رحمة الله علیه وایي خیر لهم وکرامة، او سعید بن جبیر رحمة الله علیه وایي چي طوبی جنت ته وایي په حبشي ژبه، او بغوي رحمة الله علیه د حدیث صحیح په حواله وایي چي طوبی د یوې درختي نوم دی.

درویش وایي: چي دا ټولي معاني صحیح دي او لفظ د طوبی د هري معنی محتمل دی، نو هر مفسر هغسي تفسیر کړی دی چي د لفظ سره د طوبی ډېر مناسب په خیال ورغلی دی. فلفظ طوبی من جوامع الکلم وهذا من بلاغات القرآن العزیز التي فاق من بلاغة کل منطیق.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَاْ عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ؕ

لکه موږ چي نور رسولان یعني تر تا دمخه استولي وه، استولی مو یې ته یا محمد په یو امت کي یعني امة العرب بل جمیع طوائف الانس بل الجن ایضاً چي په تحقیق تېر سوي دمخه ستا تر امت ډېر امتونه من لدن آدم علیه السلام الی ذمنک حاصل دادی چي ارسال الرسل کوم نوی کار نه دی چي کفار مکه انکار ځني کوي تاچي ته تلاوت او قرائت پر دوی د هغه کتاب چي موږ وحي کړي دي وتاته یعني القرآن العزیز، او دوی یعني کفار کفر او انکار کوي له لوی رحمت څخه د خدای جل جلاله.

درویش وایي: چي ددې آیت په شان نزول کي مشهور اختلاف دادی چي دا آیت مکي دی سبب د نزول یې دادی چي ابوجهل د علیه الصلوة والسلام څخه چي په حطیم کي ناست ؤ او خواست یې کاوه یا الله یا رحمن، ابوجهل نورو

مشر کانو ته ورغلی او وه یې ویل ان محمداً یدعوا الٰهین یدعوا الله ویدعوا رحمٰن، او موږ خو نه پېژنو د رحمان په نامه مګر رحمان الیمامة یعني مسیلمة الکذاب دی فنزلت هذه الآیة ونزلت ایضاً قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن ایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی" او ضحاک رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چې دا آیت چې نازل سو "اسجدوا للرحمٰن قالوا وما الرحمٰن"

ترجمه: او حال دادی چې کفر کوي په هغه ذات سره چې بلیغ الرحمة دی او نعمت دده او رحمت دده و هر شي ته شامل دی "کما هو معنی الرحمن" علماً وایي چې رحمان ابلغ دی تر رحیم لان زیادة البناء تدل علی زیادة المعنی" او کفار مکه شکر د نعمتو د خدای جل جلاله نه وایي خصوصاً بارسالک الیهم ونزول القرآن الجامع للامور الدنیویة والدینیة بلغتهم، ولي چې دا دوه نعمته لوی د نعمتو دي پر کفارو د مکې، او قتاده او مقاتل او ابن جریج وایي چې دا آیت مدني دی یعني بعد الهجرة نازل سوی دی په صلح کي د حدیبیه چې علیه الصلوة والسلام سره د پینځه لس سوه (۱۵۰۰) صحابه کرامو رضي الله عنهم د عمرې په نیت په میاشت کي ذوا القعدة روان سوه لکن کفار مکه یې مانع وګرځېدله، وروسته تر ډېر بحث د کفارو د مکې د خوا او د علیه الصلوة والسلام د خوا چې تفصیل د قصې یې په سورة الفتح کي موجود دی، اخیراً سهیل بن عمرو د کفارو د مکې له خوا څخه راغلی چې د علیه الصلوة والسلام صلح پر دې وکړې چې په اوسني کال کي به بیرته ځئ په راتلونکي کال کي هم د ذوا القعدې په میاشتي کي موږ تاسي ته درې ورځې مکه درخالي کوو چې تاسي عمره وکړئ، نو علیه الصلوة والسلام وعلي رضي الله عنه ته چې خط یې زده ؤ داسي وویل اکتب بسم الله الرحمن الرحیم د سهیل ډلي ورته وویل لانعرف الرحمن الا صاحب الیمامة یعنون مسیلمة الکذاب، سهیل ورته وویل چې نوشته کړه چې موږ په پخوا نوشته کول باسمک اللهم الی اخیر القصة والله اعلم بالصواب.

قُلْ هُوَ رَبِّي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

ووایه ته یا محمد (علیه السلام) چې دغه رحمٰن چې تاسي یې له پېژند ګلوی څخه منکر یاست، زما مربي او متولي د کارو دی او یا مي ناصر دی، پر هغه رحمٰن

زما اعتماد دی چي نصرت به راکړي پر تاسي باندي او خاص و هغه ته زما رجوع ده په مشکلاتو کي او په سختو حالاتو کي.

پوه سه: چي يعقوب رحمة الله عليه دا لفظ په اثبات د يا وايي په حال کي د وقف او وصل، او نور قاريان يې په حذف د يا وايي په وقف کي والكسرة دليل عليها.

فائده: "هو" مبتدأ ده "ربي" يې خبر دی او لا اله الا هو يې خبر بعد الخبر دی والمعنى لا مستحق للعبادة الا هو، نو رحمٰن په دواړه وصفه موصوف دی الربوبية والالوهية يعني الاستحقاق للعبادة.

پوه سه: چي طبراني له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي کفار د مکې و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي که ته رشتيا رسول الله يې، نو زموږ مړه شيخان موږ ته را ژوندي کړه ستا په نبوت سره چي ستا په نبوت سره موږ ته شاهدي ادا کړي، او بل د مکې مځکه چي غرونو تنگه کړې ده دا غرونه څني لېري کړه، فنزلت هذه الآية.

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ

او که چېري په قرآن کريم سره ولاړ سي له خپل ځايو څخه غرونه او مځکه د مکې فراخه هم سي.

درويش وايي: چي بغوي رحمة الله عليه ډېر مفصل شان نزول ددې آيت بيان کړی دی او وايي چي مشرکين د مکې چي يو له هغو څخه ابوجهل بن هشام او عبدالله بن امية او نور گڼ شمېر مشرکان ورسره وه د کعبې شاته کښېنستل او نبي عليه السلام يې راوغوښتی، عليه الصلوة والسلام چي راغلی، نو عبدالله بن اميه ورته وويل چي که ته په دې خوشاله کېږې چي موږ ستا متابعت وکړو او پر تا ايمان راوړو نو استه که ستا د قرآن په ذريعه غرونه د مکې تاچي مځکه فراخه سي چي هم دا اوس دا غرونو مځکه تنگه کړې ده تاچي موږ کښتونه پکښي وکړو، او زموږ لپاره له مځکي چينې را وباسه او په مکه کي ويالې راته وه بهيوه چي موږ باغونه پر جوړه کړو او درختي پر شنې کړو، ولي چي ستا په گمان خو ته اهون تر داؤد عليه السلام نه يې چي دده په شان کي ويل سوي دي "وسخرنا له الجبال تسبح معه" ددې مقصد دا ؤ

چي ستا لپاره دي دا غرونه مسخر سي چي ستا په امر دي له مکې څخه ايسته سي، او يا موږ ته باد مسخر کړه چي موږ پر يو شي کښېنو او باد مو تر شامه پوري ورسوي او هوري خپل بعض کارونه تر سره کړو او هم په داغه ورځ مو باد بيرته خپلو کورو ته را ورسوي، ولي ستا په گمان خو ته اهون تر سليمان بن داؤد نه يې په نېز د خدای ستا، او د سليمان تخت خو سره د ملگرو باد په هوا وړی او بيرته يې په هغه ورځ کي بيرته شام ته راوړی، او يا موږ ته ژوندی کړه زموږ جدي اعلی قصی بن کلاب يا يو بل مړی زموږ له مړو څخه چي ستا خوښه وي چي موږ پوښتنه ځني وکړو ستا په باره کي چي ته رسول يې او که څرنگه، ولي چي عيسی مړي ژوندي کول او ته خو ستا په گمان سپک نه يې پر خدای تر عيسی.

اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى

او يا قطع د مسافت بعيده د مځکي وکړل سي، يعني چي باد ستا مسخر سي او موږ قطع د مځکي د مسافات بعيده وکړو کمامر، او بعض مفسرين معنی د قطعت به الارض داسي کوي چي مځکه سره څيري سي او چينې او ويالې ځني راووځي "او كلم به الموتى" او يا خبرل وکړل سي د مړو سره وروسته تر ژوند د هغو ستا د نبوت په باره کي چي ته نبي بر حق يې يا له ځانه څخه دعوه د نبوت کوې.

پوښتنه: "كلم" يې ولي مذکر راوړی؟

ځواب: لان الموتى مشتمل على المذكر الحقيقي، او يا چي مراد د كفار مكه خو قصى بن كلاب و امثاله و.

پوه سه: چي ځواب د شرط محذوف دی يعني لما آمنوا لكه په هغه آيت کي "ولو اننا نزلنا اليهم الملائكة وكلمهم الموتى حتى قال في اخير الآية ما كانوا ليؤمنوا"

سوال: په دې آيتو کي نسبت د سُيرت او د كُلم يې ولي وقرآن ته وکړی حيث قال في اولها ولو ان قرآن او سره ددې چي قرآن خو دا کارونه نه کوي په خپله؟

ځواب: مراد دادی چي په برکت د تلاوت د قرآن عظيم به دا کارونه وکړل سي فافهم والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا

كلمه د بل لپاره د اضراب ده، په تفسير حسيني كي وايي ددې آيت په تفسير كي "نه چنان است كه كافران ميگويند كه بقرآن تو يا به فرمان تو اين چيزها كه كفار طلب آن كرده من قوله كه كوههاى مكه دور شود يا قطعت الارض ياكلم الموتى واقع شود، بلكه خلق اين چيزها همه وهمه بقدرت پروردگار تعلق دارد" او خاص په خداى ﷻ پوري قدرت پر هر شي او خداى قادر دى چي مقترحات د كفارو دي په معرض كي د وجود راولي لكن اراده د خداى ﷻ تعلق نه دى پوري نيولى لعلمه تعالى بانه لاينفعهم الآيات والنذر.

درويش وايي: چي د قرآن د عظمت په شان يو حكايت ته غوږ ونسئ چي يو وخت علي رضي الله عنه مريض ؤ، نو ابوبكر و عمر او عثمان رضي الله عنهم ته وويل چي علي ناجوړى دى رائحئ چي پوښتنې ته يې ورسو، نو درې واړه د علي رضي الله عنه دروازې ته ورغله او په دغه وخت كي علي رضي الله عنه له خپل مرضه څه خفت محسوس كړى ؤ، نو علي په عيادت ددې درو ناموړو صحابه كرامو او په بيمار پرسى ډېر خوشاله سو نو علي رضي الله عنه چي د سخاوت معدن ؤ كور ته ولاړى چي دې معززو مېلمنو ته يو خوراكي شى پيدا كړي، نو بل شى يې په كور كي نه ؤ يو څه عسل ؤ په سپين غاب كي چي د يوه سړي كفايت په كېدى او غاب ښه تک سپين ؤ او يو وېښته په عسلو كي ښكاره كېدى، نو ابوبكر رضي الله عنه وويل چي تر هغو به دا عسل نه خورو چي هر يو خپله رايه پكښي ښكاره نه كړي، نو عمر او عثمان او علي و ابوبكر رضي الله عنهم ته وويل چي ته زموږ سيد او اكرم او اعز يې نو ته اول رايه ښكاره كړه، نو ابوبكر رضي الله عنه وويل "الدين انور من الطست (غاب) وذكر الله احلى (خوږ) من العسل، و الصراط المستقيم ادق من الشعر، او علي رضي الله عنه وويل الضيف انور من الطست وكلام الضيف احلى من العسل وقلبه ادق من الشعر (يعني ژر خوابدى كېږي)

درويش وايي: چي وكلهم رضى اله تعالى عنهم صدقوا في مقالاتهم، نو هغه لږ عسل د گردو بس سوه او په ماړه سوه وهذا من كراماتهم.

أَفَلَمْ يَايْئَسِ الَّذِينَ آمَنُوا

آیا نه دي نا امیده سوي هغه کسان چي ایمان یې راوړی دی یعني له ایمان څخه د دغو مشرکانو چي مذکوره معجزات یې له علیه الصلوة والسلام څخه غوښتلي.

پوه سه: چي یاس قطع د طمعي له یو شي څخه والاستفهام بمعنی الامر یعني نا امید دي سي مسلمانان له ایمان څخه د دغو کافرانو چي ددوی اقتراحي سوالونه دوی واورېدله، او هم دوی د علیه الصلوة والسلام معجزات کثیره عجیبه ولیدی کشق القمر وغیره.

شان نزول ددې آیت مفسرینو داسي بیان کړی دی چي بعض مؤمنانو و علیه الصلوة والسلام ته وویل اجب هولاً الکفار یعني دوی ته دغه غوښتنې ددوی ورپوره کړه یعني له خدای ﷻ څخه یې پوره کېده وغواړه فعسی ان یؤمنوا، نو دا آیت نازل سو.

أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا

شان دادی که چېري د خدای (ﷻ) اراده وای د ایمان د ټولو خلګو (دا مفعول د یشأ دی) نو ټولو خلګو به ایمان راوړی وای (چي معنی د لهدی الناس ده ای فآمنوا، ولي چي مراد له هدایت څخه دلته دلالت موصوله دی وهي الایمان لکن هدایت د ټولو خلګو نه سي واقع کېدای لعدم ارادته تعالی لذالک بناءً علی حکمته الازلیة في ذالک.

درویش وایي: چي دغه حکمت ازلی ته د خدای ﷻ حافظ شیرازي په دې بیت کي اشاره کړې ده:

درکار خانه عشق از کفر ناګزیر است .... آتش کرا بسوزد ګر بولهب نباشد

کریمه "لاملئن جهنم من الجن والناس اجمعین"

پوه سه: چي کلمه د "ان" مخفف له مثقل څخه دی، او اسم ضمیر شان محذوف دی او خبر یې جمله د "لو یشأ الله" ده، والتقدیر انه شان دادی، او جواب یې "لهدی الناس" دی.

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ

او همیشه وهغه کسانو ته چي کفر کوي او وايي چي رحمن موږ نه منو چي مراد ځني مشرکان د مکې دي، دوی ته رسیږي په سبب د کارو ددوی من الشرک واعمالهم الخبيثة "قارعة" يوه بلا چي دوی وټکوي (وهذا معنی القرع) او نابېره پر نازلیږي من القتل والاسر والحرب کما في بدر.

أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

او يا واقع کیږي دا قارعه نژدې و دار ته ددوی چي مکه ده چي فزع او بېره او غورزکی و دوی ته هم رسیږي، تر هغو به قارعات جاري وي پر اهل مکه چي رائحي وعده د خدای ﷻ (وعد مصدر دی په معنی د موعود دی) چي مراد ځني يا موت پر کفر دی او يا ورځ د قيامت ده او يا مراد ځني فتح د مکې ده، په تحقيق خدای ﷻ خلاف نه کوي د خپلې وعدې لامتناع الکذب والخلف على الله تعالى (نو ميعاد مصدر ميمي دی په معنی د وعد)

پوه سه: چي کفارو د مکې چي هغه مذکوره سوالونه د عليه الصلوة والسلام ثخه پر طريقه د استهزأ کوله، نو د عليه الصلوة والسلام د تسلي لپاره يې دا آيت نازل کړی، درويش وايي چي وجه د تسلي داده چي بلا چي عامه سي اسانه سي.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ وقف
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

والله په تحقيق پسخند وهل سوی ؤ لکه کفار مکه چي په تا پسخند وهي تر تا دمخه په رسولانو (نو لام موطئه د قسم دی) وروسته ما مهلت ورکړی دی و هغه کسانو ته چي کافران وه او کفر يې کاوه، وروسته دوی موږ ونيول په عقوبت سره.

پوه سه: "ملوة" چي مأخذ دی د امليت اوږده مدت ته وايي ومنه الملوان لليل والنهار لدوامها مادام الدنيا والمعنى ما مهلت ورکړی دی و دوی ته يعني الذين کفروا ډېره مده بيله عذابه استدراجاً.

پوه سه: چي عقاب د امم ماضيه کفره وو قسم قسم ؤ کما في القرآن العزيز

من بيان تلك الانواع، نو څرنګه و عقاب زما ای هو واقع موقعه اذ لا ظلم من الله نو ستا د مستهزئينو سره به ورته رفتار وکړل سي.

پوه سه: چي کسره د "عقاب" عوض د یا محذوفي ده.

درويش وايي: چي مثال د امهال د کافرانو ثم اخذهم بالعذاب الشديد لکه يو سړی چي يو پسه په کور کي ساتي ځو کاله او ښه ښه وابنه او اوربشي ورکوي حتی چي ښه چاغ او غټ سي يو ورځ يې پر غاړه چاړه ورکښېږدي او ذبح يې کړي، و هکذا الابل والبقر وغيرهما مما يؤكل لحمه.

فائده: د سړي د شقاوت علامه داده چي استهزأ په انبياؤ سره د خدای ﷻ کوي كما اشير اليه في هذه الآية، او علمأ د اسلام، اوليأ الله بالحق وعلى جادة رسول الله ﷺ پر انبياؤ قياس کړی دی يعني د هغو استهزأ هم سبب د عذاب الهي ده ولو بعد حين لکه په صحيح حديث قدسي کي چي راغلي دي "من اهان لي وفي رواية من عادى لي ولياً فقد بارزني بالمحاربة" يعني که چا په غضب کړی او آزار يې ورساوه يوه ته د اوليأ زما (پوه سه! چي د لي لفظ متعلق په ولياً سره) فقد بارزني بالمحاربة وذالك لان الولي بالحق نيصر دين الله فيكون الله ناصره.

درويش وايي: چي وعلى هذا فقس الائمة المجتهدين كالامام الاعظم ابي حنيفة والامام محمد بن ادريس الشافعي و الامام احمد بن حنبل والامام مالك بن انس رحمة الله عليهم فهؤلأ اساطين الشريعة المحمدي ﷺ فالاستهزأ بهم والاهانة لهم موجب لعذاب الله اما في الدنيا او في الآخرة او في كلهما.

درويش وايي: چي د اوسنی زمانې سلفيان او پنج پيريان او په صرف نامه د اهل حديث د اوليأ الله او د ائمة د دين ډېر اهانت او سپکاوی کوي، دوستان خدا برين دو بيت عمل مينايند:

گر تو خواهی دردو عالم زندگی .... بندگی کن بندگی کن بندگی
کار کن تا مزد یابی بز مزید .... کان ترا از بهر این کار آفرین

ومع هذا اديان طوائف مذكوره بغيبت وبهتان زبان ايشان باز است والى الله المشتكى.

اَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۚ

آيا هغه څوک چي هغه رقيب دی او خبر دی پر هر نفس يعني سړی باندي په هغه شي کي چي دا نفس يې کسب او فعل کوي من خير او شر چي پټه نه ده پر هغه هيڅ شی له عملو څخه ددوی او نه هيڅ شی د جزأ د عملو ددوی چي ددغه ذات څخه مراد الله عزوجل دی.

پوه سه: چي خبر د "من" محذوف دی وتقديره کمن ليس کذالک.

فائده: استفهام لپاره د انکار دی ای ليس هذان الذاتان مستويين.

قانون نحوي: وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف يا واو فأ يا ثم راسي د هغه حرف عطف معطوف عليه محذوف دی ولا يجوز عطفه علی ما قبل الاستفهام لفوات صدارة الاستفهام، فالتقدير ه آتشرکون مع الله اصناماً (دا هغه معطوف عليه مقدر دی) فتجعلون من هو قائم آه وهو الله تعالی المعبود بالحق کمن ليس کک ای قائم علی کل نفس آه" وهذه هي الاصنام، يعني په استحقاق کي د عبادت دا دوه سره برابر دي؟ يعني نه دي سره برابر (وهذا معنی الاستفهام الانکاري) نو حاصل دادی چي تاسي د خدای جل جلاله سره جمادات بتان په عبادت کي او په طلب کي د حاجاتو ددوی څخه مه شريکوئ.

پوښتنه: تا خو دا قانون نحوي په دې تفسير کي څو ځای نور هم راوړی دی، نو فائده د تکرار يې څه ده، بلکې حواله به دي پر دمخه ذکر سوي باندي ورکړې وای؟

ځواب: د درويش غرض په تکرار کي شفقت دی پر متعلمانو ددې تفسير تاچي دوی مجبوره نسي چي په ورقو کي د تفسير په مذکوره قانون نحوي پسي گرځي، خصوصاً هغه متعلمين چي د پرون خبره يې ننه ورځ نه وي پياد.

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ ؕ

او گرځولي دي مشرکانو د مکې خدای جل جلاله لره متعدد شريکان يعني بتان، بعض مفسرين وايي چي کلمه د واو لپاره د استيناف ده.

درويش وايي: چي په هدايه کي دغه واو استينافي ډېر ليدل کېږي مثلاً د باب يا د فصل په عنوان پسي متصل واو راسي نو محشيان ليکي هذه الواو

للاستيناف آه، او بعض مفسرين چي دا عطف پر مقدر دی تقديره، لم يوحدوه وجعلوا له شركاً آه.

سوال: د "لله" اسم ظاهر كي ضمير يعني له چي راجع و من ته واى، ولي نسو ذكر حكمت يې څه دی؟

ځواب: چونكه لفظ د الله موضوع دی لپاره د ذات مستحق للعبادة بالحق، نو په لفظ كي د الله تنبيه ده پر عدم شريک له تعالی.

قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ

ته ورته ووايه چي تاسي نومان د دغو شريكانو واخلئ.

پوه سه: چي مراد مجرد نومان ذكر كول نه دي مثل اللات والعزی وغيرهما اذ لا فائدة في ذكر الاسماً بل المعنى وصفوهم تاسي ددې بتانو صفت وكړئ، او حال يې بيان كړئ مثلاً خدای ﷻ چي قادر، حكيم، خالق كل شيئ و رازق كل شيئ وسميع البصير الى غير ذالک من الصفات الجميلة الجلالية، نو ستاسي په بتانو كي دغه صفات سته چي دوی مستحق د عبادت وگرځي لكه خدای ﷻ كلا وحاشاً، فلا تجعلوا لله انداداً افلا تعقلون.

اَمْ تُنَبِّـُٔوْنَهٗ

او كه تاسي خبروي خدای ﷻ.

پوه سه: چي كلمه ام منقطعه ده په معنی د "بل آه" دی بل لپاره د انتقال من قوله سموهم او همزه لپاره د انكار دی.

بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ۗ

په هغو شريكانو چي خدای ﷻ نه دی په خبر په مځكه كي دي والله تعالى لايعلم شريكاً مستحقاً للعبادة في الارض، ولي علم د خدای ﷻ خو محصور پر ممكناتو دی والشريک المستحق للعبادة ممتنع.

سوال: تخصيص د ارض يې وكړی مع انه تعالى لاشريک له في السموات ايضاً فلا يعلم ذالک ايضاً؟

ځواب: وجه د تخصیص یې داده چي بتان چي دوی شرکاً د خدای بلل من اللات والعزی ومنات وهبل وغیر ذالک خو په مځکه کي وه او دوی په اسمان کي بت نه درلودی چي د خدای شریک یې بللی وای فهذه الآیة من قبیل انتفاً المعلوم بانتفاً العلم، وبعبارة اخری من قبیل انتفاً الملزوم بانتفاً اللازم فتدبر.

پوه سه: چي ام دلته هم منقطعه دی په معنیٰ د بل للانتقال من دلیل الی دلیل آخر والهمزة الانکاریة، ترجمه: که یې تاسي مسمی کوئ خدایان په ظاهر د قول چي د آباً او اجداد ځخه مو اورېدلي دي بېله دې چي مصداق دي ولري، ددې مثال دادی لکه پر حبشي چي د کافور نوم ځوک کښېږدي، او بعض مفسرین وایي چي ظاهر په دې آیت کي په معنیٰ د باطل دی کما في قول الشاعر:

وعیرتها الواشون باني احبها .... وتلک شکاة ظاهر عنک عارها [۱]

درویش وایي: چي دا احتمال مظهري رحمة الله علیه راوړی دی په لفظ د قیل سره لکن نور څه یې نه دي ویلي، او روح المعاني هم راوړی دی لکن وروسته یې ویلي دي ومن اراد ذالک فقد تکلف انتهی.

فائده: په مظهري کي لفظ د "شعرهم" غلط رواړل سوی دی یعني وعیرني لکن اصل لفظ لکه درویش چي نوشته کړی "وعیرتها" دی او په روح المعاني کي هم وعیرتها نوشته دی.

درویش وایي: چي ولهذا الشعر قصة طویلة تجدها في البیضاوي والمطول.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوْا عَنِ السَّبِيْلِ ؕ

بلکې ښائسته کړل سوی دی هغه کسانو لره چي کافران (والمزین هو الشیطان) مکر ددوی په ابطال کي ددین حق د توحید په تخییل د باطل چي شرک دی حقاً، او دوی یعني المشرکین بند کړل سوي دي له لاري ځخه د توحید او اسلام یعني شیطان دوی له لاري ځخه د حق بند کړي دي په وسوسه سره که څه هم صارف في الحقیقة خدای جل جلاله دی، کریمه "الله خلقکم وما تعملون" وهو المشرب الاعذب لاهل السنة خلافاً للمعتزلة دوی وایي چي خالق د افعالو د

[۱] ای باطل

بند گانو من خير وشر وكفر واسلام په خپله بندگان، والدلائل والجواب في كتب عقائد المتأخرين كشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمة الله عليه والمواقف وشرحه للسيد الجرجاني رحمة الله عليه وغيرها.

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

او څوک چي خداى گمراه كړي من خلق اسباب الضلال فيه كذا قال سعدي المفتي الچلپي، نو هغه لره هيڅ هدايت كونكى نسته يعني په هدايت موصله الى المطلوب وكلمة من زائدة لاستغراق النفي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

دوى لره عذاب دى په ژوند كي ددنيا په قتل سره او په بندي كولو سره او نور مصائب او دا عذاب د دنيا چي وركول كېږي په سبب د كفر ددوى.

فائده: جزأ ته عقوبت وايي په سبب ددئ چي په عقب د بد فعل راځي، او عذاب چي يې بولي عذاب په لغت كي د عربو منع ته وايي كما يقال عذبته عذاباً اى منعته، او له دې سببه خوږو اوبو ته عذب وايي لانه يمنع العطش يعني تنده ماتوي، او عذاب مصطلح ته چي عذاب وايي لانه يمنع الجاني عن معاورة مثل جرمه ويمنع غيره عن مثل فعله سعدي قدس سره وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران زتو پند

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿٣٤﴾

او عذاب د اخيرت ډېر سخت دى تر عذاب د دنيا لدوامه وكونه عذاب النار، او نسته دوى لره له خداى جل جلاله څخه يعني من عذابه يو حافظ او ساتونكى.

پوه سه: چي دوهم من زائد د استغراق لپاره دى او من اولى متعلق په واق پوري دى.

پوه سه: چي ابو مرثد الغنوي قدس سره به همېشه تر ستر گو وښكي تويولې او دائم الاوقات به يې ژړله، نو يو چا پوښتنه ځني وكړه ددې ژړا د سبب ده په ځواب كي ورته وويل كه ماته خداى جل جلاله ويلي واى چي كه تا گناه وكړه زه تا په گرم حمام كي بندي كوم، نو خو هم مالره بايد به واى چي زما وښكي به نه

قطع کېدای، نو څرنګه به زما وښکي قطع سي چي خدای ﷻ زما سره وعده کړې ده چي که ګناه وکړې زه به تا جهنم ته داخل کړم چي په هغه کي زر کاله اور بل سوی دی چي تر هغه سور ګرځېدلی دی، او بیا زر کاله اور پکښي بل سوی دی چي تر هغه سپین ګرځېدلی دی، او بیا زر کاله اور پکښي بل سوی دی چي تر هغه لکه تاریکه شپه تور ګرځېدلی دی اعاذنا الله منها بمحض فضله وکرمه و بشفاعة سید المرسلین ﷺ آمین یارب العالمین... ابیات:

الهي یا الهي یا الهي .... ندارم جز امیدت تکیه گاهي
زکن موجود کردی هر دو عالم .... کرم کن بر من گم کرده راهی
ندارم طاعت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت آه آهی
ندارم توشه راه قیامت .... بجز شرمندگی و روسیاهی

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِيْ وُعِدَ الْمُتَّقُوْنَ

حال د جنت چي وعده یې کړل سوې ده د متقیانو من الکفر والمعاصي.

پوه سه: چي "مثل" مبتدأ ده او خبر یې محذوف دی په نېز د سېبویه، والتقدیر فیما یقص علیکم او ما بعد یعني تجري آه، له عائد محذوف څخه په صله کي حال دی فتأمل.

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ ۖ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَّظِلُّهَا

چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو او تر قصورو د هغو ویالې یوه د شیدو بله د عسلو بله د شرابو (چي په شرابو کي د جنت نه د سر درد سته او نه دوی ته بېهوشي وربښېږي لکه په شرابو کي د دنیا) کریمه "لا فیها غول ولاهم عنها ینزعون "اکلها دائم" مېوې د جنت هره مېوه چي وي (نو اکل په معنی د ماکول دی) همېشه به وي قطع کېږي به نه لکه مېوې د دنیا چي په خپل وخت کي وي بیا قطع سي، له حضرت ثوبان رضي الله عنه روایت دی چي ده واورېدله د علیه الصلوة والسلام څخه "لاینزع رجل من الجنة ثمرها الا اعید في مکانها مثلها" نه شکوي یو سړی له اهل جنت څخه مېوه د جنت مګر په داسي حال کي چي په

ځای کي د هغې مېوې مثل يې پيدا کېږي مثلاً د انار له درختې څخه يې يو انار وشکاوه په هغه ځای کي بل انار پيدا کېږي وعلى هذا فقس العنب والتين وغيرهما من الثمرات "وظلها" او سايه د جنت به هم همېشه وي، نسي نقل کولای لمر لکه په دنيا کي اذ لا شمس في الجنة.

سوال: سايه خو فرع د نور ده ځکه د شيې چي سپوږمی نه وي سايه هم نه وي؟

ځواب: نور خو حصر په لمر او سپوږمی کي نه دی ففي الجنة نور يکون بسببه لاشجار الجنة ظل.

پوښتنه: سايه په جنت کي څه په کار ده سايه خو د گرمی له کبله په کار ده، ولا حر ولا برد في الجنة؟

ځواب: روح البيان او روح المعاني وغيرهما وايي چي د دوام الظل څخه مراد دوام الاستراحة دی في الجنة، تعبير د دوام الاستراحة يې په دوام الظل سره وکړی لان بلاد العرب حارة فيكون الظل هنالک استراحة عظيمة.

فائده: له دوام الاکل څخه مراد دوام بالنوع دی لان الشخص من الاکل قد اکل فلا دوام بالشخص ويدل عليه قوله عليه السلام في الحديث المذکور آنفاً في مکانها مثلها.

پوښتنه: په آيت شريف کي راغلي دي کل شيئ هالک الا وجهه، نو څرنگه اکل او مېوې د جنت دائم کېدای سي؟

ځواب: دوام د هلاک لحظة سره منافي نه دی، او بل ډېر معقول ځواب دادی چي دوام د مېوو د جنت وروسته تر دخول د جنتيانو دي کما يقتضيه سوق الکلام، نو هلاک د مېوو د جنت عند هلاک کل شيئ قبل دخول اهل الجنة لاينافي دوامه بعد دخول اهل الجنة فافهم، لبيد شاعر دمخه تر اسلام دا شعر ويلی دی چي عليه الصلوة والسلام يې هم تحسين کړی دی:

الا کل شيئ ما خلا الله باطل .... وکل نعيم لا محالة زائل

يعني نعيم الدنيا فلا يرد السوال ان نعيم الجنة دائم.

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَّعُقْبَى الْكٰفِرِيْنَ النَّارُ ۳۵

دغه جنت چي تاسي يې صفات واورېدله جزأ او ثواب او عاقبة الامر دی د هغه کسانو چي په دنيا کي د خدای ﷻ بېره ورسره وه، او آخر الامر د کفارو اور دی، حاصل دادی چي ایمان او تقوی لار د جنت ده او کفر لار د دوزخ ده.

درویش وايي: چي مظهري ويلي دي ان كان العقبى بمعنى الجزأ فاستعماله ههنا على سبيل الاستعارة انتهى، زه وايم چي جزأ خو خير او شر دواړو ته شامله ده فلا حاجة الى الاستعارة كما لايخفى، نعم ان كان لفظ العقبى مخصوصة بالثواب والجنة فالحاجة الى الاستعارة موجودة واذ ليس فليست.

وَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ

او هغه کسان چي مونږ ورکړی دی و دوی ته کتاب چي مراد ځني مسلمانان د قوم د يهودانو دي لکه عبدالله بن سلام و اصحابه رضي الله عنهم، او يا د نصارى وو چي اتيا کسه وه څلوېښت د نجران وه او اته د يمن وه او دوديرش د حبشې وه، نو مراد له کتاب الله څخه تورات او انجيل دي، دوی خوشاله دي په ما انزل اليک سره چي قرآن دی، ولي قرآن کريم فضل الله او بل موافق دی د تورات او انجيل سره ولي چي قرآن مبارک نازل سوی پر هغه چا دی چي نعت يې په تورات او انجيل کي مثبت دی يعني محمد ﷺ، نو دوی په ټوله قرآن مبارک سره راضي او خوشاله دي.

درویش وايي: چي دا تفسير دی چي روح البيان، روح المعاني او قرطبي په ګډه سره کړی دی او دا هم صحيح تفسير دی عند الفقير، او مظهري د "الذين آتيناهم الكتاب" په تفسير کي وايي يعني اصحاب محمد ﷺ او مؤمنوا اهل الكتاب كعبد الله بن سلام واصحابه ومن آمن من النصارى رضي الله عنهم آه، وروسته يې په تفسير کي د يفرحون آه داسي ويلي دي لموافقته لما عنده آه.

درویش وايي: چي موافقت لما عندهم خو يوازي په مؤمنون کي د اهل الكتابين جوړېږي، نو مظهري ولي اصحاب محمد ﷺ په اول کي راوړل.

وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُّنْكِرُ بَعْضَهٗ

او بعض له ډلو څخه د کفارو من اليهود والنصارى لكه كعب بن الاشرف او دده تابعان او په سيد او د عاقب، هغه څوک دی چي انکار کوي له بعض څخه د ما انزل اليک يعني مخالف وي د خواهشاتو نفسانيه وو ددوی یا هغه احکام د شريعت نبوي چي مخالف وي ددوی د شرائعو منسوخه وو څخه او په اول کي د نبوت د عليه الصلوة والسلام، او بعض مفسرين وايي چي مراد د ينكر بعضه مشرکان د مکې دي چي عليه الصلوة والسلام په کال کي د حديبيه ددوی سره كتاب الصلح نوشته کاوه او کاتب ته یې ویل چي نوشته کړه بسم الله الرحمن الرحيم مشرکانو د مکې ورته وويل لا نعرف من الرحمن الا رحمن اليمامة يعني مسليمة الكذاب، بلكې نوشته کړه د پخوا پر رواج باسمک اللهم فانزل الله وهم بذكر الرحمن هم كافرون.

پوښتنه: نو ولي يې ددوی په باره کي داسي وويل من ينكر بعضه؟

ځواب: دوی خو له ذكر څخه د الله منکر نه وه بلكې د رحمن څخه منکر وه، او په تفسير كواشي کي وايي چي يهودان په قصصو کي موافق وه د قرآن سره وانكروا غيرها يعني غير القصص، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی آمنوا اليهود بسورة يوسف او مشرکان له ټوله قرآن څخه منکر وه.

قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهٖ

ته ورته ووايه يا محمد چي زه امر کړل سوی يم ان ای بان چي به عبادت کوم د خدای جل جلاله او زه به نه شريک کوم له خدای پاک سره په عبادت کي يعني من الاصنام وغيرها.

ددې آيت تحقيق: كه دا آيت په عامو کفارو کي نازل وي لکه مشرکانو د مکې چي به ويل چي محمد مونږ په توحيد سره امر کوي او دی په خپله د الله سره بل شريک وايي چي رحمن دی نو معنی د آيت داسي ده چي په توحيد سره د خدای جل جلاله او زه چي ذكر د الله او د رحمن يا د رحيم کوم يا د نورو اسمآ الحسنى دا منافي د توحيد سره د خدای جل جلاله نه دی، نو انکار ستاسي پر ذکر د رحمن هيڅ معنا نه لري، او كه دا آيت په منکرانو کي د اهل كتاب نازل سوی وي نو معنی د آيت داده چي زه

په ما نزل الي امر سوی یم په عبادت د خدای ﷻ او په توحید د خدای وهو العمدة في جميع الاديان او له دې څخه تاسي انکار هم نسئ کولای، او هرچه هغه جزئيات د الهي احکامو دي مما يخالف شرائعكم، نو دا هم يو نوی کار نه دی، ولي چي شرائع او کتب سماويه ينسخ بعضها بعضاً في جزئيات الاحكام.

إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَآبِ ۝٣٦

خاص خدای ﷻ ته زه تاسي رابولم لا الى غيره، او خاص خدای ته زما رجوع ده ولا سبيل الى انكار ذالک "اليه" متعلق په "ادعوا" پوري دی، تقديم يې لپاره د حصر دی.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا

"وکذالک" يعني چي ما کتب سابقه په ژبه د من ارسل اليهم نازل کړی دی من العبراني والسرياني وغيرهما، موږ نازل کړی دی قرآن پر تا يا محمد (ﷺ) مشتمل پر احکامو من الحل والحرمة والوقائع وغيرها على ما يقتضيه الحكمة په ژبه د عربو چي تا او ستا قوم ته فهم اسانه سي.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ۝٣٧

او كه ته متابعت وکړې يعني فرضاً د خواهشاتو د کفارو وروسته تر دې چي تاته علم راغلی چي کفارو د مکې به ويل ايت بقرآن غير هذا اوبدله، نو نسته تا لره ناصر او کومکي او حافظ چي دفع د عذاب د خدای ﷻ دي وکړي له تا څخه.

پوه سه: چي يهودانو به ويل چي دا سړی يعنون محمداً ﷺ نسته ده لره همت بيله ښځو يعني الازواج المطهرات رضي الله عنهن يعني دی د ماينو ډېر شوقي دی حتی چي نهه ماينې لري، نو خدای پاک دا آيت نازل کړی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً

لام موطئه د قسم محذوف دی يعني قسم په خدای دی چي ما را استولي رسولان يعني په کثرت سره يعني هغه هم بشر وه لکه ته ملائکه نه وه، او موږ ګرځولي دوی لره ماينې، اولادونه له ته، چي لرې فلا اعتراض عليك في ذالک

بلکې ستا خو نهه ماينې دي او د داؤد عليه السلام سل ماينې وې د نکاح او درې سوه سريه يعني مينځيانې وې، او دده زوی سليمان عليه السلام درې سوه د مهر ماينې وې او اووه سوه سريه وې فکيف يضر کثرة الازواج لنبينا ﷺ، په خبر کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ته ورکړل سوی ؤ قدرت د جماع د څلويښتو کسانو د جنت، او د يوه جنتي قدرت د څلويښتو کسانو د دنيا دی، نو عليه الصلوة والسلام ته ورکړل سوی ؤ قوت د څلورو زرو کسانو د دنيا، او سليمان عليه السلام ته قوت د زرو کسانو د دنيا ورکړل سوی ؤ، په انسان العيون کي وايي چي ازواج المدخول بهن د عليه الصلوة والسلام دوولس ماينې وې، او څلور سريه يې درلودې، او په بستان العارفين کي وايي چي ما تزوج به د آنحضرت ﷺ څورلس ښځي وې، او په واقعات محموديه کي وايي چي د فخر الانبيأ ﷺ قد تزوج (۲۱) يعني يوويشت ښځي يې په نکاح کړي دي ومات عن تسع نسوة.

فائده: سفيان بن عيينة رحمه الله کثرة النسأ ليس من الدنيا، ولي چي علي رضي الله عنه چي په امورو کي د دنيا بېخي بې رغبته ؤ څلور ماينې او څلور سريه يې درلودې، او مغيره بن شعبه رضي الله عنه اتيا ماينې په نوبت نوبت کړي دي، او په حديث شريف کي راغلي دي فضلت على الناس بالسخأ والشجاعة وقوة البطش وکثرة الجماع.

درويش وايي: چي حاصل د کلام دادی چي کثرت د ماينو عيب نه دی.

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

نسته هيڅ رسول لره (نکره په سياق کي د نفي عموم فائده کوي نو ځکه ما ترجمه په هيڅ رسول وکړه) او نه د هيڅ چا په قدرت کي سته، چي دوی دي راتګ وکړي په يوه معجزه سره يعني چي خلګ يعني کافران ځني غواړي اقتراحاً لکه د عليه الصلوة والسلام څخه چي مشرکانو د مکې غوښته چي غرونه د مکې د خپلو ځايو څخه ايسته کړه تا چي مځکه د مکې فراخه سي او يا د صفا غر د سرو زرو وګرځوه يا په مکه کي لويه وياله جاري کړه الى غير ذالک من الاقتراحات (يعني ناحقه غوښتنې) "الا باذن الله" مګر نه په اجازه د خدای (جل جلاله)، ولې چي رسولان بندګان هيڅ شی په طاقت کي نه لري الا ما شأ الله.

لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

ولي چي وخت د هر كار خپل وخت مكتوب لري عندالله يعني في اللوح المحفوظ يعني د هري معجزې وخت مكتوب سته عندالله لا تتقدم ولا تتأخر وان استعجل الناس، او د هر شي بداية او نهاية مكتوب دی، مثلاً چي زيد به په فلاني تاريخ پيدا كېږي او دومره مده به كافر وي او فلاني وخت به ايمان راوړي، او دغه نزول د هر آيت يا سورت قرآني مدة معلومه لري، ومثال ذالک مما يقع في العالم العلوي والسفلي.

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ۚ

محو كوي خدای ﷻ هغه شی چي دده اراده ورته وسي او ثابت پرېږدي يعني ما يشأ.

درويش وايي: چي ددې آيت په تفسير كي مختلف اوږده او لنډ بيانات مفسرينو رحمهم الله راوړي دي، چناچه سعيد بن جبير او قتاده وايي چي محو كوي خدای پاک مايشأ من الفرائض والواجبات والشرائع، نو يې نسخ كړي او بدل يې كړي لكه بعض احكام د تورات او انجيل چي په قرآن سره منسوخ سوه او ثابت پرېږيد بعض احكام يعني نه يې كړي نسخ، او عكرمه رحمة الله عليه وايي يمحو بالتوبة جميع الذنوب ويثبت بدل ذالک حسنات، كريمه "الا من تاب (اى من الشرک والكفر) وآمن وعمل عملاً صالحاً فاؤلئک يبدل سيئاتهم حسنات، او ابن جبير رحمة الله عليه وايي يغفر ما يشأ من ذنوب عباده ويترک مايشأ فلا يغفره (يعني بخښي خدای پاک هغه گناه چي په حقوق كي د خدای ﷻ وي بالتوبة وبلا توبة لمن يشأ، او پرېږدي هغه گناه چي خوښه يې وي من حقوق الناس ومظالم العباد) او بعض روات وايي يمحو مايشأ ممن حان اجله ويثبت ممن لم يأت اجله، او علي رضي الله عنه يې داسي تفسير كړی دی يمحو مايشأ من القرون قال الله تعالى اولم يروا كم اهلكنا من قبلهم من القرون ويثبت مايشأ لقوله تعالى ثم انشأنا من بعدهم قروناً آخرين" او ابن عباس رضي الله عنهما او ضحاک رحمة الله عليه وايي يمحو من ديوان

الحفظة يعني له دفتر څخه د كرام كاتبين هغه فعل او قول چي نه حسنه وي او نه سيئه وي، ولي دوی خو مأمور دي په كتاب سره د هر قول او فعل نو چي نه حسنه وي او نه سيئه وي هغه خدای محوه گرځوي او حسنه او سيئه پريږدي او بعض روات وايي يمحو الدنيا ويثبت الآخرة، او حسن بصري رحمة الله عليه او گڼ شمېر نورو هم ويلي دي چي دا آيت په آجال كي د بني آدم دی چي په حديث صحيحه وو كي راغلي دي چي په ليلة النصف كي د شعبان خدای پاک محو كوي، بعض خلگ له ديوان څخه د ژوند ويثبتهم في ديوان الموتى، او بعض مفسرين وايي كه په اول كي د دفتر د كرام كاتبين او په اخير كي يې حسنه او خير ؤ يمحو الله ما بينهما من السيئات، او كه يې په اول او په اخير كي حسنه نه وه يثبت من السيئات.

پوه سه: چي چي د ابن عباس رضي الله عنهما روايت دی يمحو الله ما يشأ من امور عباده ويثبت الا السعادة والشقاوة والآجال فانه لا محو فيها، او بعض علمأ وايي چي محو او اثبات عام دی په رزق او اجل او سعادت او شقاوت كي هم جاري كيږي او ددې قول نسبت وه يو جماعت ته د صحابه كرامو او تابيعنو كړل سوی، ولي چي دوی به هم خدای پاک ته زاری كولې چي موږ سعدأ وگرځوې فلو لا التغيير في السعادة والشقاوة لما كان لهذا الدعأ فائدة، او له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي بعضو خائفينو داسي دعأ كوله اللهم ان كنت كتبتني عندک في ام الكتاب شقياً فامح عني اسم الشقاوة واثبتني عندک سيعداً وان كنت كتبتني في ام الكتاب عندک سعيداً فاثبتني عندک سعيداً موفقاً للخير فانک تقول في كتابک الذي انزلت يمحو الله مايشأ ويثبت وعنده ام الكتاب ويدل على هذ المذهب، هغه حديث چي عبد بن حميد وغيره له عمر رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي ده طواف پر بيت الله الشريف كاوه او داسي دعأ يې كوله "ان كتبت علي شقاوةً او ذنباً فامحه واجعله سعادةً ومغفرة فانک تمحو ما تشأ وتثبت وعندک ام الكتاب"

درويش وايي: چي و تعميم ته د محو او اثبات شيخ الاسلام علي البزدوي رحمة الله عليه هم تللی دی حيث قال والانسب تعميم كل من المحو والاثبات ليشمل

الکل ویدخل فیه مواد الانکار ای السعادة والشقاوة والاجل آه، یدل علی هذا ما ورد في بعض الاخبار چي د یو بنده عمر او اجل دېرش کاله پاته وي، نو دا سړی یو وسیله رحمي قطع کړي، نو اجل یې درې ورځي ته نقل سي، او یو سړی وي چي اجل ته یې درې ورځي پاته وي او دی یو وسیله وکړي اجل یې دېرش کاله وګرځي.

درویش وایي: چي بعض حکمأ الاسلام وایي چي خدای پاک دوه کتابه لري یو کتاب المحو والاثبات دی چي په هغه کي معلق قضأ د خدای ﷻ نوشته ده، او بل لوح محفوظ دی چي په هغه کي قضأ مبرم یعني قاطع قضأ د خدای ﷻ چي تغییر او تبدیل ځای نه لري، د مثال په توګه په کتاب المحو والاثبات کي نوشته وي چي زید به په فلاني تاریخ ناجوړه سي او مړ به سي، نو زید په هغه تاریخ ناجوړه خو سو لکن یا یې دوا وکړه او یا صدقه رد البلا یې وکړه یا یې استعانت په آیات الشفأ وغوښتی الی غیر ذالک، نو جوړ سو نو کتاب المحو والاثبات دده د مرګ عبارت خدای ﷻ محو کړی او اثبات د حیوٰت په سبب د امورو مذکوره ثابت، او په لوح محفوظ کي داسي نوشته وي چي زید به په فلاني تاریخ ناجوړی سي لکن استعانت په امور مذکوره به وکړي او جوړ به سي

درویش وایي: چي دا ؤ تحقیق ددې آیت حسب الطاقة او دا اقوال چي درویش راوړل ددغو تفاسیرو څخه مأخوذ دي روح المعاني چي ددې آیت ډېر طویل تفسیر کړی دی، او روح البیان، تفسیر مظهري، تفسیر کبیر للامام الرازي، تفسیر قرطبي، نو حاسد هیڅ حق د اعتراض پر فقیر نه لري لان علی الناقل تصحیح النقل لا تصحیح المنقول او ډېر ناپوه علمأ ددې زمانې فرق د نقل او د حکم نسي کولای، مثلاً فقیر په بعض رسالو کي یو حکم د بل قائل څخه چي د هغه نوم مي هم بیان کړی وي نقل کړی وي، نو جاهل ملا صاحب وایي چي عبیدالله په فلانی رساله کي داسي حکم کړی دی.

وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ۝٣٩

او په نېز د خدای ﷻ اصل د کتاب (پوه سه! چي عرب هر اصل ته ام وایي)

درویش وایي: چي مظهري تفسیر د ام الکتاب په علم سره د خدای کړی دی

چي په هغه كي تغيير او تبديل محال دی كذا قال كعب حين سئاله ابن عباس رضي الله عنهما عن ام الكتاب، او بغوي رحمة الله عليه وايي هو اللوح المحفوظ الذي يايبدل ولا يغير ما فيه وهذا هو المشهور.

درويش وايي: چي تفسير د ام الكتاب په علم سره د خدای جل جلاله ما رواه عبدالرزاق وابن جرير عن كعب رضي الله عنه كذا في روح المعاني، او روح البيان وايي په تفسير كي د ام الكتاب وهو العلم الازلي السرمدي القائم بذاته تعالى وقد احاط الله بكل شيئ علماً بلا زيادة ونقصان وكل شيئ عنده بمقدار انتهى.

درويش وايي: چي وروسته روح البيان مذهب د حكماؤ ته مېل كلي كړی دی او طويل بحث يې پر لار اچولی دی ولا يليق ذالک بتفسير الكلام العزيز كما لايخفى،،،، بيت:

ومن مذهبي حب الديار لاهلها .... وللناس فيما يعشقون مذاهب

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ

پوه سه: چي په "اما" كي ادغام د نون ان شرطيه په ما زائده كي دی وجزأ د ان محذوف ده ای فذالک هو المطلوب.

ترجمه: كه چېري زه ووينم په تا يا محمد (صلى الله عليه وسلم) دمخه تر وفات ستا بعض د هغه امورو چي موږ د تاسي وعده كړې ده يعني چي كفار به مغلوب سي په دې دنيا او اسلام به غالب سي لكه چي خدای جل جلاله په عليه الصلوة والسلام مغلوبيت د كفارو د مكې په ورځ د بدر چي كفارو ته په درې سوه ديارلس كسه سره يې شكست وركړی، او اوويا كسان په شمول د ابو جهل فرعون هذه الامة او اوويا بنديان سوه چي تفصيل يې وړاندي تېر سو.

أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُ وَعَلَيۡنَا ٱلۡحِسَابُ ۝٤٠

او يا به موږ تا وفات كړو دمخه تر راتلو د عذاب موعود د كفارو بيا يې موږ په عذاب نسو، حاصل دا چي ته غم مه كوه د اعراض ددوی ستا له دين څخه او هم طلب د ژر وركولو ددوی مه كوه لان لكل شيئ ميعاد، ولي چي ستا په ذمه كي

نسته مگر تبليغ د دين د اسلام هغه خو تا په وجه اتم سره وکړي او پر موږ دي حساب ددوی په ورځ د قيامت چي دوی راژوندي سي هغه په تا پوري اړه نه لري.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ؕ

آيا دوی نهويني (يعني كفار د مكې) يعني چي موږ ورځو امر زموږ ورځي و مځكي ته د كافرانو، چي موږ كموو مځكه د كافرانو يعني ددوی د تسلط ځخه يې باسو او مسلمانانو ته يې فتح كوو له اطرافو ځخه د مځكي د دوی. بغوي رحمة الله عليه وايي چي اكثره مفسرين پر دې دي چي مراد په آيت كي فتح د ديار د اهل الشرک ده، فان ما زاد في ديار اهل الاسلام فقد نقص من ديار اهل الشرک.

ترجمه: آيا نه ويني چي موږ قصد او اراده كوو و مځكو ته د كفارو او له اطرافو ځخه ور كموو په فتح سره پر مسلمانانو ارضاً بعد ارض پر شا وخوا ددوی، نو دوی له دې ځخه عبرت نه اخلي چي ايمان راوړي، وهذا قول ابن عباس رضي الله عنهما وقتادة وجماعة، او په دې آيت سره خدای پاک تسلي وركوي و عليه الصلوة والسلام ته چي غمجن نه سې او په دې پوه سې چي خدای پاک پوره كوي ما وعده من الظفر لأهل الاسلام على الكفرة المنكرين المعاندين.

وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ ؕ

او خدای (جل جلاله) حكم كوي په خپلو بندگانو كي مايشأ من الظفر والفتح والهزيمة، ردونكى نسته د قضأ د خدای جل جلاله ولا ناقض لحكمه والمعنى انه تعالى قد حكم واراد الاسلام بالاقبال وعلى الكفر بالادبار وذالک كائن لامرد له.

پوه سه: چي محل د لا مع المنفي نصب دى على الحال اى يحكم نافذاً حكمه.

وَهُوَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

او خدای (جل جلاله) ژر حساب كونكى دى د كفارو سره په ورځ د قيامت بعد مايعذبهم في الدنيا بالقتل والاسر والاجلأ من الاوطان.

پوښتنه: نقص د اطرافو د مځكي د كفارو خو په فتح سره دى چي هغه مبني پر جهاد وه او امر د جهاد و عليه الصلوة والسلام ته چي ور كړل سوى ؤ هغه خو

په مدینه منوره کي ؤ او دا سورت خو مکي دی.

ځواب: کون السورة مکیة لا ینافي کون بعض آیاتها مدنیة وبالعکس لان کون السورة مکیة او مدنیة مبني علی الاغلب والاکثر ومثل هذا کثیر في القرآن الکریم کما لا یخفی.

درویش وایي: چي ددې کبله مفسرین رحمهم الله وایي چي فلانی سورت مکیه دی الا آیة کذا وکذا، او دا سورة مدنیة الا آیة کذا وکذا فانها مکیة فافهم وتذکر فان هذه فائدة سنیة تنفع في جمیع القرآن.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

پوه سه: چي مکر ایصال د مکروه دی و یو چا ته په دې ډول چي هغه په ځان نه پوهېږي، والمعنی په تحقیق مکر کړی ؤ هغه کسانو چي دمخه تر مشرکینو د مکې وه یعني کفارو د امم سابقه ؤ د انبیاؤ سره خپل او د مؤمنانو سره د هغې زمانې لکه چي مکر وکړی کفارو د قریشو د تا سره.

فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيْعًا

ای عند الله جزاً مکرهم په دې کي هم تسلي ده و علیه الصلوة والسلام ته په دې چي مکر د انبیأ او د مؤمنین سره عادت قدیمه دی د کفارو، پښتانه وایي: د عالم سره غم نه غم دی.

پوه سه: چي مکر د کفار قدیمه وو تدبیر د قتل د انبیاؤ لکه مکر د نمرود د ابراهیم علیه السلام سره چي لویه مناره یې جوړه کړه او په مناره کي وختی چي رب د ابراهیم ووژني، او مکر د فرعون چي موسی علیه السلام مړ کړي، او مکر د یهودانو د عیسی علیه السلام د وژلو، او مکر د ثمودیانو و صالح علیه السلام ته چي دوی ویله چي صالح او دده اهل به مړه کړو د شپې، او د مکې والو مکر و آنحضرت ﷺ ته چي په دار الندوة کي پلان د قتل د علیه الصلوة والسلام منظور کړی باتفاق الاراْ، په روح المعاني کي وایي چي مکر د خدای جل جلاله اهلاک ددوی دی من حیث لا یشعرون شبه ذالک بمکر الماکر علی سبیل الاستعارة او مشاکلةً مثل جزاً سیئة بمثلها.

يَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍۗ وَسَيَعۡلَمُ الۡكُفّٰرُ لِمَنۡ عُقۡبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

خدای ﷻ خبر دی په هر هغه چي نفس يې کوي يعني، نو جزأ به ورکوي موافق دده د عمله سره من خير وشر، او ژر دی چي خبر به سي کافران.

پوه سه: چي مظهري وايي ای لمن جزأ الحسنات في الدار الآخرة ددې دوو ډلو څخه د مؤمنانو او کافرانو چي کافرانو ته په عذاب معهود ورکړل سي وهم في غفلة منه، او مؤمنانو به جنت ته داخل کړل سي، وهذا كالتفسير لمكر الله بالكافرين.

وَيَقُوۡلُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَسۡتَ مُرۡسَلًاؕ قُلۡ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيۡدًاۢ

او وايي هغه کسان چي دوی کفر کوي چي مراد ځني کفار د مکې دي يا رئيسان د يهودانو، ته نه يې را استول سوی يعني د خدای له خوا بلکې کاذبانه دعوه د نبوت دي کړېده، ته ورته ووايه چي کافي دی خدای ﷻ شاهد يعني زما په نبوت سره.

پوه سه: چي با زائده ده پر فاعل باندي او شهيداً تمييز دی له نسبت څخه والمعنى كفى شهادة الله.

بَيۡنِيۡ وَبَيۡنَكُمۡ

زما او ستاسې تر منځ.

فائده: شاهدي د خدای ﷻ پر نبوت د عليه الصلوة والسلام اعطأ د معجزاتو خارقاتو د عادت الهي لکه شق القمر، او تسبيح د شګو په لاس کي د ابو جهل وغير ذالک او په اعلی درجه کي قرآن عزيز حيث قال الله تعالى "وان كنتم في ريب مما انزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله الى اخير الآية كمامر في سورة البقرة، يعني نو بل شاهد ته ضرورت سته بعد شهادة الله، او خدای پاک حاکم مطلق دی يوم الجزأ فلا يكون لهم عذر في هذا اليوم.

وَمَنۡ عِنۡدَهٗ عِلۡمُ الۡكِتٰبِ ﴿٤٣﴾

او هغه څوک شاهد زما پر نبوت باندي چي دده سره علم د کتاب سته يعني التورات، هذا عطف على لفظ الله، او مراد ځني مؤمنون د اهل کتاب دي لکه

عبدالله بن سلام ﷺ وامثاله، او دغه رنګه مؤمنان دي احبار د یهودانو ولایضر انکار الکافرین منهم عناداً وتکبراً وحفظاً لریاستهم علی العوام واخذ الاموال منهم، کریمه "اشتروا بآیاتنا ثمناً قلیلاً.

فائده: چونکه اسلام د عبدالله بن سلام ﷺ په مدینه کي ؤ، نو ځکه بعض علماً وايي چي مذکوره آیت ددې سورت مدني دی که څه هم نور ټوله سورت مکي دی.

مسئله: فلاسفه وايي چي محمد علیه السلام یو لوی حکیم او فیلسوف او لوی علم خدای ﷻ ورکړی ؤ نبي نه ؤ وهؤلاً من الکفار.

مسئله: ایمان پر علیه الصلوة والسلام باندي فرض عین دی، په دې ډول چي دی رسول دی زموږ في الحال او مبعوث دی و انس او جن ته او خاتم د انبیاؤ او رسولانو دی، نو هغه کسان لکه قادیانان چي علیه الصلوة والسلام رسول بولي او خاتم الرسول یې نه بولي او دین دده مبارک باقي نه بولي الی یوم القیامة فهم کفار بالاجماع.

درویش وايي: چي تفسیر د سورت رعد پر پینځه ویشت د میاشتي د رجب پر اووه بجې د سهار د دوشنبې د ورځي سنه (۱۴۲۹) هـ ق او د فقیر عمر د یونوې (۹۱) کالو په شاوخوا کي ؤ، وروسته شروع په تفسیر د سورة ابراهیم کوم ان شا الله تعالی.

التجأ: د عاصي دا تمنا او دعا ده چي خدای ﷻ دي تفسیر ایوبي په خپل قدرت کامله پای ته ورسوي او فقیر ته دي دومره مهلت په ژوند کي سره د صحت او عافیت ورکړي چي دا تفسیر تر اخیره پوري ورسېږي وما ذالک علی الله بعزیز.

الحمدلله علی التوفیق والصلوة والسلام علی سید المرسلین وعلی آله وصحبه اجمعین.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

سُوْرَةُ اِبْرٰهِيْمَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ اثْنَتَانِ وَخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله والصلوة على عباده الذين اصطفى.

رب يسر ولا تعسر وتممه بالخير والعافية.

درویش وايي: چي دا مذهب د مظهري ؤ او روح البيان وايي چي سورة ابراهيم مکي دی مگر "الم تر الى الذين بدلوا" دوه آيته، او دی وايي چي آيتونه يا يو پينځوس يا دوه‌پينځوس يا څلور پينځوس يا پينځه پينځوس دي والله اعلم.

الٓرٰ قف كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ

درویش وايي: چي تحقيق د مقطعاتو او اختلاف د علماؤ رحمهم الله په اوائلو کي د بعض السور تېر سو لکه سورت بقره.

کتاب موږ نازل کړی دی و تاته يا محمد (ﷺ) "کتاب" خبر د مبتدأ محذوف دی ای هذه السورة او القرآن کتاب "انزلناه اه" صفت ده د "کتاب" "لتخرج الناس" متعلق دی په "انزلناه" پوري يعني حکمت د نزول يې دادی چي تا و باسې خلگ په بلنه سره ددوی و توحيد او اسلام ته او ته و دوی ته وښيه هغه شيان او احکام چي ددوی نفع او يا ضرر پکښې وي يعني په توفيق د خدای جل جلاله.

مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ

له تاريکی څخه د اقسامو د ضلال من الشرک والمجوسية واليهودية والنصرانية وړنا ته د دين د اسلام.

درویش وايي: چي چونکه انواع د کفر او ضلال ډيري وي کما قلنا نو ځکه يې ظلمات جمع راوړی او دين اسلام چونکه يو ؤ، نو ځکه يې لفظ د نور مفرد راوړی.

فائده: اطلاق د ظلمات پر انواع د کفر او د نور اطلاق پر اسلام تشبيهاً او استعارةً دی کما لا يخفى فافهم.

بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ ①

يعني په توفيق او تسهيل د خدای جل جلاله ددوی چي مربي ددوی دی.

پوه سه: چي جار او مجرور متعلق دی په "تخرج" پوري، او يا حال دی له فاعل يا مفعول څخه د "تخرج" يعني متلبساً باذن ربهم.

پوه سه: چي "الى صراط" بدل دی من قوله "الى النور" بتكرير الجار يعني چي و باسې ته خلګ ولاري ته د خدای ﷻ چي غالب دی په قدرت تامه سره او محمود دی بحيث لا يستحق الحمد الا هو (نو فعيل په معنا د مفعول دی)

فائده: اضافت د "صراط" چي يې لفظ "الله" ته وکړی له دې سببه چي مقصود له دې لاري څخه خدای ﷻ دی او يا مظهر ددې لاري خدای پاک دی، او ممکنه ده چي حميد دي په معنا د فاعل وي ای المجازي يعني جزأ ورکونکی دی هر حامد ته پر حمد د هغه.

فائده: مراد له "صراط" څخه دين د اسلام دی فانه طريق موصل الى الجنة بل الى خيرات الدارين.

اللّٰهِ الَّذِیۡ لَہٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الۡاَرۡضِ ؕ

پوه سه: چي لفظ "الله" په جر سره عطف بيان دی د "عزيز حميد" صفت يې نه دی لانه علم للذات الواجب الوجود الخالق للعالم والعلم لا ينعت به، هغه خدای چي ده لره دي ملکاً وخلقاً وعبيداً هغه شيان چي په اسمانو او مځکه کي دي که ذوی العقول او که غير ذوی العقول وي من الموجودات.

وَوَیۡلٌ لِّلۡکٰفِرِیۡنَ مِنۡ عَذَابٍ شَدِیۡدِ ۙ﴿۲﴾

پوه سه: چي "ويل" هلاک ته وايي، او کاشفي رحمه الله وايي چي رنج و مشقت ته وايي، وهو مبتدأ و خبره "للكافرين آه" کافرو لره يعني بالقرآن له عذاب سخت څخه چي عذاب النار دی.

پوښتنه: "ويل" خو نکره محضه ده، نو ابتدأ يې څرنګه صحيح ده؟

ځواب: ابتدأ يې له قبيلې څخه د "سلام عليکم" ای سلام من قبلي عليک يعني ويل من قبل الله، او يا له قبيلې څخه د شر اهر ذاناب ای شر عظيم.

فائده: "ويل عظيم" دا دواړه ځوابه مأخوذ دي له شرح څخه د عبد الرحمن الجامي قدس سره على كافية ابن الحاجب.

فائده: قاضي بيضاوي وايي چي ويل خو مصدر دى لكه هلاك دومره فرق يې دى چي له "ويل" څخه اشتقاق نه كيږي او له "هلاك" څخه اشتقاق سته، نو بايد منصوب واى لكه بعداً لك وخيبةً لك، لكن رفع يې وركړه لافادة الثبات فهو وعيد شديد.

الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ

هغه كافران چي دوى خوښ او مختاره كړي په دې د ځان لپاره، يعني لذات او شهوات د ژوند ناقص چي بې بقا دي پر نعمتو د آخرت والا لآمنوا لان الموصل الى نعيم الآخرة هو الايمان ليس الا.

اعراب: الذين سره د صلې يا صفت د كافرون دى يا منصوب دى على الذم په تقدير د اعني، او يا مرفوع على الذم دى په تقدير د مبتدأ دى هم الذين آه كما قالوا في قوله اعوذ بالله من الشيطان الرجيم، بالجر على انه صفت للشيطان او بالنصب على الذم يعني اعني الرجيم، او برفعه بحذف المبتدأ اى هو الرجيم.

پوښتنه: په دې درې اعرابو خو طالبان او امامان هم نه پوهيږي فضلاً عن العوام او ستا تفسير خو ستا په وينا د پښتنو لپاره دى؟

ځواب: ما خو ځايه مكرر ويلي دي چي زما تفسير د پښتنو لپاره دى داسي مي نه دي ويلي چي فقط د پښتنو عوامو لپاره دى، بلكې نفع ددې تفسيرو عوامو او خواصو دواړو ته رسيږي ان شأ الله عزوجل.

پوښتنه: باب د استفعال يعني په "يستحبون" كې خو لپاره د طلب دى، نو كافران له چا څخه طلب كوي؟

ځواب: په خواص الابواب د شافيه د ابن الحاجب كي وايي چي كله كله باب د استفعال په معنا د مجرد وي اى يحبون سلمنا ان باب الاستفعال للطلب فان المختار للشيئ يطلب من نفسه انيكون احب اليها من غيره كذا قال المظهري.

وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا

او دوى منع كوي (يعني خلگ، فالمفعول محذوف) له لاري څخه د خداى يعني په سبب د متابعت د رسول د خداى (ﷺ) "ويبغونها عوجاً" اى يطلبون

سبيل الله (على حذف حرف الجر وايصال الفعل والاصل يطلبون لها) دوى طلبوي او تلاش كوي د سبيل الله لپاره كړوالى له حق څخه يعني يو نقصان چي دوي په هغه سره اعتراض پر وكړي، او يا معنا د آيت داده چي دوى طلبوي لار و خداى ﷻ ته په داسي حال كي چي دوى مائل له حق څخه وي چي دين د اسلام دى يعني په بت پرستى كي دوى حق طلبوي مع انه محال، او يا ضمير منصوب د "يبغونها" راجع دى و دنيا ته اى يطلبون الدنيا على طريق الميل عن الحق يعني من الطرق المحرمة كالربوا والسرقة وغير ذالك.

أُولَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٣﴾

او دغه كسان دي په گمراهي كي چي له حق څخه لېري دي.

پوه سه: چي بعد له حق څخه په واقع صفت د ضال دى لكن په ظاهره يې اسناد و ضلال ته وكړى مبالغةً.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ

او موږ نه دى استولى يو رسول مگر په لغت (نو مراد له لسان څخه لغت دى لان اللسان آلة اللغة) د هغه قوم چي دا رسول و هغو ته مبعوث دى يعني ان كان عربياً فعربياً و ان كان اعجمياً فاعجمياً و ان كان سريانياً فسريانياً الى غير ذالك "ليبين لهمم" تا چي رسول ودوى ته بيان ددوى په ژبه وكړي، نو دوى به په پوه سي په اساني سره او رسول به پر دوى حجت ثابت كړي د دوى په ژبه.

فائده سنيه: پوه سه! چي رسولان دمخه تر عليه الصلوة والسلام مبعوث وه خاص خاص اقوامو ته په لغت د هغو قومو لكن بعثت د رسول كريم ﷺ و ټولو اقوامو ته دى من العرب والعجم الترك والتاجك الى غير ذالك من الاقوام لكن دى مبارك اولاً مأمور ؤ په دعوت د خپل قوم چي عرب وه قال الله تعالى "لتنذر ام القرى ومن حولها" وقال ايضاً "لتنذر قوماً ما انذر آبائهم" او دا قوم چي نه وه بېرول سوي آبا ددوى من قبل هم العرب كما لا يخفى، نو عليه الصلوة والسلام مبعوث سو بلسان عربي مبين الى اهل الحجاز، او نور خلگ تبع دي د عربو،

ولي چي عربو لـه عليـه الصلوة والسلام څخه دين د اسلام زدکړی او بيا يې و نورو اقوامو ته ترجمه کړی دی، ولهذا قال عليه الصلوة والسلام الناس تبع لقريش في الخير والشر رواه احمد ومسلم في الصحيح عن جابر رضي الله عنه.

معنا د حديث دا ده چي ټوله کفار تبع دي د کفارو د قريشو حيث کفروا اولاً ثم کفر غيرهم، نو پر کفارو د قريشو د ټولو کافرانو گناه ده او مسلمانان ټوله تبع دي د مؤمنانو د قريشو حيث آمنوا اولاً فلهم اجرهم کلهم، کما ورد في الحديث الصحيح الذي رواه جرير رضي الله عنه و اورد مسلم قال قال رسول الله ﷺ من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها من غير ان ينقص من اجورهم شيئ" که چا وضع کړه په اسلام کي يوه طريقه حسنه، نو واضع لره ددغې طريقې حسنه ثواب د هغې حسنې دی او ثواب د هغه چا چي عمل په طريقه حسنه ده واضع وکړی بېله دې چي عاملينو د حسناتو څخه دي شی کم کړي "ومن سن في الاسلام سنة سيئة فله وزرها و وزر من عمل بها من ان ينقص من اوزارهم شيئ" که چا وضع کړه په اسلام کي يوه طريقه چي بده وه يعني لکه امامان د روافضو او معتزله وو وغيرهم من فرق الضلال، نو دوی لره گناه د هغې بدې طريقې او گناه د هغو کسانو چي ددوی په بده طريقه عمل کوي بېله له دې چي له گناهو څخه د نورو عاملانو دي شيئ ور کم کړي.

درويش وايي: چي هم دا سبب دی چي په حديث صحيح کي چي روايت يې بخاري کړی دی چي په هر قتل عمد (ناحقه) کي چي يو څوک يې وکړي تر قيامته پوري قابيل ابن آدم چي خپل ورور هابيل يې ناحقه قتل کړی ورسره شريک دی، وقصة مشهورة غاية الشهرة.

فائده: چونکه رسول کريم ﷺ سيد الانبيأ دی او خير او اشرف د انبياؤ دی او شريعت دده خير الشرائع کلها وامته خير الامم وافضلهم، کريمه "کنتم خير امة اخرجت للناس الآية" نو خدای جل جلاله چي امت دده پر کتاب واحد سره جمع کړی چي په لسان عربي سره الذي هو اشرف الالسنة وسيدها وافضلها وهو لسانه ولسان قومه ولسان اهل الجنة فکان سائر الالسنة تابعاً للسان العربي کما ان الناس تابع العرب.

حاصل د كلام دادى چي لار ښوونه و چا ته نه سي كېداى الا بمعرفة اللسان سوأ كان بالذات كما في العرب او بالترجمة كما في غير العرب، قصة شاهدة لما قلنا، څلور كسان وه عرب، عجم، رومي او تُركی، نو يو څو درهمه يې په لار كي پيدا كړه دوى چونكه يو د بل په ژبه نه سره پوهېدل، نو ددوى په دراهمو كي اختلاف ؤ چي څه شی بايد په رانسو، نو يو بل سړى پر راغلی چي دا ژبي يې ټولي زده وې، نو دې سړي عربي ته وويل "اى شيئ تريد" و للعجمي "چه ميخواهى" وللتركی "نه استريسين" وللرومي "وټ ډو يو وانټ" نو هغه عارف الالسنة پوه سو چي ټوله غواړي چي په دغو دراهمو انګور رانسو چي وه يې خورو، نو هغه سړي ورته وويل چي دراهم راكړئ چي زه شی درله راوړم نو ورغلی انګور يې ورته راوړه، نو اختلاف ددوى دفع سو.

درويش وايي: چي علمأ صالحين د امت مرحومه په حكم د ليبينن لهم داخل دي قال رسول الله ﷺ "العلمأ ورثة الانبيأ الى اخيره" رواه احمد والترمذي و ابو داؤد و ابن ماجه والدارمي عن كثير بن قيس، او د ابو سعيد څخه روايت دی چي قال رسول الله ﷺ ان الناس لكم تبع يعني د دين په زدكړه كي وان رجالاً يأتونكم من اقطار الارض، بعض خلګ به تاسي ته راځي له اطرافو څخه د مځكي "يتفقهون في الدين" چي دوى به په دين ځان خبروي "فاذا اتوكم فاصتوصوا بهم خيراً" نو چي دوى راسي نو قبول د وصيت وكړي ددوى سره د خير.

درويش وايي: چي مظهري څو روايته له قبول څخه لېري راوړي دي د ابن عباس رضي الله عنهما، او دا هم نه ده معلومه چي تر ابن عباس رضي الله عنهما پوري يې سند څرنګه دی او رجال يې څوک دي، چي د هغو حاصل دادى چي ټوله كتابونه د خداى جل جلاله په عربي ژبه نازل سوي دي بيا يې ترجمه جبرئيل عليه السلام و هر نبي ته په ژبه د هغه د قوم كړې ده.

درويش وايي: چي ما روح البيان، قرطبي او بيضاوي مطالعه كړه هيڅ تعرض يې و دې خبري ته نه و كړى والله اعلم بالصواب، بلكې روح المعاني په تفسير په لسم جلد ص١٨٦ كي وايي چي ضمير د "قومه" راجع دی و عليه الصلوة والسلام ته چي له سياق څخه فهمېږي اخرج ابن ابي عن سفيان الثوري

لم ينزل وحي الا بالعربية كما مر بيا هر نبي و قوم ته خپل بلغتهم ددې قول نسبت وكلبي رحمة الله عليه ته كړل سوی دی وفيه انه اذا لم يقع التبين الا بعد الترجمة فات الغرض المذكور في قوله تعالى "وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبين لهم الآية لان ضمير قومه راجع الى الرسول وكذالك ضمير ليبين راجع الى رسول وعلى مذهب سفيان الثوري رحمة الله عليه لم يكن الرسول مبيناً لقومه بلسان ما نزل اليه وهو العربية بل مبيناً لهم بترجمة ما نزل اليه وفي الكشاف ان ذالك اى ماقاله سفيان الثوري رحمة الله عليه ليس بصحيح لان ضمير لهم لقوم وهو العرب فيؤدي الى ان الله تعالى انز التورات بلسان العرب ليبين للعرب وهو معنى فاسده وو كي چي موسى عليه السلام تورات خپل قوم ته په خپل ژبه راوړی ؤ لا للعرب بالعربية فافهم انتهى ما قاله السيد الآلوسي في روح المعاني مع زيادة بعض التراجم للعبد العاصي ثم اورد روح المعاني سوالاً وجواباً لا حاجة الى ذكرهما.

درویش وايي: چي ما نقلنا عن روح المعاني كاف في رد قول سفيان الثوري والكلبي المذكور سابقاً والمظهري ايضاً لم يرض بالقول المذكور يعني مذهب سفيان الثوري والكلبي حيث قال في الآخير قلت وارجاع الضمير في قومه الى محمد ﷺ بعيد فيابي عنه قوله تعالى ليبين لهم اشارةً الى ما في روح المعاني.

فائده: ددې آيت تفصيل له خواصو څخه د تفسير ايوبي دی.

فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ

نو خدای جل جلاله خلق د كفر او ضلال كوي په هغه چا كي چي اراده د ضلال يې ورته وسي په سبب د اسبابو مباشره په هغه چا كي چي حب د كفر او ضلال وي او هدايت كوي يعني خلق د هدايت كوي په هغه چا كي چي اراده د هدايت خدای پاک ورته وكړي لاستحقاقه له لما فيه من الانابة والاقبال الى الحق باختياره كذا في روح البيان.

درویش وايي: چي پر دغه ترجمه چي جبريه چي دوی بنده مجبور محض بولي په كفر او په ايمان او په طاعت او عصيان كي په دغه آيت سره دليل وايي پر خپل مذهب باطل سره فتفكر فيه لتفهم بطلان استدلالهم.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾

او خداى ﷻ غالب دى چي ردونكى د قضأ او مشيت دده ثوك نسي كېداى او په هر كار او حكم كي خداى ﷻ حكمت لري فضول كار پر خداى پاك محال دى.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّامِ اللَّهِ

(لام موطئه د قسم محذوف دى) موږ استولى دى موسى "بآياتنا" يعني متلبساً بآياتنا من العصا واليد البيضا وباقي معجزاته التسع كمامرت في هذا التفسير "ان اخرج" چي ته وباسه.

پوه سه: چي "ان" مفسر دى د "ارسلنا" ولي چي په ارسال معنى د قول سته او وروسته تر قول ان مفتوح دى كما ثبت في النحو او يا ان مصدري دى بتقدير حرف الجر اى باخراج له تاريكيو څخه و نور ته.

پوه سه: چي ابن عباس او ابي بن كعب رضي الله عنهم او مجاهد او قتاده في تفسير قوله تعالى "وذكرهم بايام الله" وايي چي مراد له ايام څخه نعمتونه د خداى ﷻ دي، او مقاتل رحمه الله عليه وايي چي مراد له "ايام الله" څخه و قائع د عذاب د خداى ﷻ دي په امم سابقه وو كي كقوم نوح وعاد وثمود، د عربو محاوره ده فلان عالم بايام العرب اى بوقائعهم.

پوښتنه: ايام خو ورځو ته وايي، نو څرنگه مراد ځني نعمتونه د خداى ﷻ دي يا عذابونه د امم سابقه وو دي؟

ځواب: چونكه دغه نعمتونه يا بلاوي د ورځي پېښېدلې نو ځكه تعبير په ايام ځني وكړى، فالتقدير فذكرهم بما كان في الايام الماضية من النعم او البلايا فتدبر.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

په تحقيق په دغو وقائعو كي ډېر دلائل دي پر وجود د صانع او پر قدرت او پر وحدت او پر علم او قدرت او حكمت دده هر هغه چا لره چي كثير الصبر وي پر بلاياؤ او پر طاعت او له معصيت څخه، عرب وايي چي صبر چي متعدي په على سره وي،

نو مراد ځني صبر دی له معصيت څخه لان النفس امارة بالسوء او صبر چي متعدي په کلمه د في وي مراد ځني صبر دی په بلاياوو کي لان البلايا داعية الى الجزع والفزع فلابد من المداوات بالصبر فيها او كثير الشكر وي پر نعمتو د خدای ﷻ.

فائده: صبار او شکور دواړي صيغې د مبالغې دي، خدای ﷻ "صبار" او "شکور" له القابو څخه د مؤمن وگرځول تنبيهاً على انه لابد لكل مؤمن ان يوجد فيه هذين الوصفين لکن دا دوه وصفه كامل مؤمن لره دي، بيهقي له انس ﷺ څخه روايت کړی دی الايمان نصفان نصفه في الصبر ونصفه في الشكر، وروى مسلم في صحيحه واحمد عن صهيب ﷺ مرفوعاً عجباً لامر المؤمن ان امره كله خير وليس ذالک لاحد الا للمؤمن (اى الكامل) ان اصابته سرأ شكر (اى النعمة) وكان خيراً له (من البطر والكبر) وان اصابته ضراً (اى المرض او الفقر) صبر وكان خيراً له (من الجزع والفزع)

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ

اى اذكر هغه وخت چي موسى (عليه السلام) قوم ته خپل وويل چي درپياد کړئ نعمت د خدای ﷻ پر تاسي باندي، مراد له ذکر څخه د نعمت په هر ځای کي د قرآن شکر د هغه نعمت دی چي تاسي ته نجات درکړي.

پوه سه: چي لفظ د "اذ" چي ظرف دی متعلق په نعمة الله پوري دی اى بنعمة الله وقت انجاكم له قوم څخه د فرعون په امر د فرعون.

يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

دا حال دی له آل فرعون څخه، په تهذيب المصاد کي وايي السوم چشانيدن عذاب وخوارى انتهى و في البحر العلوم يذيقونكم ويبغونكم شدة العذاب، والسوء مصدر سأ يسوء وهو اسم جامع لجميع الافات، مراد له "سوء العذاب" څخه دادی چي فرعونيانو په امر د فرعون د بني اسرائيلو دلته خادمان د خپلو کورو گرځولي وې او په نرانو يې سخت سخت کارونه کول ختمي يې په کولې د فرعونيانو لپاره يې كورونه په جوړول الى غير ذالک.

وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ط

دا جملې احوال دي د آل فرعون او يا له مخاطبينو څخه چي بني اسرائيل دي يا له دواړو څخه او دوی ذبح کول ستاسي زامن يعني نر اولاد يعني چي صرف به له موره پيدا سٔوه او ژوندی به يې پرېښولې ستاسي ښځي.

سوال: ښځه خو لوی ښځي ته وايي، نو په وخت کي د ولادت خو دوی ته ښځه نه وايي؟

ځواب: دا مجاز دی په اعتبار د ما يؤل اليه يعني چي ددوی څخه به په ائينده کي لوی ښځي جوړېږي فهو من قبيل قوله تعالى في سورة يوسف "اني اعصر خمراً" والحقيقة اني اعصر عنباً.

پوه سه: چي چونکه عطف تغاير د معطوفينو غواړي، نو له "عذاب اليم" څخه غير د ذبح الابنأ مراد دی، کما قلنا من قبل في تفسير سوء العذاب، او که واو عاطفه نه وای لکه په سورة بقره او په سورت اعراف کي نو به ذبح الابنأ تفسير د سوء عذاب وای.

فائده: فرعون او فرعونيانو چي ذبح د ابنأ د بني اسرائيلو کولو له دې سببه چي فرعون خوب ليدلی ؤ چي يو عظيم اور له بيت المقدس څخه راوځي او پر مصر را وګرځي او قبطيان يعني قوم د فرعون ټوله وسوځي او بني اسرائيل سالم پاته سي، نو ده چي کاهنانو ته دا خوب ووايه هغو يې داسي تعبير ورته وکړی چي په بني اسرائيلو کي به داسي يو مولود پيدا سي چي ستا د ملک د زوال سبب به وګرځي او هم ستا د هلاک، نو فرعون د تدبير او د عناد لستوڼي راوغښتل چي د تقدير الهي دفع او مقابله وکړي لکن ويأبى الله الا ان يتم نوره او ښځي چي يې ژوندی پرېښولې له دې سببه چي د فرعون غرض له نرو سره ؤ كما قال له الكهنة او بل ددې لپاره چي مينځيانې يې وګرځوي او خپل د کورو خدمت په وکړي وقد مرت تمام القصة في تفسير سورة البقرة فتدبر.

وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ ع

پوه سه: چي اصلاً معنی د بلاً امتحان ده امتحان د خدای پاک ګاهي په خير

او نعمت سره وي تا چي خلګ شکر ووايي او ګاهي په مصيبت او عذاب سره وي تاچي خلګ صبر وکړي پر قضأ د خدای پاک کما في قوله تعالی "ولنبلونکم بالشر والخير فتنة" نو پر اول تقدير ذالک اشاره و انجا ته ده، المذكور في قوله "اذ انجاكم من آل فرعون آه" والبلأ بمعنى النعمة وعلى التقدير الثاني ذالک اشاره ده و سوء العذاب او يذبحون آه ته والبلأ بمعنى النقمة والعذاب.

سوال: ځرنګه فعل ددې بلأ و منسوب و خدای ﷻ ته دی؟

ځواب: خدای پاک چي فرعونيان قادر کړه پر دې عذاب د بني اسرائيلو او دوی ته يې ډېر وخت مهلت هم ورکړی نو له دې کبله يې نسبت و خدای ﷻ ته وکړی.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝٧

پوه سه: چي دا هم قول د موسى عليه السلام دی و قوم ته او معطوف دی پر نعمت والتقدير اذكروا نعمة الله عليكم واذكروا حين تأذن ربكم، كه تاسي شكر د نعمت زما ووایاست اې بني اسرائيلو يعني ايمان راوړئ او طاعت د نبي خپل وکړئ زه به خامخا هغه نعمت و تاسي ته زياتوم په مقدار او په دوام سره، قالوا ان الشكر قيد للموجود وجلب للمفقود، قال رسول الله ﷺ من اعطي الشكر لم يحرم الزيادة كه چا ته شکر ورکړل سو له زيادت څخه نه محرومه کېږي كذا روى عن ابن عباس رضي الله عنهما، او که تاسي ناشکري د نعمت زما وکړئ په تحقيق زما عذاب سخت دی.

فائده: معنی د اذان اعلام او خبرول ده لکن چي د باب د تفعل په صيغه يې راوړی ددي لپاره چي په دې اعلام کي ځای د شک او شبهې نسته لما في خواص ابواب الشافية من ان باب التفعل قد يكون للتكلف والمبالغة كما في قولهم تزهد فلان اى تكلف في الزهد لكن التكلف محال في حقه تعالى فهو محمول على غاية الكمال والمعنى په یادکړئ هغه وخت چي اعلان وکړی خدای ستاسي

پوه سه: چي اصل جزأ د شرط مذکور محذوفه ده، والتقدير لئن كفرتم اعذبكم عذاباً شديداً يعني بسلب النعمة في الدنيا والعذاب في الآخرة لان عذابي لشديد، نو اصل جزأ يې حذف کړه او دليل د جزأ يې په ځای کي و دراوه.

پوښتنه: په صورت کي د شکر يې تصريح په جزأ سره وکړه يعني لازيدنکم او په صورت کي د کفران النعمة يې تصريح په جزأ سره نه وکړه حکمت يې څه دی؟

ځواب: دا عادت د کرامو دی او بل حکمت دادی چي تنبيه پر دې ده چي زياتوالی د نعمت د شکر سره لازم لاينفک دی، او کفران د نعمت موجب د عذاب نه دی بلکې عذاب په مشيت کي د خدای ﷻ دی يعني ان شأ عذب و ان شأ عفي عنه يعني بشرط کون الشاکر مؤمناً کما انعقد عليه الاجماع،، بيت:

شکر نعمت نعمتت افزون کند ...... کس زيان بر شکر گفتی چون کند

فائده: ټوله جمله د لئن شکرتم آه منصوب محلاً مفعول د فعل مقدر ده ای قل لهم لئن شکرتم آه.

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٨

وويل موسی (عليه السلام) يعني بني اسرائيلو ته که تاسي کفر وکړئ او دغه رنګه کفر وکړي هغه څوک چي په مځکه کي دي يعني من الانس والجن او شکر د خدای نه وواياست، نو په تحقيق خدای (ﷻ) بې پرواه دی ستاسي له شکر څخه لان شکرکم لايفيد لله عزوجل کمالاً لانه تعالی کامل في ذاته وصفاته ليس له کمال منتظر، او خدای پاک محمود او مستحق د حمد دی حمده احد او لم يحمده، وحاصل الآية چي ضرر د کفر او د ناشکری ستاسي راجع دی وتاسي ته دی ولي چي د مزيد څخه د انعام محرومه سولاست او ځانونه مو و عذاب شديد ته د خدای و سپارله لانه تعالی غني حميد.

درويش وايي: چي په حديث صحيح کي چي روايت يې ابو هريره رضي الله عنه کړی دی "من رزق ستاً لم يحرم ستاً" که چا ته ورکړل سوه شپږ شيان، نو نه به سي محرومه د شپږ شيانو څخه، (١) "من رزق الشکر لم يحرم من الزياده" کريمه "لئن شکرتم لازيدنکم، (٢) ومن رزق صبراً لم يحرم الثواب لقوله تعالی انما يوفی الصابرون اجرهم بغير حساب" قال المولی الجامي قدس سره السامي.

اگر ز سهم حوادث مصیبتی رسد ت
درین نشیمن حرمان که موطن خطر یست
مکن بدست جزع خرقه صبوری چاک
که فوت اجر مصیبت مصیبت دیگر است

(۳) "ومن رزق التوبة لم يحرمه القبول لقوله جل مجده "وهو الذي يقبل التوبة عن عباده آه" (۴) ومن رزق الاستغفار لم يحرم المغفرة لقوله تعالى استغفروا ربكم انه كان غفاراً" (۵) ومن رزق الدعأ لم يحرم الاجابة لقوله تعالى ادعوني استجب لكم" ولي خداى جل جلاله د بنده په زړه کي نه وراچوي دعأ مگر نه د اجابت لپاره (٦) من رزق النفقة اى في سبيل الله لم يحرم الخلف لقوله تعالى "وما انفقتم من شيئ فهو يخلفه"

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ ۛ وَالَّذِيْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۛ

آيا نه دي راغلي تاسي ته، خبر د هغو کسانو او امتو چي تاسي دمخه و قوم د نوح علیه السلام او د عاديانو او ثموديانو او هغه کسانو چي تردي وروسته وه لکه نمروديان قوم د ابراهيم و قوم لوط و اصحاب الرس و اصحاب مدين و اصحاب الايكة و غيرهم.

پوه سه: چي له کلام څخه د موسى علیه السلام و بني اسرائيلو ته او استفهام لپاره د تقرير دی يعني راغلي دي، او بعض مفسرين وايي چي دا کلام مستأنف دی او خطاب و امة ته د عليه الصلوة والسلام دی ولا يخفى انه خلاف سياق الكلام

لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللّٰهُ ۛ

علم نه پر لري بېله خدايه بل څوک يعني لكثرة عددهم، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي په منځ کي د ابراهيم علیه السلام او عدنان لس قرنه وه لا يعلمهم الا الله، او مالک بن انس رضي الله عنه وايي چي انسان ته دا مکروه ده چي خپل ځان اباً اباً تر آدم علیه السلام پوري رسوي لانه خلاف هذه الآية فافهم.

جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فِيٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ

چي راتګ کړي ؤ دوی ته رسولانو ددوی په معجزاتو ظاهرتو سره، نو رد کړل کافرانو خپل لاسونه په خپلو خولو کي، ابن مسعود رضي الله عنه وايي عضوا على ايديهم غيضاً دوی په غاښو چيچل خپل لاسونه له ډېره درده له دې سببه چي پر خلاف ددوی د دين چي شرک ؤ رسولانو راتګ په معجزاتو سره وکړی.

درويش وايي: چي د هر نبي معجزې په خپل ځای کي ذکر سوي دي.

درويش وايي: چي دا عادت تر اوسه جاري دی چي چاته چي درد ورسي خپل لاسونه په غاښوي كما في قوله تعالى "عضوا عليكم الانامل من الغيظ" ورد في المنافقين حيث رؤا ايتلاف الاوس والخزرج الفةً شديدةً بعد الايمان بمحمد عليه السلام مع كون هاتين الطائفتين اعدأ فيما بينهما من مئات سنة.

او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي کفارو چي به کتاب الله واورېدی تعجب به يې وکړی نو به يې رد کړل خپل لاسونه پر خولو يعني لاسونه به يې پر خولو ونيول تعجباً و استهزاءً كمن غلب عليه الضحک فيضع يده على فمه، او کلبي رحمة الله عليه وايي چي کافرانو چي به د رسولانو خبري واورېدلې خپل لاسونه به يې پر خوله کښېښول په دې سره يې اشاره ودې ته کوله چي رسولانو ته يې ويل چي پته خوله سئ او چپ سئ دا خبري مه کوئ، او بعض مفسران وايي لکه مقاتل چي کافرانو به لاسونه پر خولو د رسولانو ونيول چي ساکت يې کړي د توحيد له تبليغ څخه.

وَقَالُوٓاْ إِنَّا كَفَرۡنَا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَنَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ٩

وويل امتو د رسولانو دوی ته چي په تحقيق موږ کافران يعني منکران يو له هغه شي څخه چي تاسي را استول سوي ياست په هغه يعني التوحيد وعبادة الله وحده وترک عبادت الاصنام وغير ذالک من الشرائع چي هغه موږ په شک کي اچولي يو.

سوال: کافران له رسالت څخه د رسولانو منکر وه، نو څرنګه يې بما ارسلتم رسولانو ته وويل؟

ځواب: معنی د "ما ارسلتم به" داده على زعمكم.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ

وويل رسولانو ددوی، آیا د خدای په وجود او توحید کي ستاسي شک دی؟
پوه سه: چي تانیث د قالت مبني دی پر تأویل د رسلهم بالجماعة فافهم.
پوه سه: استفهام لپاره د انکار دی بمعنی لاینبغي الشک بذالک للعاقل، همزه د استفهام یې پر في الله داخل کړی نه پر شک لان الکلام في المشکوک فیه وهو الله دون الشک لان الشک موجود فیهم البتة، و حاصل الآیة چي رسولانو دوی ته وویل چي موږ خو تاسي رابولو و الله وحده ته او دا یو داسي امر دی چي د شک قابل نه دی لدلالة کل شيئ من المحسوسات والمعقولات علی وجوده ووحدته وسائرصفاته الکمالیة قال السعدي الشیرازي.
برگ درختان سبز درنظر هوشیار..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَدْعُوْكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ

(صفت یا بدل دی له لفظ الله څخه) چي هغه خالق دی د اسمانو یعني سره د ما فیها من الشمس والقمر والکواکب وغیرها او د مځکي یعني سره د ماعلیها وما فیها من الحیوانات والنباتات والخزائن والذهب والفضة وغیرها، تاسي خدای پاک بولئ وځان ته او و ایمان ته، او یا په بعثت زموږ و تاسي ته تاچي خدای پاک وبخښي و تاسي ته گنهونه ستاسي.
فائده: بعض مفسران وایي چي من زائد دی لقوله علیه السلام الاسلام یهدم ماکان قبله رواه مسلم، او بعض مفسران وایي چي من لپاره د تبعیض دی فان الاسلام یهدم من الذنوب ماکان بینه وبین الله من المعاصي دون مظالم العباد و حقوقهم.

وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

او خدای پاک به تاسي وځنډوي تر هغه مدې چي معین کړی یې دی چي اخیر د عمرو ستاسي دی، او ژر به عذاب نه کړي درباندي نازل.
مسئله: دا آیت پر دې باندي دلالت کوي چي اصرار پر کفر باندي په حق کي د معذبینو د امم ماضیه سبب ؤ د اهلاک ددوی او ددوی په باب کي قضأ معلق داسي وه که دوی ایمان راوړی وای لطال اعمارهم.

درویش وايي: چي فقير په "من ذنوبكم" كي كلمه د "من" تبعيضي وبلل او حقوق د عباد او مظالم يې ځنى مستثنى كړه، دا مذهب د روح البيان ؤ لكن روح المعاني ص١٩٦ كه څه هم مذهب د تبعيض يې راوړی په كلمه د قيل وروسته يې ويلي دي "والذي صححه المحدثون" په شرح كي د هغه حديث د مسلم الذي مر عنقريب ان الاسلام يرفع ماقبله مطلقاً حتى المظالم وحقوق العباد وايد ذالك بظاهر قوله تعالى في آية اخرى يغفرلكم ذنوبكم بدون كلمة من، ثم قال ومن هذا ذهب ابو عبيدة والاخفش الى زيادة من.

درویش وايي: چي روح المعاني ډېر ورد كلام راوړی دی كما هو عادته والله اعلم بالصواب والمراد في كتابه.

قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا

وويل كافرانو و رسولانو ته چي نه یاست تاسي مگر بشر و انسان مثل زموږ په ماهيت او په صورت كي او په اكل او شرب وغيرذالك، نو ستاسي څه فضيلت دی پر موږ باندي چي تاسي دعوی د رسالت د خدای ﷻ كوئ يعني كه خدای ﷻ وبشر ته رسول را استولای نو له يو جنس افضل څخه بې راستولی وای كقولهم لو شأ الله لانزل ملائكة.

درویش وايي: چي دا خبره ددوی غايت حماقت ؤ چي الوهيت او معبوديت به پر بتانو روابولي او رسالت چي تر الوهيت ډېره كښته مرتبه ده پر بشر چي تر بتانو ډېر لوړ مقام لري روا نه باله.

تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ⑩

ستاسي رسولانو دا اراده ده چي تاسي موږ منع كړئ له عبادت څخه د شيانو يعني الاصنام چي زموږ پلرو او نيكه گانو د هغو عبادت كاوه، تاسي موږ ته راوړئ يو حجت واضحه پر فضل ستاسي او پر استحقاق د رسالت.

پوښتنه: هر رسول و خپل قوم ته په معجزاتو ظاهره سره راتگ كړی ؤ فما وجه قولهم "فأتونا الخ؟

ځـواب: دوی خـو هغـه ومعجـزات سـحر بالـه او تعنتـاً او عنـاداً يـې نـوري معجزاتي غوښتې لکه رسول کريم ﷺ شق القمر او کلمه د توحيد د حصاتو په لاس کي د ابو جهل يې سحر باله، بعضو به ورته ويل چي معجزه د عصا موسی او يد بيضا وغيرهما معجزه راته رواړه او بعض به ويل چي د صفا غر راته سره زر وګرځوه او بعضو به ويل چي د مکې مځکه غرونو اشغال کړې ده دا غرونه ايسته کړه چي د مکې ساحه فراخه سي الی غير ذالک من اقتراحاتهم.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

وويل دوی ته رسولانو ددوی چي هو صحيح ده چي موږ نه يو الا بشر لکه تاسي لکن مثليت په بشريت خو مستلزم عدم رسالت لره زموږ نه دی.

وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

لکن خدای پاک احسان کوي له هغه چا سره چي د خدای پاک اراده ورتـه وسي له خپلو بندګانو څخه په نبوت او يا په فضائلو سره يعني رسالت موهبي او فضل الهي رتبه ده په مشيت پوري د خدای ﷻ مربوطه ده اشتراک الجنس يې مانع نه دی.

وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَّأْتِيَكُمْ بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

او نه ده صحيح او نه ده ممکنه موږ لره راتګ په معجزاتو سره په خپل اختيار او طاقت سره حتی چي ستاسي اقتراحي معجزاتي درتـه راوړو بلکې معجزات مربـوط او مشـروط پـه اراده پـوري د خـدای عزوجل دی نـو هـر نبـي تـه يـوه نـوع د معجزاتو ورکوي چي په صحت د دعوی د نبوت دده کافي وي.

درويش وايي: چي غالب عادت د خدای ﷻ جاري دی په دې سره چي په هره زمانه کي يو کار او صنعت په خلګو ډېر جاري وي او خلګ ډېر مهارت پکښې لري ظاهراً د هغه صنعت و نبي ته د هغه وخت ورکوي تاچه په هغه ماهرانه کار او صنعت کي پر خلګو غالـب سي مثلاً پـه زمانه کي د بعثت د موسی عليه السلام پـه عمالقه قوم فرعـون کي سحر او جادو ډېر شهرت درلـودی چي يـو شي لـه خپل ماهيت څخه علحدةً د خلګو په نظر ورکاوه.

درویش وایي: چي لکه زموږ په زمانه کي هم ورته کسان سته، نو خدای ﷻ د موسی علیه السلام لوی معجزې د هغه سحر او جادو له مثل څخه وگرځولې یعني عصاً او ید بیضاً که څه هم د موسی علیه السلام نهه معجزې وقتاً فوقتاً خدای ﷻ ورکړې هغه ؤ چي خدای پاک موسی علیه السلام پر اوویا زره ساحرانو غالب وگرځاوه او هغو ټولو ایمان راوړی، او د عیسی علیه السلام په زمانه کي طبابت او ډاکټری ډېر شهرت درلودی، نو خدای پاک و عیسی علیه السلام ته معجزه د احیأ الموتی، ابرأ الاکمه والابرص ورکړه چي دا درې معجزې له دائرې څخه د قدرت د طبیبانو خارج وې او عیسی علیه السلام پر ټولو غالب سو، او د رسول اکرم ﷺ په زمانه کي بلاغت او فصاحت او اشعارو ډېره ډېره لویه چرچه وه کما یشهد به کتاب سبع معلقات چي د اوو شاعرانو قصیدې پکښي درج دي چي یو د بل له سیالۍ څخه یې جوړي کړي وې چي هغه کتاب اوس هم موجود دی او په بعض مدارسو کي په نظام درسي کي داخل دي او نهایت سخت کتاب دی چي د هر ملا او عالم یې درس له طاقته نه دی پوره، مقوله: انجیر خوردن نه کار هر مرغیست.

نو د علیه الصلوة والسلام تر ټولو لویه معجزه چي باقي قر الازمان و مر الدهور به وي قرآن عظیم الشان معجزه و گرځول او په هغه کتاب بلاغت مآب کي خدای ﷻ اعلان وکړی "ان کنتم في ریب الی اخیر الآیة" لکن سره د هغه بلغأ د عدنان او فصحأ د قحطان یې له مقابلې څخه پاته راغله او عاجزه سوه، دا وه توضیح په مناسبت ددې مقام د درویش عاصي له خوا ومن الله التوفیق.

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ⑪

او خاص پر خدای ﷻ دی توکل او اعتماد کوي مؤمنان.

پوه سه: چي په دې آیت کي لاربنوونه ده "ومن آمنوا بالرسل واتبعوهم بالصبر علی اذی الکفار والتوکل علی الله في معاندة الاعدأ لان الایمان بالله یقتضی التوکل علیه تعالی" ولي چي د مؤمن چي دا عقیده وي چي خالق د خیر او د شر خدای ﷻ دی، او ضار او دافع هم خدای ﷻ دی او معطي او مانع هم خدای ﷻ دی الواحد القهار لاغیره نو پر ده لازمه ده چي تفویض د ټولو امورو خپل و خدای ﷻ ته وکړی لاغیره.

پوه سه: چي توکل منافي د اسبابو سره نه دی ولي چي علیه الصلوة والسلام په خپل غزوات کي د آلات د حرب حسب الطاقة برابروله، ع: کشت کن پس تکیه برجبار کن.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه سبب او باعث دی موږ لره چي توکل به نه کوو پر خدای ﷻ، او په تحقیق موږ ته خدای ﷻ د لارو زموږ چي موږ یې په دې پوه کړي یو چي کارونه ټول په قدرت کي د خدای ﷻ دي او زموږ پر دې هم ایمان دی فلامانع للتوکل علیه تعالی بل الداعي الیه موجود وهو هدایته تعالی ایانا، او موږ مؤمنان صبر کوو پر ازار ستاسي ایها الکفار موږ لره او خاص پر خدای ﷻ دي توکل کوي مؤمنان.

پوښتنه: په آیت د تکرار د توکل څه حکمت دی؟

ځواب: په اول آیت مراد ایجاد د توکل دی او په دوهم آیت کي مراد ثبات پر توکل دی، او بل ځواب دادی چي توکل حقیقي پر خدای ﷻ ډېر شاق او سخت امر دی فلهذا کرره الله عزوجل مرة بعد اخری.

درویش وایي: چي یوه فائده د توکل پر خدای ﷻ داده چي هر مصیبت که په نفس کي وي او که په مال کي او که په اولاد کي وي پر سړي آسان ګرځي، او بله فائده یې داده چي توکل علی الله په جهاد کي د کفارو سره و مؤمن ته ډاډ ګېرنه په برخه کوي الی غیر ذالک من الفوائد.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ

او ویل به هغه کسانو چي کفر یې کاوه، یعني هري ډلې ددوی و رسولانو ته چي دوی په له رسالت څخه د هغو منکر وه "لام موطئه د قسم محذوف دی یعني قسم په خدای ﷻ دی چي یو ددې دوو کارو به حتماً تاسي کوئ" یا موږ تاسي د خپلي ځمکي څخه فرار کوو، او یا راوګرځئ زموږ ملت او دین ته چي شرک دی.

سوال: د عود معنی خو داده چي بیا به موږ ته عود کوئ لکه پخوا چي زموږ په دین کي واست، او سره ددې چي رسولان خو هیڅ وخت ددوی په دین کي نه وه؟

ځواب: دلته عود پر خپل معنی نه دی بلکې په معنی د لتصیرون تاسي به داخلېږئ زموږ په دین کي، او بل ځواب دادی چي "لتعودن في ملتنا عام" دی رسول او مؤمنانو ته، نو تغلیب یې ورکړی و مؤمنانو ته پر رسول باندي او مؤمنانو خو دمخه تر ایمان ددوی پر دین وه، او بل ځواب دادی چي کلمه د او بنا پر توزیع ده یعني هغه څوک چي زموږ ملت نه راګرځي لکه رسولان هغه موږ له وطنه باسو او هغه څوک چي زموږ دین ته بیرته راسي هغه موږ په وطن کي پرېږدو.

فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٣﴾

نو وحي وکړې و رسولانو ته رب ددوی چي هر آئینه به موږ هلاکوو ظالمان چي د رسولانو د قوم کافران وه.

وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ

او موږ به سکونت او اوسېده درکوو و تاسي ته سره د خپلو اتباعو مؤمنانو په مځکه کي یعني د کافرانو وروسته تر دوی یعني تر هلاک ددوی.

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

دغه وعده چي رسولانو ته به وحي وسوې چي عبارت له اهلاک څخه د کافرانو ده، او مسلط والی د مؤمنانو دی پر مځکه د کافرانو د هغه چا لپاره دی چي بېرېږي په قیامې څخه په حضور کي د رب العزت په ورځ د قیامت او بېرېږي له عذاب څخه زما.

پوه سه: چي کسره د دال عوض د مضاف الیه ده ای وعیدي، او بعض قاریان یې په اثبات د یا وایي لکن په حال د وصل په ما بعد سره فقط او له عذاب څخه مراد عذاب موعود د کافرانو دی.

پوه سه: چي مؤمنان ټوله په لمن خاف آه کي داخل دي.

وَٱسْتَفْتَحُوا۟ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾

او طلب د فتح وکړی، او په خسران کي واقع سو او په هلاک کي هر جبار متکبر علی الله او معاند د حق دین د توحید.

پوه سه: چي په "واستفتحوا" کي سين او تأ لپاره د طلب دي، نو که مصدر د دغه لفظ فتح وي نو معنی يې داده چي رسولانو طلب د فتح وکړی پر خپلو اعدأ کافرانو باندي او که مصدر يې فتاحه وي په معنی د قضاوة نو د قبيلې د هغه آيت دی "ربنا افتح بيننا وبين قومنا بالحق"

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "اوحی باندي" او ضمير د جمع راجع دی و انبيأ ته، يعني چي له ايمان څخه د قوم نا اميده سوه، نو دوی به خدای ﷻ ته خواست د فتح او عذاب وکړی د قوم لپاره لکه نوح عليه السلام چي وويل "رب لاتذر علی الارض من الکافرين دياراً" يا لکه موسی عليه السلام چي خواست وکړی "ربنا اتيت فرعون وملائه الی قوله اطمس الآية" او ابن عباس رضي الله عنهما او مقاتل رحمة الله عليه وايي ضمير د جمع کفارو ته راجع دی کما قال کفار مکة اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علينا حجارة من السمأ آه" يعني موږ حق دين د محمد عليه السلام نه منو، نو که دا دين حق وي نو پر موږ د ډبرو باران وکړې وهذا اظهار غاية الانکار. او بعض مفسرين وايي چي ضمير د جمع مؤمنانو او کافرانو دواړو ته راجع دی، ولي خو دواړې ډلې خپل ځانونه پر حق بولي او دواړو ډلو به ويل اللهم انصر المحق منا واهلک المبطل، وکل حزب بما لديهم فرحون.

حکايت: امام دميري رحمة الله عليه په حيوة الحيوان کي وايي چي امام ماوردي رح په خپل کتاب کي په نامه د ادب الدنيا والدين کي وايي چي يوه ورځ وليد بن يزيد بن عبدالملک بن مروان په قرآن مجيد خپل د ځان لپاره فال واچاوه، نو دا آيت په فال کي راغلی "وخاب کل جبار عنيد" نو قرآن مبارک يې ټوک ټوک کړی او دا دوه بيته يې هم وويل:

اتوعد کل جبار عنيد .... فها انا ذاک جبار عنيد

اذا ما جئت ربک يوم حشر .... فقل يا رب مزقني الوليد

نو لږ ورځي وروسته دا وليد ووژل سو د خپل دښمن له خوا شر قتلةٍ او سر يې ځني پرې کړی اول يې دده د قصر پر بام وځړاوه او بيا يې د ښار پر دېوال انتهی.

په انسان العيون کي وايي چي مروان سبب د قتل د عثمان رضي الله عنه ؤ او

عبدالملک د مروان زوی سبب د قتل د عبدالله بن الزبیر رضي الله عنه ؤ، و وقع من الولید بن یزید بن عبدالملک الامور الفظیعة انتهی.

په روح المعاني کي وايي چي رسول الله ﷺ په خوب کي بن امية په صورت کي د بيزوګانو ليدلي وه فقال عليه السلام ويل لبني امية ثلاث مرات، او په بني اميه وو کي د خير او د صلاح سړی ډېر کم پيدا سوی دی، څه وخت چي ابو مسلم خراساني پر بن اميه حمله وکړه، نو حکمت يې بني العباس قبيلې ته وسپاره انتهی.

درويش وايي: چي تفصيل ددې خبرو دي په سير او تواريخو کي مطالعه کړل سي.

مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾

و مخ ته دده جهنم دی لکه دی چي پر غاړه ولاړ دی په دنيا کي او دوږخ ته مبعوث دی په اخرت کي، او بعض مفسرين وايي چي من ورائه ای ورأ حيوته ای بعده، ابو عبيده وايي چي لفظ د ورأ له اضدادو څخه دی يعني پر دوه ضده يې اطلاق کېږي القدام والخلف، او په ده ځينبل کېږي، (دا فعل عطف دی پر محذوف تقديره من ورائه جهنم يلقی فيها ويسقی)

پوه سه: چي "صديد" عطف بيان د مأ دی، او صديد هغه مأ مانند ه نجس بدبوی اوبو ته وايي چي د دوږخيانو له پوستو څخه او ددوی له نسو څخه راوځي او نونه او ويني سره ګډ وي، نو پر دوږخيانو چي غايت تنده غلبه وکړي، نو دغه اوبه ورکول کېږي، ددوی بد ځني وکړل سي او چي ښه يې ورنژدې کړي مخان يې ورکباب کړي او د پوستکي پکښي واقع سي حتی چي د غايت مجبوری د تندي يې وځيښي کلمې يې ور ټوټه ټوټه کړي تر دبره يې راووځي، وفي موضع آخر من القرآن "وسقوا ماءً حميماً فقطع امعائهم الآية"

يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأْتِيهِ ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ

په تکليف يې ځيښي هغه هم غړپ غړپ لغاية تتنه (وهو صفت لمأ او يا حال دی له ضمير څخه د يسقی) قريبه نه ده چي تر ستوني دي تېر سي فکيف

یسد عطشه (والسوغ في اللغة تیری د مشروب دی تر حلق په اسانی سره مع طیب النفس) او ده ته راځي مرګ یعني اسباب د مرګ من انواع العذاب له هر طرف څخه دده د جسد لان النار محیطة به من جمیع الجوانب، او نه دی دوږخي چي مړ دي سي او په استراحت دي سي له عذابه څخه.

وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

په مخ کي دده یا وروسته عذاب دی سخت او اشد د مخه تر ذکر سوي عذاب وهو الخلود في النار، او فضیل بن عیاض وایي چي عذاب غلیظه دادی چي ددوی نفسونه بند سي ساه یې نه پورته کېږي او نه کښته کېږي، له دې سببه په خپه وژل چي صلب یې بولي اشد دی له انواعو څخه د مرګ.

درویش وایي: چي د عذاب د دوږخ عصمنا الله منه له دې حدیث څخه ښه معلومېږي چي علیه الصلوة والسلام وایي چي له خدای ﷻ له خوا څخه ملک و یو سپک ته عذاباً من اهل النار ووایي چي که ته وله ما في الارض ستا وای تا به په فدیه ددې عذاب ورکاوه دی ورته ووایي نعم هو، نو دا هغه اخف عذاباً دی الی اخیر الحدیث.

مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ

او حال چي لکه مثل دی په غرابت کي د هغو کسانو چي کفر یعني انکار د وحدانیت څخه ددوی د خدای ﷻ یې کړی ؤ، عملونه ددوی لکه ایرې ("اعمالهم" مبتدأ ده "کرماد" یې خبر دی او دا جمله مستأنفه ده لپاره د بیان د حال ددوی) چي سخت سي پر هغو ایرو باندي باد یعني چابک پورته کړي له ځایه څخه په هغه ورځ چي تند باد پکښې وي.

پوه سه: چي "مثل الذین" مبتدأ ده خبر یې محذوف دی ای فیما یتلی علیکم.

پوه سه: چي عاصف خو اصلاً صفت د باد دی لکن په نظم کي د قرآن یې صفت د یوم ګرځولی دی چي ظرف د باد مبالغةً في شدة هبوبه کقولهم نهاره صائم ولیله قائم.

پوه سه: چي مراد له اعمالو څخه د کفارو هغه عملونه دي چي ددوی په گمان به حسنات وه او دوی به د حسن الثواب زعم کاوه لکه صدقه، صلة الرحم، عتق الرقاب ونحو ذالک.

درویش وايي: چي له دې قسمه څخه دي خيريه مؤسسې د کافرانو چي د مسلمانانو و کونډيانو او يتيمانو ته مالونه را استوي يا د مسلمانانو د وطنو تعمير کوي يا سړکان ورپخوي الى غير ذالک من الحسنات لکن لما کانت على غير شرط الحسنات وهو الايمان فهي ايضاً کرماد اشتدت آه.

فائده: چونکه اعمال د کفارو اساس محکم نه درلودی وهو معرفة الله والايمان به بالتوحيد وغيره من صفات الکمال، نو ځکه خدای ﷻ شان په رماد آه سره وروايه.

لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

قدرت نه لري کافران په ورځ د قيامت پر يوشي د عملو خپل چي دوی په دنيا کي کول من الحسنات يعني پر ثواب د هغو، ولي هغه عملونه ددوی لعدم شرطها وهو الايمان لغوه عندالله، او دغه ضلال ددوی سره ددې چي دوی ځانونه محسنون بلله لو يه گمراهي ده بعيد عن الحق بمراحل لکونها مبنية على شرک والکفر.

درویش وايي: چي دا چي حال د حسناتو ددوی دی فکيف حال سيئاتهم من القتل وسجود الاصنام والسرقة وغيرها، طبراني د ام سلمه رضي الله عنها څخه روايت کړی دی چي حارث بن هشام رضي الله عنه چي د ابوجهل بن هشام ورور ؤ عليه الصلوة والسلام په حجة الوداع کي ؤ نو ده وويل يا رسول الله ته خلگ باعثه کوې پر وصيله رحمي باندي او پر احسان د همسايه او کومک مالي اونفقې د يتيمانو، او پر مهمان نوازۍ او پر اطعام د مسکين دا ټوله خويونه خو په هشام کي وه يعني چي دده پلار ؤ فما ظنک به يا رسول الله؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل کل قبر لايشهد صاحبه ان لا اله الا الله فهو جذوة من النار، يعني ستا پلار مشرک ؤ نو قبر يې ځای د اور دی الى اخير الحديث، او په بل روايت کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ته مينځياني د طی د قبيلې راوستل سوې. په هغو کي

يوې مينځي عليه الصلوة والسلام ته وويل يا محمد كه ستا خوښه وي ما خوشي كړه او قبائل د عربو زما په سبي (مينځتوب) مه خوشاله كوه فاني بنت سيد قوم طی، زما پلار مسكينانو ته ډوډۍ وركوله او ورې يې مړول او افشأ د سلام يې كوله او طالب د حاجت يې هيڅ كله جواب كړی نه دی "انا بنت حاتم طی" يعني چي په ټوله نړۍ كي د تاريخ په پاڼو د حاتم طائي د سخاوت نوم درج دی، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل يا جارية هذه صفة المؤمنين حقاً كه چيري ستا پلار مشرک نه وای موږ به دعأ د رحمت الهي ورته كړې وای، او مسلمانانو ته عليه الصلوة والسلام وويل چي دا ښځه خوشي كړئ فان اباها كان يحب مكارم الاخلاق والله يحب مكارم الاخلاق په يوه روايت كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام په ليلة المعراج كي چي معاينه د دوزخ يې كوله يو سړی يې په دوزخ كي وليدی چي اور يې بدن نه مسه كاوه، نو عليه الصلوة والسلام پوښتنه وكړه چي دا سړی چي په دوزخ كي دی او اور يې نه مسه كوي څوک دی؟ فقال جبرئيل وويل هذا حاتم طی صرف الله عنه عذاب جهنم بسخائه وجوده.

كنون بر كف دست نه هرچه هست ..... كه فردا بدندان گزی پشت دست
مگردان غريب ازدرت بی نصيب ..... مبادا كه گردی بدرها غريب
نه خواهنده بر در ديگران ..... بشكرانه خواهنده از درمران
بريشان كن امروز گنجينه چست ..... كه فردا كليدس نه دردست تست

حكايت: عبدالله بن جدعان چي د حضرت عائشيؓ د اكا زوی ؤ په ابتدأ كي د امر ډېر مسكين ؤ او سره د هغه ډېر شرير او جنايت كار سړی ؤ، هر جنايت چي به يې وكړی پلار او قوم به يې فديه او تاوان وركاوه اخير الامر د ډېرو جناياتو په سبب پلار او قوم ځني بېزاره سوه او ځواب يې وركړی، نو دی سر گردان د مكې په غرو كي گرځېدی او تمنی د مرگ يې درلوده، اخير يې يو غار په غره كي د شپې وليدی نو يې دا خيال سو چي په دې غار به ننوځې خودكشي به وكړې، غار ته چي ورنژدې سو له غار څخه يو مار چي سترگې يې لكه څراغ رڼا يې درلوده پر راووتی عبدالله بن جدعان را تر شا سو مار بيرته په غار ننوتی

دی ډېر حيران سو چي دې مار ولي پر تا حمله ونه کړه، بيا چي غار ته ورننوتي سو مار بيا سي راووتی بيا دی څني ترشا سو مار بيرته په غار ننوتی څو واره چي يې دا تجربه وکړه نو يې يقين سو چي دا مصنوعي کار دی، نو مار ته يې ورحمله کړه ټينګ يې کړی هغه د سرو زرو مار ؤ په سترګو کي يې ياقوت ور اېښي وه، نو يې مار ټکړه ټکړه کړی، نو يې په غار کي د ډېرو بادشاهانو مجسمې وليدلې او په دې غار کي ډېر اموال سره زر، سپين زر، ياقوت او قيمتي قيمتي ملغلرې پيدا کړې او په دې لويه خزانه کي يې يوه تخته پيدا کړه چي پر تخته نوشته وه، انا فضيلة بن جرهم بن قحطان بن هود نبي الله، پينځه سوه کاله عمر ماته خدای راکړی ؤ او په دې پينځه سوه کاله کي ما ظاهر او باطن د مځکي ولټوی حتی چي دغه خزائن او اموال مي سره جمع کړه لکن مرګ نجات نه کړی را،،،، سعدي شيرازي رحمة الله عليه:

جهان ای پسر ملک جاوید نیست ...... زدنیا وفاداری امید نیست
به برباد رفتی سحرگاه وشام ...... سر یر سلیمان عليه السلام
بآخر ندیدی که برباد رفت ...... خنک آنکه بادانش وداد رفت

خير عبد الله بن جدعان شپه هورې سهار کړه او څه سره زر او سپين زر يې راواخستل او پلار ته يې ورکړه چي زما د جنايا تو فديه ورکړه او بيا يې څه مال راوړی د قبيلې په خلګو يې تقسيم کړی حتی چي د قبيلې رئيس ومنل سو، سم له لاسه يې د خزانې پيسې سره زر او سپين زر او غميان راوړل اخير يې لاس په سخاوت پوري کړی عام او خاص ته يې فراوان ډوډۍ ورکوله، نو حضرت عائشې رضي الله عنها وويل يا رسول الله ان ابن جدعان کان في الجاهلية يصل الرحم ويطعم المسکين فهل ينفعه ذالک يوم القيامة؟ فقال عليه السلام لا لانه لم يقل يوماً يارب اغفر لي خطيئتي يوم الدين. يعني مات على الشرک کذا في انسان العيون.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ

آيا ته نه ګورې (الخطاب لغير معين من الكفار خصوصاً كفار قريش) چي خدای جل جلاله پيدا کړي په خپل قدرت بلا نهايت سره اسمانونه اووه (پر نظام

محکم سره د ما فیها من الشمس والقمر والنجوم وغیرها او مځکه سره د ما علیها من الحیوانات والنباتات والاشجار والثمرات وغیرها من الفلذات والجواهرات) په حق سره یعني بالحکمة البالغة مشتملاً علی المنافع الکثیرة الدالة علی وجود الصانع وتوحیده.

پوه سه: چي مراد له نظر څخه د عبرت او تأمل عمیق نظر دی کما لایخفی، او یا مراد له رؤیت څخه رؤیت علمي دی.

درویش وایي: چي روح البیان وایي چي خطاب د "تر" و علیه الصلوٰة والسلام ته دی او مراد د امت دعوت دده دی یعني چي کافران دي نه امت اجابت چي مؤمنان دي آه، ولایخفی انه تکلف شاید باعث د روح البیان پر دې تفسیر دادی چي کلمه د "تر" مخاطب مفرد ده، نو خطاب و ټولو کافرانو نسي کېدای لکن درویش د هغه دفع په ترجمه کي د آیت وکړه بقوله الخطاب لغیر معین، وحاصل ان افراد الخطاب بتأویل کل من یصلح للخطاب من الکفرة والدلیل علی ما قلنا قوله تعالی:

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾

که د خدای (جل جلاله) اراده سي تاسي به نیستي او هلاک کړي او ستاسي په عوض کي به نوی مخلوق پیدا کړي.

درویش وایي: چي دا خطاب خو بیلا ریب و کافرانو ته دی فافهم وخذ ما صفا ودع ماکدر والله اعلم بالصواب.

درویش وایي: چي صاحب د روح المعاني دواړه مسلکه راوړي دي یعني الخطاب لسید المخاطبین ﷺ والمراد امته کمامر عنقریب والخطاب العام کما اشرنا الیه.

وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

او نه دی دا اهلاک ستاسي او اتیان په خلق جدید سره پر خدای جل جلاله باندي متعذر او ګران فانه تعالی قادر لذاته لا اختصاص له بمقدور دون مقدور، نو عاقل سړي لره په کار دی چي د داسي مقتدر خدای جل جلاله عبادت او اطاعت وکړي په امید د ثواب، او عصیان او سرکښي ځني ونه کړي خوفاً من عقابه.

وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ جَمِيْعًا

دوی به ښکاره سي يعني له قبر څخه به راووځي په ورځ د قيامت لپاره د امر او د حساب د خدای ﷻ.

سوال: دا بروز د خلګو خو په مستقبل کي د زمانې راتلونکي دی نو تعبير په ماضي چي برزوا د څه حکمت لپاره وکړل سو؟

ځواب: هر کار چي په مستقبل کي متيقن الوقوع وي لکه ورځ د قيامت هغه لکه ماضي په سبب د تيقن ومثل هذا کثير في القرآن کما لايخفی.

فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا

نو و به وايي ضعيفان "الضعفآء" جمع د ضعيف ده يا مراد دادی چي ضعيف الحال وه په دنيا کي، يعني مال او شتمني يې نه درلوده، او يا مراد دادی چي ضعيف العقل والرای وه، و هغو کسانو ته چي تکبر يې کاوه پر خلګو چي د ضعيفانو رئيسان او دوی يې له متابعت څخه د رسولانو منع کول، موږ خو ستاسي تابعان ؤ يعني کفر او عصيان د رسولانو مو ستاسي په متابعت کاوه.

پوه سه: چي "تبعاً" جمع د تابع ده لکه حرس جمع د حارس ده.

فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ

آيا تاسي نسئ دفع کولای زموږ څخه عذاب د خدای ﷻ يو څه که څه هم لږ وي.

پوه سه: چي اول "من" لپاره د بيان دی واقع په ځای کي د مفعول به دی، والتقدير هل انتم دافعون بعض شيئ کائناً من عذاب الله.

قَالُوْا لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ

"قالوا" ای المنکرين په ځواب کي د سرزنش د اتباع او عذر ددې وايي چي موږ تاسي کفر ته دعوت درکاوه، که خدای (ﷻ) موږ ته هدايت و ايمان ته راکړي وای موږ به تاسي ته دعوت د ايمان درکړی وای لکن موږ په خپله ګمراهان وو، نو تاسي ته به مو هم دعوت د ګمراهی درکاوه، والحاصل اخترنا لکم ما اخترنا لانفسنا من الکفر والضلال.

سَوَآءٌ عَلَيۡنَآ أَجَزِعۡنَآ أَمۡ صَبَرۡنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٖ ﴿٢١﴾

برابرده ده پر موږ يعني المتبوعون والتابعون كه موږ جزع او فرياد وكړو او صبر و امر ته د خداى ﷻ وكړو، نسته موږ لره ځاى د نجات او تېښتې، بعض مفسران وايي چي دا جمله قول د رئيسانو د كفر دى او صحيح داده چي دا مقوله د دواړو فريقينو ده، مقاتل رحمه الله عليه وايي چي دواړې ډلې كه متبوعان كه تابعان دي په دوږخ كي سره و وايي چي راسئ چي جزع او فرياد شروع كړو شايد خداى به رحم راباندي وكړي، نو پينځه سوه (۵۰۰) كاله جزع وكړي لكن فائده ونه كړي، بيا سره ووايي چي راسئ صبر وكړو لان الصبر مفتاح الفرج لكه مؤمنانو چي په دنيا كي صبر پر طاعاتو د خداى ﷻ كړى ؤ، نو پينځه سوه كاله صبر وكړي هغه هم نتيجه ورنه كړي فعند ذالک يقولون سواء علينا الآية.

په تفسير مظهري كي وايي چي كافرانو چي دا خبره وكړه "ما لنا من محيص آه" ابليس ولاړ سو دوى ته يې خطبه وويل او داسي يې وويل ان الله وعدكم وعد الحق ووعدتكم فاختلفتكم، وما كان لي عليكم من سلطان (ما درواغ درته وويل چي نه بعث سته او نه عذاب، يعني تسلط ما نه درلودى پر تاسي) الا ان دعوتكم فاستجبتم لي فلا تلوموني ولوموا انفسكم (دا استثناً منقطع ده ما تاسي ته صرف دعوت بې دليله دركړى تاسي د دعوت قبلونه وكړه زما، ما مه ملامتوئ بلكي خپل ځانونه ملامت كړئ يعني چي زما بې دليله درواغ مو ومنل) فلما سمعوا مقالته مقتوا انفسهم فنودوا لمقت الله اكبر من مقتكم انفسكم اذ تدعون الى الايمان فتكفرون (دوى د ابليس دا خبره واورېدل خپلو ځانو ته په غضب او ملامتيا سوه، دوى ته ندأ وكړه سوه له جانبه د خداى ﷻ په واسطه د ملكي چي غضب د خداى پاک لوى دى تر غضب ستاسي پر خپلو ځانو باندي هغه وخت چي تاسي ته دعوت دركړل كېدى و ايمان ته يعني په واسطه د انبياء عليهم السلام او تاسي كفر كاوه) فنادوا الثانية ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا نعمل صالحاً انا موقنون (دوهم وار دوى نارې كړي يعني خداى ﷻ ته اې زموږ ربه موږ وليدى بعث بعد الموت يعني چي په دنيا كي ځني منكر ؤ او وامو

ورېدله مخاطبه ستاسي، مونږ بیرته و دنیا ته رد کړئ مونږ په عمل صالح وکړو او زمونږ یقین سو) فرد علیهم ولو شئنا لآتینا کل نفس هدائها الی اخیر الآیة. فنادوا الثالثة ربنا اخرنا الی اجل قریب نجب دعوتک ونتبع الرسل (درېیم وار ناري کړي یعني خدای ﷻ ته ای ربه زمونږ و ځنډوه یعني زمونږ عذاب تر یو لږ مدې پوري یعني لږ ته په دنیا کي ژوند راکړې مونږ به ستا دعوت یعني و ایمان ته قبول او مونږ به متابعت د رسولانو وکړو) فرد علیهم اولم تکونوا اقسم من قبل مالکم من زوال الی اخیر الآیة. فنادوا الرابعة ربنا اخرجنا نعمل صالحاً غیر الذي کنا نعمل (ځلورم وار ناري کړي اې زمونږ ربه مونږ وباسې یعني و دنیا ته مونږ به عمل صالح وکړو غیر له هغه ځخه چي مونږ عمل کاوه یعني په دمخه ژوند کي د دنیا) فرد علیهم اولم نعمرکم مایتذکر فیه من تذکر وجائکم النذیر (آیا نه درکړی ما عمر تاسي ته دومره اندازه چي په هغه عمر کي پند واخلي هغه څوک چي پند اخلي او درغلی و تاسي ته بېرونکی یعني رسول) بیا یو څو زمانه خدای ﷻ خبري ددوی بندي کړي یعني چي په واسطه کېدلې ثم ناداهم بیا ور ناري کړي "الم تکم آیاتي تتلی علیکم فکنتم بها تکذبون" (آیا نه وه راغلي زما آیات چي تلاوت کېدی پر تاسي، نو تاسي واست چي د هغو آیاتو تکذیب مو کاوه) فلما سمعوا ذالک قالوا لایرحمنا ربنا ثم نادوٓا عند ذالک ربنا غلبت علینا شقوتنا وکنا قوماً ضالین ربنا اخرجنا منها فان عدنا فانا ظالمون (چي دوی واورېده هغه کلام د خدای ﷻ دوی وویل آیا رحم به ونه کړي پر مونږ رب زمونږ بیا ناري کړې په دغه وخت کي یا رب زمونږ غلبه کړې وه پر مونږ بدبختی زمونږ او مونږ یو قوم گمراهان کافران وو، یا زمونږ ربه مونږ وباسه د آخرت له اوره ځخه یعني و دنیا ته که چېري مونږ بیرته عود یعني کفر ته وکړی نو مونږ ظالمان یو یعني مستحق د عذاب النار الابدیة یو) فقال اخسئوا فیها ولا تکلمون (خدای پاک ورته ووایي یعني په ذریعه د ملکي په ذلت اوسېږئ په اور کي نوري خبري مه راسره کوئ) فانقطع الرجأ والدعأ منهم واطبقت النار علیهم (نو قطع سي اومید او دعا ددوی او اوور مطبق سي پر دوی انتهی بیان المظهري مع الترجمة.

درویش وايي: چي دغه ترتيب د خبرو د كفارو او د خداى ﷻ يعني چي اول به فلاني ناره وكړه او دوهم به فلاني الخ نه پوهېږم چي مظهري دا ترتيب په احاديثو كي د صحاح سته خو نه دی راغلی، نو ده په نورو كتابو كي د احاديثو شريفه وو ليدلی دی او كه څرنگه؟!.

تنبيه: زما دا مقصد نه دی چي مذكوره آيتونه او ځوابونه په قرآن مبارك كي نسته هغه ماته هم معلومه ده زما سوال صرف د ترتيب سره دی فافهم والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ

او وايي چي شيطان يعني په وهغه وخت كي والتعبير بالماضي لتيقنه في المستقبل، هغه وخت چي حكم الهي او فيصله د انسانانو تر منځ وكړل سي يعني اهل جنت جنت ته ولاړ سي او اهل النار دوږخ ته ولاړ سي، مقاتل رحمه الله عليه وايي چي ابليس ته منبر په دوږخ كي كښېښول سي، نو كفار سره ددوی د آمرانو پر ابليس راټول سي، نو شيطان و كافرانو ته د انس او جن خطبه ووايي بما سيئاتي في القرآن.

فائده: طبراني په تفسير كبير كي او ابن المبارك، ابن جرير، ابن مروية، ابن ابی حاتم او بغوي رحمة الله عليهم په خپلو تفاسيرو كي وايي چي څه وخت چي خدای ﷻ اولين او اخرين سره جمع كړي وقضى بينهم وفرغ من القضأ، نو مؤمنان (يعني گناه كاران) ووايي چي خدای پاک څو قضأ وكړه وفرغ، يعني جنتيان يې و جنت ته واستول او دوږخيان يې دوږخ ته، نو زموږ شفاعت به څوک وكړي الی ربنا، نو ددوی اتفاق پر آدم عليه السلام باندي سي چي دی خو ابو البشر دی او خدای پاک په خپل خاص قدرت سره پيدا كړی دی او خبري يې هم ورسره كړي دي او ملائكه يې په سجده و ده ته امر كړي وې، نو آدم عليه السلام ته سره راغونډ سي، نو سر گذشت د قضأ الهي ورته بيان كړي، نو ورته ووايي چي زموږ شفاعت و خدای عزوجل ته وكړه، آدم عليه السلام خپل عذر داسي بيان كړي چي زه يې په جنت كي د غنم له خوراک څخه منع كړی وم، ما و خوړی نفسي نفسي فاذهبوا الی غيري،

ولاړ سئ نوح علیه السلام ته چې آدم ثاني د نوع د بشر دی، نو دوی تهوله راسي نوح علیه السلام ته نو هغه خپل عذر ورته بیان کړي داسي چي ما خدای جل جلاله ته سوال د خپل زوی کنعان چي کافر و د نجات وکړی ما ورته وویل ان ابني من اهلي آه، خدای پاک راته وویل انه لیس من اهلک آه، نو نوح علیه السلام حواله د شفاعت پر ابراهیم علیه السلام ورکړي هغه هم خپل عذر ورته ووایي او حواله پر موسی علیه السلام ورکړي، هغه هم خپل عذر ورته ووایي حواله د شفاعت پر عیسی علیه السلام ورکړي هغه هم خپل عذر ورته ووایي او داسي ورته ووایي ادلکم علی النبي الامي العربي علیه السلام، نو علیه الصلوة والسلام ورته وایي نعم انا لهذا المقام فیشفع علیه السلام الی اخیر الحدیث الطویل،، سعدي شیرازي قدس سره میگوید:

عطایی شفاعت چنانش دهند ...... که امت تمامی زدوزخ رهند

وروسته کافران سره ووایي قد وجد المؤمنون من یشفع لهم فمن یشفع لنا، نو دوی سره ووایي ماهو غیر ابلیس الذي اضلنا نو ابلیس ته ورسي او ورته ووایي چي مؤمنانو خو شفاعت کونکی پیدا کړی، نو ابلیسه درولاړ سه زموږ شفاعت بیا ته وکړه فانک انت اضلتنا، دی چي ولاړ سي یوه ډېره لویه بدبویي پیداسي و یقول:

إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ

په تحقیق خدای (جل جلاله) ستاسي سره وعده کړې وه یعني پر ژبه د نبیانو علیهم السلام وعده د حق، یعني بالعبث بعد الموت والجزا اما بالجنة او بالنار او هغه وعده یې هم رشتیا کړه، ما وعده کړې ستاسي یعني بالباطل یعني چي نه بعث الموت سته او نه جنت او نه دوږخ سته او نه حساب او اصنام ستاسي حق د عبادت لري، او که فرضاً بعث بعد الموت او جزا واقع سي داغه بتان ستاسي شفاعت کوي "فاخلفتکم" زما وعده خلاف ثابته سوه یعني زما وعده درواغ سوه.

وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي

او نه ؤ ما لره پر تاسي تسلط چي تاسي دي پر کفر مجبور کړم او یا معنا دا

چي مالره پر خپله دعوی یو دلیل هم نه ؤ یعني لکه انبیاء علیهم السلام چي پر خپل دعوو حجت د معجزاتو درلودی، مگر نه چي ما تاسي ته دعوت درکړی د کفر او معاصیو په وسوسه یعني دا خو کوم حجت نه ؤ زما له خوا څخه لکن دا داسي مثال لري تحیة بینهم ضرب وجیع" یا استثنأ منقطع ده یعني لکن دعوتکم "استجبتم لي" تاسي ژر زما دعوت قبول کړی او زما څخه مو کوم حجت نه کړی طلب زما پر دعوه او د صاحب المعجزات چي رسولان وه له هغو څخه مو زما و دعوت بې حجت ته لبیک ووایه.

فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم

نو مه ملامتوئ ما چي ما وسوسه دراچولې ولي چي ستاسي او زما تر منځ عداوت قدیمه ؤ، او پر خپلو ځانو ملامتیا ووایاست چي بې حجته سره د عداوته مو زما دعوت قبول کړی، او د صاحب المعجزات البینات دعوت مو رد کړی.

فائده: معتزله په ورته آیاتو سره دلیل وایي چي بندګان مستقل دي په خپلو اعمالو کي یعني خالق د خپلو افعالو دي، لکن دوی درواغ وایي له داسي آیاتو څخه خو صرف مداخله د عبادو په خپلو افعالو کي ثابتېږي ولو بالکسب، ونحن معشر اهل السنة والجماعة قائلون به حیث نقول خالق افعال العباد هو الله عزوجل وانما للعبد مداخلة الکسب فیها.

درویش وایي: چي فرق په منځ کي د خلق او د کسب دقیق دی وقد بینه محب الله البهاري رحمة الله علیه في مسلم الثبوت.

مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ

زه نه یم خلاصونکی ستاسي له عذاب څخه د خدای جل جلاله او نه تاسي یاست خلاصونکي زما یعني له عذاب څخه د خدای جل جلاله مثل قول بهلول:
بز بپای خود میش بپای خود

إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ

زه بېزاره یم او بد بولم نته ورځ ستاسي اشراک ما لره (نو کلمه د ما مصدریه

ده) په اطاعت کي د خدای سوه په دنیا کي یعني په دنیا کي تاسي زما اطاعت کاوه لکه د خدای، اوس زه هغه اشراک بد او منکر بولم

پوه سه: چي کسره عوض ده عن اليأ المحذوفة "قبل" سره د دخول د حرف جر په ضمه ویل کیږي لان هذه الضمة ليست باعراب بل ضمة بنائية عوضاً عن حذف المضاف للفظ قبل اللازم الاضافة کما تقرر في علم النحو.

إِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

په تحقیق ظالمانو او کافرانو لره عذاب دردناکه سته، بعض مفسرین وای چي دا تتمه د قول د ابلیس ده، والظاهر انه کلام من الله عزوجل.

پوه سه: چي ظالمان شیطان او تابعین دده دي ولي چي ظلم وضع د شي بې ځایه ته وایي شیطان دعوت الى الباطل بې ځایه استعمال کړی، ولي ځای د دعوت دی حق ته او تابعانو دده اتباع بې ځایه استعمال کړه، ولي ځای د اتباع اتباع الرسل ده، صاحب د روح البيان او مظهري وايي وفي حکایت امثاله لطف للسامعين وايقاظ لهم حتى يحاسبوا انفسهم ويتدبروا في عواقبهم حتى لايكونوا مثل الشيطان واتباعه.

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلٰمٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړل سي (داخلونکي يې ملکي دي) هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي یعني پر خدای جل جلاله په وحدانیت سره او په قیامت سره او عملونه صالح یې کړي وي یعني بدني او مالي او قولي من الفرائض والواجبات والسنن، و جنتو ته چي بهیږي به لاندي تر هغو یعني لاندي تر قصورو او ماڼیو د جنتو ولې یعني خلور المأ، واللبن، والعسل والخمر او همیشه به وي دوی په دې جنتو کي په اجازه او اراده د رب ددوی، پېش کش ددوی به په جنتو کي سلام وي یعني یو پر بل او د ملکو له خوا پر دوی، کریمه "سلام عليكم طبتم فادخلوها خالدين، وايضاً سلام من جانب ربهم، کریمه "سلام قولاً من رب رحيم.

پوه سه: چي د سلام معنا دعأ ده په سلامتيا د آفاتو او له بلاؤ څخه.

پوه سه: چي ابتدأ د سلام مستحب ده او رد يې واجب دی.

مسئله: تكفى للتسليم واحد من جماعة ويكفى لردها ايضاً واحد، وللسلام ورده مسائل مذكورة في الاحاديث والفقة.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً

آيا ته گورې يا محمد او يا كل مؤمن چي څرنگه بيانوي او وضع كړي دي خدای ﷻ "مثلاً" مثل هغه عبارت ته وايي چي يو شی د بله سره مشابه كوي في وجه الشبه المشترك بينها ولا يستعمل الا في قول غريب "كلمة طيبة" مفعول ثاني د ضرب دی لتضمنه معنى الجعل او يا بدل دی له مثلاً څخه مراد د كلمة طيبة څخه قول لا اله الا الله بالاخلاص.

كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِى السَّمَآءِ ﴿٢٤﴾

"كشجرة طيبة" ای جعل كلمة طيبة لكه درخته چي قوي وي بېخ يې او پورته وي د اسمان پر خوا طيبة الثمر مراد ځني د خورما درخته ده "اصلها ثابت" بېخ يې ټينگ وي په مځكه كي يعني بكثرة العروق "وفرعها في السمآء" او ښاخ ددې يعني جنس ښاخونه ددې په جهت كي د اسمان يعني جگه وي.

تُؤْتِىٓ اُكُلَهَا كُلَّ حِيْنٍۢ بِاِذْنِ رَبِّهَا ؕ

چي وركوي دغه درخته ماكول يعني مېوه خپل هر وخت چي خدای ﷻ ددې مېوې لپاره ايښې وي په اراده د خالق ددې.

درويش وايي: چي وجه د شبه په مشبه كي چي كلمه طيبه ده داده چي دا كلمه راسخ ده په زړه كي د مؤمن بالتصديق، او چي په خوله يې وايي دا كلمه طيبه پورته ځي د اسمان پر خوا، نو حجاب نه لري تر رسېدلو و خدای ﷻ ته "اليه يصعد الكلم الطيب الآية" ای الى المحل القبول عنده تعالى وهو العرش اذ لا جهة له تعالى، له عبدالله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی على ما في الترمذي قال رسول الله التسبيح (يعني سبحان الله) نصف الميزان، والحمد لله يملئوه

(ترازو ډکوي) ولا اله الا الله ليس لها حجاب دون الله عزوجل (اى مانع عن حضوره تعالى) او له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دى قال قال رسول الله ﷺ ما قال عبده لا اله الا الله مخلصاً (يعني لا ككلمة المنافق) قط الا فتحت له ابواب السمأ حتى يفضى الى العرش ما اجتنب الكبائر.

فائده: له دې حديث څخه دا معلومه سوه چي د مرتکب الکبائر کلمه تر عرشه پوري نه رسېږي که څه هم ثواب خو لري، رواه الترمذي.

پوه سه: چي ترمذي، نسائي، ابن حبان او حاکم رحمة الله عليهم له انس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل چي شجرة طيبة د خورما درخته ده او شجرة خبيثة حنظله ده يعني مړه غوني چي پر هيئت د هندوانې ده لکن نهايت ترخه او بدبويه ده.

پوه سه: چي حين په لغت کي مطلق وخت ته وايي، نو د خورما په باب کي سعيد بن جبير رضي الله عنه، قتاده او حسن رح وايي چي د خورما مېوه چي تر گل ووتل تر وخته د شکولو ددې شپږ مياشتي يې خلگ خوري يا تروه يا بين بين يا خوږه صحيح روايت د خورما په باره کي هغه دی چي ربيع بن انس وايي چي د "کل حين" معنى داده غدوة وعشية، لان الثمر النخل يؤکل ابداً ليلاً ونهاراً صيفاً وشتاءً او تمراً ورطباً او بسراً.

پوه سه: چي وجه د شبه په مشبه به چي شجره طيبه ده دي هم داغه وي چي هر وخت يې مېوه خوړل کېږي کمامر آنفاً کما ان عمل المؤمن يعني صاحب الکلمة الطيبة يصعد اول النهار و اوسطه وآخره وکذالک اول الليل و اوسطه وآخره بل برکة الايمان لاينقطع ابداً حتى صاحبه الجنة بل فيها ابد الآبدين، بغوي رحمة الله عليه وايي د درختي بقأ نه راځي مگر په درې شيانو (۱) محکمه ريښې په مځکه کي (۲) محکمه تنه (۳) لوړ ښاخونه، داغه رنگه ايمان کامل نه گرځي مگر په درې شيانو (۱) تصديق بالقلب (۲) وقول باللسان (۳) وعمل بالارکان.

له عبدالله بن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ يوه ورځ وويل چي په درختو کي داسي درخته سته چي بلگونه يې نه رژېږي وانها مثل المؤمن د

خلګو فکرونه د ځنګلو درختو ته ولاړل، عبدالله رضي الله عنه وايي چي زما په زړه کي راوګرځېدل چي خورما به وي لکن زه وشرمېدلم چي زه ووايم چي خورما ده ولي چي زه تر ټولو صحابه کرامو کشر وم، نو خلګو وويل حدثنا يا رسول الله ما هي قال عليه السلام هي النخلة الى اخير الحديث، او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي شجرة طيبة درخته ده په جنت کي والله اعلم بالصواب.

وَيَضْرِبُ اللهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۵﴾

او بيانوي خداى جل جلاله امثال و خلګو ته يعني د تفهيم لپاره شايد چي خلګ به پند واخلي له امثالو څخه يعني ايمان به راوړي.

فائده: په کلمه طيبه کي چي سابقاً يې موږ تفسير په کلمه شهادت وکړی هره کلمه حسنه پکښي داخله ده لکه تلاوت القرآن، تسبيح، تحميد، استغفار، توبه، دعوت الى الاسلام وامثالها چي اظهار د حق پکښي وي.

فائده: د خورما درخته اکرم د درختو ده په نيز د خداى جل جلاله فانها خلقت من فضلة طينة آدم عليه السلام فهي کعمة بني آدم و ولدت تحتها مريم کما وردت في احاديث المقاصد الحسنة ولهذا جاً ثمرها احلى و اطيب ومولدة الغذأ الجيد ولا منع منها في جميع الامراض عند الاطبأ.

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ

او حال د کلمه خبيثه "کشجرة خبيثة" اى غير نافعة ولا مستقرة في الارض، چي په عربي يې حنظله بولي او په فارسي يې هندوانه ابو جهل بولي او په پښتو يې مړغونې بولي.

درويش وايي: چي مظهري د کلمه خبيثه تفسير په کلمة المنافق سره کړی دی، والصحيح ما في روح البيان هي کلمة الکفر او الدعأ اليه او الکذب او کل کلمة لايرضاها الله يعني کالغيبة والنميمة والبهتان مما يتعلق باللسان.

اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿۲۶﴾

چي دا قطع کېږي او خېژي له ريښو سره له لوړه څخه د مځکي يعني بېل،

کولنگ وغيره ته ضرورت نه لري ولي چي ريښې يې د مځکي پر سر دي، نسته دې لره قرار پر مځکه، يو شاعر په شان کي د هغې درختي واى:

نه بېخى كه آن باشد اورا مدار .... نه شاخى كه گردد بدان سايه دار

گياهيست افتاده بر روى خاک .... پرېشان وبى حاصلى خور ناک

درويش وايي: چي زجاج رحمه الله او يوې بلې فرقې د شجرة خبيثة تفسير په وږه سره کړی دی چي په عربي يې ثوم بولي، ولا يخفى چي ثوم که څه هم بدبويه ده لکنه ليس کالحنظلة، بلکې په وږه کي فوائد عجيبه سته لکه جلال الدين السيوطي رحمه الله چي په کتاب الطب والحکمة کي بيان کړې ده حيث قال فابقراط الحکيم الثوم شفأ للناس من السموم وهو حار يابس حريف اذا اکل مع العسل على الريق قطع البلغم والرطوبات الفاسدة من الجوف وقوى المعدة وقتل الدود المتولد من العفونات واذهب البواسير الرطبة الى غير ذالک من الفوائد التي ذکرها السيوطي رحمه الله فکيف يجوز اطلاق الخبيثة عليها؟ ځواب په خبث کي د ثوم کافي دی، هغه حديث چي عليه الصلوة والسلام نهي کړې ده له اکل څخه د ثوم او که سړی يې و خوراک ته مجبوره سو، نو دې پخه کړي چي بدبويي يې ولاړه سي، او بعض مفسرين وايي چي مراد له شجرة خبيثة څخه ځوزان دي چي په عربي يې شوک بولي.

درويش وايي: دا تفسير ليس بشيئ، ولي چي ځوز که څه هم مضر دی لکن داسي خو نه دی چي اجتثت من فوق الارض، ولي چي تجربه شاهده ده چي ځوزان کنبل يا کهي يا بېلچه يا تبر، تېشه غواړي، او بعض چي شجرة خبيثة پوڅکۍ ده چي په عربي يې کمائة بولي، وهذا ايضاً ليس بشيئ لانه ورد في الحديث النبوي الکمائة من المن ومائها شفأ للعين آه، وهي لذيذة الطعم او چي په غوړو کي يې پخه کړي د پسه تر غوښه خوند کوي کما جربناه فکيف يصح الطلاق الخبيثة على الکمائة، وان کانت اجتثت من فوق الارض.

درويش وايي: چي آلوسي رحمه الله صاحب د روح المعاني په بيان کي د شجرة طيبة او خبيثة ډېر اوږد بحث او بيان کړی دی ان شئت فارجع اليه.

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ

خدای (ﷻ) ثابت او محکم ساتي هغه کسان چي قول ثابت وايي يعني کلمة التوحيد چي اخلاص ورسره ملگری وي، وجه تسمية کلمة التوحيد بالقول الثابت داده چي دا کلمه چي اخلاص ورسره وي تمکن او ثبات لري په زړو کي د مؤمنانو او ثواب يې ثبات لري عندالله په ژوند کي د دنيا، يعني مؤمنان له دې کلمې څخه نه اوړي که څه هم د ډېرو کړاوونو سره مخامخ سي، لکه زکريا و يحيى و جرجيس والشمعون واصحاب الاخدود و خبيب و اصحابه چي ددوی د حال بيان په قرآن مجيد او په احاديث صحيحه ؤ کي راغلی دی، او په اخرت کي هم يعني په برزخ کي د قبر چي نکير او منکر له دوی څخه سوال کوي کما سيئاتي تفصيله ان شأ الله تعالى.

درويش وايي: چي د ثبات د مؤمنانو پر قول ثابت يوه قصه د جرجيس ﵁ کما ذکره سعدي المفتي رحمة الله عليه بطور مشت نمونه خروار واورئ، په صحيح روايت کي راغلي دي چي جرجيس ﵁ له حوارييو څخه د عيسى عليه السلام ؤ خدای پاک ده ته ښوولی ؤ هغه اسم چي په هغه سره مړي ژوندي کېدل او دده سکونت په مځکه کي د موصل ؤ او په مځکه کي د موصل يو جبار ؤ چي د بت عبادت يې کاوه، نو جرجيس ﵁ و هغه ته دعوت د عبادت د خدای وحده لاشريک له ورکړی، نو جبار امر وکړی چي د جرجيس پښې او لاسونه يې وتړل او د تېرو چړو په طور د ږمنځي راوړه نو په دې چړو يې د جرجيس د ځيگر او لاسو غوښي ورپرېکولې او پر هغو ټپو يې بيا مالگه پاشله، خدای ﷻ و جرجيس ته صبر ورکړی او د دعوت التوحيد د جبار يې لاس نه واخستی، اخير جبار مېخونه په اور کي تاوده کړل او د جرجيس په سترگو او غوږو يې ورچخ کړه او ده ته خدای پاک صبر ورکړی او دعوت التوحيد يې جاري وساتی، بيا جبار يو حوض جوړ کړی او په هغه کي يې ميس ويلي کړه اور يې لاندي تر بل کړی چي ښه سره سوه جرجيس يې ورواچاوه فعجله برداً وسلاماً ژوندی را ووتی او د توحيد نازه يې د جبار تر غوږو بيا وررسول، بيا جبار دی عضواً عضواً پرې کړی، نو جرجيس

چي مړ سو خداى پاک بيرته ژوندى کړى ولم يؤمن معهذا الجبار الظلوم فاهلكه الله مع قومه بان قلب الله عزوجل المدينة عليهم وجعل اعلاها اسفلها، له هم دې جملې څخه دى شمعون دى له زهادو څخه د نصارى ؤ وكان شجاعاً جنگ به يې کاوه د عبدة الاصنام سره د روم، او دعوت د دين حق چي توحيد دى ورته کاوه به يې او په يوازي قدرت بې لښکرونو ته د روميانو شکست ورکاوه باذن الله عزوجل، د روم باچا ودته ډېري حيلې وکړې خو دده پر مرگ کامياب نه سو.

وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِينَ

او خداى جل جلاله گمراه کوي ظالمان اى المنافقين والكافرين، يعني د قول ثابت لار نه لري په ځاى کي د فتنو او پښې يې سوځېږي اول تر هر شي وهم في الآخرة اضل و ازل، دا ؤ حال د دنيا اوس حال ته د برزخ يعني قبر نظر وکړو وتفسيراً لقوله تعالى وفي الآخرة.

پوه سه: چي اصحابو د صحاح سته و روايت کړى دى له براً بن عازب رضي الله عنه څخه عن النبي ﷺ قال المسلم اذا سئل في القبر (ان قال) يشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله، فذالک قوله تعالى "يثبت الذين آمنوا بالقول الثابت في الحيوة الدنيا وفي الآخرة (يعني تفسير قوله تعالى وفي الآخرة) او په بل روايت کي له عليه الصلوة والسلام څخه داسي راغلي دي چي ده مبارک وويل چي "يثبت الله الآية" په عذاب القبر کي نازل دى (والمراد قوله تعالى وفي الآخرة) يقال له (اى لصاحب القبر) من ربک ومن نبيک، فيقول ربي الله ونبي محمد ﷺ وفي رواية احمد و ابو داؤد په دې الفاظو راغلي دي "قال رسول الله ﷺ يأتيه (اى الميت) ملكان فيقولان له من ربک؟ فيقول ربي الله، فيقولان ما دينک؟ فيقول ديني الاسلام، فيقولان ما هذا الرجل الذي بعث فيكم؟ فيقول هو رسول الله ﷺ، نو ملکي ورته ووايي چي تاته څه معلومه ده چي دى رسول الله دى؟ دى ورته ووايي چي ما کتاب الله ويلى ؤ او ايمان مي پر راوړى ؤ او د هغه تصديق مي کړى ؤ يعني په هغه کتاب کي نوشته وه محمد رسول الله الآية" فذالک قوله تعالى يثبت الله الذين آمنوا الآية" قال عليه السلام فينادي مناد من السماً ان صدق

عبدي فافرشوه من الجنة والبسوه من الجنة وافتحوا له باباً الى الجنة، قال عليه السلام فيأتيه من روحها وطيبها ويفسح له فيه (فراخي جوړه سي ده لره) مذ بصره، واما الكافر فذكر موته (يعني اول عليه الصلوة والسلام ذكر كړه دده د زكندن سختي) قال عليه السلام ويعاد روحه في جسده ويأتيه ملكان فيجلسانه فيقولان من ربک؟ فيقول هاه هاه لا ادري (پوه سه! چي هاه هاه کاـه د متحير ده) فيقولان مادينک؟ فيقول هاه هاه لاادري، فيقولان ما هذا الرجل الذي بعث فيكم؟ فيقول هاه هاه لا ادري، فينادي مناد من السمأ ان كذب فافرشوه من النار والبسوه من النار وافتحوا له باباً الى النار فيأتيه من حرها وسمومها، قال عليه السلام ويضيق عليه قبره حتى يختلف فيه اضلاعه ثم يقيض له اعمى اصم معه مرزبة من حديد لو ضرب بها على جبل لصار تراباً فيضربه بها ضربةً يسمعها مابين المشرق والمغفرب الا الثقلين (اى الانس والجن) ثم يعاد فيه الروح . او له حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام چي به فارغه سو له دفن څخه د ميت وقف عليه فقال (اى للحاضرين) استغفروا لاخيكم وسلوا له التثبت (يعني بالقول الثابت چي کلمه د توحيد ده) فانه الآن يسئل رواه ابو داؤد.

درويش وايي: چي ورته حديثونه ډېر دي د تپولو په راوړلو کي تطويل دی.

تنبيه: درويش وايي چي عذاب په قبر کي او دغه رنګه تنعيم په قبر کي له عقله څخه که څه هم لېري دی لکن ايمان پر واجب دی چي له عليه الصلوة والسلام څخه په صحيح طريقه ثابت دی لکه تېر سوي حديثونه وامثالها او تفويض د علم به يې خدای او د هغه و رسول ته کوي ځکه چي هغه فرقه چي پښې يې په تناؤ د عقل تړلي دي لکه د معتزله وو فرقه له عذاب قبر او تنعيم القبر څخه کمامر منکر دي مع ان الاحاديث المباركة فيهما متواترة المعنى وان كانت من الاحاد لفظاً والله يهدي من يشأ الى صراط مستقيم.

وَيَفۡعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾

او خدای (جل جلاله) کوي هغه کارونه چي دده اراده ورته وسي يعني چا ته توفيق د ايمان او د طاعت ورکوي او پر قول ثابت يعني كلمة التوحيد ثابت

ګرځوي في الدنيا والآخرة او بعض کسان د خپل استمرار پر کفر خدای ﷻ يې خذلان په نصيب کوي يعني پر خدای پاک څوک اعتراض نسي کولای لانه تعالى قادر حکيم عليم.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا

ته نه ګورې هغه کسانو ته چي بدل يې کړی نعمت د خدای ﷻ يعني شکر د نعمت په کفر سره يعني کفر يې په ځای کي د شکر کنبېښود، بخاري رحمة الله عليه په خپل صحيح کتاب کي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی "انه قال هم والله کفار قريش ومحمد نعمت الله" او ابن جرير له عطأ رحمة الله عليه څخه روايت کړی دی چي دا آيت په شان کي د هغو کسانو دی چي په بدر کي ووژل سوه من کفار مکة والمعنى چي اهل مکه خدای پاک پيدا کړل او په حرم د مکې کي يې سکونت ورکړی چي دوی ته به راتله ثمرات کل شيئ يعني من الآفاق خصوصاً من الطائف ودفع الله بعظيم قدرته اصحاب الفيل کما سيئاتي قصته في هذا التفسير في تفسير سورة الفيل ان شأ الله تعالى، او خدای پاک دروازې د رزق پر خلاصي کړې برحلتي الشتأ والصيف کما سيئاتي في تفسير "لايلاف قريش آه" ان شأ الله تعالى، او خدای ﷻ محمد ﷺ رسول ورته راواستاوه "رسولاً من انفسهم يتلوا عليهم آياته ويزکيهم ويعلمهم الکتاب والحکمة" او نور عرب يې تبع د قريشو وګرځول، نو قريش ددې نعمت اخيره ناشکري وکړه او په عداوت د محمد مصطفى ﷺ يې خولې، لاسونه او زړونه پر کار واچول "واستحبوا العمى على الهدى" نو خدای پاک اووه کاله پر دوی قحط مسلط کړی او په ورځ د بدر يې په شمول د ابو جهل فرعون هذه الامة ووژل سو او اوويا کسه يې بنديان سوه، نو پر دوی خدای پاک پرده د ذلت واچول او ټوله نعمتونه يې ځني سلب کړل حتى چي مړه سول پر کفر باندي وذالک هو الخسران المبين.

وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾

او دوی يعني رؤسأ د کفر داخل کړه خپل قوم يعني چي دوی يې متابعت کاوه پر کفر باندي و سرای ته د هلاک چي دوی باعثه پر کفر ګرځول.

جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾

"جهنم" عطف بيان دی د دار البوار "يصلونها" چې دوی به داخلیږي دغه دار البوار ته، دا جمله حال ده له دار البوار څخه او يا له قوم څخه، ولې چې د دواړو ضمیر د ذو الحال پکښې دی ای داخلین مقاسین حرها او نور لړمان او ماران چې په دوږخ کې د کفارو لپاره اماده باش دي.

پوهه: چې "قرار" مصدر دی په معنی د مقر دی او مخصوص بالذم محذوف دی وهو لفظ جهنم.

فائده: له ابن عباس ﷻ څخه روایت دی چې ده امیر المؤمنین عمر ﷻ ته وویل چې په دې آیت "الذین بدلوا نعمت الله کفراً" مراد څوک دي؟ عمر ﷻ ورته وویل هم الافجران من قریش دوې بدې قبیلې دي د قریشو چې بنو المغیرة او بنو امیه دي، اما بنو مغیرة فکفیتموهم یوم بدر، هرچه بنو مغیرة دي د هغو کفایت تاسي مسلمانانو وکړی په ورځ د بدر یعني چې عموماً رئیسان ددوی په بدر کې ووژل سول، واما بنو امیة فتمتعوا حتی حین، او هرچه بنو امیه دي هغه تمتع یعني ژوند د دنیا کوي تر یو وخت پوري کذا ذکر البغوي قول عمر ﷻ.

پوهه: چې بنو امیه تمتع په کفر سره کول حتی چې اسلام یې راوړی ابو سفیان، معاویه و عمر بن العاص وغیرهم، مظهري وایي چې ثم کفر یزید ومن معه بما انعم الله علیهم او دوی ځانونه چمتو کړل و عداوت ته د آل النبي ﷺ وقتلوا حسیناً ﷻ ظلماً وکفر یزید بدین محمد ﷺ حتی چې یزید یوه بیانیه ورکړل چې حسین یې شهید کړی چې د بیانیه مضمون دادی این اشیاخي ینظرون انتقامي بآل محمد ونبي هاشم، چېرې دی زموږ سپین ږیری چې و ګوري انتقام زما له آل محمد څخه او د بني هاشم څخه او اخیر بیت ددې قصیدې دادی:

ولست من جندب ان لم انتقم .... من نبي احمد ماکان فعل

او شراب یې حلال وګرځول او داسې بیت یې ووایه:

فان حرمت یوماً علی دین احمد .... فخذها علی المسیح ابن مریم

او تاریخ وایي چې یزید او یزیدیانو به ښکنځل کول و آل ته د محمد علیه السلام پر

منبر باندي، نو زر میاشتي پر دغه ضلالت وه بیا خدای ﷻ له دوی څخه انتقام واخستی حتی یو ددوی نسو پاته یعني چي خلافت و بني العباس ته نقل سو.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه صراحةً یزید او اتباع دده کافران وبلل.

درویش وایي: چي ورته بیان په باره کي د یزید او اتباعو دده علامه تفتازاني په شرح العقائد النسفي کي کړی دی حیث قال ونحن لانوقف في شانه بل في ایمانه فلعنة الله علیه واعوانه.

درویش وایي: چي یزید په قتل کي د حسین رضي الله عنه مرتکب د ګناه کبیرې سو کافر نه دی، نو لعنت نه دی پر روا، او بعض علماؤ د یزید په باره کي د توقف لار خپل کړې ده یعني نه حکم د کفر پر ده کوي او نه حکم په اسلام دده کوي، ځکه تفتازاني وویل ونحن لانوقف في شانه رداً علی هو العلماً.

درویش وایي: چي ابن صلاح په خپله فتاوی کي وایي چي قاتل د حضرت حسین رضي الله عنه لایکفر بذالک وانما ارتکب ذنباً عظیماً، وانما یکفر بالقتل قاتل نبي من الانبیاً، بیا ابن صلاح ویلي دي چي مسلمانان د یزید په باره کي درې ډلي دي، یوه ډله ډېر محبت ورسره کوي، او بله ډله بنکنځل ورته کوي او لعنت پر وایي، او بله فرقه متوسطه فرقه ده چي نه محبت ورسره کوي او نه لعنت پر وایي ابن صلاح زیاتوي چي وهذه الفرقة هي المصیبة (یعني حق ته رسېدلې ده) ومذهبها هو اللائق بمن یعرف سیر الماضیین ویعلم قواعد الشریعة المطهرة انتهی، علامه تفتازاني رحمة الله علیه دا دوه بیته په غیر کي د شرح العقائد ویلي دي:

اللعن علی یزید یجوز .... والا عن یجزی حسنات ویفوذ
قد صح لدی انه معتل .... واللعن مضاعف فذالک مهموز

درویش وایي: چي په عقدر الدرر واللآلی کي یې داسي ویلي دي ویح قاتل الحسین رضي الله عنه کیف حاله مع ابویه یعني فاطمة و علي رضي الله عنهما وجده یعني محمد ﷺ وانشدوا:

لابدان ترد القیامة فاطم .... وقمیصها بدم الحسین ملطتخ
ویل لمن شفعائه خصاؤه .... والصور في یوم القیامة ینفع

وروى في الخبر على طريق المعجزة قاتل الحسين ﷺ في تابوت من نار عليه نصف عذاب اهل الدنيا.

درويش وايي: چي وهذا الخبران صح يدل على اعلى مرتبة يزيد في الكفر والله اعلم.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ ۗ

او دوی گرځوي خدای ﷻ لره امثالاً في العبادة وفي التسمية باسم الآلهة مع انه ليس له مثل، تاچي دوی گمراهان کړي خلگ.

پوه سه: چي لام د عاقبت دی نحو لدوا للموت وابنوا للخراب لام غرض نه دی، ولي چي ددوی غرض په اتخاذ د انداد خدای ته اضلال الناس نه ؤ بلکې دوی د اتخاذ الانداد لار حق او هدايت بلل، لکن لما كان النتيجة اضلال الناس جعل كالغرض لهم "عن سبيله" له لاري څخه د خدای ﷻ يعنى دين الاسلام ودين الحق.

قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

ته ورته ووايه چي تاسي نفع اخلئ په خپلو شهواتو سره او په عبادت سره د بتانو او په اضلال سره د خلگو چي اتباع مو ډېرسي الى ان يأتي عذاب الله المقدر لكم (دا امر تهديد دی) او ستاسی رجوع يعنى في الآخرة و اور ته د دوږخ ده.

قُل لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ

ته ووايه يا محمد (ﷺ) و بندگانو ته زما چي ايمان يې راوړی دی.

پوه سه: چي دا تخصيص د خطاب و مؤمنانو ته دی او وصف ددوی په عبوديت سره او اضافت ته يې لپاره د تشريف د مضاف دی او تنبيه پر دې ده چي انهم هم المقيمون لحقوق العبودية اهلاً وللخطاب.

نکته: بعض پوهان وايي چي خدای پاک چي مشرف کړه په يا د اضافت و خپل ځان ته دا ددوی لپاره خير دی تر دنيا و مافيها لان الاضافة الى النفس تدل على العتق من النار، ولهذا قال الفقهاء رحمهم الله که يو سړي خپل مريي ته وويل يا ابن و يا ولد بدون الاضافة لايعتق العبد ولو قال يا ابني او يا ولدي بالاضافة الى نفسه يعتق، قال المولى الجامي.

کسوت خواجگی وخلعت شاهی چه کند .. هرکرا غاشيه بندگيت بردوشست

پوه سه: چي "يقيموا" مجزوم ده على انه جواب للامر اى قل عند بعض المفسرين كصاحب روح المعاني، او ابو علي رحمه الله وايي چي "يقيموا" لفظاً خبر دى په معنى د امر دى فالجزم للامر وهو مقول قل، وقس عليه وينفقوا، والمعنى چي دوى دي ادامه ورکړي و کولو ته د لمونځو اى الصلوٰة الخمس او دوى دي انفاق کوي له هغه مال څخه چي په رزق ورکړى دى دوى ته موږ.

سِرًّا وَّعَلَانِيَةً

اى انفاق سر وعلانية فهما مفعول مطلق لينفقوا.

مسئله: كه له انفاق څخه مراد عام وي كه فرضي وي لكه زكوٰة او كه نفلي وي، نو په نفلي كي سِر اولى دى لكونه ابعد من الريا او په فرضي كي علانيةً افضل دى لدفع التهمة، او كه يوازي فرضي وي، نو سر يې د هغه چا لپاره افضل دى چي مشهور په غنى سره نه وي لدفع اهل الظلم والفساد، او علانيةً د هغه لپاره افضل دى چي مشهور په غنى سره وي دفعاً للتهمة.

فائده: خداى جل جلاله لفظ د تبعيض په "مما" كي چي اصل يې "من ما" راوړى له دې سببه چي فرضي انفاق خو دى بعض كما لا يخفٰى او په نفلي كي تبعيض نهي دى له اسرافه څخه بانفاق جميع المال، وهذا يختلف باختلاف الاشخاص لان ابابكر رضي الله عنه اتى بجميع ماله في غزوة تبوک، حتى چي عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي كور ته دي څه شى پرېښو؟ ابوبكر رضي الله عنه ورته وويل الله ورسوله، نو عليه الصلوة والسلام دا دده ټوله مال راوړل رد نه كړل او عمر رضي الله عنه نيمى د مال راوړى، عليه الصلوة والسلام ورته وويل كور دي څه شى پرېښود ده ورته وويل نيمى.

مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿۳۱﴾

دمخه تر دې چي راځي هغه ستا ورځ يعني يوم القيامة چي په هغه ورځ كي بيع نسته چي گناه كار دي د تقصير دفع وكړي او يا دي په فديه كي د ځان وركړي او له عذابه دي ځان په خلاص كړي او نه په هغه كي خلت او قرابت سته چي خليل دده شفاعت وكړي لانه لا يشفع عنده الا باذنه ولا اذن من الله في الشفاعة في حق الكفار.

پوښتنه: پـه ورځ د قيامت خلت خو ثابت دى للمتقين لقوله الاخلأ يومئذ بعضهم لبعض عدو الا المتقين، وايضاً شفاعة بعض المؤمنين لبعض ايضاً ثابتةً كمايدل عليه الآحاديث النبوية فما وجه النفي لجنس الخلال؟

ځواب: مظهري رحمة الله عليه ددې سوال پـه ځواب كي وايي چې امر باقامة الصلوة وايتأ الزكوة امر دى بالتقوى فالمراد نفي د جنس الخلة عند عدم التقوى والمعنى ان لم يتقوا باقامة الصلوة وايتأ الزكوة لايكون لهم يومئذ جنس الخليل.

دروېش وايي: چې دا ځواب د آيت مذكوره كېداى سي يعني قوله الاخلأ يومئذ آه، لكن ځواب د شفاعت د بعض مؤمنانو بعض لره لكه چې دمخه تېره سوه نسي كېداى الا ان يقال شفاعت د بعض مؤمنانو بعض لره مبني پر خلت نه دى بلكې صرف كومك دى فلا ينافي قوله تعالى ولا خلال فافهم، او دا ځواب موافق دى لما قال صاحب روح البيان، والمراد المخالة بسبب ميل الطبع ورغبة النفس انتهى، حاصل دادى چې مخالة د متقين پـه منځ كي پـه ميل الطبع ورغبة النفس سره دى او شفاعت د مؤمن و مؤمن ته د زړه سوي له لاري دى.

دروېش وايي: چې ددې مثال دادى چې يو قريب د بل قريب سره كومك مالي يا قولي وكړي بكمال الرغبة وطيب النفس وهذا حال المتقين، او يا يو سړى د بل بېګانه سړي مالي يا قولي مرسته وكړي د زړه سوي له سببه وهذا حال المؤمنين بعضهم لبعض في الشفاعة فافهم لعلک لاتجد هذا التفصيل في مطاوي كتب التفاسير، كريمه "واما بنعمة ربک فحدث" فادفع تهمة الحاسدين.

اَللّٰهُ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ

الله (عزوجل) يعني چې معبود بالحق دى هغه ذات دى چې پيدا كړي يې دي اسمانونه يعني سره د مافيها او مځكه سره د مافيها و ما عليها، او نازلي كړي يې دي له اسمانو څخه اوبه يعني بارانونه، نو را ايستلي يې دي پـه هغو اوبو سره يعني له مځكي څخه بعض له مېوو څخه (د تبعيض وجه داده چې ټولي مېوې

په اوبو نه راوځي كثمرات الجنان لپاره د رزق ستاسي)

پوه سه: چي دا مبتدأ ده او موصول سره د صلې يې خبر دی.

پوه سه: چي "رزقاً" مفعول د "اخرج" دی او من الثمرات بيان دی يا حال دی.

فائده: لره رزق ځخه يوازي خوراكي مواد نه دي مراد بلكې ما تعيشون به فيشتمل المطعوم والمشروب والملبوس.

فائده: بعض ملبوسات يا مفروشات كه د پسو د وړيو وي او كه د كتان وي اوكه د بزو له وجغونو ځخه وي او كه د اوښ له وړيو ځخه وي چي وبر يې بولي همه و همه په اوبو پوري مربوط دي كما لا يخفى.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾

او مسخر يې گرځولي دي تاسي لره كښتۍ تاچي په سمندر كې روان وي يعني تاسي پكښي ناست ياست او بارونه مو پكښي ايښي وي په امر يعني په مشيت د خداى ﷻ هري خواته چي تاسي ځئ شرقاً وغرباً جنوباً و شمالاً او سره ددې چي كوچنۍ ډبره چي درياب ته ورواچول سي سم له لاسه ډوبيږي او كښتۍ سره د اثقالو نه ډوبيږي په قدرت د خداى ﷻ، او مذلل او فرمانبرداره يې گرځولي تاسي لره لوى او كوچنى رودونه او لوى او كوچنۍ ويالې، نو د انهار متعارف د پښتو نه دي مراد چي رودو ته نه دي شامل، ددې رودو اوبه په ذريعه د ولو هري خواته چي بيا ياست خداى پاک درته مسخر گرځولي دي او هر ځاى تاسي په دغو اوبو سره نفع اخستلاى سئ، او لوى او كوچني پولونه لپاره د عبور پر جوړوئ.

فائده: په لفظ د "فلک" كي مفرد او جمع سره برابر دى فرق يې صرف تقديري دى يعني كه يې پر وزن د قفل و بولې مفرد دى او كه يې پر وزن د أسد چي جمع د اسد و بولې نو جمع د قرينه ده فرق يې تذكير او تانيث دى صفت دى يا د حال يا د فعل مسند كي دا شيان مذكر وه نو لفظ "الفلک" مفرد دى او كه يې دا امور مؤنث وه نو جمع دي په مذكوره آيت لفظ د فلک جمع دى، ولي د "لتجري" مؤنث ضمير يې ورته راجع كړى دى.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

او مسخر يې گرځولي دي تاسي لره لمر او سپوږمۍ چي ددوی د خپل مدار په تګ مصالح كثيره د عبادالله نغښتي دي كما لا يخفى لان الامور الشرعية كالحج والعمرة والصوم وغيرها مربوطة بسير القمر في فلكه والامور الدنيوية كالزراعة والثمرات منوطة بسير الشمس في بروجها چي دوولس دي "دائبين" چي هر يو پر خپل سير كه سريع وي كه بطئ پابند دی بقدرة الملك المعبود، او مسخر يې گرځولي دي ستاسي د نفع لپاره شپه او ورځ چي په شپه كي ارام وكړي له ستړيا څخه د عمل د ورځي او ورځ يې روښانه گرځولې ده چي تاسي دنياوي كارونه، تجارتونه، طلب د علم او د يارانو او دوستانو سره ملاقات وكړی "وان تعدوا نعمت الله لا تحصوها"

درويش وايي: چي په هر ځای كي د قرآن كريم شپه تر ورځي دمخه راوړل سوې ده، سِر يې دا دی چي شپه وخت د راحت او ارام ده، نمونه د جنت ده، او ورځ وخت د ستړتيا، تكليف او اضطراب ده، نو نمونه د دوږخ ده او د ورځي عاصي او مطيع يو ځای سره گرځي په شپه كي مطيع په عبادت او تهجد وغير ذالك كي مشغول وي او عاصي په طلب د غلا پسي روان وي، يا و تلويزيون يا كورنی فحش سينما ته ناست وي چي كېبل يا (ډش) يې بولي چي د كفري دنيا ټوله فواحش ښكاره كوي حتى الجماع او د كور نر او ښځي پېغلاني او مېړه والا او بالغ ځوانان او نابالغه هلاكان ټوله يېويني، او دا كېبل اوس عمومي رواج دی په عوامو كي كه څه هم په ظاهره صوفيان وي.

فوائد شتى: (١) في قوله تعالى من السمآء مآء "پوه سه! چي سمآء يا په معنى د وريځي دی لان كل ما علاك سمآء او يا په معنى د فلك دی.

(٢) في قوله تعالى من الثمرات په حديث صحيح كي راغلي دي چي احب د فواكه و عليه الصلوة والسلام ته رطب خورما او ختكی ؤ وكان ياكل البطيخ بالرطب ويقول يكسر حر هذا (يعني خورما چي طبعاً گرمه ده) وبرد هذا (يعني ختكی چي طبعاً بارد دی) بحر هذا يعني خورما كما في شرح المصابيح، وفي

الحديث که چا سهار وخت اووه دانې عجوه خورما وخوړل ضرر به ونه رسوي وه ده ته په دغه ورځ کي نه سحر او نه زهر، لکن شرط دادی چي دا عجوه خورما به په نهاره وخوري يعني د مخه تر خورک د هر شي.

پوه سه: چي عجوه له ښوو خورماوو څخه د مديني منورې ده چي کوچنۍ دانې يې دي مائل و سوداٴ ته او نن صبا دا خورما ډېره قيمتي ده تر ټولو خورما وو.

(۳) احتمال لري چي دا خاصيت به په دغه نوع کي د تمر وي او دا هم احتمال لري چي عليه الصلوة والسلام دعا کړې وي حين قالوا احرق بطوننا تمر المدينة.

(۴) قال عليه الصلوة والسلام کلوا التمر على الريق (يعني په نهاره) فانه يقتل الديدان في البطن (يعني چينجيان)

(۵) عليه الصلوة والسلام به د انگورو واښکی په چپه لاس کي ونيوى او په رسته لاس به يې يوه يوه دانه ځني خوړل.

(٦) عليه الصلوة والسلام ټوله انواع د مېوو چي په هغه وخت کي موجودي وې خوړلي دي کذا في الطب النبوي ﷺ.

وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ؕ

پوه سه: چي کلمه د "من" لپاره د تبعيض ده والمعنى اعطاكم بعض من كل ما سألتموه، نو من كل مفعول ثاني د "اتاكم" دى، روح المعاني وايي چي بعض کاملو علماؤ ويلي دي چي کلمه د "کل" لپاره د تکثير ده لا للاحاطة والتعميم كما في قوله تعالى "وفتحنا عليهم ابواب كل شيئ" او مظهري ورته بيان کړى دى حيث قال اى بعض جميع ماسئلتموه يعني اتاكم شيئاً كائناً لان يسئل لاحتياج الناس اليه سئال او لم يسئل آه.

پوه سه: چي کلمه د ما يا موصوفه ده يا موصوله يا مصدريه لکن مصدر په معنى د مفعول دى، قال المظهري رح لفظة كل لمجرد التكثير لا للاستغراق والتعميم نحو فلان يعلم كل شيئ لان علم كل شيئ مختص به تعالى ليس الا الله.

درويش وايي: چي حاصل د کلام د ټولو مفسرينو يو دى اختلاف لفظي دى لکن تر ټولو داسي عبارت ويل چي مقصود ددې کلام مبالغه ده يا داسي ويل

چي مقصود استغراق عرفي دی به له اذهانو سره د متعلمينو ډېر انسب او فهم ته به اقرب وای که څه هم داسي وينا هم راجع و ماقالوا ته ده.

فائده: مظهري رح يو احتمال بعيد غاية البعد راوړی دی چي يجوز انيکون کلمة ما نافية في موضع الحال، يعني اتاکم من کل شيئ والحال انکم ما سألتموه يعني اعطاکم اشيأ ماطلبتموها ولا سألتموها انتهى فافهم.

وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآۗ

او که تاسي جميع او ټوله نعمتونه د خدای ﷻ حساب کړئ، تاسي يې نه سئ حصر کولای او طاقت د علم پر ټولو ستاسي له دائرې څخه د طاقت وتلی شی دی حتی چي صرف انواع ددغو نعمتونو نسئ شمېرلای فضلاً عن افرادها فانها غير متناهية.

سوال: په آيت کي لفظ نعمت مفرد راغلی دی، نو ټوله نعمتونه څرنګه ځني مراد کېدای سي؟

ځواب: اضافة النعمة الی الله للاستغراق.

پوښتنه: د نعمت الهي شکر خو پر بنده واجب دی فکيف يطيق العباد شکر هذه النعم الغير المتناهية؟

ځواب: اقرار په عجز سره عن شکر الکل شکره للکل ولهذا سمي الله تعالی بعض المؤمنين شکوراً لاعترافهم بالعجز عن الشکر.

درويش وايي: چي مجمل بيان د انواع د نعم د خدای ﷻ دادی چي نعم د خدای دوه قسمه دی المنافع کصحة البدن وتحت هذه الصحة افراد وجزئيات لکه صحت د زړه، صحت د پښو، صحت د لاسو، صحت د سترګو، صحت د غوږو، صحت د ملا، صحت د ځيګر الی غير ذالک من اجزأ جسد الانسان، والامن: تر امن لاندي هم ډېر جزئيات سته، والعافية تر دې لاندي بيا جزئيات کثيره سته، والتلذذ بالمطاعم والمشارب وله ايضاً افراد لاتحصی، والمناکح والملابس والاموال والاولاد ولکل واحد من هذه الانواع جزئيات لاتحصی، ونعمة دفع المضار من الامراض والفقر والشدائد الی غير ذالک.

درويش وايي: فما احسن قوله تعالى وان تعدوا نعمت الله لاتحصوها.

إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ۝٣٤

پوه سه: چي ظلوم او کفار دواړي صيغې د مبالغې دي.

درويش وايي: چي الف لام په الانسان کي لپاره د جنس دی په اعتبار د بعض افراده يعني هذه قضية مهملة في فوق الجزئية فلا يرد ان جميع افراد الانسان ليس كذالک كالانبيأ عليهم السلام والاوليأ الكاملين رحمهم الله، ومعنى الظلوم چي دی شکايت کوي له خدای جل جلاله څخه په سختي او بلأ کي او جزع کوي صبر نه لري، او په دې نه پوهېږي چي دا بلأ چي ماته رسېدلې د هغه ذات له خوا ده چي جواد دی رحيم دی حکيم دی، نو هرو مرو په دې بلا کي يو حکمت سته وان لم يدرک الانسان المبتلى حکمته، او معنى د کفار شديد الكفران دی په نعمت کي او خوشالي او غنى او صحة البدن کي والاولاد والاموال کي وغير ذالک من النعم الالهية.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا

او په ياد که خلګو هغه وخت چي ابراهيم (عليه السلام) وويل اې زما ربه وګرځوه دا ښار يعني مکة المكرمة ځای د امن (آمن صيغه د فاعل لپاره د نسبت) يعني له اهل څخه ددې بلد خوف د دښمن لېري لري، نو مقصود په دې دعأ کي بلديت نه دی، ولي په دغه وخت کي مکه بلد وه بلکې مقصود امنيت دی او بل ځای په قرآن کريم کي چي داسي راغلي دي "رب اجعل هذا بلد آمناً مقصود د سوال دادی چي دا شېله ښار وګرځوه له ښارو څخه چي په امن کي وي اهل يې.

وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۝٣٥

او ساتې او ګوښه کړې ما او زما زامن له دې څخه چي عبادت د بتانو به کوو.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي عصمت د انبيأ عليهم السلام په توفيق د خدای جل جلاله دی وحفظه، ولهذا سئل ابراهيم عليه السلام السوأل المذکور.

پوښتنه: د "بني" لفظ خو عام دی لمسيانو کړوسيانو ثم وثم ته شامل دی كما في قوله تعالى يا بني آدم يا بني اسرائيل او سره ددې چي ډېرو له اولادو څخه د

اسماعيل عليه السلام د بتانو عبادت كړى دى؟

ځواب: "بني" لمسيانو وغيره ته نه دى شامل بلكې بالذات زامنو ته وايي او په هغه دوه آيته كي چي سائل استشهاد په كړى ؤ عموم مجاز دى.

درويش وايي: چي چونكه ابراهيم عليه السلام عبادت د اصنامو په ارض مقدس يعني بيت المقدس كي ليدلى ؤنو په سبب ددې يې دا سوال وكړى چي دا بت پرستي زما زامنو ته په مكه كي سرايت ونه كړي.

درويش وايي: چي سفيان بن عيينة رحمة الله عليه په دغه آيت سره دليل وايى چي اولاد د اسماعيل عليه السلام تر پايه پوري عبادت د صنم نه دى كړى، لكن مظهري رح وايي چي دا قول دده مردود بكتاب الله وسنت نبيه واجماع امته والحديث المتواتر چي حال د اهل مكه بيانوي فان المشركين في كتاب الله عبارة عن اهل مكة غالباً وهم من ولد اسماعيل عليه السلام، وايضاً قال الله تعالى "وقال الذين اشركوا لوشأ الله ما اشركنا ولا آبائنا الآية.

درويش وايي: چي تاريخ اسلامي وايي چي عرب له عصر څخه د ابراهيم[۴] پر دين د ابراهيم عليه السلام وه تر زمانې پوري د عمرو بن لحي چي رئيس د خزاعة قبيلې ؤ، نو اول سړى چي دين د ابراهيم عليه السلام يې بدل كړى همدغه سړى ؤ، او همدغه عمرو بن لحي اول سړى ؤ چي بتان يې په داخل كي د كعبې مباركې او شاوخوا ودرول او خلگ يې امر كړه په عبادت د اصنامو وقد جرت هذه السلسلة الى زمن النبي صلى الله عليه وسلم وهو صلى الله عليه وسلم اعلن التوحيد ومنع الناس عن عبادة الاصنام.

پوښتنه: په سورت حٓمٓ الزخرف كي راغلي دي وجعلها (اى كلمة التوحيد) كلمة باقية في عقبه (اى اولاد ابراهيم) نو له دې آيت څخه دا فهمېږي چي ټوله اولاد د ابراهيم عليه السلام من الابنأ والاحفاد ثم وثم كانوا على كلمة التوحيد؟

ځواب: صحيح داده چي دا آيت چي لفظ د عقب پكښي راغلى اقتضأ ددې نه كوي چي ټوله عقب د ابراهيم عليه السلام پر توحيد وه بل غاية مايدل عليه الآية المذكورة ان عقب ابراهيم عليه السلام في زمن من الازمان لم يخلوا عن التوحيد كه ډېر وي او كه لږ حتى ولو كان فرداً واحداً وكان كذالك الى زمان النبي صلى الله عليه وسلم.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ

اې زما خدایه دغو بتانو گمراه کړه ډېر له خلگو څخه.

پوه سه: چي نسبت د اضلال و بتانو ته مجاز دی په اعتبار د سببیت یعني په سبب د عبادت د بتانو ډېر خلگ گمراهان سوه له حقي لارې څخه د توحید و شرک ته.

فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾

نو که څوک متابعت زما وکړي په دین حق کي د توحید هغه بعض زما دی په دنیا او آخرت کي حتی یدخل معي الجنة، او که څوک زما نافرماني وکړي په توحید سره بلکې د شرک تناؤ ټینگ کړي نو ته خدای (ﷻ) غفور او رحیم یې.

پوه سه: چي بعض مفسران تقدیر ددې آیت داسي بیانوي فاغفرله وارحمه فانک غفور رحیم، نو پر دې تقدیر دعاً د مغفرت ده د مشرک.

سوال: دعاً د مغفرت وه مشرک بلکې نفس کافر ته خو نه ده روا؟

ځواب: دا دعاً د ابراهیم علیه السلام هغه وخت وه چي خدای پاک دی نه ؤ خبر کړی چي انه تعالی لا یغفر ان یشرک به ویغفر مادون ذالک لمن یشأ" هغه وخت چي خدای پاک ابراهیم علیه السلام په عدم مغفرت د مشرک خبر کړی، نو یې داسي سوال وکړی وارزقهم من الثمرات من آمن منهم بالله والیوم الآخر، په دې سوال کي د ابراهیم علیه السلام گمان دا ؤ چي مشرک ته دعا د رزق نه ده روا ځکه خدای ﷻ د ده زعم رد کړی بقوله ومن کفر فامتعه قلیلاً ثم اضطرة الی عذاب النار الآیة، حاصل د رد دادی چي رزق د دنیا پر عدم مغفرت د شرک نه دی قیاس لان رزق الله في الدنیا یعم الکافر والمؤمن.

درویش وایي: چي فقیر چي مذکوره ترجمه د آیت وکړه او توجیه د هغه یې هم په تفصیل سره وکړه، نو هغې توجیه او تفسیر ته د سدي رحمه الله چي دی وایي معناه من عصاني ثم تاب فانک غفور الآیة ضرورت نسته لانه معلوم في جمیع الشرائع، وکذا لاحاجة الی تفسیر مقاتل بل حبان رح من عصاني في مادون الشرک.

فائده: بعضې مفسرینو ددې آیت تفسیر داسي کړی دی فانک قادر علی مغفرته ویجوز منه تعالی مغفرة الشرک وانما المنع من مغفرته معلوم شرعاً

فامكان المغفرة باق قال النووي رحمه الله في شرح المسلم ان مغفرت الشرک كانت في الشرائع القديمة في اممهم وانما امتنعت في شرعنا انتهى.

درويش وايي: چي اكثره محققان علماً پر دې مذهب دي چي مغفرت د شرک لم تكن جائزة في شريعة من الشرائع لان الشرک قبيح ذاتاً فكيف يجوز مغفرته في شريعة من الشرائع.

درويش وايي: وعلى هذا فكلام النووي رحمة الله عليه محمول على حذف المضاف يعني دعاً مغفرت الشرک كانت جائزة في الشرائع القديمة وانما منعت في شرعنا وهذا صحيح لان النبي صلى الله عليه وسلم كان يدعوا المغفرة لعمه ابي طالب حين مات مشركاً حتى نزل هذه الآية "ما كان للنبي ان يستغفر للمشركين ولو كان اولى القربى الآية" فترک الدعا لعمه.

درويش وايي: چي وهذا تأويل حسن لقول الامام النووي رحمه الله والتأويل اولى واحرى من رد كلامه بالكلية فافهم.

رَبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ

اې زموږ پروردګاره! ما سكونت وركړى بعض ته د اولاد خپل چي اسماعيل[۴] او دده اولاد ؤ ولي چي اسكان د اسماعيل عليه السلام متضمن اسكان لره د هغو هم دى "بواد" په يوه شيله كي چي مراد ځني وادي د مكة المكرمة ده چي يوه شيله وه په منځ كي د غرو چي ځاى د كښت نه وه، ولي چي ځكه د مكة المكرمة ډبرينه ځكه وه هيڅ كښت نه سواى پكښي كېداى البته غرنۍ درختي پكښي وې.

فائده: لفظ د متكلم مع الغير يې راوړى ولي دا آيت متعلق په ذريه پوري دى فالتعرض لوصف ربوبيته تعالى لهم ادخل في القبول.

سوال: "لا ماً" لفظ يې نه ووايه؟

ځواب: له نفي څخه د كښت نفي د اوبو لازمي دى اذ لا زرع بدون الماً، په بحر العلوم كي وايي چي په اوسنۍ زمانه كي فقد رزق الله تعالى لاهل مكة ماً جارياً يعني ماً زمزم حتى بلغ ذالک الماً الى المدينة وفي كل دور مكة ماً زمزم وقريب من مكة قنات جاري لزينب رحمها الله.

پوه سه: چي لفظ د "عند" ظرف دی د "اسكنت" والمراد بها الكعبة المكرمة او اضافت د "بيت" و خدای ﷻ ته لپاره د تشریف د مضاف دی اذ لا مكان له تعالى لا في السموات ولا في الارض كما هو مذهب اهل السنة والجماعة بخلاف المجسمة.

پوه سه: چي په وخت کي د سوال د ابراهيم علیه السلام خو خونه د مکې نه وه البته موضع د بیت الله داسي يو لوړ ځای ؤ چي سېلونه چي به راغله شاه وخوا پر راګرځېدله او پر لوړ ځای چي د بیت الله ځای ؤ نه اوښتله، نو مراد د ابراهيم علیه السلام هغه بیت الله چي قبل الطوفان دالته وه.

وجه التسمية بالمحرم لانه عظيم الحرمة عندالله حرم الله التعريض له بسوء يوم خلق السموات والارض، او قتال يې په دې کي حرام ګرځولی دی او دغه رنګه ښکار د حرم مکي في جميع اطرافه الى ان ينتهى الحل، او دغه رنګه بېله احرامه دخول و مکې ته حرام دی، او بل طوفان نوح علیه السلام غلبه پر ونه کړه ولذا سمي عتيقاً، وفي الحديث المتفق عليه للبخاري ومسلم قال رسول الله ﷺ يوم فتح مكة ان هذا البلد حرمه الله يوم خلق السموات والارض فهو حرام بحرمة الله الى يوم القيامة، او نه دی روا جنګ د مکې والو سره هيڅ چا ته، او ما ته جنګ لپاره د فتح نه دی روا سوی مګر يو ساعت د ورځي فهو حرام بحرمة الله الى يوم القيامة الى اخير الحديث.

پوه سه: چي ابن عساکر په سند د عامر بن سعيد عن ابيه داسي روايت کړی دی چي ساره رضي الله عنها چي د ابراهيم علیه السلام مانيه وه چي ډېره زمانه يې عيال نه کېدی يعني وچه وه، نو ددې پر ابراهيم علیه السلام زړه وسو چي عيال نه لري، نو د ساره مينځه چي هاجره يې نوم ؤ او په قوم قبطيه وه و ابراهيم علیه السلام ته وبخښله. (درويش وايي: چي دغه مينځه هاجره ساره ته له کومې پيدا سوې وه؟ دا قصه ډېره وږده ده چي په خپل ځای کي به راسي ان شآ الله تعالى) نو دې هاجرې ته خدای ﷻ له ابراهيم علیه السلام څخه زوی ورکړی چي نوم يې اسماعيل پر کښېښنو چي په نسب کي د آنحضرت ﷺ نيکه هم راځي، ساره ته په زړه کي غيرت غلبه وکړه

او په دې نه وه راضي چې هاجره زما سره یو ځای وي، نو ابراهیم علیه السلام ته یې وویل چې هاجره به سره له زویه داسې ځای ته بیایې چې هلته نه اوبه او نه انسان وي (درویش وایي: چې له دې قصې څخه دې خلګ بغض او عداوت د بنو وفهموي) ابراهیم علیه السلام ته په دې خبره کې ډېر درد ورغلی بیا هم په قرار د روایت د بخاري او بغوي له ابن عباس رضي الله عنه څخه په امر د خدای جل جلاله ابراهیم هاجره او ددې زوی اسماعیل راوستل په شېله کې د مکې چې هاجرې و زوی ته خپل تی ورکاوه عند البیت ای الکعبة تر یوې غرنۍ درختې چې تر زمزم لوړې خوا ته وه پیاده کړل.

پوښتنه: په دغه وخت کې خو کعبه نه وه بلکې صرف د کعبې ځای یو لوړ ځای ؤ چې وروسته ابراهیم ؑ په په مرسته د اسماعیل ؑ هورې کعبه بنأ کړه کما سیئاتي ان شآ الله تعالی او نه په دغه وخت کې د زمزم څاه ؤ کما سیئاتي فکیف یصح قوله عند البیت فوق زمزم؟

ځواب: دا تسمیه په اعتبار د مایؤل الیه ده یعني چې په وروسته کې به کعبه او زمزم دلته پیدا کېږي کما سیئاتي من قبیل قوله تعالی اني رئیت اعصر خمراً کما سیئاتي، راوي وایي چې په دغه وخت کې چې ابراهیم ؑ هاجره او اسماعیل ؑ د مکې په شېله کې پیاده کړل په دې شېله کې د اوبو یو غړپ هم نه ؤ او نه هیڅ انسان ؤ، ابراهیم علیه السلام یوه کڅوړه یا یوه توبره خورما او یو ژی (ګوډی) د اوبو ورته کېښېښو او ابراهیم علیه السلام ځني راهي سو د شام پر خوا، نو د اسماعیل علیه السلام مور په پسې سوه او داسې یې ورته وویل یا ابراهیم این تذهب؟ یعني ته چېرې ځې وتترکنا بهذا الوادي التي لیس بها انس ولا شیئ، او مور پرېږدې په دې شېله کې چې په هغه کې هیڅ انسان نسته او نه یو شی یعني اوبه وغیره، ابراهیم علیه السلام چې زړه یې له غمه ډک ؤ هیڅ یې په ځواب کې ورته وه نه ویل او د اسماعیل علیه السلام مور څو واره مکرره دا خبره ابراهیم علیه السلام ته وکړه د ابراهیم علیه السلام سترګې د اوښکو ډکې او زړه یې له غمه ډک ؤ نه یې ورته وکتل او نه یې ځواب ورکاوه، اخیر ام اسماعیل علیه السلام ورته وویل آلله امرک بهذا؟ آیا ته خدای پاک امر کړی یې په دغه سره؟ ابراهیم علیه السلام ورته وویل نعم! د اسماعیل علیه السلام مور وویل

اذاً لايضيعنا، چې خداى پاک درته ويلي دي نو خداى پاک موږ نه ضائع کوي، نو ځني راوګرځېدله، نو ابراهيم عليه السلام داسي ځاى ودرېدى چې ام اسماعيل نه ليدى، نو مخ يې د کعبې د جهت پر خوا کړى، نو لاسونه يې پورته کړه (کما هو من اداب الدعا) او دعا يې وکړه "رب اني اسکنت من ذريتي بواد غير ذي زرع الى يشکرون" ام اسماعيل خپل زوى ته تى ورکاوه او خورما يې په خوړله او د مشکولا اوبه يې څېښلې حتى چې د ژي اوبه ختمې سوې دا تږې سول او اسماعيل عليه السلام هم تږى سو، ولې چې ددې شيدې قطع سوې او مور ورته کتل چې دى له تندي لغښتى او پر له پېچل کېدى، نو هاجره رضي الله عنها د خپل زوى اسماعيل[۴] څخه رهي سوه، ولې چې دې طاقت د کتلو و زوى ته په داسي سخت حالت کي نه درلودى، نو نژدې غره صفا ته وختل نو پر غره يې شاوخوا وکتل چې ګوندي يو انسان وويني خو په شېله کي يې هيڅ انسان نه وليدى، نو له صفا څخه راکښته سوه لاندي تر صفا چې ژوره شېله وه قميص يې راپورته کړى حتى چې په ځغاسته تر دې شېلې تېره سوه که څه هم اوس دا شېله نسته لکن د سعودي حکومت د ځغاستي ابتداً او انتها په دوه ميله زرغونه سره معلومه کړې ده، بيا ام اسماعيل مروه ته ورغله پر هغه ودرېدل او شاوخوا يې وکتل هيڅ انسان يې ونه ليدى، حاصل دا چې اووه واره ام اسماعيل[۴] دا ځغاستې وکړې، قال ابن عباس رضي الله عنهما قال النبي صلى الله عليه وسلم فلذالک سعى الناس بينهما (يعني سعي الحج والعمرة) اخير وار چې ام اسماعيل پر مروه ودرېدله يو اواز يې واورېدى خپل ځان ته يې وويل "صه" چپ سه بيا يې غوږ ونيوى بيا يې اواز واورېدى، نو دې وويل اواز دې ما واورېدى ان کان عندک غواث، که ستا سره کومک وي فاذا هي بالملک عند موضع زمزم (اى بصورة انسان) نو هغه پنده کښېکښل اوبه را وغورځېدلې، نو ام اسماعيل را ميدان کړه چابک چابک يې پر اوبو خاوري راجمع کولې چې ونه بهېږي او په ډېر تلوار يې خپل د اوبو ژى ځني ډک کړى اوبه سم له لاسه راوتلې، قال ابن عباس رضي الله عنهما قال النبي صلى الله عليه وسلم رحم الله ام اسماعيل لو ترکت او قال لو لم تغرف من الما لکان زمزم عيناً معيناً (يعني چينه به واى جاري په شېله

Scanned by CamScanner

کي د مکې) نو ام اسماعیل اوبه وڅښلې او چي په تیو کي یې شېدې پیدا سوې زوی یې په شیدو موړ کړی، نو هغې ملکي چي په صورت د انسان ودې ته وویل چي ته مه بېرېږه پر هلاک او ضائع والي، ولي چي پر هغه لوړ ځای بیت الله چي دغه ستا زوی او پلار یې یعني ابراهیم علیه السلام به یې بنأ وکړي او خدای پاک نه ضائع کوي اهل ددې بیت الله تر ابده پوري یعني حتی یأتي امر الله تعالی نو هاجره او زوی یې د شپې او د ورځي دلته اوسېدله (خورک د هاجرې د بعض درختو بلگونه وه)

تبصره: درویش وایي چي انسانان باید د خدای جل سلطانه په عظمت او قدرت کي فکر ووهي چي سره ددې چي هاجره ښځه وه او یو کوچنی زوی اسماعیل[۴] ورسره په شېله کي د مکې چي شا وخوا غرونه پر راگرځېدلي وه او هیڅ انسان هورې نه و ډېري شپې ډېري شپې او ورځي یې په دغه شېله کي تېري کړې خدای پاک یې په زړه کي دا قوت ایښیی و چي نه د شپې او نه یې د ورځي د هیڅ خطره بېرېدله حتی چي زموږ یو نر چي قوي هم وي په داسي شېله کي چي یې پرېږدې له بېري به یې زهره وچوي وهذا الذي اعطاه الله لهاجر من قوة القلب وعدم الخوف في وادي مكة انموزج من قدرته تعالى، تبصره پای ته ورسېدله.

بقية القصة: راوي د بخاري وایي چي هاجره سره د زوی پر خپل ځاه د زمزم د خوشالۍ شپې او ورځي تېرولې، حتی چي یوه قافله د جرهم د قبیلې د کدا د لارې را روانه وه نو د کدا په کښته برخه کي یې اړولي وه، نو دوی مرغان ولیدل چي د زمزم د اوبو پر شاوخوا گرځېدله، نو دوی په خپلو کي سره وویل چي دا مرغان خو حتماً پر اوبو گرځي او موږ خو لږ وخت دمخه پر دې شېلې د مکې تېر سوي وو چي په دې شېلې کي هیڅ اوبه نه وې، نو یو یا دوه کسه یې ورواستول چي تاسي وگورئ چي په شېله کي د مکې یوه چینه پیدا سوې ده او که څرنگه خلگ راغله د زمزم چینه یې ولیدله چي یوه ښځه سره د خپل کوچني شیر خور زوی هورې ناسته وه، دې کسانو قافلې والو ته د اوبو خبر وروړی، نو قافلې وال راغله ام اسماعیل ته یې وویل چي موږ ته اجازه راکوې چي موږ ستا سره واړوو

او خپلي کډې او ښځې دلته راولو؟ ام اسماعيل ورته وويل چې نعم لکن د اوبو د ملکيت دعوې به نه کوئ هغو ورته وويل نعم، قال ابن عباس رضي الله عنهما قال النبي ﷺ چې ام اسماعيل د دوی د کډو راتګ غنيمت وباله وهي تحب الانس، نو قافلې وال هلته پاته سوه او خلګ يې واستول چې کډې راولي نو کډې يې راوستلې او هورې يې واړول حتى چې څو کوره پر حوالي د زمزم جوړ سوه يعني بعضي خلګو خېمې و درولې او بعضو له غرني درختو څخه لرګي راوړل کوډلې يې جوړې کړې او ام اسماعيل ته يې هم يوه خېمه ورکړه تر څو چې اسماعيل عليه السلام ځوان سو او عربي ژبه يې له هغو څخه زده کړه ولې چې دده ژبه عبراني وه، او د اسماعيل عليه السلام ښه رنګ قد او قامت ؤ، نو چې بلوغ ته ورسېدی جرهميانو يوه ښځه په نکاح ورکړه او څه زمانه وروسته ام اسماعيل وفات سوه.

درويش وايي: چې پاته قصه يعني راتګ د ابراهيم عليه السلام او بنأ د بيت الله شريفي د سورت بقره په تفسير کي تېره سوې ده.

رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ

يوه سه: چې کلمه د لام په "ليقيموا" کي متعلق په "اسکنت" پورې ده يعني ما چې خپل اهل په دې خالي شېلې کي واوړل چې هيڅ شی د رزق او نفع نسته پکښې ددې لپاره چې دوی اقامة الصلوة وکړی عند بيتک المحرم والمقصود من الدعأ المفهوم من ربنا خواست دی د توفيق ددې د اقامة الصلوة.

فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ

ته وګرځوه زړونه د بعضې خلګو

فائده: "افئدة" جمع د فواد ده وهو القلب او کلمه د من لپاره د تبعيض ده، مجاهد رحمه الله لو قال افئدة الناس يعني کلمه د تبعيض يې نه وای راوړې ستاسې سره به مزاحمت کولای پر بيت الله باندې فارس، روم، ترک او هند، او سعيد بن جبير رضي الله عنه وايي چې حج به کولای اليهود والنصارى والمجوس لکن ده چې کلمه د تبعيض وويل فهم المسلمون في کل زمان.

تَهْوِيٓ إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

چي ميل كوي په محبت تامه و اهل ته د مكې او دوى ته په رزق وركړي مېوې سره ددې چي دوى په وادي غير ذي زرع كي دي يعني داسي مېوې لكه د هغو خلگو چي په قرى ذوات الماء كي استوگنه لري، لپاره ددې چي دوى يعني اهل مكه شكر وايي د دغه نعمت د مېوو فاجاب الله دعائه فجعله حرماً آمناً يجى اليه ثمرات كل شيئ كمامر عنقريب.

درويش وايي: چي په اثر د دعا د ابراهيم عليه السلام هر وخت د اطرافو او اكنافو څخه مېوې په كثرت په څلور سره فصله كي د پسرلي، دوبي، مني او ژمي په مكه كي موجودي وي.

درويش وايي: چي له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى چي طائف چي درې مزله له مكې څخه لېري واقع دى او هره مېوه پكښي سته او جاري اوبه هم لري اصلاً يوه قريه د فلسطين وه څه وخت چي ابراهيم عليه السلام دا خواست وكړى "وارزقهم من الثمرات" خداى پاك په خپل قدرت سره هغه قريه راوړل پر موجوده ځاى يې كښېښول رزقاً لاهل مكة او په بعضې رواياتو كي راغلي دي چي جبرائيل عليه السلام په امر د خداى جل جلاله دا قريه راوړل او اووه واره يې طواف د بيت الله شريفي په وكړى او پر موجوده ځاى يې كښېښو ولذالک يسمى بالطائف، والله اعلم، حضرت مولى جامي قدس سره وايي:

رو بحرم نه كه دران خوش حريم .... هست سيه پوش نگارى مقيم
قبله خوبان عرب روى او .... سجده شوخان عجم سوى او

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ

اې ربه زموږ! په تحقيق ته خبر يې په احوال او مصالح زموږ چي موږ يې پټ ساتو او كه يې ښكاره كوو، مطلب له دې جملې څخه دادى چي موږ چي ستا څخه سوالونه كوو او خپل حاجتونه درڅخه غواړو ددې سبب نه دى چي زموږ هر حاجت تاته نه دى معلوم بلكې په دعا كي زموږ غرض اظهار د عبوديت او او

اظهار د احتیاج دی ستا و رحمت ته او تعجیل دی لپاره د میل ما عندک که څه هم موږ پوهیږو چي ته یا الله ارحم بنا من انفسنا یې، نو طلب ته باید ضرورت نه وای لکن پر بنا د هغه آیت ادعوني استجب لکم موږ لاسونه د ضراعت او عاجزۍ تاته پورته کړي دي، سعدي شیرازي قدس سره وایي.

تانگرید ابر کی خندد چمن .... تا نگرید طفل کی جوشد لبن

وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِن شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾

او نه پټیږي پر خدای (جل جلاله) باندي یو شی په مځکه او نه په اسمان کي.

پوه سه: چي مراد د مافي الارض نباتات، حیوانات، معدنیات وغیرها دي او مراد له مافي السمأ څخه ملائکه کرام، لمر، سپوږمۍ، ستوري وغیرها دي.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ ۚ

حمد او ثنأ دي وي الله (عزوجل) لره هغه الله چي ماته یې هبه یعني راکړه سره له کبر سن او چي نا امیده وم له اولاد څخه نه ستا د قدرت پر بنأ بلکې د خپل سن په تقاضا او په دې آیت کي لفظ "وهب" اظهار دی د عظیم قدرت د خدای جل جلاله ورنه د عالم اسباب په لحاظ ولادت زما له کبر السن څخه ډیر لیري ؤ.

پوه سه: چي ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي ابراهیم ؑ د اسماعیل ؑ د ولادت په وخت کي د نهه نیوي (۹۹) کالو ؤ، او د اسحاق ؑ د ولادت په وخت کي د یو سل او دوولس (۱۱۲) کالو ؤ، او سعید بن جبیر رح وایي چي ابراهیم ؑ د اسحاق ؑ د تولد په وخت کي د د یوسل او اوولس (۱۱۷) کالو ؤ کذا اخرج ابن جریر رح.

إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾

په تحقیق زما خدای اوریدونکی د دعأ دی.

پوه سه: چي مراد له اوریدلو څخه اجابت دی في محاورة العرب کما یقال سمع الملک کلامي یعني زما حاجت یې له سره کړی.

فائده: چي سیبویه رح وایي چي "سمیع" صیغه د مبالغې ده چي عمل کوي لکه فعل مضاف ده په آیت کي و مفعول ته.

درویش وایي: چي له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي ابراهیم ؑ له خدای ﷻ څخه طلب د ولد کړی ؤ لکن خدای پاک اجابت لپاره اظهار د عظیم قدرت په حال کي نا امیدي د ابراهیم ؑ وکړی لان النعمة بعد الیاس الذ ، جامي رح مېګوید:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری ...... با امید رسد امیدواری

رَبِّ اجْعَلْنِىْ مُقِيْمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِىْ ۖ

اې ربه زما وګرځوې ما اداٌ کونکی د لمانځه په تعدیل د ارکانو او واجباتو او آدابو او مداوم او محافظ د لمانځه.

پوه سه: چي اقامت د لمانځه ماقلنا ته وایي او قیام د لمانځه د مطلق کولو ته د لمانځه وایي، ولهذا په وصف کي د مؤمنانو یا د فعل په صیغه د باب د افعال په قرآن کي راځي مثل "ویقیمون الصلوة" یا په صیغه د اسم فاعل راځي مثل "ماهمنا مقیم الصلوة" ځکه علماٌ وایي چي مقیمین الصلوة لږ دي او کونکي د لمانځه ډېر دي.

پوه سه: چي "ومن ذریتي" جار ومجرور عطف دی پر مفعول د "اجعلني آه" او کلمه د "من" تبعیضیه ده، والمعنی وګرځوې یا رب بعض له اولادو څخه زما هم مقیمي الصلوة.

سوال: ابراهیم علیه السلام د بعض ذریت لپاره خواست وکړی؟

ځواب: خدای پاک دی خبر کړی ؤ چي ستا په اولاد کي به کافران هم وي کما یدل علیه قوله تعالی لابراهیم ؑ "لاینال عهدي الظالمین"

رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾

او خدایه زما ته قبوله کړې دعاٌ زما.

پوه سه: چي کسره د همزه دال پر یای محذوفه ده، او یعقوب رحمة الله علیه چي له قراٌ سبعه وو څخه دی په اثبات د یاٌ یې وایي په حال د وصل او د وقف.

درویش وایي: چي وروی في الحدیث الصحیح الذي رواه البخاري و أصحاب السنن الاربعة بعضهم عن انس رضی الله عنه وبعضهم عن البراٌ بن عازب رضی الله عنه قال رسول

الله ﷺ الدعأ مخ العبادة" چي دعأ او سوال د خداى ﷻ د عبادت مغز دى لان المقصود من العبادة اظهار التذلل الى الله عزوجل، والدعأ اصرح في ذالک الاظهار.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ

پوه سه: چي مظهري رحمة الله عليه وايي چي له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي والدين د ابراهيم عليه السلام مسلمانان وه "لان دعأ المغفرة لايجوز للكافر" او دى وايي چي آذر د ابراهيم عليه السلام پلار نه ؤ بلکې اکا يې ؤ او د ابراهيم عليه السلام پلار تارخ نومېدى يعني پلار يې مسلمان ؤ او اکا يې کافر ؤ، مظهري رح دا دليل ويلى دى چي دلته يې "والدي" ويلى دى چي معنا يې داده چي دوى حقيقةً زه زېږولى يم ابوى يې نه ووايه لان الاب يطلق مجازاً على العم آه.

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي وهذا الاستغفار انما كان قبل تبين الامر له عليه السلام يعني قبل از نهي ؤ، او په تفسير کواشي کي وايي استغفار لوالديه وهما حيان طمعاً في هدايتهما نو معنى داده چي ته خداى دوى مسلمانان کې او بخښنه د کفر ورته وکړې، او بعض مفسرين وايي چي د ابراهيم عليه السلام مور مسلمانانه وه فاراد اسلام ابيه، وفي روح المعاني اى لامي وابي وكانت امه مؤمنة فلا اشكال في الاستغفار لها واما استغفاره لابيه فقد قيل في الاعتذار عنه انه كان قبل ان يتبين له انه عدو لله سبحانه، وفي تفسير الخازن انه عليه الصلوة نوى شرطية الاسلام التوبة يعني دوى ژوندي وه، نو د ابراهيم ؑ غرض دا ؤ چي که دوى اسلام راوړي او له شرکه توبه وکاږي ته بخښنه ورته وکړې ومثل هذا الاستغفار جائز للكافر كما لايخفى، او امام دميري په حيوة الحيوان کي وايي چي په حديث شريف کي راغلي دي چي ابراهيم ؑ د خپل پلار آذر سره ملاقي سي په ورځ د قيامت او پر مخ د آذر توروالى او گرځ وي، نو ابراهيم عليه السلام ورته ووايي "الم اقل لک لاتغصيني" ما تاته نه وه ويلي يعني په دنيا کي چي ته زما څخه عصيان مه کوه يعني ايمان راوړه، نو پلار يې ورته ووايي چي نن ورځ دي عصيان نه کوم، نو ابراهيم عليه السلام خداى پاک ته وايي "يارب انک وعدتني ان لاتحزني يوم يبعثون فاى خزى من ابى ان يكون في النار فيقول الله

تعالی اني حرمت الجنة على الكافرين الى اخير الحديث.

ژباړه: اې خدايه زما تا زما سره وعده کړې وه چې تا نه رسوا کوم او نه دې ذليل کوم په هغه ورځ چې خلګ بعث کېږي يعني بعد الموت، نو تر دې لويه رسوايي او ذلت به څېږي وي زما تر پلار چې په اور کې وي، خدای پاک ورته ووايي چې ما حرام ګرځولی دی جنت پر کافرانو ، يعني ستا پلار کافر ؤ او جنت ما حرام کړی دی پر کافرانو.

درويش وايي: چې دا ؤ تحقيق ددې آيت بحسب الوسع والطاقة ونقل اقوال المفسرين رحمهم الله والعلم عندالله العزيز العلام، او دا آيت چې په سورة توبه کې راغلی دی " وَمَا كَانَ ٱسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ ښه په غور سره مطالعه کړئ حتی يتبين لكم الحال.

وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

او بخښنه وکړې ټولو مؤمنانو ته هغه ورځ چې شروع کېږي حساب يا ښکاره کېږي چې ورځ د قيامت ده بالاجماع.

درويش وايي: چې د مؤمناتو بخښنه يې نه وغوښتل ولې چې ښځې تبع دي د نرانو في اكثر آيات القرآن كما لايخفى على قاري القرآن العزيز.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ

ته ګمان مه کوه پر خدای (جل جلاله) باندې چې غافله دی له هغه عملو څخه چې ظالمان يې کوي يعني په سبب د امهال د خدای جل جلاله و ظالمانو ته چې دا منشأ د توهم د غفلت ده.

پوښته: چې غفلت عدم العلم دی پر حقيقت د کارو.

تنبيه: خطاب په "تحسبن" کې يا عليه الصلوة والسلام ته دی.

سوال: آنحضرت صلی الله عليه وسلم خو دا حسبان هرګز نه کاوه، نو د نهې څه فائده ده؟

ځواب: هو! خو مقصود ټينګول دي د عليه الصلوة والسلام پر دې باندي چي خدای پاک مطلع پر احوالو او افعالو د ظالمانو دی لانه لایخفی علیه تعالی خافية، عذاب ورکوي پر قليل او كثير لامحالة، او يا مخاطب هغه کسان دي يعني هر هغه سړی چي توهم د غفلت د خدای ﷻ کوي په سبب د جهل په صفاتو د خدای ﷻ من انه لایخفی علیه ذرة في السموات والارض، او يا په امهال د خدای غولېدلي وي چي دا ګمان کوي او په حقيقت کي دا آيت تسلي ده و علیه الصلوة والسلام ته او تهديد دی و ظالمانو ته.

إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾

پوه سه: چي دا جمله استيناف بياني يعني ځواب د سوال مقدر دی چي خدای غافله نه دی، نو ولي عذاب نه پر نازلوي، حاصل د ځواب دادی چي خدای ﷻ ددوی عذاب و لويه ورځ ته ځنډولی دی چي ورځ د قيامت ده چي په هغه ورځ کي به دهول او بېري څخه سترګي د ظالمانو رډي پاته وي يعني رپولای به يې نه سي او بعض مفسرين وايي چي سترګي ددوی به له خپله غالبه څخه د باندي راوتلي وي.

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾

"مهطعين" قتاده رح وايي چي معناه مسرعين الى الداعي، او مجاهد وايي كتل به يې يو شي ته همېشه وي لايرتد اليهم طرهم كما في آية اخرى، او بعض وايي مسرعين لايلتفتون يمنياً وشمالاً ولا يعرفون مواطن اقدامهم مثال يې ننه ورځ د ګادوی اسان دی فافهم، او قاموس والا وايي چي "هطع" هطوعاً اسرع مقبلاً خائفاً او اقبل ببصره على الشيئ لايقلع عنه، پورته يې نيولي وي سرونه، او حسن بصري رحمه الله عليه وايي چي مخان د خلګو به په ورځ د قيامت د آسمان و خوا ته وي لاينظر احد الى احد په سبب د ډېر خوف، نه سي کتلای و خپلو ځانو ته بلکې سترګي به يې شخي ولاړي وي رپولای يې هم نسي، او زړونه ددوی به خالي د عقل او فهم څخه په سبب د ډېر دهشت او حيرت، محاروه عربيه، و بې عقل او احمق ته دوی وايي قلبه هواً لارئ فيه ولا قوة، او قتاده رحمه الله عليه يې داسي تفسير

کړی دی چي زړونه به يې له ځيګر څخه راپورته سي وکرنکي ته نه به تر خوله راوځي او نه به خپلو ځايو ته تلای سي وقيل غير ذالک.

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ

وبېروه ته يا محمد (عليه السلام) خلګ په ورځ يعني د قيامت چي رابسي ودوی ته عذاب او يا له ورځ څخه د مرګ چي دا ورځ اول ورځ د شروع د عذاب ددوی لان القبر اول منازل الآخرة او يا له عذاب عاجل څخه د دنيا.

فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ

نو وبه وايي هغه کسان چي ظلم يې کړی بالکفر والمعاصي ای زمونږ ربه مونږ ته مهلت راکړه په دنيا کي او يا معنی دا چي وځنډوه عذاب او مونږ دنيا ته رد کړه تر لږ زمانې پوري يعني دومره مقدار چي مونږ ايمان راوړو او ستا د نبي دعوت قبول کړو.

نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ

دا ځواب د امر دی يعني اخرنا چي مونږ قبول کړو دعوت ستا او مونږ متابعت وکړو د رسولانو، ورته آيت کريمه په بل ځای کي د قرآن عزيز داسي راغلی دی لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ په ځواب کي ددوی خدای پاک وايي.

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾

آيا نه واست تاسي چي قسم مو اخستی ؤ يعني په دنيا کي چي نسته تاسي لره زوال.

پوه سه: چي "مالکم آه" جواب د قسم ددوی دی جا بلفظ الخطاب للمطابقة لقوله تعالی تکونوا واقسمتم لالحکاية قولهم لان قولهم مالنا من زوال.

درويش وايي: چي د "مالکم من زوال" مظهري رح دا ترجمه کړې ده چي مونږ به باقي په دنيا کي يو مرو به نه آه، او روح البيان يې ورته ترجمه کړې ده مما انتم عليه من التمتع بالحفوظ الدنياوية آه.

درویش وایي: چي دا تولي ترجمې پر دې دلالت چي دوی په خوله دا خبره کوله وهذا بعيد لان الموت كان معلوماً بداهةً لهم من موت آبائهم واجدادهم فكيف ينكرون موت الدنيا، وما قال المظهري رح لعلّهم قالوا ذالک بطراً وغروراً لايجدي نفعاً في دفع السؤال، د فقير په نيز هغه ترجمه اولی او اقرب الی الصواب ده چي نامورو مفسرينو رحمهم الله وروسته کړې ده چي دا قسم ددوی مالهم من زوال من الدنیا په زبان حال او په دلالة الافعال ددوی ده چي دوی به گچ کړي کوټې جوړولې او په ډبرو به يې دېوالونه پورته کوله، یا په سيخ او کانگرېټو به يې بنگلې جوړولې، نو گويا دوی په زبان حال دا ويل او قسم يې اخستی چي موږ به په دنيا کي باقي يو او مرو به نه، او بل هغه معنی چي بيا نامورو مفسرينو ټولو کړېده چي دوی قسم اخستی چي موږ له دار دنيا څخه و بل دار ته چي قيامت دی نقل کېږو چي معنی يې انکار د بعث بعد الموت دی وهم كانوا على ذالک المذهب المذكور ډېره زيباده كما قال الله تعالی "واقسموا بالله جهد ايمانهم لايبعث الله من يموت" وروی هذا الجواب عن مجاهد رحمه الله.

درويش وايي: چي پر هر تقدير لفظ د من زائد لپاره د تاکيد د نفي دی کما صرح به المفسرون بالاجماع.

پوښتنه: اوله معنی چي نامورو مفسرينو کړې ده آیا بې ځايه اوغلطه معنی ده؟

ځواب: د اولې معنا تصحيح په دې ډول کېداې سي چي انبياً عليهم السلام دوی ته په کراتو مراتو دا ويل چي دا ژوند د دنيا بې بقا دی او دوی به يې ډېر سوخته کړل او وینه د غضب به ددوی پر جوش راغله، نو به يې قسم واخستی مالهم من زوال من هذه الحيوة الدنيا.

تجربه: حالت د غضب چي انتهاً ته ورسېږي هر رنگه که خبري که څه هم له عقل څخه لېري وي د سړي تر خوله يې باسي کما يدل عليه التجربة چي له مسلمان څخه په حال کي د سخت غضب کلمه د کفر تر خوله وځي.

درویش وايي: چي دا نهايته توجيه وه د تصحيح د معنی اولی والعلم عندالله.

وَسَكَنتُمْ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ

او تاسي اوسېدل کړي وه (من السكنى بمعنى الاقامة) په وطنو او په ځايو کي د اوسېدلو د هغو کسانو چي ظلم يې کړی ؤ پر خپلو ځانو بالكفر والمعاصي ممن كان قبلكم قوم نوح وعاد و ثمود وغيرهم الذين اهلكهم الله بالاستيصال.

پوه سه: چي مفعول د "تبين" محذوف دی بدلالة الكلام والتقدير تبين لكم حالهم يعني په ليدلو د آثارو د منازلو ددوی او د تايخ په پاڼو کي ثبت سوي احوال ددوی.

كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

چي موږ څه کار وکړی په دوی سره يعني لم ينزجروا من الكفر والمعاصي فاهلكناهم بالمرة، يعني بايد تاسي موجودين کافران د هغو له کړو وروږ څخه پند واخلئ، او موږ بيان کړي دي تاسي لره احوال د هغو کافرانو پر ژبه د رسولانو چي د هغو تائيد د رسالت په معجزاتو سره کړل سوی ؤ.

سعدي شيرازي قدس سره وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نه گيرند ديگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

پوه سه: چي و احوالو ته د كفر ماضيين امثال ووايه لان احوالهم في الغرابة كالامثال المضروبة في الامور الغريبة النادرة.

وَقَدْ مَكَرُواْ مَكْرَهُمْ

بعض مفسرين چي د "مكروا" ضمير راجع و كفارو ته د مکې دی چي دوی مکر وسنجاوه په شان کي د نبي عليه السلام په دار الندوة کي چي بعضو وويل چي بندي به يې کړو بعضو وويل چي له مکې څخه به يې فرار کړو، بعضو وويل چي قتل به يې کړو، نو پر دې تقدير ضمير مجرور د "مكرهم" راجع دی و هغه چا ته چي ضمير مرفوع په مكروا کي راجع دی يعني كفار د مکې وح ء فالمعنى انهم مكروا مكرهم البليغ چي دوی خپل تمام کوشش پکښي مبذول کړی ؤ لپاره د ابطال د حق چي دين

د اسلام ؤ او اثبات د باطل چي شرک د مکي والو ؤ، ويرد على ذالک التفسير ان كفار مكة وان فعلوا ومكروا بالنبي ﷺ ودين الاسلام ذالک المکر المذکور لکن لاتعلق له بهذا المقام كما لايخفى، ولي چي ماقبل کلام په کفارو کي د امم سابقه ؤ او بل دا ده چي د مكروا او مكرهم په ضمير کي اضمار قبل ذکر المرجع لازمېږي لان كفار مكه لم يذكرو فيما قبل القريب. فالاولى ماقال صاحب روح البيان حيث قال اى فعلنا بالذين ظلموا ما فعلنا والحال انهم قد مكروا في ابطال الحق وتقدير الباطل مكرهم العظيم الذي استفرغوا في عمله المجهود وجاوزوا فيه كل حد معهود آه، او صاحب د روح المعاني دغه احتمال او معنى مختاره کړې ده چي دى وايي د قد مكروا مكرهم په تفسير کي حال من الضمير الاول في فعلنا بهم او من الثاني او منهما وبين معنى الآية والحال انهم قد مكروا في ابطال الحق الى اخير ما قال صاحب روح البيان چي نژدې تېر سو، او مظهري نسبت و ځان ته کړى دى حيث قال وعندي ان الجملة معطوفة على قوله وسكنتم، والضمير المجرور راجع الى الموصول يعني الذين ظلموا، والمراد الكفار السابقون آه، لکن روح البيان يوه لويه قصه راوړې په تفسير کي ددې آيت او نسبت يې و علي كرم الله وجهه ته کړى دى چي دا آيت په قصه کي د نمرود جبار نازل سوى دى بيا يې هغه قصه په ډېر بسط سره راوړې ده لکن صاحب د روح المعاني ص٢٥٢ کي وايي وما روى من قصة نمرود بن كوش بن كنعان چي د څلورو بانبو مرغانو په مرسته ځان و قرب ته د اسمان ورساوه آه، دى وايي چي دا داسي قول دى چي ظاهر د لفظ القرآن اباْ ئنى كوي وبعيد جداً، وقال ان الخطر في ذالک عظيم ولايكاد العاقل يقدم عليه. او په هيڅ حديث معتمد صحيح کي نه دى راغلى ولاحاجة في تأويل الآية اليه، روح المعاني وايي چي ددې خبري نسبت که څه هم و حضرت علي كرم الله وجهه ته کړل سوى دى يا نورو رواتو ته لکن اسانيد د هغو ضعيف دي الى اخير ما قال من رد القول المذكور ثم قال في اخيره والله تعالى اعلم.

درويش وايي: چي ما اقوال د تفاسير مذكوره وو را نقل کړل، نو زه هم وايم چي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ

يعني مكتوب دی په نېز د خدای (ﷻ) مکر ددوی، نو خدای (ﷻ) به جزأ ورکړي د دوی او یا معنی داده چي په نېز د خدای ﷻ مکر سته چی جزأ د مکر ددوی به په مکر سره ورکړي، وقد مر ان اطلاق المکر علی فعله تعالی مشاکلة.

وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

که څه هم دی مکر ددوی یعني الشرک عظیماً شدیداً بحیث نزول منه الجبال.

پوه سه: چي تزول منه الجبال کنایة له عظمت څخه د شرک ددوی کما في قوله جل ذکره تخر الجبال هداً ان دعوا للرحمن ولداً.

درویش وايي: چي هغه قصه طویله چي روح البیان راوړې ده، او روح المعاني په شدت سره رد کړې ده مظهري په نقل له بغوي څخه هم راوړې ده لکن په اخیر کي يې ويلي دي وهذه القصة یأبی عنها العقل ولم یثب بنقل یعتمد علیه.

درویش وايي: چي ولنعم ما قال صاحب روح المعاني في امثال هذه القصة وقد شاع تلک من اخبار القصاص وخبرهم مدفوع عن القبول وان طاروا الی النسر الطائر انتهی په اوسنی زمانه کي هم بعض بېعلمه امامان یا خطیبان ورته د درواغو قصې عوامو ته کوي، او ده پر سترګو توري عینکي ایښي وي چي خلګ مي سترګي ونه ویني او د ژړا په لهجه دغه د درواغو قصې کوي د عوامو دا خیال وي چي خطیب صاحب ژاړي نو دوی پر ژړا متار ایښی وي والی الله المشتکی من صنیع هؤلاً الخطباً الجامعین للنقود بالکذب علی الله وعلی الرسول.

فائده: کسائي او ابن جریج رحمه الله کلمه د "لتزول" په فتح د لام لپاره د تاکید او تزول په رفع سره وايي او لفظ د ان مخفف له مثقل څخه بولي، او ضمیر شان ورسره محذوف بولي، والتقدیر انه ای الشان کان مکرهم ای شرکهم عظیماً شدیداً بحیث تزول منه الجبال، او جمهور قرأ لام د "لتزول" په کسره وايي او تزول منصوب وايي په ان مقدره سره وروسته د حرف جر ده لتزول کما هو القانون النحوي من ان الحروف الجارة لاتدخل علی الافعال فلابد من تقدیر ان او یا ان مخفف د مثقل دی او لفظ د کان تامه دی او لام په معنی د کی دی فافهم، والمراد

بالجبال شرائع الانبياء وايات الله التي هي كالجبال في الثبات والدوام حسن بصري وايي چي مكر ددوى اضعف من ان تزول منه الجبال بل هو محال.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ رُسُلَهٗ

ته مه كوه گمان اى مخاطبه غير معينه پر خداى (جل جلاله) چي خلاف دي وكړي د خپلي وعدې چي د رسولانو دده سره يې كړې ده بالنصر لرسله وهلاك اعدائه، كريمه "انا لننصر رسلنا" كريمه "كتب الله لاغلبن انا ورسلي" كريمه "لنهلكن الظالمين ولنسكننكم الارض من بعدهم.

پوه سه: چي "مخلف وعده" مفعول ثاني د "تحسبن" او "رسله" يې مفعول اول دى، مفعول ثاني چي يې تر اول دمخه كړى دى لپاره د تنبيه پر دې چي خداى جل جلاله د هيڅ چا سره خلاف الوعد نه كوي فضلاً مع الرسل.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۴۷﴾

په تحقيق خداى (جل جلاله) دى د چا مكر پر ده نه چليږي، خاوند د كسات د دوستانو لپاره له دښمنانو څخه.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ

هغه ورځ چي بدل كړل سي مځكي په بله مځكه او اسمانونه.

پوه سه: چي "يوم" منصوب دى محلاً په "اذكر" مقدر سره كما هو التفسير الشائع في امثاله من القرآن، "والسموٰات" عطف دى پر "ارض" باندي والتقدير والسموات غير السموات ولم يذكره لدلالة ماقبله عليه.

پوه سه: چي تبديل گاهي په ذات كي وي لكه په دې قول كي بدلت دارهم بالدنانير، والمراد في قوله تعالى في حال الجهنميين بدلناهم جلوداً غيرها او گاهي په صفت كي وي نحو بدلت الحلقة خاتماً.

فائده: په تبديل كي د مځكي او اسمانو احاديث راغلي دي چي بعض يې پر تبديل د ذات دلالت او بعض يې پر تبديل د صفاتو دلالت كوي، والآية ليست بنص في احد الوجهين وفي حديث ابن عباس رضي الله عنهما چي د مځكي تبديل دادى چي بعض